สัญญาเลขที่ RDG56A0016

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการ “ความเปลี่ยนแปลง กระบวนการสร้างและจรรโลงประชาธิปไตย และการเมืองในวิถีประจำวันในชนบทภาคกลาง”

โดย

รองศาสตราจารย์ ดร.ประภาส ปิ่นตบแต่ง

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ตะวัน วรรณรัตน์

นาย นันทพัทธ์ ชัยโฆษิตภิรมย์

พฤษภาคม 2560

สัญญาเลขที่ RDG56A0016

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการ “ความเปลี่ยนแปลง กระบวนการสร้างและจรรโลงประชาธิปไตย และการเมืองในวิถีประจำวันในชนบทภาคกลาง”

คณะผู้วิจัย
1. รองศาสตราจารย์ ดร.ประภาส ปิ่นตบแต่ง คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
2. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ตะวัน วรรณรัตน์ คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร
3. นาย นันทพัทธ์ ชัยโฆษิตภิรมย์ นักวิจัยอิสระ

พฤษภาคม 2560
สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)
(ความเห็นในรายงานนี้เป็นของผู้วิจัย สกว.ไม่จำเป็นต้องเห็นด้วยเสมอไป)

บทคัดย่อ

โครงการวิจัยเรื่อง “ความเปลี่ยนแปลง กระบวนการสร้างและจรรโลงประชาธิปไตย และการเมือง ในวิถีประจำวันในชนบทภาคกลาง” มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความเปลี่ยนแปลงของสังคมชาวนาทั้งในมิติวิถีการผลิต โลกชีวิต และเพื่อศึกษาให้เห็นว่า ท่ามกลางชีวิตของผู้คนในชนบทที่เปลี่ยนแปลงทั้งในมิติด้านวิถีการผลิต โลกชีวิตแบบใหม่ ฯลฯ เข้าไปสัมพันธ์พื้นที่ทางการเมืองใหม่ๆ อย่างไรบ้าง

ผลการศึกษา พบว่า ความเปลี่ยนแปลงในชุมชนชาวนาเดิม 3 กรณีศึกษา มีความแตกต่างไปจากชาวนาช่วงทศวรรษ 1960-70 เป็นอย่างมาก ชุมชนได้ก้าวเข้าสู่ระบบทุนนิยมอย่างเข้มข้น ชาวบ้านได้ปรับตัวอย่างกว้างขวางในด้านเทคโนโลยีการผลิตสมัยใหม่ทำให้เข้าไปพึ่งต่อเศรษฐกิจระบบเงินตราอย่างลึกซึ้ง และเป็นระบบการผลิตแบบเกษตรเชิงพาณิชย์เข้าไปเกี่ยวข้องกับตลาดอย่างเข้มข้นและซับซ้อนหลายมิติทั้งด้านสินค้าและบริการทุกชนิด สินเชื่อ เทคโนโลยี ฯลฯ คนชนบทจึงกลายเป็นคนที่มีการปรับตัวหลายมิติไม่ใช่แค่เพียงการมีชีวิตแบบกึ่งชาวนา-กึ่งกรรมกรเท่านั้น แต่มีวัฒนธรรมการบริโภค การรับรู้ข่าวสารการเมืองที่ไม่แตกต่างไปจากคนในเมืองมากนัก เพราะชีวิตผู้คนเหล่านี้มีความเคลื่อนไหวทั้งในเชิงกายภาพได้ง่าย รวมทั้งการเคลื่อนย้ายในเชิงอาชีพ การมีแหล่งรายได้ที่หลากหลายทำให้ต้องเผชิญกับวิธีคิดและโลกชีวิตใหม่ๆ มีลักษณะเป็นชาวนาผู้มีโลกทัศน์กว้างไกล

ในชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไปมากนี้ทำให้ขนบจารีตแบบดั้งเดิม (traditional obligation) เช่น กลไกของระบบอุปถัมภ์ และสถาบันองค์กรเดิมในชุมชนไม่สามารถเป็นหลักประกันแห่งการยังชีพสำหรับผู้คนได้อีกต่อไป จึงได้เกิดความสัมพันธ์ในเชิงกลุ่มและองค์กรขึ้นมาใหม่ที่ผูกเข้ากับความเปลี่ยนแปลงที่มาจากภายนอก มีแกนนำ ผู้นำที่เข้ามาสู่กิจกรรมทางการเมืองทั้งในชุมชนและการเมืองระดับชาติ ชีวิตของผู้คนชนบทจึงต้องเข้าไปสัมพันธ์กับพื้นที่ทางการเมืองมากขึ้น ทั้งการเลือกตั้ง นโยบายของพรรคการเมือง และนักการเมือง ฯลฯ ที่ก่อรูปเป็นความสัมพันธ์ทางสังคมแบบใหม่ ซึ่งกลายเป็นกลไกสำคัญอย่างหนึ่งที่ช่วยทำให้ชีวิตผู้คนสามารถบรรลุเป้าหมายชีวิต ความคาดหวัง ทำให้ชีวิตพออยู่รอดได้ สำหรับทั้ง 3 กรณีศึกษาในงานวิจัยนี้

ข้อเสนอแนะ

1.ด้านการกำหนดนโยบายสาธารณะ มีข้อเสนอว่านโยบายสาธารณะที่เกี่ยวข้องกับการแก้ไขปัญหาความยากจน ความเหลื่อมล้ำ หรือการสร้างรายได้ ต้องคำนึงถึงกลไกการกระจายทรัพยากรคือ การสร้างและจรรโลงประชาธิปไตยเพื่อให้ผู้คนในชนบทมีพื้นที่กลไกการต่อรองและมีส่วนร่วมเพิ่มมากขึ้นในกระบวนการตัดสินใจเชิงนโยบาย

2.ด้านการศึกษาวิจัย ควรมีการศึกษาความเปลี่ยนแปลงสังคมชาวนาในพื้นที่บริบทอื่นเพื่อเปรียบ และการศึกษาการเปลี่ยนแปลงของสังคมชาวนาโดยอาศัยวิธีวิทยาอื่นๆ ที่จะสามารถตอบคำถามได้ในลักษณะข้อสรุปทั่วไปได้

Abstract

The research project entitled "Changes, Democratization, and Everyday Politics of Rural People in the Central Region" aims to explore the changes in mode of production and life world of peasant society. This study also reveals how these changes have an effect on rural people and encourage them to associate with the new political sphere

Based on the research findings, the agrarian change in 3 community case studies have been significantly altered during the past few decades compared to 1960-70. The communities were extensively integrated into the capitalist system. The villagers have adapted themselves through adopting new technologies and depending on the monetary economic system deeply. They have also been involved in the system of commercial agriculture intensively and complicatedly especially goods and services, credits, technology etc. Therefore, the rural dwellers have become a new species of polybians, who have adapted their lives in many dimensions. They are not only semi-peasant/semi-proletariats but they—not different from middle-class urban dwellers— have adopted the modern culture of consumerism and have obtained access to political information. As a result of their changes in physical mobility, occupational mobility and various sources of income, the peasants have to face new ways of thinking and life world. Then, they intend to be cosmopolitan farmers.

As to the changes mentioned above, the traditional obligation, such as the mechanisms of patronage system and traditional institutions could no longer be life assurance for rural people. So they have to create new relationships, in terms of group and organization, and link themselves with networks of external politics. There are more leaders from rural communities get involved in political activities at both the local and national levels. The rural people are found to be increasingly participating in political sphere, including elections, political party policies and politicians etc. In all study communities, the established new forms of social relationships have turned into strengthening mechanisms for the villagers to achieve their life goals, expectations and survive at a subsistence level.

Key recommendations: 1) Public policy formulation: the mechanism of resource distribution should be taken into account when developing policies related to poverty, inequality or income generating. Furthermore, in order to ensure the policy inclusiveness, rural democratization is a key to empower people in rural areas improve their bargaining power and increase their participation in policy decision-making processes. And 2) Recommendation for further studies: comparative study on the changes in peasant society in other areas and apply different approaches or methodologies will be suggested in order to construct generalizations.

บทสรุปสำหรับผู้บริหาร

โครงการวิจัยเรื่อง “ความเปลี่ยนแปลง กระบวนการสร้างและจรรโลงประชาธิปไตย และการเมืองในวิถีประจำวันในชนบทภาคกลาง” มีวัตถุประสงค์คือ (1) เพื่อศึกษาความเปลี่ยนแปลงของสังคมชาวนาทั้งในมิติวิถีการผลิต โลกชีวิต พื้นที่บริโภคใหม่ๆ (2) เพื่อศึกษาความเปลี่ยนแปลงทางพื้นที่การเมืองนับแต่หลังการปฏิรูปการเมืองปี 2540 ได้มีผลทำให้มีความเปลี่ยนแปลงด้านพื้นที่ทางการเมืองและความสัมพันธ์โครงสร้างอำนาจในชุมชนชนบทอย่างไรบ้าง และ (3) เพื่อศึกษาให้เห็นว่า ท่ามกลางชีวิตของผู้คนในชนบทที่เปลี่ยนแปลงทั้งในมิติด้านวิถีการผลิต โลกชีวิตแบบใหม่ ฯลฯ เข้าไปสัมพันธ์พื้นที่ทางการเมืองใหม่ๆ ที่เกิดและขยายกว้างขึ้นมาอย่างไรบ้าง

ผลการศึกษาพบว่า ความเปลี่ยนแปลงในชุมชนชาวนาเดิม 3 กรณีศึกษา มีความแตกต่างไปจากชาวนาช่วงทศวรรษ 1960-70 เป็นอย่างมาก ชุมชนได้ก้าวเข้าสู่ระบบทุนนิยมอย่างเข้มข้น ชาวบ้านได้ปรับตัวอย่างกว้างขวางในด้านเทคโนโลยีการผลิตสมัยใหม่ทำให้เข้าไปพึ่งต่อเศรษฐกิจระบบเงินตราอย่างลึกซึ้ง และเป็นระบบการผลิตแบบเกษตรเชิงพาณิชย์เข้าไปเกี่ยวข้องกับตลาดอย่างเข้มข้นและซับซ้อนหลายมิติทั้งด้านสินค้าและบริการทุกชนิด สินเชื่อ เทคโนโลยี ฯลฯ คนชนบทจึงกลายเป็นคนที่มีการปรับตัวหลายมิติไม่ใช่แค่เพียงการมีชีวิตแบบกึ่งชาวนา-กึ่งกรรมกรเท่านั้น แต่มีวัฒนธรรมการบริโภค การรับรู้ข่าวสารการเมืองที่ไม่แตกต่างไปจากคนในเมืองมากนัก เพราะชีวิตผู้คนเหล่านี้มีความเคลื่อนไหวทั้งในเชิงกายภาพได้ง่าย รวมทั้งการเคลื่อนย้ายในเชิงอาชีพ แหล่งรายได้ที่เขาต้องเผชิญกับวิธีคิดและโลกชีวิตใหม่ๆ อยู่ตลอดเวลา ชุมชนในชนบทไทยปัจจุบันมีลักษณะเป็นชาวนาผู้มีโลกทัศน์ว้างไกล มีการก่อตัวขึ้นมาในจินตนาการแบบเมืองและความคาดหวังของการบริโภคแบบเมือง

กรณีศึกษาได้สะท้อนให้เห็นอีกว่า การดิ้นรน ความอยู่รอดหรือการยังชีพของคนชนบทจากการผลิตพืชเศรษฐกิจเพื่อสนองตอบต่อระบบตลาดอยู่ในสภาพที่มีรายได้ไม่เพียงพอ เนื่องจากที่ดินมีขนาดเล็กและจำนวนสมาชิกครัวเรือนที่เพิ่มขึ้น การขูดรีดตนเอง (Self-exploitation) โดยอาศัยแรงงานในครัวเรือนไม่ได้เป็นหนทางแห่งการอยู่รอด เนื่องจากต้นทุนการผลิตสูง และปัญหาราคาผลผลิต และค่าใช้จ่ายในครัวเรือนที่สูงมากขึ้นเนื่องจากวัฒนธรรมการบริโภคที่เปลี่ยนมาสู่วิถีชีวิตสมัยใหม่ โดยเฉพาะค่าใช้จ่ายในการศึกษาของสมาชิกในครอบครัว ชีวิตสมัยใหม่พึ่งอยู่กับรายได้เพื่อนำมาใช้จ่ายสำหรับพื้นที่การบริโภคที่กว้างมากยิ่งขึ้น การพึ่งพิงสภาพการดำรงชีพจากระบบนิเวศอยู่ในระดับต่ำมาก ส่วนการขายแรงงานในฐานะแรงงานนอกระบบก็อยู่ในสภาพที่พอแค่เอาตัวรอดของสมาชิกครัวเรือนที่ออกไปขายแรงงานเท่านั้น แต่ไม่มีรายได้เหลือมากนักที่จะนำมาจุนเจือค่าใช้จ่ายในครัวเรือน นอกจากนี้ ยังพบว่า การปรับตัวภายในภาคเกษตรหลายลักษณะ เช่น การผันตัวเองมาเป็นผู้ประกอบการรายย่อย เช่น การปรับตัวเองมาปลูกพืชผักที่ใช้ที่ดินแบบเข้มข้น และอาชีพค้าขาย ฯลฯ หรือการเกิดกลุ่มข้าวอินทรีย์ ผักอินทรีย์ แต่การปรับตัวมาเป็นผู้ประกอบการรายย่อยก็ไม่ได้เป็นอาชีพที่มีความมั่นคงด้านรายได้มากนัก

ดังนั้น เมื่อพิจารณา “วิกฤตการณ์แห่งการยังชีพ” (subsistence crisis) ของคนชนบทในยุคนี้ ก็จะพบว่า วิกฤติแบบเดิมที่ชาวนาในสังคมการเกษตรกรรมแบบดั้งเดิมเคยประสพก็ยังคงดำรงอยู่ นั่นคือ วิกฤติที่มาจากความแห้งแล้ง ความเสียหายของผลผลิต ฯลฯ หากแต่ว่ายังเพิ่มวิกฤติใหม่ๆ ที่มีลักษณะสลับซับซ้อนและมีองค์ประกอบหลายอย่างมากขึ้น ดังเช่น การเปิดการค้าเสรีและการเปิดเสรีทางเศรษฐกิจ การผันผวนของปัจจัยการผลิตที่เพิ่มสูงขึ้น การปิดกิจการโรงงาน ฯลฯ ที่มีผลต่อการเลิกจ้างและกระทบต่อรายได้นอกภาคเกษตรกรรมของคนชนบทที่ขายแรงงานนอกระบบและเป็นแหล่งรายได้สำคัญของคนในชนบทไปแล้ว ฯลฯ

ในชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไปมากนี้ ระบบอุปถัมภ์และสถาบันเดิมในชุมชนมีลักษณะผุกร่อนไม่สามารถเป็นหลักประกันแห่งการยังชีพสำหรับผู้คนได้อีกต่อไป ซึ่งพบว่า คนชนบทได้สร้างความสัมพันธ์ในเชิงกลุ่มและองค์กรขึ้นมาใหม่ที่มีผูกเข้ากับความเปลี่ยนแปลงที่มาจากภายนอก ดังเช่น การเกิดกลุ่มองค์กรที่เชื่อมโยงกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น รวมทั้งการเชื่อมกับองค์กรประชาสังคมต่างๆ ข้อค้นพบจากกรณีศึกษาได้ชี้ให้เห็นภาพวิถีชีวิตทางเศรษฐกิจของผู้คนซึ่งเป็นวิถีชีวิตที่ผูกพันกับระบบเศรษฐกิจแบบตลาดได้ส่งผลให้เกิดการแตกตัวภายในชุมชนที่มีกลุ่ม องค์กรต่างๆ เกิดขึ้น มีแกนนำ ผู้นำที่เข้ามาสู่กิจกรรมทางการเมืองทั้งในชุมชนและการเมืองระดับชาติ และความสัมพันธ์กับการเมืองภายนอก แสวงหาความมั่นคงหรือหลักประกันแห่งการยังชีพ หรือความอยู่รอดของผู้คนในชนบทจึงเข้าไปสัมพันธ์กับพื้นที่ทางการเมือง การเลือกตั้ง นโยบายของพรรคการเมืองและนักการเมืองฯลฯ ที่ก่อรูปเป็นความสัมพันธ์ทางสังคมแบบใหม่และทำให้ชีวิตผู้คนสามารถพออยู่รอดได้

การปรับตัวของชาวนามาสู่การเป็นผู้ประกอบการมิติต่างๆ ซึ่งหลุดออกสภาพชาวนาแบบดั้งเดิม โดยผันตัวเองเข้าสู่การเป็นผู้ประกอบการรายย่อย ฯลฯ การดิ้นรนเพื่อแสวงหาทางออกสำหรับชีวิตสมัยใหม่ไม่สามารถหรือไม่ใช่การอาศัยความสัมพันธ์เดิมในชุมชนในลักษณะความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์ แต่เป็นเครือข่ายความสัมพันธ์ใหม่ที่มีสภาพเชื่อมเข้ากับพื้นที่ทางการเมืองหรือพื้นที่นโยบายสาธารณะทั้งในระดับชาติและท้องถิ่น นักการเมือง การเลือกตั้งจึงกลายเป็นช่องทางการต่อรองสำคัญของคนชนบท

ดังจะเห็นได้ว่าความสัมพันธ์ของคนชนบทกับนักการเมืองก็เปลี่ยนไปมากแม้จะไม่มีสภาพในประชาธิปไตยเชิงอุดมคติที่ว่า ผู้คนเหล่านี้ไม่ใช่พลเมืองแบบที่นักประชาธิปไตยคาดหวัง แต่ผู้คนเหล่านี้สัมพันธ์อยู่กับนักการเมืองและเครือข่ายผู้รับเหมา นักเลือกตั้งท้องถิ่นที่คนในเมืองประณาม เป็นความสัมพันธ์แบบสุกๆ ดิบๆ ที่มีพัฒนาการความคาดหวังซึ่งนักเลือกตั้งก็ต้องปรับตัว ถูกคาดหวังว่าต้องมีความสามารถในการดึงเอาทรัพยากรเข้ามาสู่ชุมชนและเครือข่ายตน

การเลือกผู้นำท้องถิ่นของชาวบ้านได้เปลี่ยนไปมาก แม้จะมีการเลือกนักการเมืองด้วยความเป็นเครือญาติ พวกพ้อง แต่ชาวบ้านก็พิจารณาจากการทำงานและมีการเปลี่ยนผู้นำที่ชัดเจน ไม่มีนักการเมืองในระดับท้องถิ่นผูกขาดได้ทั้งหมด ด้านผู้บริหารหรือนายกฯ ก็พบว่า แม้จะมีการชนะเลือกตั้งติดต่อกันแต่สถานการณ์แข่งขันก็สูสีคู่คี่มาก นั่นหมายความว่า การมองภาพชาวบ้านแบบเดิมว่าอยู่ในระบบอุปถัมภ์ ขายเสียง ไม่น่าจะถูกไปทั้งหมดแล้ว แต่ชาวบ้านมีกฎเกณฑ์บางอย่างในการเข้ามาสัมพันธ์กับพื้นที่การเมืองแบบ

ทางการหรือการเมืองแบบเลือกตั้ง แต่การเข้าใจสภาพการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวมีลักษณะค่อยเป็นค่อยไป มีส่วนที่ซ้อนทับกันมากกว่าจะเป็นการเปลี่ยนแปลงแบบดำไปสู่ขาว แต่ผู้นำต้องตอบสนองต่อโจทย์ความต้องการของชาวบ้านผู้ลงคะแนนเสียงเลือกตั้งด้วย ทำให้การเลือกตั้งในท้องถิ่นเปลี่ยนแปลงจากการที่ต้องอิงระบบอุปถัมภ์ การจ่ายเงินซื้อเสียง และความรู้จักคุ้นเคยกัน ประชาชนเริ่มมองปัจจัยอื่นประกอบการเลือกผู้นำและทำให้เห็นการปรับตัวของผู้นำไปในแนวทางของความต้องการของประชาชนมากขึ้น

นอกจากนี้ ยังพบว่า พื้นที่การเมือง “ท้องที่” หรือกลไกการบริหารราชการแผ่นดินภูมิภาคก็มีความสำคัญกับชีวิตความอยู่รอดของผู้คนในฐานะที่เป็นช่องทางและกลไกที่จะนำมาซึ่งทรัพยากรด้วยเช่นกัน การเข้าไปสังกัดกลุ่มหรือองค์กรในภาครัฐของผู้คนจะถูกมองง่ายๆ แต่เพียงว่าเป็นองค์กรจัดตั้งและกำกับของรัฐอีกต่อไปไม่ได้ เพราะรัฐเข้ามาหน้าที่ในการจัดสรรทรัพยากรเพื่อประคับประคองชีวิตผู้คนในชนบทที่ไม่ควรจะเข้าใจว่าได้แสดงบทบาทในลักษณะเป็นเครื่องมือของทุนเพื่อเข้ามาขูดรีดคนชนบทแต่เพียงมิติเดียว ดังนั้น เมื่อพูดถึง “สังคมการเมือง” ซึ่งเป็นพื้นที่ที่คนชนบทอาศัยต่อรองให้ได้มาซึ่งทรัพยากร เราคงจะต้องหมายรวมทั้ง การเมืองและการเลือกตั้งระดับชาติ การเมืองท้องถิ่น และการเมืองท้องที่ซึ่งปัจจุบันยังมีลักษณะถูกควบคุมกำกับการกระจายทรัพยากรโดยระบบราชการ

กล่าวโดยสรุป ผลการศึกษาได้ชี้ให้เห็นภาพวิถีชีวิตทางเศรษฐกิจของผู้คนซึ่งเป็นวิถีชีวิตที่ผูกพันกับระบบเศรษฐกิจแบบตลาดได้ส่งผลให้เกิดการแตกตัวภายในชุมชนที่มีกลุ่ม องค์กรต่างๆ เกิดขึ้น มีแกนนำผู้นำที่เข้ามาสู่กิจกรรมทางการเมืองทั้งในชุมชนและการเมืองระดับชาติ และความสัมพันธ์กับการเมืองภายนอกเพื่อแสวงหาความมั่นคงหรือหลักประกันแห่งการยังชีพ ชีวิตของผู้คนในชนบทจึงต้องเข้าไปสัมพันธ์กับพื้นที่ทางการเมือง การเลือกตั้ง นโยบายของพรรคการเมืองและนักการเมือง ฯลฯ ที่ก่อรูปเป็นความสัมพันธ์ทางสังคมแบบใหม่ อันเป็นหลักประกันสำหรับการดำรงชีวิตที่สำคัญของผู้คนในชนบทจากกรณีศึกษาทั้ง 3 กรณี

ข้อเสนอแนะ

1.ด้านการกำหนดนโยบายสาธารณะ จากผลการศึกษานำมาสู่ข้อเสนอที่สำคัญคือ นโยบายสาธารณะที่เกี่ยวข้องกับการลงทุนด้านเศรษฐกิจฐานราก หรือนโยบายที่มุ่งแก้ไขปัญหาความยากจน ความเหลื่อมล้ำ หรือการสร้างรายได้ ต้องคำนึงถึงกลไกการกระจายทรัพยากร หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่ง การสร้างและจรรโลงประชาธิปไตยเพื่อให้ผู้คนในชนบทมีพื้นที่กลไกการต่อรองทรัพยากรเป็นสิ่งจำเป็นมาก การสร้างและจรรโลงประชาธิปไตยสำหรับสังคมชนบทจึงไม่ใช่การนำอำนาจการเลือกตั้งออกไปจากจากพื้นที่หรือทำให้เสียงของคนชนบทค่อยลง แต่ควรจะถ่ายโอนอำนาจไปให้พวกเขามากยิ่งขึ้น

2.ด้านการศึกษาวิจัย ควรมีการศึกษาความเปลี่ยนแปลงสังคมชาวนาในพื้นที่อื่น ๆ ที่มีความแตกต่างหลากหลายขึ้นเพื่อเปรียบ ตลอดจนการศึกษาให้เห็นภาพรวมของการเปลี่ยนแปลงของสังคมชาวนาโดยอาศัยวิธีวิทยาที่สามารถตอบคำถามได้ลักษณะข้อสรุปทั่วไปได้ และควรศึกษาความเปลี่ยนแปลงและการปรับตัวของสังคมชาวนาในระดับครัวเรือน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ตั้งแต่ยุคที่มีการเปลี่ยนแปลงนโยบายการอุดหนุนชาวนาตั้งแต่รัฐบาลน.ส.ยิ่งลักษณ์ ชินวัตรเป็นต้นมา

สารบัญ

หน้า

บทคัดย่อ [1]

บทสรุปสำหรับผู้บริหาร [3]

บทที่ 1 ที่มาของโครงการ 1

1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา 1

1.2 วัตถุประสงค์ในการศึกษา 6

1.3 กรอบ ประเด็นการศึกษาและวิธีการเข้าถึงข้อมูล 6

1.3.1 ประเด็นความเปลี่ยนแปลงมิติทางเศรษฐกิจ 6

1.3.2 ประเด็นความเปลี่ยนแปลงในมิติการจัดตั้งทางสังคม 7

1.3.3 ประเด็นความเปลี่ยนแปลงในมิติวัฒนธรรมและสังคม 7

1.3.4 ประเด็นความเปลี่ยนแปลงในมิติการเมือง 8

1.4 ผลที่คาดว่าจะได้รับ 8

บทที่ 2 กระบวนการวิจัย 9

2.1 พื้นที่การวิจัย 9

2.2 วิธีเก็บข้อมูล 9

บทที่ 3 การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทาง เศรษฐกิจ สังคม 11

3.1 พื้นที่ “ชนบท” ที่อยู่ไม่ไกล/ไม่ใกล้กับเมือง: องค์การบริหารส่วนตำบลลานตากฟ้า อำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม 11

3.1.1 ถิ่นฐานบ้านเรือน 11

3.1.2 พัฒนาการด้านการทำมาหากิน 16

3.1.3 ภาพชีวิตและวิถีการทำมาหากินและความเปลี่ยนแปลง 25

3.1.4 การพึ่งพิงธรรมชาติฐานทรัพยากรและความเปลี่ยนแปลง 32

3.2 พื้นที่ “ชนบท” ที่ห่างไกลเมือง: องค์การบริหารส่วนตำบลนิลเพชร อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม 35
3.2.1. ส่วนข้อมูลของพื้นที่ 35
3.2.2 ลักษณะการทำมาหากิน 37
3.2.3 การย้ายถิ่นเข้ามาของคนนอกพื้นที่ 42
3.2.4 หนี้สิน การกู้ยืมและกระบวนการเพื่อการประกอบอาชีพ 44
3.2.5 ความเปลี่ยนแปลงในพื้นที่ 44
3.3 .พื้นที่ชนบทใกล้เมือง: องค์การบริหารส่วนตำบลศาลายา อำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม 53
3.3.1 ประวัติศาสตร์ศาสตร์และพัฒนาการของพื้นที่ศาลายา 53
3.3.2 ภาพรวมและลักษณะของพื้นที่ศาลายาในปัจจุบัน 57
3.3.3 การเปลี่ยนอาชีพของเกษตรกรในพื้นที่ 64
3.3.4 การเกิดขึ้นและการเปลี่ยนแปลงของผู้ประกอบการ 66

บทที่ 4 การเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ทางสังคมและกลุ่มองค์กรในชุมชน 68
4.1 ความสัมพันธ์ทางสังคม กลุ่มองค์กรในชุมชนของพื้นที่ลานตากฟ้า 68
4.1.1 ความเปลี่ยนแปลงระบบค้าข้าว พ่อค้าข้าว และลูกนา 68
4.1.2 ความสัมพันธ์ของผู้คนในระบบการผลิต 70
4.1.3 วัด โรงเรียน และชุมชน 71
4.1.4 กลุ่มและองค์กรชุมชน 73
4.2 กลุ่มอาชีพ และกลุ่มจัดตั้งทางสังคม ขององค์การบริหารส่วนตำบลนิลเพชร 84
4.2.1 การจัดตั้งกลุ่มระดับตำบล 84
4.2.2 ความสัมพันธ์ของชุมชนกับผู้ใหญ่บ้านและองค์การบริหารส่วนตำบล 88
4.3 การจัดตั้งทางสังคมและการรวมกลุ่มของพื้นที่ศาลายา 89
4.3.1 กลุ่มวิสาหกิจชุมชนล่องเรือชมสวนเลียบคลองมหาสวัสดิ์ 90
4.3.2 วิสาหกิจชุมขนกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรมหาสวัสดิ์ 95
4.3.3 วิสาหกิจชุมชนกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรแปรรูปผลไม้และอาหารตำบลศาลายา 98
4.3.4 ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มต่าง ๆ ในพื้นที่กับหน่วยงานราชการ 102

4.3.5 ข้อสังเกตต่อกลุ่มวิสาหกิจ 103
4.3.6 กลุ่มไม่เป็นทางการ: กลุ่มรับจ้างในภาคการเกษตร 104

บทที่ 5 การเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์การเมืองในพื้นที่ 106
5.1 พื้นเพภูมิหลังของนักการเมืองท้องถิ่น 106
5.2 กรณีศึกษาลานตากฟ้า: ความสัมพันธ์ของชุมชนกับพื้นที่การเมือง การเลือกตั้ง และนโยบายสาธารณะ 108
5.2.1 องค์การบริหารส่วนตำบลลานตากฟ้า อำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม 108
5.2.2 การจัดทำแผนพัฒนาตำบลฯกับชีวิตสาธารณะของชาวบ้าน 117
5.2.3 การเมืองของการเลือกตั้งในระดับจังหวัด 124
5.3 กรณีศึกษาพื้นที่ อบต.นิลเพชร: การเมืองในชีวิตประจำวันของชาวบ้าน 127
5.3.1 การเมืองแบบการเลือกตั้ง 127
5.3.2 วิธีการตัดสินใจเลือกผู้แทนทางการเมืองของชาวบ้าน 127
5.3.3 ความสัมพันธ์ระหว่างนักการเมืองกับชาวบ้าน 131
5.3.4 วิธีการหาเสียง และมุมมองต่อการซื้อเสียง 133
5.3.5 การจัดสรรทรัพยากร และคุณค่าทางการเมือง 142
5.3.6 การประชุมประชาคม 143
5.3.7 รูปแบบของการตรวจสอบ กำกับ ประณาม และลงโทษนักการเมือง 143
5.3.8 ความร่วมมือระหว่างปัจเจกบุคคล กลุ่มคน และองค์กรต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการจัดสรร และการใช้ทรัพยากร 144
5.4 กรณีศึกษาการเมืองในพื้นที่ อบต.ศาลายา 146
5.4.1 ภาพรวมของคนศาลายา 146
5.4.2 ตระกูลเก่าแก่ในศาลายากับเครือข่ายความสัมพันธ์ในระบบเครือญาติของนักการเมืองท้องถิ่น 147
5.4.3 รูปแบบการเข้าสู่การเมืองของนักการเมืองท้องถิ่นศาลายา 153
5.4.4 ปัจจัยที่ทำให้ได้รับเลือกตั้ง จากมุมมองของผู้เลือกและผู้ถูกเลือก 155
5.4.5 สมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลในฐานะที่เป็นตัวแทนของพื้นที่ 159
5.4.6 กลุ่มต่าง ๆ ในฐานะที่เป็นฐานทางการเมืองท้องถิ่นและระดับชาติ 160

5.4.7 แหล่งเงินทุนที่สำคัญของการเข้าสู่การเมือง 162
5.4.8 พื้นเพภูมิหลังและลักษณะของนักการเมืองท้องถิ่นที่เปลี่ยนไป 162
5.4.9. ข้อสังเกตด้านความสัมพันธ์ขององค์การปกครองส่วนท้องถิ่นกับผู้คนในพื้นที่ 164

บทที่ 6 บทสรุปและข้อเสนอแนะ 168
6.1 การเปลี่ยนแปลงของสังคมชนบทในมิติทางด้านเศรษฐกิจ 169
6.2 การเปลี่ยนแปลงของสังคมชนบทในมิติด้านองค์กร และความสัมพันธ์ในชุมชน 172
6.3 การเปลี่ยนแปลงของสังคมชนบทในมิติทางการเมือง 176
6.4 ข้อเสนอแนะ 180

บรรณานุกรม 184

สารบัญตาราง

หน้า

ตารางที่ 1: จำนวนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นทั่วประเทศ 4
ตารางที่ 2: สัดส่วนรายได้ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น 5
ตารางที่ 3: จำนวนประชากรและพื้นที่ในตำบลลานตากฟ้า 11
ตารางที่ 4: การจ้างงานในการะบวนการทำนา 20
ตารางที่ 5: ราคาค่าปุ๋ย และยาของชาวนา 23
ตารางที่ 6: ราคาค่าใช้จ่ายเบ็ดเตล็ดของชาวนา 23
ตารางที่ 7: แสดงค่าอุปกรณ์การทำนาของชาวนา 24
ตารางที่ 8: โครงสร้างอาชีพของครัวเรือนตำบลลานตากฟ้า 26
ตารางที่ 9: โครงสร้างรายได้เฉลี่ยของครัวเรือนตำบลลานตากฟ้า 26
ตารางที่ 10: โครงสร้างอาชีพของครัวเรือนตำบลลานตากฟ้า : จำแนกรายหมู่ 27
ตารางที่ 11: อาชีพของชาวบ้านเฉพาะหมู่ 2 ต.ลานตากฟ้า (สมาชิกสหกรณ์ที่ดินคลองโยง จำนวน 50 ราย) 32
ตารางที่ 12: ข้อมูลประชากรตำบลนิลเพชร 36
ตารางที่ 13 การถือครองที่ดินสำหรับการปลูกข้าวในตำบลนิลเพชร 38
ตารางที่ 14: ราคาสำหรับจ้างแรงงานรับจ้างในภาคการเกษตร 41
ตารางที่ 15: การประกอบอาชีพของประชาชนในตำบลนิลเพชร 42
ตารางที่ 16: ความเปลี่ยนแปลงในรูปแบบการทำนา 48
ตารางที่ 17: การจ้างงานในการทำนา 50
ตารางที่ 18: ราคาค่าปุ๋ย และยาของชาวนา 51
ตารางที่ 19: ราคาค่าใช้จ่ายเบ็ดเตล็ดของชาวนา 51
ตารางที่ 20: อุปกรณ์การทำนาของชาวนา 52
ตารางที่ 21: ลักษณะพื้นที่ของตำบลศาลายา 59
ตารางที่ 22: การประกอบอาชีพขอบุคคลในตำบลศาลายา 61
ตารางที่ 23: ขนาดครัวเรือนและอายุเฉลี่ยของหัวหน้าครัวเรือนในตำบลศาลายา 62
ตารางที่ 24: ครัวเรือนที่มีหนี้สิน 63
ตารางที่ 25: การถือครองทรัพย์สินของครัวเรือในศาลายา 64
ตารางที่ 26: การเปลี่ยนแปลงอาชีพของเกษตรกรในศาลายา 66
ตารางที่ 27: จำนวนนักเรียนในพื้นที่ตำบลลานตากฟ้า 73

ตารางที่ 28: ระเบียบการเบิกจ่ายเงินของกองทุนสวัสดิการชุมชน ตำบลนิลเพชร 86
ตารางที่ 29: รายชื่อคณะกรรมการกองทุนสวัสดิการชุมชน (วันละบาท) ปี 2557 87
ตารางที่ 30: จำนวนวิสาหกิจชุมชนในพื้นที่ตำบลศาลายาต่อเนื่องกับตำบลมหาสวัสดิ์ 89
ตารางที่ 31: ผลตอบเทนค่าบริการจากนักท่องเที่ยว 92
ตารางที่ 32: กำหนดการรับงานของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนแม่บ้านเกษตรกรแปรรูปผลไม้ 100
ตารางที่ 33: พื้นเพภูมิหลังของนักการเมืองท้องถิ่นในเทศบาลตำบลศาลายา 106
ตารางที่ 34: พื้นเพภูมิหลังนักการเมืองท้องถิ่นในเทศบาลตำบลคลองโยง 107
ตารางที่ 35: พื้นเพภูมิหลังนายกและสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลมหาสวัสดิ์ 108
ตารางที่ 36: ผลการเลือกตั้ง ส.อบต. วันที่ 7 ตุลาคม 2555 115
ตารางที่ 37: วิธีเลือกลงคะแนนเสียงเลือกตั้ง ส.อบต. 116
ตารางที่ 38: ประวัติผู้บริหารท้องถิ่น และสมาชิกสภาท้องถิ่น พ.ศ. 2556-2559
องค์การบริหารส่วนตำบลนิลเพชร อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม 137
ตารางที่ 39: ข้อมูลการเลือกตั้งผู้ใหญ่บ้านหมู่ 8 ปี 2552 139
ตารางที่ 40: ข้อมูลฝ่ายสนับสนุนการผู้สมัครรับเลือกตั้งผู้ใหญ่บ้านหมู่ 8 ปี 2552 140
ตารางที่ 41: รายชื่อประธานคณะกรรมการบริหารและนายกองค์การบริหารส่วนตำบลศาลายา 163
ตารางที่ 42: รายชื่อสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลศาลายาสมัยปัจจุบัน(2554-2558) 164
ตารางที่ 43: เปรียบเทียบลักษณะของ 3 พื้นที่ศึกษา 168
ตารางที่ 44: เปรียบเทียบเศรษฐธรรมแบบดั้งเดิมกับแบบใหม่ 181

สารบัญภาพ

หน้า

รูปที่ 1: แผนที่ตำบลลานตากฟ้า 14
รูปที่ 2: แผนที่แสดงตำแหน่งอาคาร ตำบลลานตากฟ้า 15
รูปที่ 3: กลุ่มรับจ้างหว่านข้าว หว่านปุ๋ย พ่นยา 21
รูปที่ 4: การตัดข้าวดีด 22
รูปที่ 5: แรงงานรับจ้างทำตระไคร้ 30
รูปที่ 6: รถเกี่ยวข้าว 31
รูปที่ 7: รถบรรทุกข้าวไปโรงสีหรือลานตาก 31
รูปที่ 8: แผนที่ตำบลนิลเพชร 35
รูปที่ 9: แผนที่ตำบลศาลายา 58
รูปที่ 10: ความสัมพันธ์ขององค์กรต่างๆ 75
รูปที่ 11: รถย่ำตอซังของบุญเทิด 78
รูปที่ 12: การย่ำตอซัง 79
รูปที่ 13: ขนเครื่องมือขึ้นรถไปยังแปลงนา 80
รูปที่ 14: การรับจ้างหว่านข้าว 81
รูปที่ 15: กลุ่มดัดข้าวดีด “ป้านาค” 82
รูปที่ 16: การจัดทำประชาคมหมู่บ้าน หมู่ 1 ต.ลานตากฟ้า 123
รูปที่ 17: การจัดทำประชาคมหมู่บ้าน หมู่ 2 123

บทที่ 1
ที่มาของโครงการ

1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา

ในช่วง 2-3 ทศวรรษที่ผ่านมา งานศึกษาชนบทได้ชี้ให้เห็นว่า ปัจจุบันชนบทและสังคมชาวนาในโลกที่สามได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก ดังงานของ Elson (1997) ได้ฉายภาพให้เห็นกลไกและการเปลี่ยนแปลงในสังคมชาวนาเอเชียอาคเนย์ที่ก้าวเข้าสู่กระบวนการเป็นแรงงานรับจ้างและชีวิตทางเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงจนอาจจะถึงจุดจบของชาวนาดังชื่อหนังสือของเขาคือ "The end of the peasantry in Southeast Asia" งานศึกษาในลักษณะเดียวกันนี้มีอย่างมากมายในภูมิภาคต่างๆ ซึ่งมักมีข้อสรุปในทิศทางเดียวกัน เช่น Bryceson (2000) เรื่อง "Disappearing peasantries? : rural labour in Africa, Asia and Latin America", Bryceson and Amal (1997) เรื่อง "Farewell to farms : de-agrarianisation and employment in Africa" Michael Kearney (1996) เรื่อง "Reconceptualizing the peasantry : anthropology in global perspective" ที่เสนอให้เห็น ชาวนาที่ปรับตัวมาสู่วิถีชีวิตแบบใหม่ที่เขาเรียกว่า "คนชนบทพันธุ์ใหม่ผู้หลากหลายชีวิต" หรือ "polybian"[1] กล่าวคือ เราไม่สามารถนิยามชาวนาในฐานะของผู้ผลิตเพื่อการยังชีพหรือบริโภคในครัวเรือนตนเองเป็นด้านหลักอีกต่อไปแล้ว เขาเห็นว่า ในยุคโลกาภิวัตน์เส้นแบ่งระหว่างชนบทกับเมืองมันเริ่มไม่มีความชัดเจนหรือแยกกันได้อย่างเด็ดขาดเพราะว่าคนชนบทมีรายได้สำหรับชีวิตซึ่งมาจากหลายทิศทางและหลากหลายรูปแบบที่สลับซับซ้อน เกษตรกรรมไม่ได้เป็นสิ่งสำคัญสำหรับสภาพการดำรงชีพของคนในชนบทอีกต่อไป ดังนั้น การศึกษาชนบทควรจะมีจุดเน้นให้เห็นถึงชีวิตของผู้คนที่มีความหลากหลายของชีวิตในครัวเรือนและชุมชน ผู้คนซึ่งมีลักษณะที่ระบุได้ว่าคือ "คนชนบทพันธุ์ใหม่ผู้หลากหลายชีวิต" (polybians) (Kearney,1996:133)

งานศึกษาความเปลี่ยนแปลงของในเอเชียอาคเนย์และสังคมไทยของ Rigg (2003) ก็ได้วิพากษ์งานศึกษาที่เขาเห็นว่ามีลักษณะอยู่ในมายาภาพของเศรษฐกิจดั้งเดิม (embedded economy) ที่มองสังคมชนบทแยกออกจากชีวิตโลกภายนอกโดยเฉพาะอย่างยิ่งการวิเคราะห์ที่ไม่เชื่อมโยงสังคมชนบทกับเศรษฐกิจการตลาด ในโลกชีวิตภายใต้ระบบทุนนิยมเช่นปัจจุบันนี้ เขาเห็นว่า ชีวิตของคนชนบทสามารถประสบความสำเร็จหรือมีชีวิตที่ดีโดยการอาศัยการลงทุนนอกภาคเกษตรกรรม ครอบครัวคนชนบทสามารถดำรงชีพอยู่ได้ด้วยการลงทุนให้ลูกเรียนหนังสือสูงๆ เพื่อที่จะหาเงินจากนอกภาคเกษตรกรรม (Rigg 2001: 49,

---

[1] ซึ่งเขายืมมาจากคำว่า amphibian (*ampli*, both + *bios*, mode of life) เพื่อสะท้อนให้เห็นว่าชาวนาในปัจจุบันมีลักษณะ the identities of complex transforming types such as migrants, who move back and forth from "peasants to proletarians" life space. แต่ใช้คำว่า poly (many) เพื่อให้เห็นมากกว่าแค่การเปลี่ยนมาระหว่างชีวิตกรรมกรและชาวนา กล่าวคือ The polybian can adjust its color to match that of its immediate environment, they adapt their being to different modes of existence as they opportunistically move in and out of different life spaces. (Kearney, 1996:141)

53-54) ดังงานศึกษาของเขาในชุมชนในชนบทภาคกลางแห่งหนึ่งในจังหวัดอยุธยาที่ได้เสนอข้อค้นพบว่า หมู่บ้านได้กลายเป็นหอพักสำหรับอยู่อาศัยหลับนอนเท่านั้น (dormitory village)

งานของ Keye (2010) ได้ย้ำให้เห็นมิติทางเศรษฐกิจและการทำมาหากิน และการเปลี่ยนโลกทัศน์และวัฒนธรรมทางการเมืองของคนชนบทว่าไม่ใช่ตาสีตาสาอีกแล้ว เพราะคนชนบทไทยปัจจุบันมีลักษณะชาวนาผู้มีโลกทัศน์กว้างไกล (Cosmopolitan Villager) ซึ่งการรับรู้ข่าวสารใหม่ๆ ก้าวไปไกลมากแล้ว ยศ สันตสมบัติ (2546) พบภาพพลวัตและความยืดหยุ่นของสังคมชาวนาไทยในภาคเหนือปัจจุบันว่า ระบบเศรษฐกิจชุมชนยังดำรงอยู่ในระดับหนึ่ง แต่มีการปรับตัวอย่างขนานใหญ่ด้านระบบการผลิต การหางานรับจ้าง งานบริการและการค้าขาย

นิธิ เอียวศรีวงศ์ (มติชนรายวัน, 25 สิงหาคม 2551) เห็นว่า นับตั้งแต่ทศวรรษ 2520 เป็นต้นมา ชนบทไทยประสบความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว เกษตรกรรมเพื่อยังชีพที่เคยเป็นสัดส่วนที่สำคัญในรายได้ของประชาชนเริ่มพังสลายลง เศรษฐกิจตลาดรุกเข้าไปในชีวิตของผู้คนมากขึ้น ขณะเดียวกัน อุตสาหกรรมและธุรกิจก็รุกเข้าไปสู่ชนบทมากขึ้น ทำให้ประชาชนในชนบท ส่วนหนึ่งหันเข้าหางานอื่นที่มีลักษณะประจำมากขึ้นในเศรษฐกิจสมัยใหม่ โดยส่วนใหญ่ขายแรงงาน ขณะที่คนจนที่ยังตกค้างในชนบท มีงานทำเป็นฤดูกาลในภาคเกษตรหรือภาคอื่น ฉะนั้นรายได้จึงยิ่งต่ำ และต้องมีชีวิตในชนบทซึ่งความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ได้กลายเป็นความสัมพันธ์เชิงตลาด เมื่อเป็นเช่นนี้ คนชั้นกลางระดับล่างสุดกลายเป็นประชากรส่วนใหญ่ของชนบทไทย ส่วนใหญ่มีรายได้จากงานจ้างและธุรกิจเล็กๆ น้อยๆ ความมั่นคงทางเศรษฐกิจเกี่ยวโยงกันกับนโยบายของรัฐบาลมากกว่าการพึ่งพาธรรมชาติและความสัมพันธ์ที่ดีทางสังคมอย่างที่เคยเป็นมาในอดีต ขณะเดียวกัน ด้วยวิถีชีวิตของคนชั้นกลางที่ได้รับข่าวสารข้อมูลมากขึ้นก็ทำให้ คนชั้นกลางในชนบทมีความคาดหวังในชีวิตคล้ายกับคนชั้นกลางในเมือง แต่ภายใต้การเปลี่ยนแปลงนี้ของชนบทไทย และพวกเขามีสำนึกทางการเมืองระดับชาติ คือ ต้องการนโยบายสาธารณะที่ตอบรับผลประโยชน์ของตนกลับไม่มีเครื่องมือทางการเมืองที่จะเข้าไปกำหนดนโยบายสาธารณะ จึงต้องเกาะอยู่กับกลไกทางการเมืองแบบเดิม

งานของ ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร (Chairat, 2010) ศึกษาเสื้อแดงก่อนการชุมนุมเดือนมีนาคม-พฤษภาคม 2553 โดยใช้กรอบการวิเคราะห์ “การเมืองของสุนทรียศาสตร์” (the politics of Aesthetics) ของ Ranciere เพื่อคำถามว่า คนเสื้อแดงเป็นใครและลุกขึ้นมาเคลื่อนไหวอย่างไร ประเด็นหลักในการตอบคำถามก็คือ ชี้ให้เห็นว่า หัวใจการเมืองของคนเสื้อแดงอยู่ที่การสูญเสียพื้นที่การเมือง (political space) ในช่วงหลังการรัฐประหาร 19 กันยายน 2549 ผู้คนเหล่านี้จึงอยู่ในฐานะ “พลเมืองผู้ไม่ถูกนับ” (the un-counted citizens) ในพื้นที่ทางการเมือง มวลชนคนเสื้อแดงมีลักษณะ “มวลชนอิสระ ” (multitude) ที่มีความหลากหลายทางชั้นชน และมีลักษณะเป็นพันธมิตรของกลุ่มที่มีความหลากหลายและแตกต่างกัน กล่าวคือ คนเสื้อแดงประกอบได้ด้วย 3 กลุ่มการเมืองคือ 1.กลุ่มคนที่ต่อต้านการรัฐประหาร 19 กันยายน 2549 เช่น กลุ่มวันเสาร์ไม่เอาเผด็จการ กลุ่ม 24 มิถุนาประชาธิปไตย ฯลฯ 2.กลุ่มคนรุ่นใหม่ผู้รักประชาธิปไตย ซึ่งมองปัญหาความไม่ยุติธรรมในสังคม 3.มวลชนผู้สนับสนุน “ทักษิณ” หรือกลุ่มคนรักทักษิณ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นมวลชนในชนบทผู้ที่ได้รับประโยชน์จากนโยบายประชานิยมของทักษิณ ส่วนคนสองกลุ่มแรกมีลักษณะเป็นคนชั้น

กลางในเมือง และมีลักษณะเป็น “พลเมืองเน็ต” (netizen) คนหนุ่มสาวรุ่นใหม่ (new generation of young) ที่มีการศึกษาดี มีความสามารถในการใช้พื้นที่สื่อสารสมัยใหม่ในโลกไซเบอร์

ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร ชี้ให้เห็นประเด็นสำคัญว่า พื้นที่การเมืองของการเลือกตั้งที่ประชาชนเคยมีอยู่ก่อนได้ถูกแย่งชิงไปหลังการรัฐประหาร 19 กันยายน 2549 การรัฐประหารจึงทำให้คนเสื้อแดงในชนบทอยู่ในสถานะของผู้ที่ไม่ถูกนับในพื้นที่ทางการเมือง ดังนั้น การเมืองของคนเสื้อแดงภายใต้กรอบการวิเคราะห์ของ Ranciere จึงเป็นการต่อสู้เพื่อนำมาซึ่งการถูกตัดออกไปมาสู่ความสัมพันธ์บนพื้นที่ทางการเมือง จากที่ไม่ถูกนับ มาสู่การนับ เป็นการสร้าง “new political subjectivation” และพื้นที่ใหม่สำหรับถูกที่ไม่ถูกนับ อย่างไรก็ดี แม้การศึกษาของ ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร จะให้ความสำคัญต่อมิติทางการเมือง แต่ไม่ได้เน้นไปยังการอธิบายพื้นที่ทางการเมืองที่เกี่ยวข้องกับมิติชีวิตของผู้คนในชนบทที่เปลี่ยนแปลงไปมากนัก การตอบคำถามจึงมีลักษณะขาดการอธิบายการเมืองของคนในชนบทที่สัมพันธ์กับบริบทความเปลี่ยนแปลงด้านวิถีชีวิตของผู้คน ปากท้องและการทำมาหากิน

งานของ อภิชาติ สถิตนิรมัยและคณะ (2556) เป็นอีกชิ้นหนึ่งที่พยายามอธิบายการเปลี่ยนแปลงในชนบท และอธิบายการลุกขึ้นสู้ของคนเสื้อแดงที่พบว่า คนเสื้อแดงไม่ใช่เป็นคนจน ความยากจน ความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจแต่เพียงประการเดียวไม่สามารถใช้อธิบายการลุกขึ้นสู้ของคนชนบทได้เหมือนดังที่นิยมเสนอกันในขณะนี้ โดยมีกรณีศึกษาที่พยายามเชื่อมโยงระหว่างการเปลี่ยนทางเศรษฐกิจและสังคมที่มีผลต่อการเมือง และการอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างชีวิตที่เปลี่ยนไปกับพื้นที่ทางการเมืองที่เกิดขึ้นใหม่ แต่งานดังกล่าวนี้ยังไม่ได้มีการศึกษาความเปลี่ยนแปลงในชนบทอย่างละเอียดมากนัก ยังมีลักษณะเป็นการสังเกตหรือข้อสังเกตมากกว่าการเสนอข้อมูลในเชิงประจักษ์ โดยเฉพาะการลงไปศึกษาในลักษณะการเก็บข้อมูลความเปลี่ยนแปลงในชุมชนแบบนักมานุษยวิทยา

จากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับการอธิบายความเปลี่ยนแปลงในชนบทของไทย ผู้วิจัยจึงเห็นว่า แม้งานเหล่านี้จะพยายามชี้ให้เห็นความเปลี่ยนแปลงในมิติต่างๆ ของสังคมชนบทไทย แต่ก็ยังมีลักษณะเป็นการสร้างประเด็นถกเถียงที่แหลมคมเอาไว้โดยไม่มีการศึกษาข้อมูลเชิงประจักษ์รองรับการอธิบายสมมติฐานเบื้องต้นเหล่านี้ มีงานสำคัญที่ผู้วิจัยเห็นว่าเป็นฐานการศึกษาที่สำคัญคือ งานของ Andrew Walker (2008) ที่มีการศึกษาในลักษณะมานุษยวิทยาการเมืองโดยใช้กรอบการศึกษาเรื่องการเมืองในชีวิตประจำวัน แต่การอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างชีวิตการเมืองของชาวบ้านกับโลกชีวิตทางเศรษฐกิจสังคมยังอธิบายผ่านพื้นที่การเลือกตั้ง บทบาทของผู้แทน ตัวแทนหรือนักการเมืองกับชาวบ้าน ซึ่งเราควรอธิบายโดยขยายมาสู่มิติการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองผ่านภูมิทัศน์และพื้นที่ทางการเมืองที่ขยายและเปิดกว้างขึ้นโดยเฉพาะในบริบทหลังการปฏิรูปการเมืองหลังปี 2540 เป็นต้นมา

ผู้วิจัยเห็นว่า การปฏิรูปการเมืองนับตั้งแต่ปี 2540 เป็นจุดปะทะที่สำคัญ เพราะได้นำมาสู่การเกิดพื้นที่ทางการเมืองใหม่ที่สำคัญผ่านการกระจายอำนาจลงสู่ท้องถิ่น ได้ทำให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นซึ่งเคยมีลักษณะกึ่งราชการกึ่งเลือกตั้งได้เปลี่ยนมาสู่การมีอำนาจการบริหารจัดการตนเองอย่างชัดเจนขึ้น ดังกรณี อบต.และเทศบาลในประเทศไทย เกิดขึ้นมาไม่น้อยกว่า 4-5 ทศวรรษ โดยมีลักษณะกึ่งราชการ-กึ่ง

เลือกตั้งและอยู่ภายใต้การกำกับโดยกระทรวงมหาดไทยมาโดยตลอด กระแสการปฏิรูปการเมืองส่งผลให้องค์กรบริหารท้องถิ่นมีอำนาจในการบริหารจัดการของตนเอง อบต.มีฐานะเป็นนิติบุคคล กล่าวคือ สามารถทำสัญญาได้โดยไม่ต้องมีหน่วยงานราชการอนุมัติ ทำให้อบต.เป็นอิสระจากระบบราชการมากยิ่งขึ้นเมื่อเปรียบเทียบกับในอดีต

การเปลี่ยนแปลงในระดับโครงสร้างทางการเมืองหลายประการด้วยกันได้ทำให้เกิดภูมิศาสตร์ทางการเมืองใหม่ขึ้นในระดับท้องถิ่น กล่าวคือ กระบวนการกระจายอำนาจมีความชัดเจนยิ่งขึ้นทำให้อำนาจการบริหารหรือการตัดสินใจใช้งบประมาณได้ถูกกระจายไปสู่ท้องถิ่นมากยิ่งขึ้นผ่านองค์กรการบริหารส่วนท้องถิ่นซึ่งมีที่มาจากการเลือกตั้งชาวบ้านในท้องถิ่นเอง รัฐธรรมนูญ 2540 และ 2550 ได้บัญญัติให้ผู้บริหารองค์กรเหล่านี้มาจากการเลือกตั้งทั้งหมด จึงกล่าวได้ว่ามีการยึดโยงกับอำนาจของประชาชน และเป็นอิสระมากขึ้น ทำให้ องค์กรท้องถิ่นเข้ามามีบทบาททัดเทียมหรืออาจจะเหนือองค์กรราชการในบางปริมณฑลของชีวิตผู้คนในท้องถิ่น มีการกระจายงบประมาณมาสู่องค์กรปกครองท้องถิ่นชัดเจนขึ้น ดังรัฐธรรมนูญ 2540 และกฎหมายแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจ พ.ศ.2542 ได้กำหนดกรอบงบประมาณที่จะต้องกระจายสู่องค์กรท้องถิ่น ร้อยละ 35 ของงบประมาณแผ่นดินให้ได้ในปี 2549

ตารางที่ 1: จำนวนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นทั่วประเทศ

รูปแบบองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น	จำนวน
1. องค์การบริหารส่วนจังหวัด	76 แห่ง
2. เทศบาล	22,66 แห่ง
เทศบาลนคร	29 แห่ง
เทศบาลเมือง	167 แห่ง
เทศบาลตำบล	2,070 แห่ง
3. องค์การบริหารส่วนตำบล	5,509 แห่ง
4. องค์กรปกครองท้องถิ่นรูปแบบพิเศษ (กรุงเทพมหานครและเมืองพัทยา)	2 แห่ง
รวมทั้งสิ้น	7,853 แห่ง

ข้อมูล ณ วันที่ 1 ตุลาคม 2555 กรมส่งเสริมการปกครองส่วนท้องถิ่น

ตารางที่ 2: สัดส่วนรายได้ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

ปีงบประมาณ	รายได้รวมของท้องถิ่น (ล้านบาท)	สัดส่วนรายได้ท้องถิ่นต่อรายได้รัฐบาล
2541	97,836.8	13.34
2542	97,747.7	13.79
2543	99,802.8	13.31
2544	154,633.1	20.92
2545	176,154.9	21.92
2546	184,066.0	22.19
2547	208,850.7	22.50
2548	282,000.0	23.50

หมายเหตุ: ในปี 2549 ช่วงรัฐบาลคมช. ได้มีการแก้ไขกฎหมายเพื่อไม่ให้รัฐบาลต้องจัดหางบประมาณให้ท้องถิ่น ร้อยละ 35 งบประมาณที่จัดให้ท้องถิ่นปัจจุบันอยู่ราวร้อยละ 25 เท่านั้น

องค์กรปกครองท้องถิ่นจึงเข้ามามีบทบาทในการจัดทำนโยบายสาธารณะระดับท้องถิ่นโดยมีงบประมาณหรือทรัพยากรค่อนข้างมาก โดยเฉพาะงบประมาณที่เกี่ยวกับสวัสดิการสังคมและการพัฒนาคุณภาพชีวิต และการบริการสาธารณะต่างๆ ซึ่งได้รับการถ่ายโอนมาจากส่วนกลางที่เคยบริหารผ่านระบบราชการ นอกจากนี้ องค์กรปกครองท้องถิ่นยังถูกกำหนดโดยรัฐธรรมนูญ 2550 มาตรา 287 ได้กำหนดกรอบการมีส่วนร่วมดังกล่าวไว้ว่า ต้องสร้างกลไกให้ประชาชนในท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดทำแผน การนำแผนไปปฏิบัติ และการร่วมติดตามประเมินผล และระเบียบกระทรวงมหาดไทย ว่าด้วยการจัดทำแผนพัฒนาขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ. 2548 บังคับให้กระบวนการจัดทำแผนงบประมาณประจำปี ต้องมีการจัดประชาคมหรือเวทีการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในท้องถิ่น ฯลฯ

กล่าวโดยสรุป การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองที่สำคัญประการหนึ่งในสองทศวรรษที่ผ่านมาคือ การที่อำนาจทางการเมืองกระจายลงสู่ท้องถิ่นมากยิ่งขึ้น ทำให้องค์กรการบริหารส่วนท้องถิ่นมีความสำคัญต่อชีวิตของชุมชนท้องถิ่นมากยิ่งขึ้น การกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่นค่อนข้างก่อผลได้จริงต่อการที่ชุมชนจะมีอิสระในการกำหนดทิศทางการพัฒนาของตนเอง การกระจายอำนาจจึงนำมาสู่พื้นที่ทางการเมืองในระดับท้องถิ่น และการจัดความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนชนบทกับนักการเมืองหรือพื้นที่ทางการเมืองผ่านการเลือกตั้ง กระบวนการจัดทำแผนงบประมาณท้องถิ่น

จุดปะทะหรือจุดเปลี่ยนดังกล่าวนี้ จึงน่าจะมีผลทำให้เกิดพื้นที่ความสัมพันธ์ของผู้คนในชุมชนซึ่งเปลี่ยนแปลงไปมากทั้งภาพชีวิตและวิถีการทำมาหากินที่ต้องมาเกี่ยวโยงเข้ากับพื้นที่การเมืองที่เปลี่ยนแปลงไปมากยิ่งขึ้น มีผลให้การแสดงออกทางด้านชีวิตสังคมการเมืองเปลี่ยนแปลงไปจากภาพเดิมโดยเฉพาะภาพ

ของคนชนบทที่มักถูอธิบายผ่านความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์-ลูน้อง ความเฉื่อยชาทางการเมือง การซื้อสิทธิ์-ขายเสียงหรือชีวิตทางการเมืองที่ถูกขับเคลื่อนด้วยผลประโยชน์เฉพาะหน้า ฯลฯ ซึ่งน่าจะมีการศึกษาวิจัยภาพดังกล่าวให้แหลมคม ลึกซึ้งมากยิ่งขึ้น

1.2 วัตถุประสงค์ในการศึกษา

1. เพื่อศึกษาถึงการเปลี่ยนตำแหน่งแห่งที่ของคนชนบทภาคกลางจากการเป็นชาวนาสู่การเป็นพลเมืองของสังคมไทยทั้งในมิติทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม เพื่อให้เห็นว่าสังคมชนบทเปลี่ยนแปลงทั้งในมิติวิถีการผลิต โลกชีวิต พื้นที่บริโภคใหม่ๆ ซึ่งมีผลต่อการจัดความสัมพันธ์ทางสังคมการเมืองใหม่ๆ

2. เพื่อศึกษาให้เห็นว่า ในมิติทางการเมืองในชนบท นับแต่หลังการปฏิรูปการเมืองปี 2540 เปลี่ยนไปมาก การเมืองในชนบททั้งการเมือง “ท้องถิ่น” (รวมทั้ง “ท้องที่” หรือภูมิภาค และการเมืองของ “ชุมชน”) กลายเป็นพื้นที่ใหม่ของการต่อรองทางการเมือง การกระจายอำนาจซึ่งเป็นการเปลี่ยนกติกา และสถาบันทางการเมืองครั้งใหญ่ และภายใต้พื้นที่ทางการเมืองและความสัมพันธ์การเมืองและสังคมแบบใหม่ที่เกิดขึ้นนำมาสู่การกระจาย-ดึงทรัพยากรจากรัฐส่วนกลาง ได้ทำให้การเกิดความสัมพันธ์ทางสังคมการเมืองระหว่างท้องถิ่นกับรัฐขึ้นใหม่ เกิดพื้นที่ทางอำนาจ และตำแหน่งแห่งที่สำหรับตัวแสดงทางการเมืองใหม่ๆ เกิดขึ้นจำนวนมากในชุมชน

3. เพื่อศึกษาให้เห็นว่า ชีวิตของผู้คนในชนบทที่เปลี่ยนแปลงทั้งในมิติเศรษฐกิจและสังคมว่าได้เข้าไปสัมพันธ์พื้นที่ทางการเมืองใหม่ๆ ที่เกิดและขยายกว้างขึ้นอย่างไร หรือในด้านกลับกันคือ พื้นที่ทางการเมืองที่เปลี่ยนแปลงไปมีผลต่อชีวิตของผู้คนในชนบทอย่างไร ความสัมพันธ์ระหว่างคนชนชากับการเมืองเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร

1.3 กรอบ ประเด็นการศึกษาและวิธีการเข้าถึงข้อมูล

ในรายละเอียดจะเป็นการศึกษาความเปลี่ยนแปลงทุกมิติของพื้นที่ “ชนบท” โดยเน้นทำการศึกษาใน 4 มิติ ดังต่อไปนี้

1.3.1 ประเด็นความเปลี่ยนแปลงมิติทางเศรษฐกิจ

ในส่วนนี้ จะเป็นการศึกษาความเปลี่ยนแปลงเชิงประวัติศาสตร์ในด้านเศรษฐกิจและสังคมของชนบทตั้งแต่ พ.ศ. 2520 เป็นต้นมา เพื่อเป็นพื้นฐานความรู้สำหรับการทำความเข้าใจความรู้สึกนึกคิดและการแสดงออกทางการเมืองของคนชนบท ที่จะช่วยในการวิเคราะห์และอธิบายพัฒนาการและปัญหาของ “ประชาธิปไตย” ในชนบทในท้ายที่สุด

ในระดับพื้นที่และกรณีศึกษาจะศึกษาให้เห็นถึงประเด็นในรายละเอียดต่อไปนี้

-มิติด้านการครอบครองและการใช้ประโยชน์ที่ดิน สภาพความเปลี่ยนแปลงของการใช้และการถือครองที่ดินในอดีต-ปัจจุบัน ซึ่งสามารถศึกษาในระดับภาพรวมได้จากแผนที่การเก็บภาษีท้องถิ่น แผนที่ภาพถ่ายทางอากาศและการสำรวจโดยนักวิจัย

-มิติด้านอาชีพ การทำมาหากิน โลกชีวิตทางเศรษฐกิจ แหล่งรายได้ ฯลฯ ของชาวบ้านจะศึกษาให้เห็นถึงสภาพในปัจจุบันและสภาพความเปลี่ยนแปลง โดยมุ่งเน้นให้ได้ละเอียดในระดับหมู่บ้านหรือชุมชนกรณีศึกษา ด้วยการสำรวจด้วยแบบสอบถามรายครัวเรือนเพื่อให้เห็นภาพในปัจจุบัน ส่วนในข้อมูลระดับที่กว้างขึ้นจะใช้ข้อมูลชั้นสองจากเอกสารของหน่วยงานปกครองท้องถิ่น และหน่วยงานราชการ ส่วนการศึกษาให้เห็นภาพในอดีตจะเก็บข้อมูลโดยกลุ่มเสวนาและการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

-มิติความสัมพันธ์กับตลาดและความสัมพันธ์กับผู้คนภายนอกชุมชน เพื่อให้เห็นพัฒนาการความเปลี่ยนแปลงในบริบทต่างๆ จะเก็บข้อมูลโดยกลุ่มเสวนาและการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ และการสังเกตการณ์

1.3.2 ประเด็นความเปลี่ยนแปลงในมิติการจัดตั้งทางสังคม

จะศึกษาให้เห็นว่า ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและการเปลี่ยนแปลงตำแหน่งแห่งที่ทางสังคมของคนในชนบทได้นำมาซึ่งความเปลี่ยนแปลงในการ “จัดตั้ง” ทางสังคมอย่างไรบ้าง เพราะชุมชนต้องมีการปรับความสัมพันธ์ทางสังคมเพื่อให้สอดคล้องไปกับวิถีชีวิตและปัญหาที่กลุ่มคนต่างๆ เผชิญใหม่ๆ ดังนั้น ในส่วนนี้จะเป็นการศึกษาเพื่อทำความเข้าใจถึงพัฒนาการของการรวมกลุ่ม บทบาท และการเข้าไปต่อรองกับการเมืองระดับท้องถิ่นและระดับชาติในบริบทที่เปลี่ยนแปลง

การศึกษากลุ่มองค์กรการจัดตั้งต่างๆ ทั้งที่เกิดขึ้นและดำรงอยู่เดิมในชุมชน และการจัดตั้งโดยการส่งเสริมของรัฐ หน่วยงานราชการ รวมทั้งองค์กรพัฒนาเอกชน เครือข่ายประชาสังคมต่างๆ ที่เกิดขึ้นภายใต้บริบท โดยจะพิจารณาให้เห็นว่า กลุ่มองค์กรทางสังคมมีบทบาทต่อชีวิตของผู้คนในสังคมอย่างไร

ผู้วิจัยมีสมมติฐานว่า การอธิบายผ่านระบบอุปถัมภ์-ลูกน้องไม่น่าจะเพียงพอ (หรือไม่น่าจะใช้ได้) สำหรับการทำความเข้าใจความสัมพันธ์ของผู้คนในชุมชนอีกต่อไป ความสัมพันธ์ทางสังคมน่าจะเปลี่ยนแปลงไปมากแล้ว ภายใต้ระบบเศรษฐกิจการมเองที่เปลี่ยนไปมากน่าจะมีผลต่อการเกิดกลุ่มองค์กรทางสังคมใหม่ๆ ความสัมพันธ์ทางสังคมใหม่ๆ น่าจะมีความสัมพันธ์กับพื้นที่ทางการเมืองที่เปลี่ยนแปลงไป (พื้นที่ดังกล่าวนี้รวมไปถึงเรื่องนโยบายสาธารณะ การกระทรัพยากรของสังคมที่ขยายกว้างผ่านนโยบายของพรรคการเมืองหรือรัฐบาล การกระจายอำนาจที่นำมาสู่การกระจายทรัพยากร)

โดยจะเก็บข้อมูลโดยกลุ่มเสวนาและการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ และการสังเกตการณ์

1.3.3 ประเด็นความเปลี่ยนแปลงในมิติวัฒนธรรมและสังคม

จะศึกษาผ่านกระบวนการสร้างวัฒนธรรมใหม่ที่ตอบสนองต่อความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและการเปลี่ยนแปลงตำแหน่งแห่งที่ของคนในชนบท โดยศึกษาผ่าน “สื่อ” ทางวัฒนธรรมการเข้าถึงและรับรู้ข่าวสาร ฯลฯ รวมทั้งวัฒนธรรมและพื้นที่การบริโภคใหม่ๆ ของผู้คนในชุมชน โลกชีวิต การศึกษาของผู้คนในชุมชน ความสัมพันธ์กับเมืองและวัฒนธรรมแบบเมือง และจะพิจารณาให้เห็นว่าเข้ามามีความเกี่ยวข้องกับมิติทางการเมืองอย่างไร

โดยจะเก็บข้อมูลโดยกลุ่มเสวนาและการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ และการสังเกตการณ์

1.3.4 ประเด็นความเปลี่ยนแปลงในมิติการเมือง

1. การศึกษาให้เห็นภาพการจัดตั้งเครือข่ายและความสัมพันธ์ทางการเมืองของชีวิตชุมชนที่เปลี่ยนแปลงมาสู่ชีวิตทางเศรษฐกิจและสังคมแบบใหม่ที่เข้ามาสัมพันธ์กับการเมือง “ท้องถิ่น” (เทศบาล บต. และอบจ.) การเมือง “ท้องที่” หรือภูมิภาค (บทบาทของกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และจังหวัด อำเภอ) รวมทั้งการจัดความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับองค์กรมหาชน NGO และองค์กรอื่นๆ ที่เข้ามาสัมพันธ์กับชีวิตของชุมชน โดยพิจารณาให้เห็นถึงการจัดความสัมพันธ์ที่นำมาสู่การดึงหรือการกระจายทรัพยากรจากรัฐส่วนกลางและจากระดับจังหวัด การจัดองค์กรของเครือข่ายนักการเมืองท้องถิ่นกับนักการเมืองในระดับที่สูงขึ้นไปทั้งระดับชาติและระดับจังหวัด รวมทั้งการศึกษาความสัมพันธ์ของเครือข่ายกับพื้นที่ทางการเมืองของการเลือกตั้ง

2. การศึกษาให้เห็นถึงตัวแสดงทางการเมืองใหม่ๆ ที่มีผลมาจากการเปลี่ยนแปลงในมิติทางเศรษฐกิจและการเลื่อนฐานะทางสังคมของผู้คน พื้นเพภูมิหลังนักการเมืองท้องถิ่นที่เข้ามาสู่ตำแหน่งทางการเมืองในช่วงผ่านมา

3. การศึกษาการเมืองของชาวบ้าน เพื่อให้เห็นว่าชาวบ้าน-ชุมชนใช้ “เครื่องมือ” หรือมีกลไกทางการเมืองอย่างไร (การเลือกตั้ง, การประชุมประชาคม, การยื่นถอดถอน การฟ้องร้อง ฯลฯ) ได้ผลมากน้อยแค่ไหนและในแง่มุมใดบ้าง ในการกำกับให้นักการเมืองรับผิดต่อชุมชนการเมืองหนึ่งๆ

1.4 ผลที่คาดว่าจะได้รับ

1. สามารถสะท้อนให้เห็นถึงการเปลี่ยนตำแหน่งแห่งที่ของคนชนบทภาคกลางจากการเป็นชาวนาสู่การเป็นพลเมืองของสังคมไทยทั้งในมิติทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม รวมถึงการเปลี่ยนแปลงของสังคมชนบททั้งในมิติวิถีการผลิต โลกชีวิต พื้นที่บริโภคใหม่ๆ

2. สามารถสะท้อนให้เห็นได้ว่า ในมิติทางการเมืองในชนบท ภายใต้พื้นที่ทางการเมืองและความสัมพันธ์การเมืองและสังคมแบบใหม่ที่เกิดขึ้น ได้ทำให้การเกิดความสัมพันธ์ทางสังคมการเมืองระหว่างท้องถิ่นกับรัฐขึ้นใหม่ เกิดพื้นที่ทางอำนาจ และตำแหน่งแห่งที่สำหรับตัวแสดงทางการเมืองใหม่ๆ เกิดขึ้นจำนวนมากในชุมชนอย่างไร

3. สามารถสะท้อนให้เห็นถึงชีวิตของผู้คนในชนบทที่เปลี่ยนแปลงทั้งในมิติเศรษฐกิจและสังคมว่าได้เข้าไปสัมพันธ์พื้นที่ทางการเมืองใหม่ๆ ที่เกิดและขยายกว้างขึ้นอย่างไร

บทที่ 2
กระบวนการวิจัย

2.1 พื้นที่การวิจัย

การเลือกกรณีศึกษาในจังหวัดนครปฐม ซึ่งปัจจุบันมีองค์กรปกครองท้องถิ่นอยู่จำนวนทั้งสิ้น เทศบาล 15 แห่ง และองค์การบริหารส่วนตำบล 102 แห่ง โดยการเลือกพื้นที่ในการศึกษาแบ่งออกเป็น 3 ลักษณะ ซึ่งจะเลือกโดยเน้นพื้นที่ที่มีความแตกต่างในความสัมพันธ์ระหว่าง “เมือง” กับ “ชนบท”

1.1 พื้นที่ “ชนบท” ที่ห่างไกลเมือง องค์การบริหารส่วนตำบลนิลเพชร อำเภอบางเลน

1.2 พื้นที่ “ชนบท” ที่อยู่ไม่ไกล/ไม่ใกล้กับเมือง องค์การบริหารส่วนตำบลลานตากฟ้า อำเภอนครชัยศรี

1.3.พื้นที่ชนบทในเขตเมือง (หรือมีความเป็นเมืองแล้ว) คือ อบต.ศาลายา อำเภอพุทธมณฑล

2.2 วิธีเก็บข้อมูล

การวิจัยครั้งนี้ มีขั้นตอนและกระบวนการวิจัยที่เน้นการวิจัยและการเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยจะใช้การศึกษาแนวพินิจเชิงประวัติศาสตร์ (Historical Approach) เพื่อช่วยให้เข้าใจความเปลี่ยนแปลงของชนบทในด้านเศรษฐกิจ การเมือง วัฒนธรรม อันจะนำไปสู่การสร้างความเข้าใจความสัมพันธ์ทางสังคม การเมืองในวิถีประจำวันและกระบวนการสร้างและจรรโลงประชาธิปไตยในชนบท และการวิจัยเชิงสำรวจเพื่อทำความเข้าใจพื้นเพภูมิหลัง โลกทัศน์ ฯลฯ ของนักการเมืองท้องถิ่น ดังนี้

หน่วยที่ใช้ในการวิเคราะห์

การศึกษาครั้งนี้ มีหน่วยที่ใช้ในการวิเคราะห์ ระดับตำบล เพื่อทำความเข้าใจความเปลี่ยนแปลงด้านต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุนชน ที่เชื่อมโยงไปถึงการเปลี่ยนแปลงในระดับท้องถิ่น จังหวัดและระดับชาติ

ผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ (Key Informants)

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ คือ ผู้รู้หรือเป็นผู้ที่เป็นส่วนหนึ่งในปฏิบัติการทางสังคม ในแต่ละช่วงเวลาที่มีการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญของชุมชน ซึ่งสามารถแบ่งกลุ่มเป้าหมายได้ ดังนี้

- ผู้นำแกนนำองค์กรชาวบ้านทั้งที่รัฐจัดตั้งและผู้นำในองค์กรชุมชนที่จัดตั้งกันเอง และผู้นำขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมอื่นๆ

- ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดตั้งองค์กรชาวบ้าน หรือผู้ที่ชาวบ้านเข้าไปมีความสัมพันธ์ในลักษณะเป็นเครือข่าย เช่น นักพัฒนาเอกชน นักวิชาการ เป็นต้น

- นักการเมืองทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับชาติได้แก่ นายกอบต. นายกเทศมนตรี สมาชิกสภาท้องถิ่น นายกองค์การบริหารส่วนจังหวัด และส.ส.ของจังหวัด

การเก็บรวบรวมข้อมูล

การศึกษาครั้งนี้ใช้วิธีการ**เก็บข้อมูลภาคสนาม** มีวิธีวิทยาในการเก็บข้อมูล คือ ใช้การสังเกต (observation) การสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง (semi-structure interview) การสัมภาษณ์เชิงลึก (in-depth interview) กลุ่มเสวนา (focus groups) และการสำรวจด้วยแบบสอบถาม

แผนการดำเนินงาน

กิจกรรม	ระยะเวลา (เดือน)							
	3	6	9	12	15	18	21	24
1.ศึกษาความเปลี่ยนแปลงของสามพื้นที่ในมิติทางเศรษฐกิจ	***	***						
2.ศึกษาความเปลี่ยนแปลงสามพื้นที่ในมิติการจัดตั้งทางสังคม			***	***				
3.ศึกษาความเปลี่ยนแปลงสามพื้นที่ในมิติการเมือง					***	***		
4.สังเคราะห์เชื่อมโยงประเด็นต่าง ๆ							***	***
5. นำเสนอรายงานความก้าวหน้า		*		*		*		*

บทที่ 3
ผลศึกษาการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทาง เศรษฐกิจ สังคม

3.1 พื้นที่ “ชนบท” ที่อยู่ไม่ไกล/ไม่ใกล้กับเมือง: องค์การบริหารส่วนตำบลลานตากฟ้า อำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม

3.1.1 ถิ่นฐานบ้านเรือน

ตำบลลานตากฟ้าเป็นชุมชนบ้านเรือนตั้งขึ้นหลายชั่วคน ชื่อตำบลเรียกตามชื่อวัดเก่าแก่คือวัดลานตาฟ้า (เดิมเรียกวัดลานตากผ้าโดยมีเรื่องเล่าขานกันว่า เคยมีเรือสำเภามาล่มที่หน้าวัดซึ่งตั้งอยู่ริมแม่น้ำท่าจีน บริเวณปากคลองโยง) พื้นที่ตำบลลานตากฟ้าด้านทิศตะวันตกติดกับแม่น้ำท่าจีนไปจนถึงเขตตำบลดอนแฝก ด้านทิศเหนือสุดเขตแดนที่คลองบางกระจัน ส่วนทิศตะวันออกติดกับตำบลคลองโยง อำเภอพุทธมณฑล โดยมีเขตแดนคือ คลองชัยขัณฑ์หรือคลองเจ๊ก ส่วนด้านทิศใต้ติดกับตำบลมหาสวัสดิ์ อำเภอพุทธมณฑล ซึ่งมีคลองโยงกั้นเป็นเขตแดน แต่อย่างไรก็ดี มีพื้นที่บางส่วนอยู่ฝั่งด้านทิศใต้ของคลองโยงโดนเฉพาะบริเวณหมู่ 4 และ 5 ซึ่งเป็นที่ตั้งของหมู่บ้านพฤกษา 4 และ 8

ด้านประชาการตำบลลานตากฟ้ามีประชากรทั้งสิ้น คน แยกเป็นชาย 3,453 คน หญิง 3,965 คน มีความหนาแน่น เฉลี่ย 386 คน/ตารางกิโลเมตร จำนวนครัวเรือน 2,666 ครัวเรือน พื้นที่ที่มีประชากรมากที่สุด คือ หมู่ 5 มีประชากรราว 4,000 คนเศษ เพราะเป็นที่ตั้งของหมู่บ้านจัดสรร

ตารางที่ 3: จำนวนประชากรและพื้นที่ในตำบลลานตากฟ้า

หมู่ที่	หมู่ 1	หมู่ 2	หมู่ 3	หมู่ 4	หมู่ 5	รวมทั้งตำบล
ประชากร	594	836	1,110	777	4,101	7,418
จำนวนครัวเรือน	162	214	308	301	1,681	2,666
พื้นที่(ไร่)	2,300	2,100	4,000	1,600	2,000	12,000

คลองที่มีความสำคัญของตำบลลานตาฟ้าก็คือ คลองโยงซึ่งเป็นคลองที่มีมาเก่าแก่ ดังปรากฏในสมัยรัชกาลที่ 3 สุนทรภู่ ได้เคยใช้เส้นทางนี้ในการเดินทางไปนมัสการองค์พระปฐมเจดีย์ และได้บรรยายสภาพชุมชนคลองโยงไว้ในนิราศพระประธมและนิราศสุพรรณ

การตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนของชาวบ้านจึงอยู่บริเวณริมคลอง ส่วนที่ทำกินซึ่งส่วนใหญ่เป็นที่นาจะอยู่ถัดขึ้นไปจากหลังบ้านเรือน ความเปลี่ยนแปลงในด้านการถือครองที่ดินเกิดขึ้นหลังการพัฒนาคูคลองในที่ราบลุ่มภาคกลางช่วงรัชกาลที่ 4 และ 5 คลองใหม่ๆ เกิดขึ้นอีกหลายคลอง เช่น คลองชัยขันธ์หรือคลองเจ๊ก คลองกำนันขาว ฯลฯ ความเปลี่ยนแปลงด้านการถือครองที่ดินสำคัญในช่วงที่มีการขุดคลองมหาสวัสดิ์ในปี

2400 ซึ่งขุดขึ้นในรัชกาลที่ 4 เมื่อได้ขุดแล้วเสร็จ ในปี พ.ศ.2404 พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้โปรดให้เจ้าพระยาทิพากรวงศ์จับจองที่ดินว่างเปล่าริมคลองทางแขวงเมืองนนทบุรีฝั่งเหนือ 1,620 ไร่ แขวงเมืองนครชัยศรีฝั่งเหนือ 9,396 ไร่ ฝั่งใต้ 5,184 ไร่ รวมเป็นนาทั้งหมด 16,200 ไร่ ข้อมูลบางแหล่งกล่าวว่ามีการแบ่ง 50 ส่วน ได้ส่วนละ 324 ไร่ เป็นที่นายาว 60 เส้น กว้าง 5 เส้น 8 วา เพื่อพระราชทานแก่สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอและพระเจ้าลูกเธอ และให้บ่าวไพร่ไปทำนา แต่จากหลักฐานที่ปรากฏในหนังสืออนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพนายถาวร เทียมปฐม ซึ่งเป็นทายาทของตระกูลผู้เป็นนายกองนาได้เก็บแผนที่การจับจองที่นาในเขตแขวงเมืองนครชัยศรีฝั่งเหนือและฝั่งใต้ และแขวงเมืองนนทบุรี พร้อมพระนามและรายนามเจ้าของปรากฏตัวเลขจำนวนพื้นที่นาไม่ได้เท่ากันทุกแปลง ที่ดินแปลงใหญ่ที่สุดคือ ที่ดินของรัชกาลที่ 4 จำนวน 1896 ไร่

ส่วนพื้นที่ตำบลลานตากฟ้าเป็นส่วนเชื่อมต่อการพัฒนาคูคลอง กล่าวคือ ภายหลังจากที่มีการขุดคลองมหาสวัสดิ์ได้มีการพัฒนาคลองที่เคยมีอยู่เดิม เช่น คลองโยงและคลองชัยขันธ์หรือคลองเจ๊กเป็นคลองที่อยู่ในพื้นที่การพัฒนาคูคลอง ที่เรียกว่า “คลองเจ๊ก” เพราะใช้แรงงานจีนขุด ซึ่งชาวบ้านเรียกว่า “เจ๊ก” เมื่อขุดคลองแล้วแรงงานจีนเหล่านี้ก็จับจองที่ดินบริเวณปากคลอง ปักหลักทำมาอาชีพค้าขาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือเป็นพ่อค้ารับซื้อข้าวเปลือก และขายปัจจัยการผลิตให้แก่ชาวนาในพื้นที่แถบนี้ ต่อมา กลายเป็นผู้มีฐานะดีที่สุดในหมู่บ้าน และกลายเป็นเถ้าแก่ให้กู้เงินหรือตกเขียวแก่ชาวนาแถบนี้ซึ่งมักจะต้องขายข้าวให้กับพ่อค้าเหล่านี้ เนื่องจากต้องเอาปัจจัยการผลิตและเงินไปลงทุนก่อน และมี 2 ครอบครัวที่พัฒนาจนกลายเป็นเจ้าของโรงสีขนาดใหญ่ จากการสัมภาษณ์และร่อยรอยหลักฐานที่พบทำให้พอสรุปภาพได้ว่าการขุดคลองเชื่อมต่อจากคลองมหาสวัสดิ์ก็นำมาสู่การจับจองที่นาโดยพระบรมวงศานุวงศ์ด้วยเช่นกัน ดังคำสัมภาษณ์ของลุงช่วย สิทธิสุนทร

> “ปู่ผมเล่าให้ฟังว่า เมื่อเขาขุดคลองเจ๊กก็วัดออกไปข้างละกิโลเมตร แล้วเจ้านายก็จับจองเอาที่ดินเป็นของตัวเองหมด ที่นาที่ชาวบ้านหักร้างถางพงเอาไว้ก็กลายเป็นที่ดินของเจ้านายแล้วพวกเราก็เช่าที่ดินของเราเองที่เคยบุกเบิกจับจองเอาไว้”

พื้นที่ตำบลลานตากฟ้าซึ่งอยู่ทางด้านทิศเหนือของคลองโยง และทางด้านทิศใต้ของคลองชัยขันธ์หรือคลองเจ็กปรากฏหลักฐานการเป็นเจ้าของที่ดินอย่างชัดเจน กล่าวคือ ที่ดินแปลงใหญ่ที่ปัจจุบันเป็นพื้นที่โฉนดชุมชนของสหกรณ์ที่ดินบ้านคลองโยงจำนวน 1,800 ไร่ เจ้าของโฉนดเดิมคือ เจ้าจอมมารดาชุ่ม ซึ่งต่อมาได้ตกเป็นมรดกของตระกูลดิศกุล นอกจากที่ดิน จำนวนดังกล่าวแล้ว ยังพบว่าที่ดินส่วนอื่นๆ อีกจำนวนราว 700 ไร่ ก็สันนิษฐานว่าเคยเป็นที่ดินผืนเดียวกันแต่เจ้าของได้ขายเรื่อยมา ดังพบว่า มีที่ดินหลายแปลงๆ ละ 20 ไร่ มีการซื้อมาจากเจ้าของเดียวกันนี้เมื่อราวปี 2497 ราคาไร่ละ 1,100 บาท

กล่าวโดยสรุป ตำบลลานตากฟ้าและพื้นที่แถบนี้จึงเกิดและมีพัฒนาการอยู่ภายใต้การพัฒนาระบบเศรษฐกิจการปลูกข้าวเพื่อส่งออกของที่ราบลุ่มภาคกลาง ในพื้นที่การพัฒนาระบบชลประทาน ระบบคูคลอง และการจับจองที่ดิน โดยพระบรมวงศานุวงศ์ซึ่งเกิดขึ้นก่อนการพัฒนาคลองรังสิตในที่ราบลุ่มด้านตะวันออกของเมืองหลวง ปัจจุบันยังมีสภาพเป็นพื้นที่เกษตรกรรมที่ชาวบ้านยังมีอาชีพหลักคือ การทำนาและพืชการเกษตร

ในปัจจุบันลักษณะของพื้นที่คือ หมู่ 1 และ 2 เป็นพื้นที่การเกษตรกรรมและส่วนใหญ่เป็นพื้นที่นา หมู่ 3 เป็นพื้นที่การเกษตรกรรมราวครึ่งหนึ่งส่วนที่เหลือเป็นเขตที่อยู่อาศัยโดยเฉพาะตั้งแต่ราวปี 2540 เป็นต้นมาได้มีโครงการสวนเกษตรของบริษัท “ศาลายาการ์เด็น” ได้มากว้านซื้อที่ราวๆ 300 ไร่และดำเนินโครงการจัดสรรที่ดินขายแปลงละ 2 งานหรือ 200 ตารางวา ทำให้มีคนภายนอกเข้ามาซื้อเป็นที่อยู่อาศัย

ส่วนในหมู่ที่ 4 และ 5 ยังเป็นที่ตั้งของหมู่บ้านพฤกษา 4 และ 8 จำนวนราว 1,500 หลัง มีประชากรราว 4,300 คน (หมู่บ้านพฤกษา 4 จำนวน 10 หลัง คาบเกี่ยวเข้าไปอยู่ในพื้นที่ของหมู่ 4) ซึ่งดำเนินการก่อสร้างตั้งแต่ปี 2535 ผู้คนที่เข้ามาอยู่ในพื้นที่หมู่บ้านจัดสรรทั้งหมดจึงเป็นคนต่างถิ่น เข้ามาอยู่อาศัยในฐานะเป็นที่อยู่อาศัยส่วนการดำรงชีพหรือการทำงานส่วนใหญ่เข้าไปทำงานในเมือง

หมู่ 4 และ หมู่ 5 ยังเป็นเขตที่มีโรงงานอุตสาหกรรม (โรงงานส่วนใหญ่ทะเบียนเป็นโกดังเก็บของเพื่อเลี่ยงภาษี แต่ที่พบ คือ ดำเนินกิจรรมผลิตหมูหยอง ผสมสารเคมีการเกษตร ประกอบเฟอร์นิเจอร์ ฯลฯ) ซึ่งตั้งอยู่ริมถนนที่แยกมาจากถนนศาลายา-บางภาษีเลียบคลองโยงทางฝั่งทิศใต้มายังวัดลานตากฟ้า(ผ่านหน้าหมู่บ้านพฤกษาด้านทิศเหนือ) ในปัจจุบันพื้นที่หมู่ 5 (ซึ่งไม่ได้เป็นพื้นที่คุ้มครองเกษตรกรรม)กำลังก่อสร้างโรงงงานขนาดใหญ่อีกหนึ่งแห่ง อาจจะกล่าวได้ว่าเขตนี้ได้เริ่มมีสภาพเป็นเมืองมากที่สุดเพราะมีทั้งบ้านจัดสรรและโรงงาน อย่างไรก็ดี ในหมู่ 2 มีโรงงานประกอบจักรยานซึ่งมาซื้อที่จำนวน 9 ไร่ และมีคนงานพม่าราว 30 คน และมีโรงงานเฟอร์นิเจอร์อีก 1 แห่งด้วยเช่นกัน

ตำบลลานตากฟ้ามีประชากรทั้งสิ้น 7,418 คน แยกเป็นชาย 3,453 คน หญิง 3,965 คน มีความหนาแน่นเฉลี่ย 386 คน/ตารางกิโลเมตร จำนวนครัวเรือนทั้งสิ้น 2,666 ครัวเรือน และอาจจะกล่าวได้ว่าเป็นพื้นที่กึ่งเมืองกึ่งชนบทอย่างชัดเจน กล่าวคือ หมู่ 4 และ หมู่ 5 เป็นบ้านจัดสรรมีประชากรราวครึ่งหนึ่ง และอีก 3 หมู่ที่ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่เกษตรกรรม

แผนที่ตำบลลานตากฟ้า

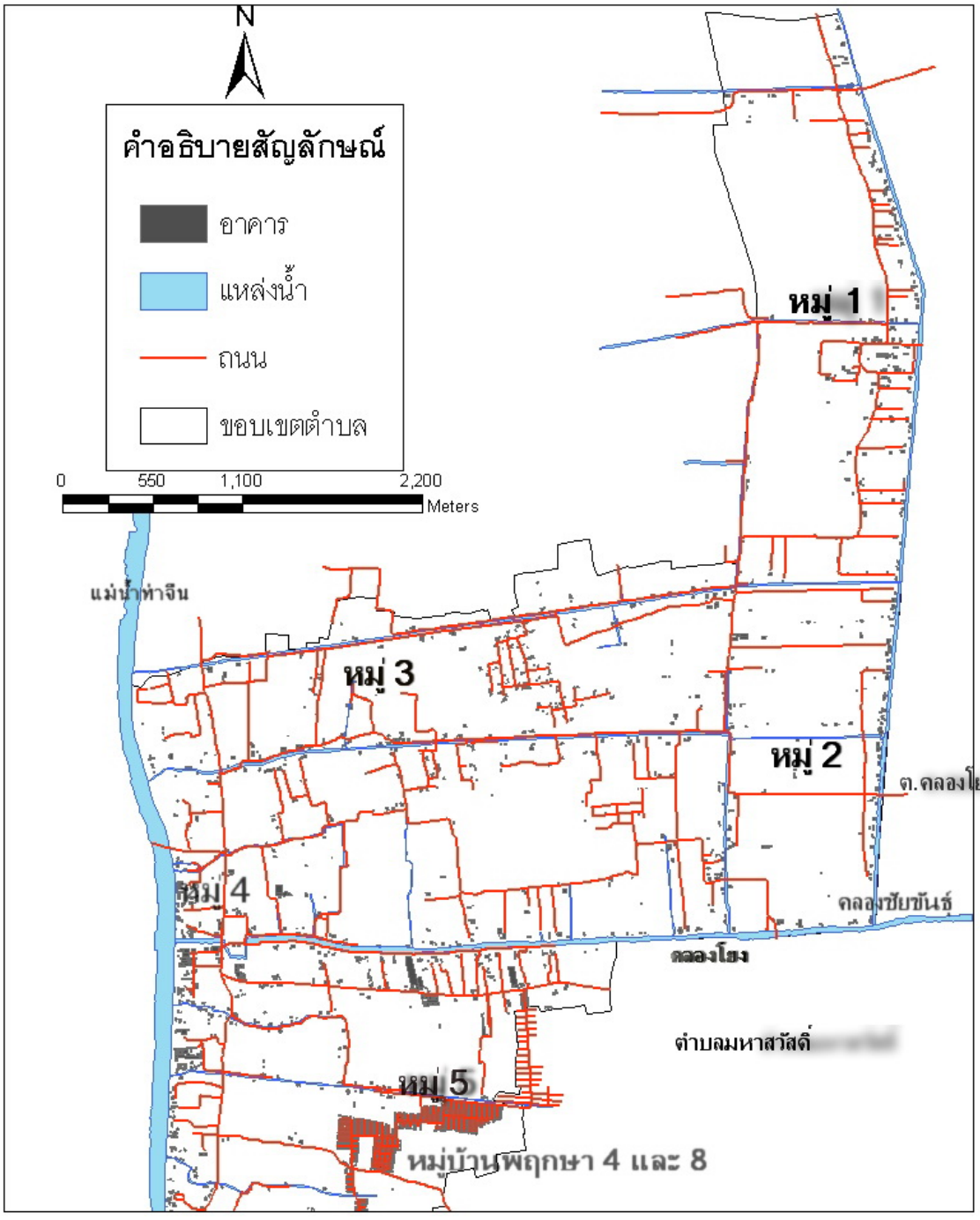

รูปที่ 1: แผนที่ตำบลลานตากฟ้า

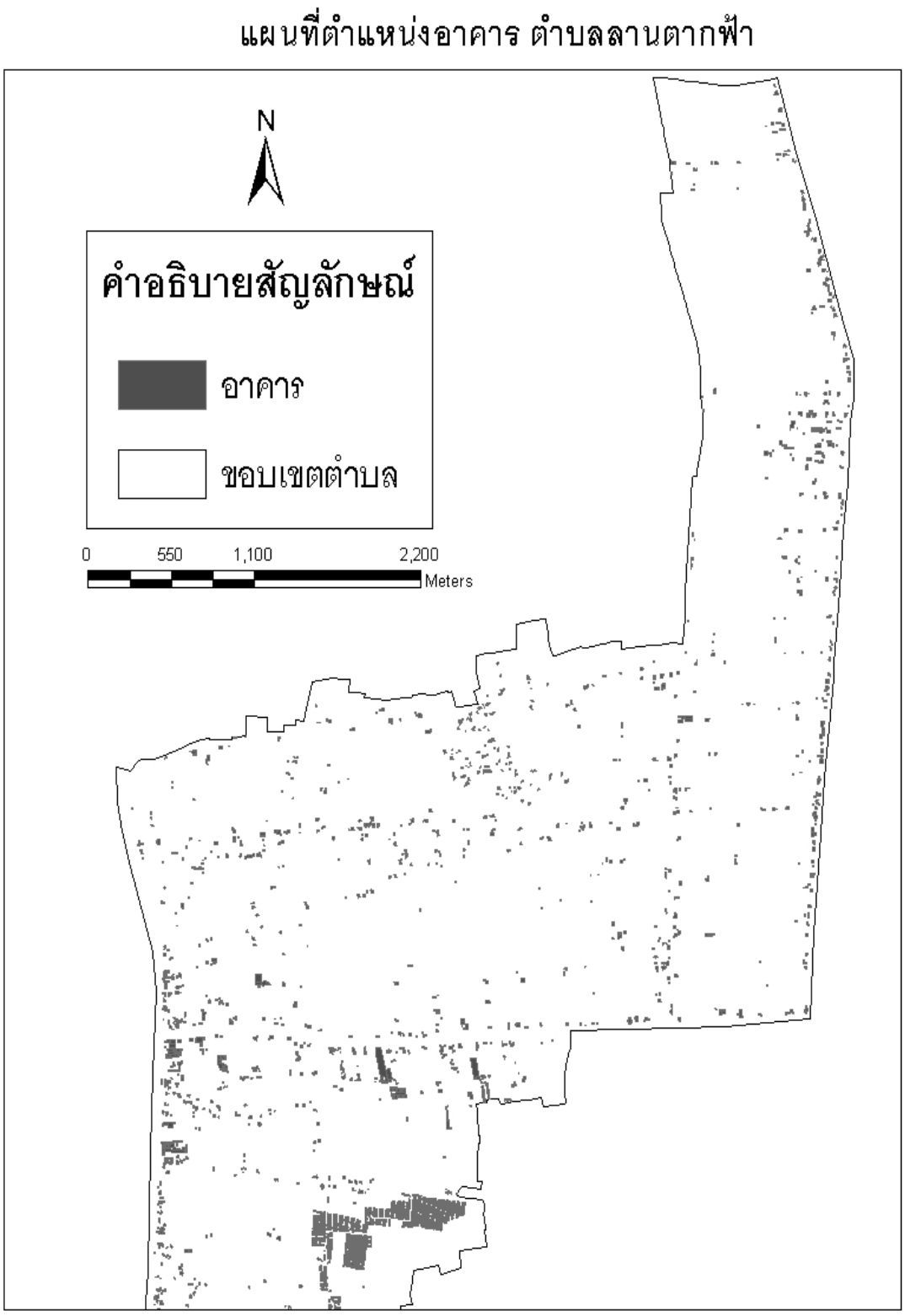

รูปที่2: แผนที่แสดงตำแหน่งอาคาร ตำบลลานตากฟ้า

3.1.2 พัฒนาการด้านการทำมาหากิน

***1.วิถีการผลิตแบบดั้งเดิมราวก* ช่วงราวก่อน พ.ศ.2510**

การทำเกษตรกรรมในยุคนี้เป็นการผลิตโดยวิธีการผลิตแบบดั้งเดิม บริเวณทุ่งแถบนี้การถือครองที่ดินในยุคต้นของการทำนาจะมีลักษณะของนาเช่า เพราะพื้นที่นาได้ถูกจับจองโดยพระบรมวงศานุวงศ์ การทำนาที่เรียกกันว่า “นาปี” เป็นการทำนาปีละครั้ง และใช้ระยะเวลาในการทำนาฤดูกาลหนึ่งเป็นเวลานานราว 6 เดือน ฤดูกาลของการทำนาจะเริ่มต้นขึ้นราวเดือนหกเดือนเจ็ด (มิถุนายน กรกฎาคม) ในยุคดั้งเดิมการทำนามีพัฒนาการด้านวิธีการคือ ในยุคต้น (ประมาณการกันว่าราวๆ ก่อนปี 2500) เป็นการทำนาหว่านแบบไถกลบ กล่าวคือ ใช้ควายไถดะก่อน แล้วหว่านเมล็ดก่อนที่จะไถกลบเพื่อรอน้ำฝน

ในช่วงหลังที่มีการพัฒนาระบบคูคลอง ขุดลอกคลองจึงมีการเปลี่ยนวิธีการทำนามาเป็นแบบ นาดำ โดยพัฒนาการวิดน้ำเข้านา หมักน้ำไว้ในนา เพื่อรอให้ดินอ่อนตัว จากนั้นจึงใช้ควายคราดดินให้ละเอียดเพื่อให้สามารถดำนาได้ โดยข้าวที่นำมาดำนาก็ต้องใช้วิธีการตกกล้า (อายุราว 25 วันจึงจะดำได้) พันธุ์ข้าวที่ใช้เป็นพันธุ์พื้นเมืองที่เรียกกันว่า ข้าวหนัก เพราะใช้เวลานานกว่าจะเก็บเกี่ยวได้

ด้านแรงงาน การทำนาในยุคแรก ใช้แรงงานคนเป็นหลัก และเป็นแรงงานการผลิตในชุมชน ซึ่งแบ่งได้สองรูปแบบ ได้แก่ รูปแบบที่หนึ่งเป็นการจ้างคนงานรับจ้าง และรูปแบบที่สอง เรียกว่า “เอาแรง” มีลักษณะเช่นเดียวกับการลงแขก โดยที่เจ้าของนาแต่ละเจ้าจะผลัดกันไปช่วยทำนาให้กับเจ้าของนาที่มาขอแรง เวียนกันจนครบทุกครอบครัว

การทำนาแบบดั้งเดิม ไม่มีเทคโนโลยีการผลิตที่ซับซ้อน ได้แก่ ควาย คราด จอบ เสียมตลอดจนเครื่องมือการเกษตรที่ไม่มีความซับซ้อน โดยเทคโนโลยีที่มีบทบาทสูงในการผลิตในยุคนี้ คือ ควาย เนื่องจากเป็นแรงงานสำคัญในการทำนาเริ่มตั้งแต่การไถดินไปจนถึงการ เก็บเกี่ยว การเป็นเจ้าของควาย ของชาวนาแถบนี้ในสมัยก่อนมีสองวิธีคือ วิธีแรก ชาวบ้านจะซื้อควายจากนายฮ้อยที่ไล่มาขายยังพื้นที่จากนั้นชาวบ้านจึงขอซื้อต่อจากนายฮ้อยดังหลักฐานที่บ้านของนายป๊อก เจริญมี พบว่า มีรูปพรรณสัณฐานควาย หรือ “ตั๋วควาย” จำนวนมากถูกเก็บเอาไว้ในกระบอกไม้ไผ่ ซึ่งระบุการซื้อควายมาตั้งแต่ช่วงปี 2470 และมาจากหลายจังหวัด เช่น สกลนคร ป่าโมก (ลพบุรี) อยุธยา ฯลฯ อีกวิธีหนึ่งคือ การได้ลูกควายมาจาก “ควายลูกคอก” ซึ่งเป็นควายที่เพาะกันเอง พอแม่ควายที่ชาวนาเลี้ยงตกลูกก็ตกทอดกันมา เนื่องจากสมัยก่อนควายเมื่อนำออกไปเลี้ยงตามท้องนาจะออกไปผสมพันธุ์กันเอง ใครเป็นเจ้าของแม่ควายก็ได้ลูกไป ชาวบ้านในสมัยก่อนค่อนข้างเลี้ยงควายไว้เรือนละหลายตัวเนื่องจาก เมื่อต้องใช้ควายเทียมเกวียนหรือคราดแล้วจะต้องใช้ควายสองตัว

2. ยุคสู่การใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่และชลประทานช่วงหลังปี 2510

หลังจากการจัดสรรแปลงที่ดินทำกิน การพัฒนาระบบสาธารณูปโภค ระบบชลประทาน และสร้างถนนในแถบนี้ ประกอบกับเทคโนโลยีในการผลิตที่มีความซับซ้อนสูงขึ้นกว่าในยุคแรก ทำให้วิถีการผลิตและวิถีชีวิตของคนแถบนี้เปลี่ยนแปลงไปมาก การทำนาในยุคนี้มีการเปลี่ยนแปลงปัจจัยการผลิตที่แตกต่างจากการทำนาในยุคดั้งเดิม

ความเปลี่ยนแปลงที่สำคัญก็คือ การเข้ามาของของเครื่องมือการผลิตสมัยใหม่ การทำนาด้วยควายค่อยๆ หมดความสำคัญไปราวช่วงตั้งแต่ราว พ.ศ. 2510 เป็นต้นมาโดยเริ่มมีรถไถเดินตามเข้ามาแทนที่ และที่สำคัญก็คือ กรมการข้าวได้เริ่มพัฒนาข้าวพันธุ์ใหม่ที่มีลักษณะพิเศษแตกต่างไปจากข้าวพันธุ์พื้นเมืองก็คือ อายุสั้น ต้นเตี้ย ให้ผลผลิตสูง และปลูกได้ทั้งปีหรือที่เรียกกันว่าข้าวไม่ไวต่อแสง การทำนาจึงเริ่มเปลี่ยนแปลงมาปลูกข้าวนาปรังหรือนอกฤดูฝน ข้าวพันธุ์แรกๆ ที่ชาวบ้านยังจำได้ดีคือ “ข้าวพันธุ์ฟิลิปปินส์” ซึ่งมีลักษณะต้นเตี้ยๆ เวลาเกี่ยวต้องก้มหลัง แต่เป็นข้าวที่มีผลผลิตดีมาก

การจัดตั้งเป็นนิคมสหกรณ์เช่าที่ดินเกิดขึ้นสมบูรณ์ในปี 2519 และเสร็จสมบูรณ์ในปี 2524 ในส่วนของตำบลลานตาฟ้ามีที่ดินที่อยู่ในโครงการราว 400 ไร่ ซึ่งทั้งหมดอยู่ในเขตพื้นที่หมู่ที่ 2 การจัดตั้งสหกรณ์ทำให้เกิดการจัดสรรที่ดินเป็นแปลงชัดเจน สมาชิกสหกรณ์จะได้รับที่ดินที่ถูกจัดสรรให้ครัวเรือนละ 20 ในส่วนนอกพื้นที่สหกรณ์ก็มีการพัฒนาขุดลอกคลอง โดยเฉพาะโครงการเงินผันของรัฐบาลคึกฤทธิ์

การเปลี่ยนแปลงการผลิตจากแบบดั้งเดิมเป็นแบบเกษตรกรรมในแบบที่เข้มข้นขึ้น ในยุคนี้ถือได้ว่าเป็นช่วงการก้าวเข้าสู่การผลิตสมัยใหม่ที่ชัดเจน เนื่องจากมีการใช้พื้นที่ในการทำเกษตรกรรมในการผลิตอย่างเต็มที่ และมีการนำใช้สารเคมี ยาฆ่าแมลงศัตรูพืช และเทคโนโลยีการผลิตเข้ามาใช้เพื่อเพิ่มผลผลิตและปรับปรุงผลผลิตให้มีประสิทธิภาพมากกว่าในยุคแรก มีการเปลี่ยนแปลงพันธุ์ข้าวเพื่อให้ทันกับการปลูกในแต่ละครั้ง จากเดิมใช้พันธุ์ข้าวที่สามารถเก็บเกี่ยวได้ครั้งเดียวต่อปี เมื่อระยะการทำนาเพิ่มมากขึ้นเป็นปีละสามครั้งชาวนาก็ต้องเปลี่ยนพันธุ์ข้าวที่มีการระยะเวลาการเก็บเกี่ยวที่เร็วขึ้นตามไปด้วย

หลังจากมีการพัฒนาระบบคลองส่งน้ำในแถบนี้ ทำให้เกษตรกรทำนาได้มากขึ้น จึงต้องมีเทคโนโลยีในการตอบสนองการทำนาที่มีความเข้มข้น เทคโนโลยีที่เข้ามาในท้องถิ่นในช่วงนี้ ได้แก่ เครื่องสูบน้ำเพื่อใช้สูบน้ำเข้านา เป็นต้น และที่สำคัญการเข้ามาของเครื่องจักรที่ใช้ในการทำการเกษตร ทำให้แรงงานในการทำนาในยุคนี้มีเริ่มบทบาทลดลงบ้าง เนื่องจากการใช้รถไถแทนแรงงานควาย และหันมาใช้ลูกทุบหรือ “ลูกขลุก” ส่วนแรงงานในการดำนายังคงใช้แรงงานผ่านระบบการเอาแรง หรือการลงแขก

เทคโนโลยีการผลิตที่ทันสมัยทำให้การทำนาสะดวกขึ้นและใช้เวลาน้อยลงมาก พัฒนาการของเครื่องจักรที่เข้ามาทำให้การใช้แรงงานจากควายหมดไป และในช่วงราวปี พ.ศ. 2522 การเข้ามาของเครื่องนวดข้าวยุคแรกที่เรียกว่า “รถนวดยัด” ทำให้ขั้นตอนการเก็บเกี่ยวและการนวดข้าวสามารถลดจำนวนแรงงานลงจากการใช้รถนวดมากยิ่งขึ้นไปอีก แต่ยังต้องใช้คนเกี่ยวและคนหอบข้าวเข้ามาใส่ในรถนวดข้าว กระบวนการดังกล่าวสามารถลดทั้งระยะเวลาและแรงงานในการผลิตมากกว่าการระบบการทำนาแบบดั้งเดิม

รถนวดข้าวแบบนวดยัดได้ช่วยย่นระยะเวลาในการทำนาได้มากกว่าการใช้แรงงานควายในการนวดข้าวหลายเท่าตัว กล่าวคือ จากใช้ระยะเวลาในแต่ละขั้นตอนราวครึ่งเดือน การใช้เวลานวดข้าวจะเหลือเพียง 2- 3 วันต่อที่นา 20-30 ไร่ อย่างไรก็ดี รถนวดข้าวยุคแรกยังต้องใช้แรงจำนวนมากในขั้นตอนการเกี่ยวข้าวและขนหรือหอบข้าวที่แห้งบนซังข้าวมาใส่รถเกี่ยว แลต้องใช้แรงงานแบกกระสอบข้าวจากนามายังรถขนข้าว (หรือเรือในช่วงแรกๆ ที่ถนนยังไม่ได้ตัดเข้ามาในหมู่บ้าน) เนื้อที่นาข้าว 20 ไร่จำเป็นต้องมีแรงงานใน

การนวดข้าวด้วยรถนวดยัด 15-20 คน เนื่องจากการใช้รถนวดแบบนี้ยังต้องใช้แรงงานในการขนฟางเข้ามาใส่ในรถเกี่ยว คนยัดฟาง คนถือกระสอบ และคนมัดฟาง ต่างจากการเกี่ยวข้าวด้วยรถเกี่ยวในปัจจุบัน (พ.ศ. 2553) ที่ไม่ต้องใช้แรงงาน เพราะเป็นภาระของเจ้าของรถทั้งหมดและสามารถเกี่ยวข้าวจำนวน 20 ไร่ ให้เสร็จและขนไปยังโรงสีได้ภายในเวลาไม่เกิน 3 ชั่วโมง

การใช้รถนวดข้าวแบบเดิมได้เลิกไปในช่วงเวลาประมาณปี พ.ศ. 2530 หลังจากนั้นได้มีการนำรถเกี่ยวข้าวเข้ามาใช้แทน ซึ่งหากเปรียบเทียบการเก็บเกี่ยวโดยใช้รถนวดแบบเดิมกับรถเกี่ยวแล้ว จะเห็นได้ว่าปริมาณแรงงานที่ต้องใช้กับรถนวดข้าวมีมากกว่า นอกจากนี้ การใช้รถเกี่ยวแบบใหม่ยังสามารถลดขั้นตอนในการเก็บเกี่ยวมาเหลือเพียงขั้นตอนเดียว เพราะรถเกี่ยวสามารถลงไปเกี่ยวข้าวในนาได้ผลลัพธ์ออกมาเป็นข้าวเปลือกได้ในขั้นตอนเดียว โดยใช้คนขับคนเดียวในการเก็บเกี่ยว ดังนั้น จึงสามารถลดจำนวนแรงงาน ระยะเวลาและความยุ่งยากในการเก็บเกี่ยวได้มาก

ชาวบ้านที่มีฐานะในพื้นที่จะซื้อรถเกี่ยวมาจากภายนอกพื้นที่ ในระยะแรกจะซื้อมาจากจังหวัดฉะเชิงเทราแล้วมารับจ้างเกี่ยว แต่เมื่อซื้อรถเกี่ยวมาแล้วมักใช้งานไม่สะดวกผู้ที่มีความรู้ทางช่างจึงนำมาปรับแต่งให้สามารถใช้งานได้ดีมากยิ่งขึ้น ซึ่งปรากฏว่าในพื้นที่ตำบลลานตาฟ้าในเขตหมู่ที่ 1 ซึ่งเป็นผู้บุกเบิกการนำรถเกี่ยวมารับจ้างในพื้นที่บริเวณนี้จึงกลายเป็นพื้นที่ที่มีเจ้าของรถเกี่ยวจำนวนมากที่สุดในเขตอำเภอนครชัยศรีหรือใกล้เคียง (ประมาณการกันว่ามีราวๆ 100 คันทีเดียว)

3. ยุคชาวนาแบบผู้จัดการนาตั้งแต่ราวปี 2540 – ปัจจุบัน

ในช่วงต่อมา การพัฒนาการของระบบการผลิตในพื้นที่ที่เปลี่ยนแปลงไปสู่การผลิตโดยเครื่องจักรและการเข้ามาของเทคโนโลยีการผลิตที่ทันสมัยมากขึ้น ส่งผลให้ชาวนาทำการเกษตรได้อย่างเข้มข้นขึ้น ความเปลี่ยนแปลงในด้านวิถีการผลิตได้ทำให้การทำนาสมัยใหม่มีลักษณะเป็นแบบ “ผู้จัดการนา” และเป็นการทำนาแบบ “งานไม่ประจำ” (part-time) กล่าวคือ เจ้าของนาใช้เวลาอยู่ในนาเพียงฤดูการทำนาเพียงราว 10-15 วันเท่านั้น แต่ค่าใช้จ่ายด้านต้นทุนการผลิตสูงมาก ในขณะที่ราคาผลผลิตหรือการขายข้าวเปลือกมีความผันแปรเป็นอย่างมาก

โดยนับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2540 มีการเข้ามาของเครื่องจักรขนาดใหญ่ เช่น เครื่องเกี่ยวข้าวระบบไฮโดรลิค รถไถแทรคเตอร์ขนาดกลาง เป็นต้น โดยเฉพาะเครื่องเกี่ยวข้าวระบบไฮโดรลิค สามารถเกี่ยวข้าวและนวดข้าวได้ในครั้งเดียวกัน ทำให้ลดแรงงานคนในการเก็บเกี่ยวผลผลิตได้ ชาวนาได้ปรับแปลงนาเพื่อให้สอดคล้องกับเทคโนโลยี โดยการล้มหัวคันนาซึ่งเป็นแปลงเล็กๆ แบบเดิมมาสู่แปลงขนาดใหญ่ที่มี “คันล้อม” ที่สูงพอที่จะกั้นน้ำเข้าออก และกว้างพอที่จะใช้เครื่องจักรเข้าไปสู่ผืนนาได้ และพื้นนาจะถูกปรับโดยรถแทรกเตอร์ให้หน้าดินเรียบเสมอเท่ากันเพื่อสะดวกแก่การใช้เครื่องจักรเดินในผืนนา ซึ่งทำให้ระบบนิเวศบริเวณนี้เปลี่ยนไป สภาพทุ่งน้ำหลากเริ่มค่อยๆ หายไปในยุคนี้เพราะน้ำไม่สามารถเข้าทุ่งได้

เครื่องจักรช่วยให้ทำการเกษตรได้สะดวกรวดเร็ว ทำให้วิธีลงแขกในการขอแรงเพื่อนบ้านเพื่อมาช่วยกันทำนาเริ่มหายไป ส่วนการฉีดพ่นยาฆ่าแมลงถึงแม้จะฉีดพ่นยาฆ่าแมลงหลายครั้งในการทำนาครั้งหนึ่งๆ แต่เมื่อมีเครื่องฉีดพ่นยาฆ่าแมลงทำให้ฉีดพ่นยาได้เร็วโดยอาศัยแรงงานคนที่น้อยลง การที่รถเกี่ยว

ข้าวแบบเครื่องนวด รวมถึงเครื่องจักรที่ทันสมัยต่างๆ เมื่อเข้าสู่ช่วงตั้งแต่ พ.ศ. 2540 เป็นต้นมา จึงมีบทบาทมากในการทำนาของชาวนาในพื้นที่ นอกจากจะช่วยให้มีความสะดวกและรวดเร็วในการทำการเกษตรแล้ว ยังทำให้ชาวนาผลิตข้าวมากขึ้น ชาวนาบางรายทำนาปีละ 3 ครั้ง การทำนาจึงไม่ต้องพึ่งพาธรรมชาติอีกต่อไป ชาวนาสามารถกำหนดช่วงเวลาในการไถว่านเพื่อทำนาได้ด้วยตนเอง หรือแม้แต่การแบ่งที่นาเป็นส่วนๆ เพื่อทำการเกษตรอย่างอื่นไปพร้อมๆ กันก็ยังสามารถทำได้ เมื่อชาวนาในปัจจุบันมีช่วงเวลาที่ไม่ได้ทำนานานขึ้น ทำให้ชาวนาหันไปประกอบอาชีพอื่นๆ ได้ด้วยเพื่อเป็นการเสริมรายได้จากการทำนาอย่างเดียว เช่น นาบัว สวนผักหรือพืชไร่อายุสั้น การเลี้ยงกุ้ง ปลา และสวนผลไม้ (อย่างไรก็ดี หลังน้ำท่วมในปี 2554 สวนผลไม้ได้หมดไปจากทุ่งรวมทั้งโครงการรับจำนำข้าวของรัฐบาลให้ราคาข้าวที่สูงมากจึงทำให้ไม่มีใครฟื้นสวนผลไม้หรือไม้ยืนต้นแต่ลับล้มสวนเพื่อทำนากัน) และการเข้าไปเป็นแรงงานในภาคอุตสาหกรรม

4. การทำนาในปัจจุบัน : ต้นทุน

การทำนาในปัจจุบัน เพื่อให้เห็นภาพการเปลี่ยนแปลงของสภาพการผลิต อาจจะแบ่งเป็น 2 ระบบ คือ การทำนาแบบจ้างทั้งหมด และทำนาโดยยังลงมือทำเอง

การทำนาโดยจ้างทั้งหมด ปัจจุบันมีระบบการรับจ้างรองรับทุกอย่าง กล่าวคือ ตั้งแต่ขั้นทำเทือกหรือเตรียมดิน เมื่อเก็บเกี่ยวเสร็จแล้วชาวนาจะรีบเผาตอซังข้าวเพื่อให้ทำนาได้เร็วขึ้น หลังเผาตอซังและขึ้นน้ำเข้านาแล้วก็จะจ้างรถตีดิน แต่ก็ยังต้องจ้างรถไถเล็กมาปรับพื้นที่ด้วยการคราดเพื่อให้เป็นเทือกพร้อมหว่าน การหว่านก็มีทีมรับจ้างหว่านข้าว ซึ่งทีมดังกล่าวนี้จะเป็นทีมเดียวกับทีมพ่นยา จากการเก็บข้อมูลโดยเบื้องต้นพบว่า ในบริเวณพื้นที่ หมู่ 1 และ 2 มีทีมรับจ้างพ่นยาและหว่านปุ๋ยอยู่อย่างน้อย 5 ทีม โดยแต่ละทีมจะมีราวๆ 10-15 คน ซึ่งจะทำงานร่วมกันกล่าวคือ เมื่อมีงานรับก็จะไปพร้อมๆ กัน โดยมักจะออกตั้งแต่ฟ้าสางหรืออีกช่วงหนึ่งคือ ช่วงเย็นๆ (รายได้เฉลี่ยของแต่ละคนขึ้นอยู่ช่วงฤดูกาลทำนา ซึ่งอาจจะมาถึงราว 10,000 – 15,000 บาท (โดยเฉพาะในช่วงโครงการจำนำ ซึ่งพบว่า หลังที่ประกาศยกเลิกโครงการรับจำนำงานรับจ้างน้อยลงมาก) แต่ในช่วงปกติอาจจะอยู่ที่ราวๆ เฉลี่ยเดือนละ 6,000 - 8,000 บาท (ดูอัตราการจ้างในตาราง)

ตารางที่ 4: การจ้างงานในการะบวนการทำนา

ขั้นตอนการจ้างงาน	อัตราค่าจ้างเฉลี่ย	หมายเหตุ
1. ตีดินด้วยรถตีดิน	ครั้งละ 200 บาทต่อไร่	
2. ทำเทือก (ปรับที่ แหวกร่องน้ำ)	ครั้งละ 180 บาทต่อไร่	
3. ไถ (รถเล็ก)	ครั้งละ 250 บาทต่อไร่	ทำจนกระทั่งหว่านได้ (กรณีที่ไม่ใช้รถตีดิน)
4. หว่านด้วยเครื่อง	ครั้งละ 60 บาทต่อไร่	
5. แหวกน้ำหลังหว่าน	ครั้งละ 40 บาทต่อไร่	
6. ฉีดยาคุม	ครั้งละ 60 บาทต่อไร่	ฉีด 2 ครั้ง คือ 1. ฉีดคุมเลน (หลังหว่าน 3 วัน) 2. ฉีดคุม-ฆ่า (หลังหว่าน 12-14 วัน)
7. ใส่ปุ๋ย	ครั้งละ 60 บาทต่อไร่	ข้าวอายุ 15 วัน
8. ฉีดยาหนอน	ครั้งละ 60 บาทต่อไร่	ฉีดประมาณ 4 - 6 ครั้ง ฉีด 15 วันครั้ง (เริ่มครั้งแรกหลังหว่าน 14 วัน และต้องใส่น้ำด้วย)
9. ใส่ปุ๋ยครั้งที่สอง	ครั้งละ 60 บาทต่อไร่	ใส่หลังผ่านไป 1 เดือน (สัก 4 – 5 วัน จึงปล่อยให้น้ำแห้ง)
10. ใส่ปุ๋ยครั้งที่สาม	ครั้งละ 60 บาทต่อไร่	ใส่หลัง 50 วันเศษ (ครั้งนี้ต้องใส่น้ำเหมือนครั้งแรก)
11. เกี่ยว	ครั้งละ 350 บาทต่อไร่	ถ้าบวกค่าน้ำมันจะเป็น 500 บาทต่อไร่

รวมฉีดยาทั้งหมด 6 - 8 ครั้ง และใส่ปุ๋ย 3 - 4 ครั้ง ขึ้นอยู่กับพันธุ์ข้าว โรค แมลง และคุณภาพดิน

หลังการหว่านก็จะต้องจ้างพ่นยากุมหญ้าซึ่งต้องดำเนินการ 2 ครั้งคือ คุมเปียกในช่วงแรกของการหว่านและอีกครั้งหนึ่งเมื่อข้าวโตได้ราว 12-14 วัน ซึ่งเป็นการคุม-ฆ่า การจ้างงานที่เหลือก็คือ การใส่ปุ๋ย 3 ครั้ง เมื่อข้าวอายุ 15 วัน หนึ่งเดือน และ เมื่ออายุ 50 วันอีกครั้งหนึ่ง และการจ้างพ่นยายาแมลงอีกราว 4-6 ครั้ง (มากน้อยตามอาการโรค ชนิดข้าว ดินฟ้าอากาศ เช่น เพลี้ยลง เป็นเชื้อรา ก็จะต้องฉีดเพิ่มอีก ฯลฯ)

ฉีดครั้งสุดท้ายเป็นการพ่นยาช่วงข้าวออกรวง หรือเรียกว่า “ฉีดรับคอรวง” ซึ่งจะเป็นการป้องกันเชื้อราและการให้อาหารเสริมให้ข้าวเต็มเม็ด เม็ดใส ฯลฯ

รูปที่ 3: กลุ่มรับจ้างหว่านข้าว หว่านปุ๋ย พ่นยา

นอกจากกิจกรรมดังกล่าว สิ่งสำคัญอีกก็คือ การจัดการกับวัชพืชโดยเฉพาะปัจจุบันที่เป็นปัญหามาก็คือ ข้าดีด (บางคนเรียก “ข้าวดีดข้าวเด้ง”) หรือข้าวปน ซึ่งเป็นข้าวป่าที่มากจากการผสมพันธุ์ข้าวไม่นิ่งแต่นำออกมาปลูก จึงทำให้แม่พันธุ์ซึ่งเป็นข้าวป่าระบาดในแปลงนาและขยายจนเต็มพื้นที่ทั่วประเทศโดยเฉพาะในเขตภาคกลาง สันนิษฐานกันว่า การเคลื่อนย้ายของรถเกี่ยวข้าวทำให้ข้าวดีดขยายไปอย่างรวดเร็วด้วย การจัดการข้าวดีดทำกันหลายวิธี เช่น การล่อให้ข้าวดีดขึ้นมาแล้วใช้ยาฆ่าหญ้าฉีดให้ตายหลังจากนั้นก็ทำเทือกเตรียมดิน แต่ที่นิยมกันมากคือ การจ้างตัด ซึ่งมีระบบการจ้างสองแบบคือ การตัดด้วยเครื่อง ทีมรับจ้างก็มักจะเป็นทีมเดียวกับทีมพ่นยา-หว่านปุ๋ย ค่าจ้างราวไร่ละ 100 บาท และอีกทีมหนึ่งคือ การเดินตัดด้วยมือคน ซึ่งทีมมักจะเป็นผู้หญิง(สูงวัย) อัตราการจ้างคือวันละ 300 – 350 บาท ขึนอยู่กับความยากง่ายของการตัด เช่น ถ้าต้องก้มลงไปตัดในกอข้าวค่าจ้างจะแพงว่าการตัดข้าวชูรวง โดยปติมักจะมีการจ้างันอย่างน้อย 2 ครั้งต่อฤดูกาลการทำนา

รูปที่ 4: การตัดข้าวดีด

ต้นทุนการทำนาในกรณีที่ใช้วิธีการจ้างทั้งหมด (โดยไม่รวมค่าแรงเจ้าของนา) ประมาณการได้ว่าราวๆ ไร่ละ 6,000-7,000 บาท สำหรับนาที่ต้องจ่ายค่าเช่า ส่วนกรณีที่ลงมือทำเองทั้งหมดต้องลงทุนเครื่องมือการทำนาราวๆ 200,000-250,000 บาท อย่างไรก็ดี ชาวนามักจะใช้วิธีผสมระหว่างการจ้างและการทำเองบางส่วน เช่น จ้างตีดินแต่ทำเทือกเอง พ่นยา-หว่านปุ๋ยเอง โดยปัจจุบันยังมีกลุ่มลงแขกช่วยกันหว่านปุ๋ย-พ่นยาเป็นกลุ่มๆ จำนวนมาก แต่สำหรับการเกี่ยวข้าวไม่มีใครเกี่ยวเองแล้วจะจ้างรถเกี่ยวทั้งหมด กรณีการทำเองผสมผสานกันด้วยจะทำให้ต้นทุนการทำนาลดลงไป ซึ่งพบว่าหลังวิกฤติการรับจำนำข้าว ชาวนาหันมาทำนากันเองมากขึ้นเพื่อลดต้นทุน เช่น ไม่จ้างรถตีดินแต่ไถและคราดทำเทือกเอง เก็บข้าวปลูกไว้ใช้เอง (ช่วงเร่งรีบผลิตทำไม่ได้เพราะว่าการเก็บข้าวปลูกต้องตากให้แห้งและให้ข้าวพักตัวไม่น้อยกว่าหนึ่งเดือน หลายคนจึงกล่าวว่า ปีนี้เห็นขี้ไถในนาเพราะการจ้างรถตีดินจะไม่มีการไถนา

ตารางที่ 5: ราคาค่าปุ๋ย และยาของชาวนา

ชื่อ	อัตราราคาเฉลี่ย	หมายเหตุ
1. ยาคุมหญ้า	380 บาทต่อขวด (ฉีดได้ 4 ไร่ต่อขวด)	นิยมใช้ตราแจ็คล็อก
2. ยาคุมหญ้า (หัวยาผสมกันหนอนใต้ดิน)	800 – 900 บาทต่ขวด (ใช้ได้ 10 ไร่ต่อขวด)	ฉีดพร้อมยาคุมเลน
3. ยาคุมฆ่า (สารบิวนาคอล)	360 บาทต่อขวด (ฉีดได้ 4 – 5 ไร่ต่อขวด)	ส่วนมากใช้กับหญ้าข้าวนก หญ้ากระดูกขาว หญ้ากระดูกไก่ และหญ้าพุ่มพวง
4. ปุ๋ย (รวมยูเรีย)	ใช้ครั้งแรก ราคา 730 บาทต่อลูก 1 ลูกประมาณ 50 กิโลกรัม ใช้ไร่ละ 20 กว่ากิโลกรัม	ถ้าเป็นปุ๋ยเม็ดจะใช้ไร่ละ 25 กิโลกรัม (ครึ่งลูกต่อไร่) และส่วนมากนิยมใช้ตราช่อฟ้า
	ใช้ครั้งที่สอง ราคา 720 บาทต่อลูก 1 ลูกประมาณ 50 กิโลกรัม ใช้ไร่ละ 30 กิโลกรัม (ครึ่งลูกนิดๆ)	
	ใช้ครั้งที่สาม ราคา 1050 บาทต่อไร่ 1 ลูกประมาณ 50 กิโลกรัม ใช้ไร่ละ 30 กิโลกรัม (ครึ่งลูกนิดๆ)	นิยมใช้ตราไวกิ้ง
5. ยาหนอน ยาเชือก	ซองละ 250 บาท (ใช้ได้ราว 10-15 ไร่)	ใช้ตามอาการ ไม่มีไม่ต้องใช้

ชาวนาลดการลงทุนจากยา และปุ๋ยยากมาก เพราะถ้าไม่ใส่ปุ๋ยใส่ยาจะทำให้ผลผลิตน้อยลง ซึ่งจะยิ่งแย่มากขึ้น

ตารางที่ 6: ราคาค่าใช้จ่ายเบ็ดเตล็ดของชาวนา

ประเภท	อัตราคาเฉลี่ย	หมายเหตุ
1. ค่าพันธุ์	กระสอบละ 520 บาท 1 กระสอบมี 24 กิโลกรัม	ควรหว่านประมาณ 30 – 35 กิโลกรัมต่อไร่ แล้วแต่ประเภทของพันธุ์ข้าว (เฉลี่ยไร่ละราว 700 บาท)
2. ค่าน้ำมัน	วิดน้ำ พ่นยาและหว่านปุ๋ย ตีดิน/ทำเทือก รถเกี่ยว ตัดหา ฯลฯ	ขึ้นอยู่กับสภาพอากาศด้วย
3. ตัดข้าวดีด	ครั้งละราว ๆ 200 บาทต่อไร่ / ถ้าคิดเป็นวันตกวันละ 300-350 บาท	แปลงใดที่มีการจัดการดีในปีหลังๆ ค่าใช้จ่ายจะลดน้อยลงไป

ประเภท	อัตราคาเฉลี่ย	หมายเหตุ
4. ค่าเครื่องดื่มสำหรับคนงาน	ครั้งละประมาณ 300 – 400 บาท (สำหรับหนึ่งทีมงาน)	ช่วงทำงาน และหลังทำงาน ที่นิยมดื่มคือ M 150, คาราบาว และเหล้าเบียร์
5. ค่าเช่านา	เฉลี่ย 1,000 บาทต่อไร่	ในช่วงโครงการจำนำข้าวค่าเช่านาขยับขึ้นเป็น 1,000 บาทต่อฤดูกาลทำนา
6. ค่าจ้างรถดำนา	ไร่ละ 1,500 บาท	เป็นค่าจ้างที่ไม่รวมข้าวปลูกหรือพันธุ์ข้าว

ตารางที่ 7: แสดงค่าอุปกรณ์การทำนาของชาวนา

ประเภท	อัตราคาเฉลี่ย	หมายเหตุ
1. เครื่องยนต์สำหรับรถไถ	45,000 บาท - 50,000 บาท	
2. ท่อสูบน้ำ (สแตนเลสสตีล)	15,000 บาท	
3. เครื่องวิดน้ำ	45,000 บาท - 50,000 บาท	บางรายใช้รถไถวิดน้ำ แต่มักจะต้องมีต่างหากเพื่อความสะดวก
4. รถไถธรรมดา	25,000 บาท	
5. ผานไถ คราด สกรีนั่งขับเครื่องไล่ดิน	10,000 บาท	ชาวนามักจะสร้างเครื่องเหล่านี้เอาไว้ใช้เองทุกบ้าน
6. รถกระแทะสำหรับขนอุปกรณ์ทำนา	15,000 บาท	ใช้เครื่องวิดน้ำขับ
7. เครื่องพ่นยา	15,000 บาท (เครื่องญี่ปุ่น) 2,500 บาท (เครื่องจีน) 6,000-8,000 บาท (เครื่องเก่าญี่ปุ่น)	กรณีรับจ้างจะไม่ใช้เครื่องจีน
8. เครื่องหว่านปุ๋ย	15,000 บาท (เครื่องญี่ปุ่น) 2,500 บาท (เครื่องจีน) 6,000-8,000 บาท (เครื่องเก่าญี่ปุ่น)	กรณีรับจ้างจะไม่ใช้เครื่องจีน

3.1.3 ภาพชีวิตและวิถีการทำมาหากินและความเปลี่ยนแปลง

<u>อาชีพและการทำมาหากิน</u>

ก. การทำนาและการทำเกษตรกรรม

ในปัจจุบันอาชีพส่วนใหญ่ของพื้นที่ตำบลลานตากฟ้าคือ การทำนา ซึ่งมีพื้นที่นาประมาณ 5,000 ไร่ ส่วนอาชีพรองลงมาเป็นการทำสวน เช่น ฝรั่ง ชมพู่ ส้มโอ ขนุน มะม่วง เคยมีในอดีตแต่เลิกไปหลังน้ำท่วม

สภาพการเปลี่ยนแปลงด้านการใช้ที่ดินมีสูงขึ้นกล่าวมีการนำที่ดินไปเป็นที่อยู่อาศัยแปลงใหญ่ๆ คือ สวนเกษตรและหมู่บ้านจัดสรร 3 โครงการ และมีโรงงานอุตสาหกรรมเกิดขึ้นแต่ไม่มากนักเมื่อเปรียบเทียบกับตำบลศาลายา ในเรื่องที่อยู่อาศัยมีผู้คนข้างนอกเข้ามาซื้อที่ดินแปลงเล็กๆ เพื่อปลูกบ้านมากยิ่งขึ้น ดังตัวอย่างในหมู่ 2 มีที่ปรากฏชัดอยู่ราว 10 หลัง (ปริมาณพื้นที่ตั้งแต่ 1-2 ไร่ จนถึงราว 20 ไร่) บางรายซื้อเอาไว้แต่ยังให้เจ้าของเดิมหรือคนในหมู่บ้านเช่าที่ดินทำกิน เฉพาะในหมู่ที่ 1 และ 2 ซึ่งเป็นพื้นที่การเกษตรกรรม ประมาณการได้ว่าที่ดินเปลี่ยนมือจากเจ้าของซึ่งเป็นชาวนาดั้งเดิมไปราวๆ หมู่ละ 300 ไร่ จากพื้นที่ทั้งหมดราวๆ หมู่ละ2,000 ไร่ ในขณะที่หมู่ 4 และ 5 มีสัดส่วนการเปลี่ยนแปลงที่มากกกว่า เพราะกลายเป็นที่บ้านจัดสรรและโรงงาน (รวมถึงกลายเป็นที่อยู่อาศัยของคนในเมืองซึ่งยังไม่ได้สำรวจอย่างละเอียด)

การเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินอีกประเภทหนึ่งคือ การเปลี่ยนมาสู่สวนกล้วยไม้ซึ่งมีการย้ายมาจากแถบบางแค หนองแขมและทวีวัฒนา ในบริเวณหมู่ 1 และ 2 มีสวนกล้วยไม้ย้ายมาซื้อที่ดินจำนวน 5 รายๆ ละราว 30 ไร่ โดยมีรายหนึ่งซื้อราว 70 ไร่

การปรับรูปแบบการใช้ที่ดินอีกประการหนึ่งซึ่งเป็นการปรับภายในครัวเรือนก็คือ การใช้ที่ดินที่เข้มข้นมากขึ้นโดยปรับมาทำสวนผัก โดยเฉพาะผักชีฝรั่ง ซึ่งเป็นการใช้พื้นที่แบบเข้มข้น เนื่องจากที่ดินมีสัดส่วนจำกัดเพราะการแบ่งที่ดินสู่รุ่นลูกหลายทำให้ได้ที่ดินน้อยลงไม่พอที่จะทำนา ตัวเลขของอบต.ระบุว่าอาชีพการเกษตรกรรมในตำบลนอกจากมีพื้นที่นาราว 5,000 ไร่ ได้มีการปรับมาเป็นการทำสวนกล้วยไม้ ไม้ดอกไม้ประดับ พืชผักสวนครัว ฯลฯ มีพื้นที่สวนรวมกันประมาณ 1,100 ไร่(ตัวเลขก่อนน้ำท่วม) และบางส่วนก็ปรับไปทำอาชีพการประมง เช่น การเลี้ยงกุ้ง และปลาอีกจำนวนหนึ่ง

อย่างไรก็ดี พื้นที่สวนเหล่านี้ได้ลดลงไปอย่างมากในช่วงหลังน้ำท่วมโดยมีการเปลี่ยนมาเป็นพื้นที่นา (ใช้วิธีการจ้างรถแบล็คโฮล้มสวนในอัตราค่าจ้างราวชั่วโมงละ 800 บาท) เนื่องจากการฟื้นฟูหลังน้ำท่วมโดยการปลูกไม้ยืนต้นทำได้ช้า เพราะต้องรอต้นไม้โตอย่างน้อย 3-4 ปี นอกจากนี้ หลังน้ำท่วมรัฐบาลนางสาวยิ่งลักษณ์ ชินวัตร ยังได้ประกาศโครงการรับจำนำข้าวทุกเมล็ดซึ่งโครงการเริ่มต้นเมื่อวันที่ 1 ตุลาคม 2554 ในราคาเกวียนละ 15,000 บาท จึงเป็นแรงจูงใจที่สำคัญให้ชาวสวนและชาวไร่ที่ลมมาจากอุทกภัยน้ำท่วมใหญ่ในปีเดียวกันนี้หันมาปลูกข้าวกันอย่างกว้างขวาง

เมื่อนโยบายจำนำข้าวทุกเม็ดของรัฐบาลนางสาวยิ่งลักษณ์ถูกวิพากษ์วิจารณ์มากจนทำให้มีการปรับมาตรการเพื่อลดการรับซื้อลงด้วยการไม่รับซื้อทุกเม็ด แต่จำกัดวงเงินเหลือเพียงแค่ครอบครัวละ 3 แสนบาทและจำกัดผลผลิตไร่ละไม่เกิน 69 ถัง ที่สำคัญคือ เมื่อมีการรัฐประหารในเดือนพฤษภาคม 2557 และมีการประกาศยกเลิกนโยบายจำนำข้าวและไม่เอานโยบายประกันราคาข้าวที่เคยใช้ในช่วงของรัฐบาล

พรรคประชาธิปัตย์ทำให้ชาวนาเริ่มปรับพื้นที่การทำนากลบไปเป็นพื้นที่สวนบ้างแต่ไม่มากนัก แต่ที่เห็นได้ชัดคือ การปรับเปลี่ยนพื้นที่นาข้าวมาเป็นนากุ้ง ในช่วงข้าวราคาถูกลงอย่างแต่กุ้งขาวราคาแพงในช่วง 1-2 ปี กล่าวคือ ราคาที่หน้าบ่อที่มีบริษัทและพ่อค้าที่มาเหมาซื้อกำหนดราคาให้สูงถึงกิโลกรัมละ 200-300 บาท อม กับชาวบ้านในพื้นที่ พบว่า นากุ้งได้เพิ่มขึ้นในจำนวนอย่างรวดเร็ว ประมาณการว่า น่าจะมีนากุ้งเกิดขึ้นใหม่ในพื้นที่ตำบลลานตากฟ้าราวไม่น้อยกว่า 100 บ่อ (ข้อมูลจากการประมาณการณ์ร่วมกับชาวบ้านและการสังเกตการณ์โดยผู้วิจัย)

ตารางที่ 8: โครงสร้างอาชีพของครัวเรือนตำบลลานตากฟ้า

อาชีพ	ร้อยละ
1. เกษตรกร	19.3
2. รับราชการ	12.1
3. พนักงานรัฐวิสาหกิจ	1.3
4. พนักงานบริษัทเอกชน	7.5
5. รับจ้างทั่วไป	36.0
6. ธุรกิจส่วนตัว	6.3
7. ค้าขาย	8.7
8. แม่บ้าน	7.0
9. อื่นๆ	1.8
รวม	100.0

หมายเหตุ: ข้อมูลจากการสำรวจร่วมกับโครงการตำบลเตรียมพร้อม จำนวนตัวอย่าง 1,214 ตัวอย่าง โดยเลือกสำรวจหัวหน้าครัวเรือน

ตารางที่ 9: โครงสร้างรายได้เฉลี่ยของครัวเรือนตำบลลานตากฟ้า

รายได้	ร้อยละ
1. น้อยกว่า10,00 บาท	29.7
2. 10,001-20,000 บาท	22.4
3. 20,001–30,000บาท	16.5
4. 30,001 ขึ้นไป	34.6
รวม	**100.0**

หมายเหตุ: ข้อมูลจากการสำรวจร่วมกับโครงการตำบลเตรียมพร้อม จำนวนตัวอย่าง 1,214 ตัวอย่าง

ตารางที่ 10: โครงสร้างอาชีพของครัวเรือนตำบลลานตากฟ้า : จำแนกรายหมู่

อาชีพหลัก	หมู่ 1	หมู่ 2	หมู่ 3	หมู่ 4	หมู่ 5
เกษตรกร	53.4	56.3	31.6	38.8	2.2
รับราชการ	3.4	2.1	8.8	4.1	17.1
พนักงานรัฐวิสาหกิจ	2.3	0.7	0	2.5	1.4
พนักงานบริษัทเอกชน	5.7	0	2.1	0.8	11.6
รับจ้างทั่วไป	15.9	34.5	40.4	31.4	11.2
ธุรกิจส่วนตัว	5.7	0	14	4.1	7.6
ค้าขาย	8.0	4.2	4.1	9.9	10.5
แม่บ้าน	3.4	2.1	8	8.3	8.9
อื่นๆ	2.3	0	3	0	2.4

หมายเหตุ: ข้อมูลจากการสำรวจร่วมกับโครงการตำบลเตรียมพร้อม จำนวนตัวอย่าง 1,214 ตัวอย่าง โดยเลือกสำรวจหัวหน้าครัวเรือน

ข. ที่ดินและขนาดการถือครอง การใช้ประโยชน์ในที่ดินเกษตรกรรม

การพิจารณาการถือครองที่ดินและการใช้ประโยชน์ที่ดินในรายงานเบื้องต้นนี้ ผู้วิจัยจะพิจารณาในภาพรวมที่มีฐานข้อมูลอยู่แล้ว กล่าวคือ พิจารณาผ่านการถือครองที่ดินพื้นที่สหกรณ์ที่ดินคลองโยง ซึ่งมีชาวบ้านหมู่ที่ 2 ตำบลลานตากฟ้าเป็นสมาชิกอยู่ด้วย 50 ราย ที่ดินจำนวน 400 ไร่ (จำนวนทั้งหมดพื้นที่ 1,803 ไร่) ซึ่งมีการจัดสรรให้ครอบครัวละ 20 ไร่ในปี 2519 และพบว่า ขนาดการถือครองที่ดินคือ 4-5 ไร่ เนื่องจากที่ดินถูกแบ่งให้แก่สมาชิกในครัวเรือนเพื่ออยู่อาศัยและทำกิน

ตัวอย่างแปลงการถือครองของนายสมพร และนางละออง อาริยะพงศ์ เมื่อนายสมพรเสียชีวิตจึงได้มอบที่ดินให้แก่ น.ส. กาญจนา เป็นผู้มีชื่อถือครอง(อย่างเป็นทางการ) ซึ่งนอกจากที่ดินแปลงนี้แล้วยังมีที่ดินในพื้นที่กันเขตอีกหนึ่งแปลง (แปลง 2) จำนวน 4 ไร่ ใช้สร้างบ้านพักอาศัย นายสมพร สมรสกับนางละออง มีบุตรด้วยกัน 6 คน ได้แก่

1. นางประนอม สมรสและหย่าร้างกับสามี มีบุตร 1 คน อาศัยปลูกบ้านในพื้นที่ชายคลองเจ๊ก แปลง 2 อาชีพรับจ้างทำผักชีฝรั่ง ไม่ได้รับส่วนแบ่งจากที่ดิน
2. นายวินัย สมรสแล้วมีบุตร 2 คน และย้ายไปอยู่ที่อื่น ไม่ได้รับส่วนแบ่งจากที่ดิน
3. น.ส. เนื้อทอง ยังโสด อาศัยอยู่บ้านนางละออง มีอาชีพรับจ้างทำสวน ไม่ได้รับส่วนแบ่งจากที่ดินเช่นกัน

4. น.ส. ปางทอง โสด อาศัยอยู่บ้านนางละออง อาชีพรับจ้างทำสวน ไม่ได้รับส่วนแบ่งจากที่ดินเช่นกัน

5. นายสมชาย สมรสแล้วมีบุตร 2 คน ได้รับแบ่งที่ดินในแปลงนี้จำนวน 5 ไร่ ใช้สร้างบ้านและทำนาข้าว ภรรยาทำงานรับจ้างทำสวน

6. น.ส. กาญจนา (ติ๋ม) สมรสแล้วมีบุตร 1 คน อาศัยอยู่บ้านนางละออง อาชีพทำนาในแปลงนี้ 15 ไร่ และทำสวนผักชีฝรั่งในพื้นที่บ้านชายคลอง แปลง 2 อีก 3 ไร่ สามีเป็นลูกจ้างเลี้ยงหมูที่ ต.ต้นสำโรง อ.เมือง จ.นครปฐม

การใช้ประโยชน์ในที่ดิน 20 ไร่ ด้านการอยู่อาศัย นายหนุ่มปลูกบ้านหนึ่งหลัง อาศัยอยู่กับภรรยาและบุตร 2 คน ด้านการเพาะปลูก นายหนุ่มใช้ที่ดินที่เหลือจากการสร้างบ้านทำนาข้าวและอีก 15 ไร่ที่เหลือ น.ส.กาญจนา ใช้ทำนาข้าวทั้งหมด โดยสมาชิกในครอบครัวคนอื่นๆ ที่ควรได้รับมรดกจากบิดาไม่ได้เข้ามาครอบครองหรือใช้ประโยชน์ในที่ดิน

อีกตัวอย่างหนึ่ง แปลงที่ดินเดิมของนายบาง นงคราญ ภรรยาคือนางไสว นงคราญ ปัจจุบันเสียชีวิตแล้วทั้งคู่ นายบางมีที่ดินสำหรับปลูกบ้านอยู่ในที่กันเขตริมคลองเจ๊กอีกหนึ่งแปลง เนื้อที่ 4 ไร่ ทั้งสองมีบุตร 8 คน ได้แก่

1. นายกิ่ง สมรสและย้ายไปอยู่ราชบุรี ประกอบอาชีพทำนา จึงไม่ได้เข้ามาใช้ประโยชน์ในที่ดิน

2. นายก้าน สมรสแล้วมีบุตร 4 คน ทั้งนายก้านและภรรยาทำงานรับจ้างในโรงงานแถวพุทธมณฑลสาย 5 ส่วนบุตรชายคนโตสมรสแล้วมีบุตร 1 คน และทำงานรับจ้างในโรงงานเช่นเดียวกัน บุตรอีก 3 คน กำลังศึกษาอยู่, ครอบครัวนายก้านปลูกบ้านอยู่ในที่กันเขตแปลงของนายบางที่อยู่ริมคลองเจ๊ก นายก้านใช้ที่ดินสำหรับการอยู่อาศัยอย่างเดียว

3. นายหวาน สมรสแล้วมีบุตร 1 คน อาศัยอยู่บ้านของแม่ยายแปลงที่ดินนางสุรินทร์ จันทร์คงวงศ์ และเป็นหัวเรี่ยวหัวแรงทำกินในที่ดินแปลงดังกล่าว นายหวานจึงไม่ได้เข้ามาแบ่งที่ดิน

4. นางแหวน สมรสแล้วและย้ายไปอยู่บ้านสามีที่ จ.อยุธยา ประกอบอาชีพรับจ้างทั้งคู่ มีบุตร 2 คน ไม่ได้เข้ามาใช้ประโยชน์ในที่ดิน

5. นายเสวียน ยังไม่มีครอบครัว ประกอบอาชีพทำนาในที่ดินแปลงนี้คนเดียว อาศัยอยู่ในบ้านเดิมของนายบาง และเป็นผู้ที่รับใช้หนี้สินของนายบางจึงเป็นผู้รับผืนนามาทำกินทั้งหมด

6. นางนวลฉวี สมรสแล้วมีบุตร 1 คน อาศัยอยู่กับครอบครัวที่ประเทศอเมริกา

7. นายถวิลย์ สมรสแล้วแต่ยังไม่มีบุตร แยกปลูกบ้านของตัวเองในแปลงเดียวกับบ้านนายบาง ประกอบอาชีพรับจ้างในโรงงาน ไม่ได้เข้ามาใช้ประโยชน์ในที่ดินเช่นกัน

8. น.ส. จินดา ยังไม่มีครอบครัว อาศัยอยู่บ้านของนายบาง (บิดา) ทำงานโรงงาน และช่วยทำนาร่วมกับนายเสวียน (พี่ชาย) ในช่วงวันหยุด

ค. <u>แรงงานและการรับจ้าง</u>

เนื่องจากปัญหารายได้จากภาคเกษตรกรรมไม่พียงพอ และจำนวนที่ดินที่มีจำกัดทำให้สมาชิกในครัวเรือนราว 2-3 คน ออกไปรับจ้างทั้งในชุมชนและนอกชุมชนโดยเฉพาะการรับจ้างในโรงงานแถบพุทธมณฑลสาย 4 (จากการสัมภาษณ์ชาวบ้านในหมู่ที่ 2 พบว่า โรงงานที่ออกไปทำงานกันมากคือ โรงงานน้ำพริกเผาไทยแม่ประนอม และกะทิชาวเกาะ ส่วนทางด้านฝั่งแม่น้ำตะวันตกมีผู้คนออกไปทำงานในโรงงานของบริษัทชาร์ป)

การสำรวจข้อมูลชาวบ้านในหมู่ที่ 2 ซึ่งเป็นสมาชิกสหกรณ์บ้านคลองโยง จำนวน 50 ราย พบว่าชาวบ้าน ร้อยละ 52.6 มีอาชีพหลักเป็นเกษตรกร ซึ่งมีความหลากหลายในอาชีพเกษตรกรรมเป็นอย่างมาก (กล่าวคือ ทำนา ผักชี นาบัว สวนผลไม้ และเลี้ยงปลา และพืชผักอื่นๆ) และพบว่า มีแรงงานรับจ้างรวมกันราว ร้อยละ 35.9 ของแรงงานในครัวเรือน (แรงงานรับจ้างนอกพื้นที่ ร้อยละ 26.6 และในพื้นที่ ร้อยละ 9.3) นอกจากนั้น เป็นอาชีพค้าขาย รับราชการ ฯลฯ ซึ่งแสดงให้เห็นความหลากหลายในอาชีพอย่างมาก ที่เป็นเช่นนี้เพราะที่ดินทางการเกษตรกรรมมีสัดส่วนลดลงเนื่องจากจำนวนประชากรเพิ่มขึ้นมากในช่วง 3-4 รุ่นคน[2] ดังนั้น ทางออกจึงมีสองแนวทางคือ การปรับการผลิตให้เข้มข้นบนที่ดินขนาดเล็ก (เช่น การทำผักชีฝรั่งดังกรณีครอบครัวของไพโรจน์ พูนนาผล ดูในภาคผนวก)

ตัวอย่างการรับจ้างในภาคเกษตรในชุมชนดังเช่น ครอบครัวพี่แก่ (นายอำนวย เล็กไข่ บ้านเลขที่ 54/2 หมู่ 2 ตำบลลานตากฟ้า) มีสมาชิกที่อยู่ด้วยกัน 6 คน คือ พ่อแม่ ตัวเอง ภรรยา และลูกอีก 2 คน คนแรกเรียนอยู่ที่มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา ต้องจ่ายค่าเทอม 16,000 ต่อเทอม (แต่ได้รับเงินกู้เพื่อการศึกษา) ต้องให้เงินไปเรียนมหาวิทยาลัยวันละ 200 บาท ส่วนลูกคนที่สองอยู่ ป. 4 ไปโรงเรียนวันละ 40 บาท ดังนั้น นอกจากทำนา พี่แก่จึงจ้างเก็บบัว (รับจ้างครอบครัวนายพานุ เอี่ยมสุวรรณ์) ซึ่งได้ค่าจ้าง150 บาท เกือบทุกวัน(ทำงานราว 2-3 ชั่วโมง) ตัวเองและแฟนช่วยกัน ปลูกตะไคร้ ปลูกผักชีฝรั่ง โดยใช้พื้นที่ริมคลอง ผักชี 1 ไร่ ตะไคร้รอบนา รายได้จากตะไคร้และผักชี พอกับค่ากับข้าว ค่าใช้จ่ายในครัวเรือนต่างๆ พอมีเงินเก็บสะสมยามฉุกเฉิน ซึ่งอยู่ได้เพราะทำ 20 ไร่ ครอบครัวเดียว โดยแบ่งเงินให้พ่อกับแม่ด้วย ครั้งละหมื่น ส่วนพี่น้องคนอื่นๆ หลังแต่งงานก็แยกครอบครัวออกไปอยู่ข้างนอก กรณีของพี่แกเป็นการปรับตัวโดยการสร้างรายได้จากการรับจ้างในภาคเกษตรกรรม

[2]ชาวบ้านได้รับจัดสรรที่ดินจากนิคมสหกรณ์การเช่าซื้อที่ดิน ครัวเรือนละ 20 ไร่ ในปี 2518 จนถึงปัจจุบันหากแต่ครัวเรือนต้องแบ่งที่ดินแก่สมาชิกทุกคนในครัวเรือนก็จะไม่พอทำกิน เพราะจะเหลือเพียงคนละ 4-5 ไร่เท่านั้น

รูปที่ 5: แรงงานรับจ้างทำตระไคร้

การรับจ้างของคนในชุมชนที่มีแรงงานจำนวนมากพอสมควรก็คือ การเป็นแรงงานเกี่ยวกับเครื่องจักรการเกษตร เช่น รถเกี่ยว รถตีดิน การขับรถบรรทุกขนข้าวจากแปลงนาที่เก็บเกี่ยวไปยังโรงสี ซึ่งกิจการดังกล่าวนี้ต้องใช้แรงงานพอสมควร รถเกี่ยวคันหนึ่งจะต้องมีแรงงานอย่างน้อยสองคนคือ คนขับรถเกี่ยวและคนขับรถบรรทุก ดังเช่น กรณีของนายดิเรก ยอดศรีคำ ซึ่งมีรถเกี่ยวจำนวน 5 คัน (รถเทรลเลอร์บรรทุกรถเกี่ยว 1 หนึ่ง) รถขนข้าวสองคัน รถตีดินสองคัน เขามีลูกชายสองคนขับรถตีดินและคอยขับรถเทรลเลอร์เคลื่อนย้ายรถเกี่ยว แต่ยังต้องการแรงงาต้องเป็นในกิจการทั้งหมดอีกไม่น้อยกว่า 10 คน ซึ่งจะต้องเป็นผู้ที่มีฝีมือ ทักษะในการใช้เครื่องมือ ซ่อมได้กรณีหากรถเสียไม่มาก มีความรับผิดชอบสามารถไว้วางใจได้ ไม่ทิ้งงานไม่เบี้ยวงาน (เพราะปัจจุบันมีการแข่งขันกับรับจ้างเกี่ยวข้าวกันมาก ดังที่ดิเรกกล่าวว่า “รถเกี่ยวเยอะแยะไปหมด มีรถมากกว่าข้าวในนาที่จะเกี่ยวจนต้องออกไปหากินแถบจังหวัดใกล้ๆ หรือแม้กระทั่งการเคลื่อนย้ายไปอีสาน” ดังที่กล่าวให้เห็นแล้วว่า ในพื้นที่แถบนี้มีรถเกี่ยวจำนวนมากทั้งในตำบลลานตากฟ้าและพื้นที่ใกล้เคียง จึงสามารถรองรับแรงงานได้ไม่น้อยที่เดียว

รูปที่ 6: รถเกี่ยวข้าว

รูปที่ 7: รถบรรทุกข้าวไปโรงสีหรือลานตาก

นอกจากนี้ การออกไปหารายได้นอกภาคเกษตรกรรม การขายแรงงานในโรงงานเป็นอาชีพหลักอย่างหนึ่งดังที่กล่าวมา และโรงงานส่วนใหญ่อยู่ในแถบถนนพุทธมณฑลสาย 4 ปัจจุบันจึงมีรถโดยสารวิ่งรับส่งคนงานเข้าออกในช่วงเช้า-เย็น 2-3 คัน ชีวิตการขายแรงงานทั้งหมดจึงมีลักษณะแรงงานนอกระบบ กล่าวคือ มีการจ่ายค่าจ้างเป็นรายวันแต่จ่าย 2 สัปดาห์ 1 ครั้ง โดยส่วนใหญ่ได้ค่าจ้างวันละ 300 บาท ค่าทำงานล่วงเวลาอีกราว 50-80 บาท รวมค่าจ้างแรงงานเฉลี่ยทั่วไปราว 350-380 บาท

ตารางที่ 11: อาชีพของชาวบ้านเฉพาะหมู่ 2 ต.ลานตากฟ้า (สมาชิกสหกรณ์ที่ดินคลองโยงจำนวน 50 ราย)

เกษตร		รับจ้าง		ค้าขาย		กิจการส่วนตัว		รับราชการ		อื่น ๆ	
ในพื้นที่	นอกพื้นที่	ในพื้นที่	นอกพื้นที่	ในพื้นที่	นอกพื้นที่	ในพื้นที่	นอกพื้นที่	ในพื้นที่	นอกพื้นที่	ว่างงาน	เรียน
45.11	7.52	9.27	26.57	2.26	1.25	0.25	0.25	1.25	2.5	1.5	2.26
1	4	3	2	6	8	9	9	8	5	7	6

ดังครอบครัวขาชีพของนายอานนท์ เอี่ยมสุวรรณซึ่งเป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน เช่าที่ดินจำนวน 10 ไร่ทำนาบัวโดยทำในลักษณะกิจกรรมร่วมกับครอบครัวของพ่อแม่และครอบครัวน้องชายซึ่งแต่งงานและยังอยู่กับครอบครัวพ่อแม่ (อานนท์แต่งงานและแยกครอบครัวมาอยู่ต่างหาก) จึงทำให้รายได้จากการทำนาบัวไม่พอที่จะใช้จ่ายส่งลูกเรียนหนังสือในระดับปริญญาตรีที่มหาวิทยาลัย ดังนั้น ภรรยาของเขาได้ออกไปทำงานรับจ้างในโรงงานแถบพุทธมณฑลสาย 4 ซึ่งเดินทางไปทำงานโดยขับมอเตอร์ไซด์ส่วนตัวไป-กลับทุกวัน (ดูตัวอย่างครอบครัวแรงงานรับจ้างเพิ่มเติมจากกรณีที่สัมภาษณ์ในภาคผนวก)

ดังนั้น จะเห็นว่าชีวิตของคนเหล่านี้ต้องพึ่งรายได้จากนอกภาคเกษตรกรรมสูงโดยเฉพาะการเป็นแรงงานรับจ้างซึ่งทั้งหมดเป็นแรงงานรับจ้างนอกระบบที่ไม่ได้รับหลักประกันสังคมจากกฎหมายคุ้มครองแรงงาน

3.1.4 การพึ่งพิงธรรมชาติฐานทรัพยากรและความเปลี่ยนแปลง

การพิจารณาแหล่งอาหารต้องทำความเข้าใจผ่านบริบทด้านวิถีการผลิต ตามสภาพอาชีพและการทำหากินที่เปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย รวมทั้งสภาพนิเวศน์ของชุมชน และความเปลี่ยนแปลงด้านสาธารณูปโภค (การเดินทาง ถนนหนทาง ไฟฟ้า น้ำประปา ฯลฯ) ดังจะแบ่งให้เห็นถึงแหล่งอาหารในอดีตที่ยังมีสภาพการเปลี่ยนแปลงของชุมชนไม่มากนัก และช่วงปัจจุบันที่มีลักษณะสภาพการผลิตสมัยใหม่ มีการใช้เทคโนโลยีอย่างเข้มข้น วิถีชีวิตที่เปลี่ยนมาเป็นแบบกึ่งคนงาน-กึ่งเกษตรกร กึ่งเกษตรกร-กึ่งผู้ประกอบการทางการเกษตรกรรมรายย่อย การคมนาคมถนนหนทางรถยนต์ได้ขยายเข้าไปในชุมชน ฯลฯ

แหล่งอาหาร และการหาอยู่หากินในยุคเดิม

ท้องทุ่งแถบนี้เป็นเขตที่ลุ่มภาคกลางบริเวณปากแม่น้ำที่อุดมสมบูรณ์ เดิมเป็นทุ่งน้ำหลาก ดังนั้น ในอดีตจึงอุดมสมบูรณ์ด้วยแหล่งอาหารธรรมชาติ โดยเฉพาะปลาและสัตว์น้ำธรรมชาติ บริเวณนี้เป็นแหล่งหาปลาของชาวบ้านจากแดนไกลๆ ด้วยลักษณะเด่นของที่ราบลุ่มภาคกลางบริเวณนี้ก็คือ น้ำจะพัดพาเอาความอุดมสมบูรณ์ของตะกอนดินชั้นดีสำหรับเป็นปุ๋ยของนาข้าว และอาหารของปลาธรรมชาติ วิธีการและเครื่องมือหาปลาซึ่งเป็นภูมิปัญญาของคนแถบนี้จึงมีความหลายหลายเป็นอย่างมากนอกจากวิธีการเครื่องมือพื้นฐาน การหาปลาธรรมชาติเคยเป็นอาชีพสำคัญอาชีพหนึ่งในอดีต แต่ปัจจุบันไม่มีผู้ใดสามารถยึดเป็นอาชีพได้แล้ว

เมื่อมีการปรับสภาพพื้นดินเพื่อให้สอดคล้องกับระบบการผลิตแบบเข้มข้นและเทคโนโลยีใหม่ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงมาทำนาหว่านและเทคโนโลยีการผลิตสมัยใหม่คือ เครื่องเกี่ยวข้าว รถตีดินหรือรถไถขนาดใหญ่ และเครื่องจักรอื่นๆ ทำให้ต้องปรับพื้นที่นาในเสมอเท่ากันหมด เพื่อให้เครื่องจักรเดินได้สะดวก สภาพของนาในเขตภาคกลางจึงกลายเป็นผืนขนาดใหญ่ ท้องทุ่งและผืนนาอันกว้างใหญ่บริเวณนี้ แต่ก่อนจึงมีลักษณะเป็นพื้นที่สาธารณะที่ผู้คนสามารถใช้เป็นแหล่งอาหารและเข้าถึงได้ นอกจากการจับปลาและสัตว์น้ำ ท้องทุ่งยังเป็นแหล่งเก็บผักพื้นบ้านต่างๆ เช่น บัวกินสาย ผักบุ้ง ผักแว่น บางคนสามารถยึดการเก็บผักพื้นบ้านเป็นอาชีพ

อาหารการกินของชาวบ้านจึงมีปลาและสัตว์น้ำเป็นแหล่งโปรตีนที่สำคัญที่สุด และเข้าถึงง่ายที่สุด ส่วนข้าวสาร ยังมีลักษณะการปลูกข้าวเอาไว้สีข้าวสารกินเอง โดยพันธุ์ข้าวที่ปลูกกิน เช่น เหลืองอ่อน ขาวอาหาร เหลืองสูง ฯลฯ ซึ่งเป็นข้าวนาปีหรือข้าวหนัก ใช้เวลาปลูกราว 6 เดือน การปลูกข้าวกินเองค่อยๆ หมดไปเมื่อพันธุ์ข้าว กข. และข้าวลูกผสมชนิดใหม่ๆ เข้ามาพร้อมๆ กับการเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิตยุคใหม่ จนกระทั่งในปัจจุบันทุกครัวเรือนซื้อข้าวกินทั้งหมด ด้านการซื้อสิ่งของบริโภคในอดีตก็จะเป็นของซึ่งไม่สามารถผลิตได้ในชุมชน ช่วงต้นที่ยังไม่มีการออกไปค้าขายในชุมชน ชาวบ้านจะซื้อของใช้ในครัวเรือน เช่น น้ำตาล เกลือ พริกแห้ง หอม กระเทียม ฯลฯ จากเรือพ่อค้า แม่ค้าที่มาจากบางช้าง หรือที่อื่นๆ การค้าขายทางเรือในชุมชนมีมาตั้งแต่ก่อนเริ่มขุดคลองเจ๊ก ทำให้การสัญจรทางเรือสะดวกขึ้น

ราวหลังปี 2510 เป็นต้น ชาวบ้านหลายคนเริ่มผันมาเป็นพ่อค้าแม่ค้า เมื่อเอาของเข้าไปขายที่ศาลาน้ำร้อน หรือตลาดหัวรถไฟในกรุงเทพมหานคร เมื่อได้เงินแล้วขากลับก็จะซื้อข้าวของเครื่องใช้ อาหารการกินกลับมาที่บ้านด้วย ดังนั้น ชาวบ้านจึงสามารถซื้อของกินของใช้ในครัวเรือน เช่น ก๋วยเตี๋ยว กาแฟ สามารถซื้อได้จากพ่อค้าแม่ค้าเป็นคนในชุมชนเหล่านี้ ส่วนยอ แห อุปกรณ์จับปลา เกลือ จากมุงหลังคา จะเป็นพ่อค้าแม่ค้าเร่ทั้งคนไทย คนจีน คนมอญ จากมหาชัย และจากตลาดท่านา รวมทั้งจากบางช้าง ในราวปี 2525-26 การค้าขายทางเรือเริ่มลดน้อยลงเพราะถนนเข้าตัดเข้ามาถึงในหมู่บ้านและหมดไปในภายหลัง

ในช่วงปัจจุบัน การพึ่งพิงแหล่งอาหารในชุมชนมีความเปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก อาจกล่าวได้ว่าความมั่นคงด้านอาหารได้ขึ้นอยู่กับรายได้เพื่อซื้ออาหารบริโภคเป็นด้านหลัก การพึ่งพิงอาหารจากแหล่งธรรมชาติหรือพื้นที่สาธารณะ เช่น การจับปลาและสัตว์น้ำในทุ่งนาเมื่อยามน้ำหลาก หรือแม้แต่ในคลองเริ่ม

หมดไปเกือบสิ้นเชิง การพึ่งตัวเองด้านอาหารสำหรับการบริโภคยังไม่ได้หมดไป แต่เปลี่ยนสภาพที่มาจากการปลูกพืชผักกิจากแปลงการผลิต หรือจากพื้นที่บางส่วน โดยเฉพาะพืชผักสวนครัวก็ยังพบว่ามีอยู่โดยทั่วไป เพราะทุกครัวเรือนมีที่ดินที่สามารถทำการผลิตได้ แม้รายที่มีที่ดินขนาดเล็กที่สุดก็ตาม

ในยุคเดิมคนในชุมชนที่ทำอาชีพค้าขายในสมัยก่อนมีไม่กี่คนดังที่กล่าวมาแล้ว โดยการเอาสินค้าจากในชุมชนขึ้นรถไฟไปขายข้างนอก จากนั้นก็ซื้อของจากข้างนอกเข้ามาขายในชุมชน การซื้อของกินของใช้จึงสามารถซื้อได้จากพ่อค้าแม่ค้าเหล่านี้เป็นส่วนใหญ่ ช่วงหลังที่มีการเดินทางเข้าออกสะดวกเพราะถนนเริ่มสะดวกสบายมากขึ้นก็เริ่มมีรถขายสินค้าเข้ามามากขึ้นและคนในชุมชนที่ต้องการค้าขายก็ใช้เส้นทางบกมากขึ้น ปัจจุบันมีการใช้การค้าขายเส้นทางบกเป็นหลักมีรถสินค้าเข้ามาขายถึงในชุมชนและคนในชุมชนเองก็เดินทางออกไปค้าขายข้างนอกมากขึ้น ร้านค้าในชุมชนก็มีมากขึ้นมีทั้งขายส่ง ขายปลีก ร้านอาหาร ร้านขนมหวาน ร้านสะดวกซื้อที่เปิดตลอด 24 ชั่วโมงที่อยู่ไม่ไกลจากชุมชน นอกจากนี้ ยังมีรถขายของประเภท “รถพุ่มพวง” ที่เปรียบเสมือนตลาดสดเคลื่อนที่ มีอาหารสด เนื้อหมู เนื้อไก่ อาหารทะเล อาหารแห้งของใช้ในครัวต่างๆ ให้เลือกซื้อรวมทั้งกับข้าวสำเร็จรูป เมื่อวันที่ 12 สิงหาคม 2557 ห้างเซ็นทรัลได้ประกาศเปิดตัวห้างใหญ่ที่สุดบริเวณถนนพุทธมณฑลสาย 5 ซึ่งชาวบ้านบอกว่า บ้านเราเจริญมากแล้วเพราะสามารถเดินทางไปเข้าห้างได้ในเวลาราว 15-20 นาทีเท่านั้น

กล่าวโดยสรุป ด้านฐานทรัพยากรธรรมชาติ ดิน น้ำ ป่า และพื้นที่สาธารณะในชุมชน ซึ่งเป็นฐานสำหรับการยังชีพ และเป็นฐานสำคัญสำหรับระบบเศรษฐกิจในเกษตรกรรมแบบดั้งเดิม พบว่า อาหารจากแหล่งธรรมชาติลดลงจนแทบไม่เหลือเนื่องจากสภาพนิเวศได้เปลี่ยนแปลงไป โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในหมู่บ้านภาคกลางซึ่งเคยมีแหล่งอาหารสำคัญมาจากการหาปลาจากธรรมชาติจากพื้นที่สาธารณะในลักษณะ “ทุ่งน้ำหลาก” หรือสภาพของที่ราบลุ่มปากแม่น้ำปัจจุบันได้หมดไปอย่างสิ้นเชิงหลังการเข้ามาของการคมนาคม ถนนหนทางที่กั้นทางเดินหรือการไหลของกระแสน้ำธรรมชาติ และการปรับระบบการผลิตไร่นาสมัยใหม่ที่ทำให้มีการยกคันล้อมนาและสวนจนน้ำไม่สามารถหลากเข้ามาในท้องทุ่งได้ นอกจากนี้ ยังมีผลมีจากการใช้สารเคมีในการทำเกษตรกรรม และความเป็นเมืองที่ขยายเข้ามาในรูปแบบของหมู่บ้านจัดสรร โรงงาน ฯลฯ สภาพนิเวศจึงได้รับผลกระทบจนทำให้แหล่งอาหารธรรมชาติเป็นที่พึงพาของผู้คนในชุมชนไม่มากนัก และไม่พบว่าเหลือผู้ใดที่สามารถยังชีพอยู่ด้วยการพึ่งพิงแหล่งธรรมชาติโดยเป็นอาชีพหลักได้อีกต่อไป และยังพบว่าการผลิตอาหารเพื่อกินเองแม้มีสัดส่วนน้อยลง โดยเฉพาะข้าวที่ไม่มีการปลูกเอาไว้กินเลย แต่ก็พบว่าพืชผักสวนครัว ยังคงเป็นความมั่นทางอาหารที่สำคัญที่ชาวบ้านโดยทั่วไปผลิตกัน แต่ละครัวเรือนแบ่งที่ดินสำหรับการผลิตพืชผักเพื่อบริโภคในครัวเรือน หรือปรับสภาพจากการหาอาหารจากแหล่งธรรมชาติมาสู่การสร้างแหล่งอาหารขึ้นมาใหม่บ้าง เช่น การเลี้ยงปลาในนาบัวและนาข้าว แต่ก็มีลักษณะที่จำกัดในบางครัวเรือนเท่านั้น เมื่อเป็นเช่นจึงกล่าวได้ว่า แหล่งที่มาของอาหารที่สำคัญที่สุดก็คือ อาหารจากการซื้อหาจากภายนอก ส่วนการผลิตเอง การหาจากแหล่งธรรมชาติมีสัดส่วนที่น้อยลงไปมาก การพึ่งพาแหล่งอาหารในชุมชนจึงมีไม่มากนัก เศรษฐกิจชุมชนแบบดั้งเดิมจึงแทบไม่หลงเหลืออยู่แล้ว

3.2 พื้นที่ “ชนบท” ที่ห่างไกลเมือง: องค์การบริหารส่วนตำบลนิลเพชร อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม

3.2.1. ส่วนข้อมูลของพื้นที่

ภาพรวมและลักษณะของพื้นที่

องค์การบริหารส่วนตำบลนิลเพชรตั้งอยู่ในพื้นที่หมู่ที่ 4 ตำบลนิลเพชร อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของอำเภอบางเลน ห่างจากอำเภอบางเลน 22 กิโลเมตร มีพื้นที่ 63.63 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 27,820 ไร่ มีลักษณะภูมิประเทศเป็นที่ราบลุ่มมีความสูงจากระดับน้ำทะเลประมาณ 2-4 เมตร มีแหล่งน้ำสำคัญ คือ คลองนิลเพชร และประกอบไปด้วยหมู่บ้านจำนวน 10 หมู่ ถือเป็นองค์การบริหารส่วนตำบลขนาดเล็ก มีสมาชิกสภาตำบล จำนวน 10 คน (หมู่ละ 2 คน) มีงบประมาณต่อปีอยู่ราว 20 ล้านบาท

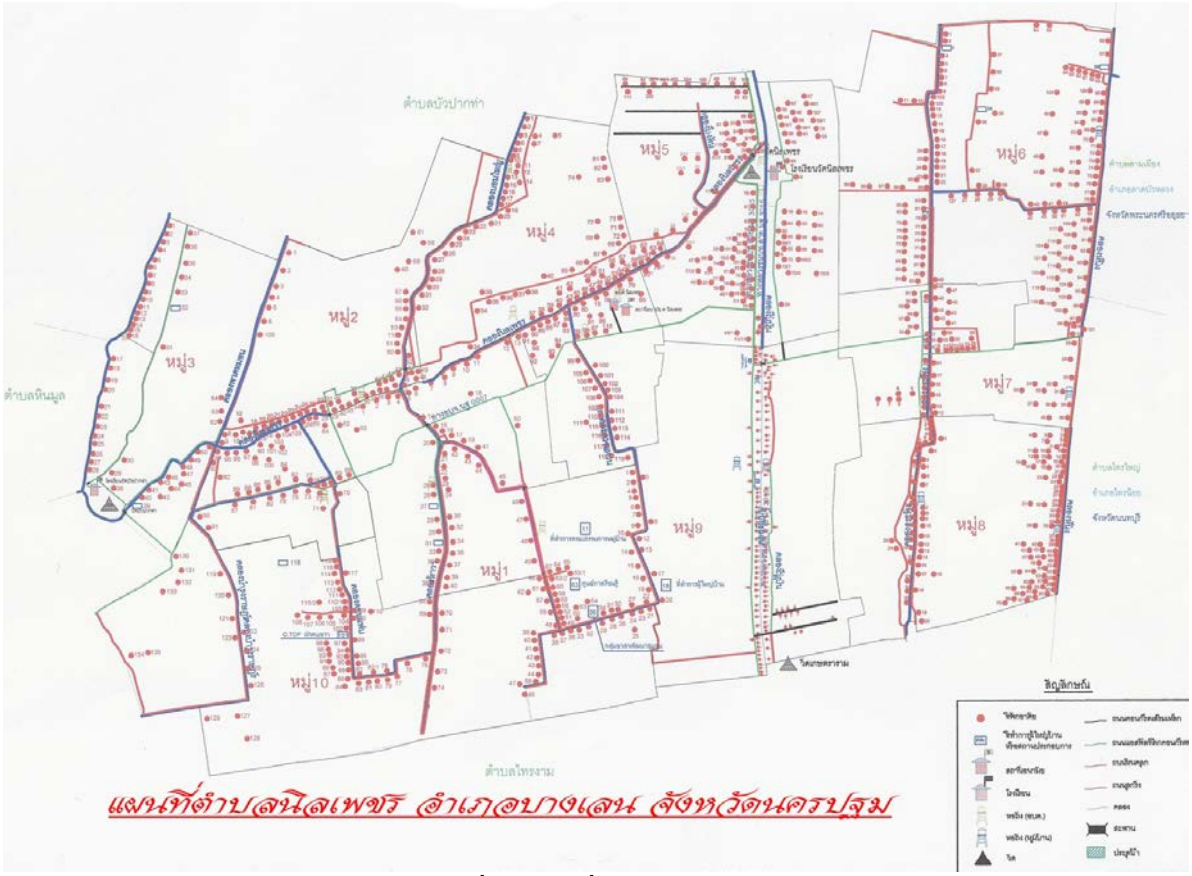

รูปที่ 8: แผนที่ตำบลนิลเพชร

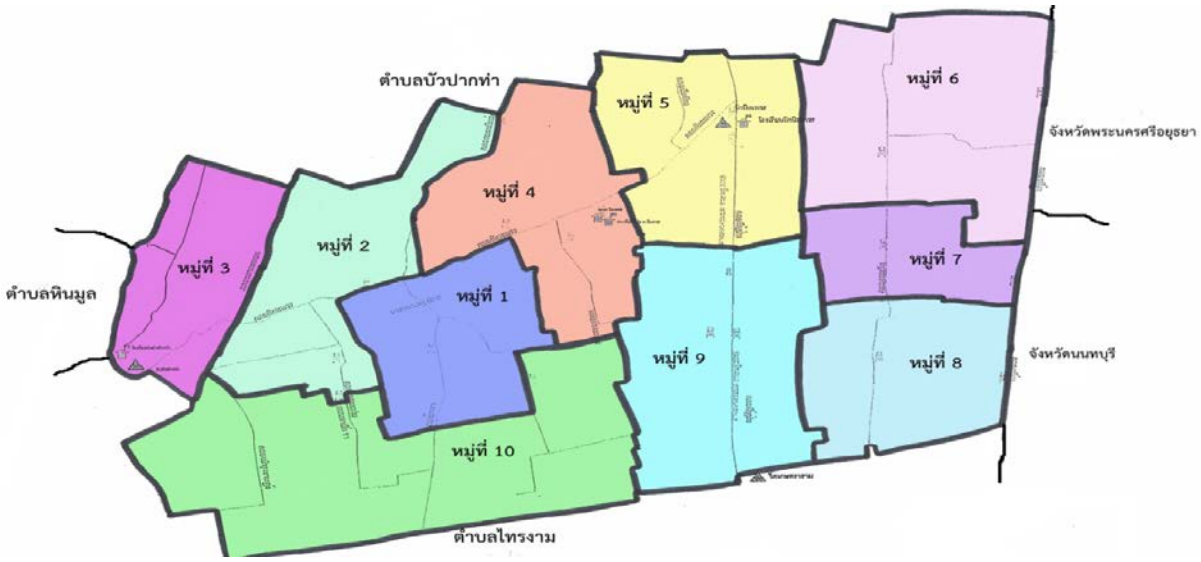

รูปที่ 8: แผนที่ตำบลนิลเพชร (ต่อ)

ประชากร และครัวเรือน

จำนวนประชารในตำบลทั้งหมดคือ 4,520 คน ซึ่งมีความหนาแน่นของประชากรไม่มากนัก กล่าวคือ เฉลี่ย 17 ครอบครัวต่อ 1 ตารางกิโลเมตร นอกจากนี้พบว่า ประชากรวัยรุ่นมักเลือกที่จะย้ายถิ่นที่อยู่ไปทำมาหากินในพื้นที่อื่นๆ โดยมีทั้งยังอยู่ในจังหวัดนครปฐม และย้ายไปจังหวัดอื่น โดยส่วนใหญ่อยู่ในพื้นที่ภาคกลาง เช่น สุพรรณบุรี และพระนครศรีอยุธยา ทั้งนี้ จากหลักฐานทางทะเบียนราษฎร ณ วันที่ 31 เดือนมกราคม พ.ศ. 2556 สำนักทะเบียนอำเภอบางเลน มีข้อมูลเกี่ยวกับจำนวนประชากรในตำบลดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 12: ข้อมูลประชากรตำบลนิลเพชร

หมู่ที่	หมู่บ้าน	จำนวนครัวเรือน	จำนวนประชากร			ความหนาแน่นของประชากร/ตร.กม.
			ชาย	หญิง	รวม	
1	บ้านบัวปากท่า	52	85	105	190	2.98
2	บ้านปากบึง	97	187	209	396	6.22
3	บ้านสามขา	60	115	122	237	3.72
4	บ้านคลองนิลเพชร	139	264	283	547	8.59
5	บ้านคลองญี่ปุ่น	174	287	298	585	9.19
6	บ้านกระทุ่มหลักชัย	215	295	293	588	9.24

หมู่ที่	หมู่บ้าน	จำนวนครัวเรือน	จำนวนประชากร			ความหนาแน่นของประชากร/ตร.กม.
			ชาย	หญิง	รวม	
7	บ้านสระพังแพลอย	89	166	174	340	5.34
8	บ้านสระพังแพลอย	110	217	242	459	7.21
9	บ้านคลองญี่ปุ่น	147	301	312	613	9.63
10๐	บ้านดอนแฟบ	141	316	280	596	9.36
รวมทั้งสิ้น		**1,224**	**2,233**	**2,318**	**4,551**	**71.52**

ความหนาแน่นของประชากรโดยเฉลี่ยรวม 71 คน/ตารางกิโลเมตร

ความหนาแน่นของครัวเรือนโดยเฉลี่ยรวม 19 ครัวเรือน/ตารางกิโลเมตร

ทั้งนี้ หากเราพิจารณาสัดส่วนประชากรในเชิงสาธารณสุข จะสามารถจำแนกประเภทประชากรออกเป็นรูปแบบต่างๆ ได้อีก ดังนี้

- จำนวนผู้สูงอายุทั้งหมด 617 คน
- จำนวนผู้พิการ 84 คน
- ผู้ป่วยเอดส์ 1 คน

3.2.2 ลักษณะการทำมาหากิน

ชาวบ้านในพื้นที่องค์การบริหารส่วนตำบลนิลเพชรมีการประกอบอาชีพหลัก 3 ประเภท คือ เกษตรกร แรงงานรับจ้าง และผู้ประกอบการร้านค้า มีรายได้เฉลี่ย 94,021 บาท/คน/ปี โดยมีรายละเอียดของแต่ละประเภท ดังนี้

1. เกษตรกร

ประชากรส่วนใหญ่ในตำบลประกอบอาชีพเกษตรกรรม แบ่งเป็น ทำนา มากที่สุด รองลงมาเป็นการทำสวน และทำไร่ รวมคิดเป็นร้อยละ 32 ของสัดส่วนอาชีพทั้งหมด อย่างไรก็ตามเกษตรกรที่ทำนามักมีการปลูกพืชอายุสั้นควบคู่เป็นรายได้เสริมไปด้วย อาทิ ในหมู่ 8 มีผู้ปลูกใบบัวบกกว่า 30 ราย รวมพื้นที่ประมาณ 40-50 ไร่ ผักบุ้งน้ำ พืชผักสวนครัวอย่าง โหระพา กะเพรา ถั่ว เป็นต้น

ลักษณะการทำนามีทั้งที่เป็นแบบผืนใหญ่มากกว่า 15 - 100 ไร่ติดต่อกัน และแบบพื้นที่ไม่ติดต่อกันประมาณ 5 - 6 ไร่ มีข้อสังเกตคือ มีเกษตรกรเพียงไม่กี่รายที่เป็นเจ้าของที่นาเอง ส่วนใหญ่ต้องเช่านาของเจ้าของที่ดินอื่น โดยเจ้าของที่ดินมีลักษณะหลากหลาย ทั้งเอกชนเจ้าของโรงสีข้าวขนาดใหญ่ เช่น โรงสีเหลียง ฮวก ไล้ อินเตอร์เทรด นายทุนรายใหญ่ ที่ครอบครองที่นาเฉลี่ย 400 ไร่ และนายทุนรายย่อยที่ครอบครองที่นาเฉลี่ยไม่เกินคนละ 20 ไร่ โดยเจ้าของที่ดินส่วนใหญ่ไม่ได้อาศัยอยู่ในพื้นที่เดียวกันกับที่ดินของตัวเอง และมักมีภูมิลำเนาอยู่นอกพื้นที่ตำบลนิลเพชร สำหรับตัวอย่างที่สะท้อนให้เห็นถึงการ

ครอบครองที่นาของชาวบ้านได้ดีที่สุดประการหนึ่งเป็นของหมู่ 8 ซึ่งมีพื้นที่ทำนาทั้งหมดราว 2,000 ไร่ แต่มีนายทุนใหญ่ที่ให้ชาวบ้านเช่านาอยู่ถึง 3 รายในหมู่บ้าน คือ เฮียเซ๊ียะ ดงมูลเหล็ก มีนาประมาณ 400 ไร่ นายปราการ มีนาประมาณ 400 - 500 ไร่ และเฮียชา มีนาประมาณ 400 - 500 ไร่ ดังนั้น จึงหมายความว่าที่ดินทั้งหมดของนายทุนรวมกันมีพื้นที่เกินกว่าครึ่งหนึ่งของที่นาทั้งหมดในหมู่บ้าน ส่งผลให้ชาวบ้านที่ไม่มีที่ดินทำกินมีปริมาณมากพอสมควร จึงต้องมาเช่านาเพื่อทำมาหากินแทน สำหรับอัตราค่าเช่านาจะอยู่ที่ประมาณ 1,000 - 1,500 บาทต่อไร่

ตารางที่ 13 การถือครองที่ดินสำหรับการปลูกข้าวในตำบลนิลเพชร

ข้อมูลการถือครองที่ดินสำหรับการปลูกข้าวในตำบลนิลเพชร				
หมู่	**จำนวนที่ดินที่ใช้ปลูกข้าว**	**จำนวนแปลง**	**กลุ่มพันธุ์ข้าว**	**หมายเหตุ**
1	1,475 ไร่ 2 งาน	61	ข้าวเจ้า	มีจำนวนผู้ถือครองที่ดินมากกว่า 1 แปลง จำนวน 13 ราย แบ่งเป็น - 2 แปลง 10 ราย - 3 แปลง 1 ราย - 4 แปลง 2 ราย
2	810 ไร่ 2 งาน	41	ข้าวเจ้า	มีจำนวนผู้ถือครองที่ดินมากกว่า 1 แปลง จำนวน 9 ราย แบ่งเป็น - 2 แปลง 6 ราย - 3 แปลง 3 ราย
3	223 ไร่	12	ข้าวเจ้า	มีจำนวนผู้ถือครองที่ดินมากกว่า 1 แปลง จำนวน 2 ราย แบ่งเป็น - 2 แปลง 2 ราย
4	2,462 ไร่	181	ข้าวเจ้า	มีจำนวนผู้ถือครองที่ดินมากกว่า 1 แปลง จำนวน 47 ราย แบ่งเป็น - 2 แปลง 30 ราย - 3 แปลง 10 ราย - 4 แปลง 2 ราย

ข้อมูลการถือครองที่ดินสำหรับการปลูกข้าวในตำบลนิลเพชร				
หมู่	**จำนวนที่ดินที่ใช้ปลูกข้าว**	**จำนวนแปลง**	**กลุ่มพันธุ์ข้าว**	**หมายเหตุ**
				- 5 แปลง 2 ราย - 6 แปลง 2 ราย - 9 แปลง 1 ราย
5	440 ไร่ 1 งาน	60	ข้าวเจ้า	มีจำนวนผู้ถือครองที่ดินมากกว่า 1 แปลง จำนวน 12 ราย แบ่งเป็น - 2 แปลง 7 ราย - 3 แปลง 3 ราย - 6 แปลง 1 ราย - 7 แปลง 1 ราย
6	1,938 ไร่ 3 งาน	95	ข้าวจ้าว 89 แปลง และข้าวปทุมธานี 6 แปลง	มีจำนวนผู้ถือครองที่ดินมากกว่า 1 แปลง จำนวน 14 ราย แบ่งเป็น - 2 แปลง 9 ราย - 3 แปลง 4 ราย - 4 แปลง 1 ราย
7	615 ไร่	41	ข้าวเจ้า	มีจำนวนผู้ถือครองที่ดินมากกว่า 1 แปลง จำนวน 10 ราย แบ่งเป็น - 2 แปลง 8 ราย - 3 แปลง 2 ราย
8	633 ไร่	38	ข้าวเจ้า	มีจำนวนผู้ถือครองที่ดินมากกว่า 1 แปลง จำนวน 7 ราย แบ่งเป็น - 2 แปลง 5 ราย - 3 แปลง 1 ราย - 4 แปลง 1 ราย
9	2,405 ไร่	139	ข้าวเจ้า	มีจำนวนผู้ถือครองที่ดินมากกว่า 1 แปลง จำนวน 23 ราย แบ่งเป็น

ข้อมูลการถือครองที่ดินสำหรับการปลูกข้าวในตำบลนิลเพชร				
หมู่	**จำนวนที่ดินที่ใช้ปลูกข้าว**	**จำนวนแปลง**	**กลุ่มพันธุ์ข้าว**	**หมายเหตุ**
				- 2 แปลง 14 ราย - 3 แปลง 4 ราย - 4 แปลง 1 ราย - 5 แปลง 1 ราย - 6 แปลง 2 ราย - 9 แปลง 1 ราย
10	4,692 ไร่ 1 งาน	233	ข้าวเจ้า	มีจำนวนผู้ถือครองที่ดินมากกว่า 1 แปลง จำนวน 49 ราย แบ่งเป็น - 2 แปลง 37 ราย - 3 แปลง 9 ราย - 4 แปลง 3 ราย

อ้างอิงข้อมูลจาก บัญชีรับ-จ่าย ใบรับรองเกษตรกรผู้ปลูกข้าว ปี 2556/57 ครั้งที่ 1 ขององค์การบริหารส่วนตำบลนิลเพชร

2.แรงงานรับจ้าง

ประชากรในตำบลนิลเพชรมีการประกอบอาชีพแรงงานรับจ้างเป็นอันดับสองรองลงจากเกษตรกร คิดเป็นร้อยละ 30 ของสัดส่วนอาชีพทั้งหมด โดยรูปแบบการรับจ้างเกือบทั้งหมดอยู่ในภาคการเกษตร โดยเฉพาะการทำนา ข้อสังเกตที่น่าสนใจ คือ มีชาวบ้านบางส่วนที่ประกอบอาชีพแบบผสมผสานการทำมาหากิน คือ มีเกษตรกรบางส่วนใช้เวลาว่างจากการทำนาไปทำงานรับจ้างด้วย

ทั้งนี้ จากการสำรวจพบว่า กลุ่มรับจ้างในภาคการเกษตรส่วนใหญ่มักนิยมรับจ้างทำในหลายประเภทกิจกรรม ไม่นิยมรับจ้างทำเพียงกิจกรรมเดียว อาทิ กลุ่มรับจ้างฉีดยาปราบศัตรูพืชมักจะรับจ้างตัดข้าวดีดไปด้วย กลุ่มรับจ้างหนึ่งกลุ่มประกอบไปด้วยสมาชิกประมาณ 10 – 17 คน การรวมกลุ่มมีทั้งแบบครอบครัว เครือญาติ และคนรู้จัก ซึ่งส่วนใหญ่มีลักษณะการรวมกลุ่มที่ไม่ตายตัว และจะรวมต่อเมื่อมีคนติดต่อจ้างผ่านสมาชิก ทำให้แต่ละคนสามารถแยกไปรับงานรับจ้างส่วนตัวให้กับกลุ่มอื่นๆ ได้ โดยนายจ้างจะต้องจองวันล่วงหน้าอย่างน้อย 2 วัน และที่น่าสนใจคือ มีธรรมเนียมที่นายจ้างจะต้องมีการเลี้ยงเครื่องดื่มให้ระหว่างทำงานที่นอกเหนือไปจากค่าจ้างด้วย อาทิ คาราบาว น้ำอัดลม หรือน้ำแข็งยูนิต นอกจากนี้ กลุ่มรับจ้างยังสามารถรับงานได้ทุกพื้นที่ตามความต้องการของผู้จ้าง ไม่จำกัดเฉพาะพื้นที่อยู่อาศัยหรือใกล้เคียง

กรณีตัวอย่างที่จะช่วยสะท้อนให้เห็นภาพของกลุ่มรับจ้างในหมู่บ้าน คือ กรณีของหมู่ 8 ซึ่งในหมู่บ้านมีกลุ่มรับจ้างหลักๆ อยู่ 5 กลุ่ม คือ กลุ่มยายแป๊ด กลุ่มยายแล กลุ่มนายอ่ำ (คนนอกพื้นที่) ที่มีกลุ่มละ

7 คน รวมถึงยังมีกลุ่มโชคประทาน (นายทุน รับตัดข้าวปลูก) มีกลุ่มละ 40 – 50 คน และกลุ่มเฮียฮวด นอกจากนี้ ยังมีกลุ่มฉีดยา/หว่านปุ๋ย อยู่ 3 กลุ่มหลัก คือ กลุ่มเอก มี 10 คน กลุ่มระเบียบ มี 14 คน และกลุ่มเฉย มี 10 คน ซึ่งทั้งหมดยังทำนาของตัวเองอยู่ด้วย กลุ่มละประมาณ 30 ไร่ แต่มีการรับจ้างเป็นงานเสริม บางส่วนมีเครื่องตัดข้าวดีด ประมาณ 7 – 8 ตัวต่อกลุ่ม คิดราคาวันละ 120 บาท แต่อาจแพงขึ้นหากที่นาอยู่ไกลมาก

โดยสามารถแบ่งประเภทการจ้าง และอัตราค่าจ้างในแต่ละประเภท ได้ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 14: ราคาสำหรับจ้างแรงงานรับจ้างในภาคการเกษตร

รูปแบบการจ้างงาน	อัตราค่าจ้างเฉลี่ย
1. ตีดิน	ครั้งละ 200 บาทต่อไร่
2. ทำเทือก (ปรับที่ แหวกร่องน้ำ)	ครั้งละ 180 บาทต่อไร่
3. ไถ (รถเล็ก)	ครั้งละ 250 บาทต่อไร่
4. หว่าน	ครั้งละ 50 บาทต่อไร่
5. แหวกน้ำหลังหว่าน	ครั้งละ 40 บาทต่อไร่
6. ฉีดยาคุม	ครั้งละ 50 บาทต่อไร่
7. ใส่ปุ๋ย	ครั้งละ 50 บาทต่อไร่
8. ฉีดยาหนอน	ครั้งละ 50 บาทต่อไร่
10. เกี่ยว	ครั้งละ 370 บาทต่อไร่
11. ตัดข้าวดีด	ครั้งละ 215 บาทต่อไร่ / ถ้าคิดเป็นวันตกวันละ 350 บาท

ผู้ประกอบการร้านค้า

ผู้ประกอบการร้านค้าในตำบลนิลเพชรถือว่ามีจำนวนค่อนข้างน้อยเมื่อเทียบกับสองอาชีพข้างต้น เราสามารถแบ่งประเภทร้านค้าออกได้เป็น 2 รูปแบบหลักๆ คือ การพาณิชยกรรม และการอุตสาหกรรม ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นร้านขนาดย่อย เช่น กิจการทำวงกบ แต่จะมีร้านขนาดกลางเพียงไม่กี่แห่ง เช่น กิจการผลิตขนมจีน อย่างไรก็ตาม ด้วยจำนวนร้านค้าที่มีไม่มากนัก ทำให้เฉลี่ยแล้วจะมีร้านค้าเชิงอุตสาหกรรมประมาณ 1 -2 ร้านต่อหมู่บ้าน และมีร้านค้าเชิงพาณิชยกรรม ที่ส่วนใหญ่เป็นร้านอาหารขนาดย่อยไม่เกิน 2 ร้าน และรถเข็นขายอาหารประมาณ 3 – 5 คันต่อหมู่บ้านเท่านั้น สามารถจำแนกรายละเอียดของร้านค้าได้ ดังนี้

- การพาณิชยกรรม มีสถานประกอบการ ดังนี้

- ร้านค้าทั่วไป จำนวน 42 ร้าน

- การอุตสาหกรรม มีสถานประกอบการ จำนวน 13 แห่ง ดังนี้

- กิจการผลิตลูกโป่ง จำนวน 1 แห่ง
- กิจการทำวงกบ จำนวน 8 แห่ง
- กิจการผลิตไฟเบอร์ จำนวน 1 แห่ง
- กิจการผลิตปุ๋ย จำนวน 1 แห่ง
- กิจการผลิตขนมจีน จำนวน 1 แห่ง
- โรงกลึง จำนวน 1 แห่ง

ตารางที่ 15: การประกอบอาชีพของประชาชนในตำบลนิลเพชร

การประกอบอาชีพ	ร้อยละ
เกษตรกรรม (ทำนา ทำสวน ทำไร่)	32
รับจ้างทั่วไป	30
อาชีพอื่นๆ (ค้าขาย รับราชการ และธุรกิจส่วนตัว)	28

3.2.3 การย้ายถิ่นเข้ามาของคนนอกพื้นที่

จากการสำรวจพบว่า ก่อนปี 2508 พื้นที่นี้มีกลุ่มบ้านอยู่ไม่ถึง 10 กลุ่ม (กลุ่มละ 2 - 3 หลัง) อย่างในหมู่ 8 การเดินทางจะต้องใช้วิธีเดินเท้า หรือลงเรือไปเท่านั้น คนพื้นที่เดิมแถบนี้มีน้อยมาก ส่วนใหญ่อพยพมาจากที่อื่น อาทิ ภาคอีสาน อย่างเช่น ร้อยเอ็ด อุบลราชธานี และยโสธร เป็นต้น สาเหตุเป็นเพราะที่ดินแถวนี้มีราคาถูกมาก เนื่องจากมีความทุรกันดาร และมีหนูมากัดกินทำลายพืชผลการเกษตรอยู่บ่อยครั้ง

การย้ายถิ่นเข้ามามีวัตถุประสงค์หลักอยู่ 2 ประการ คือ ประการแรก ย้ายเข้ามาเป็นเกษตรกรทำนาในพื้นที่ ทั้งจากการซื้อที่นาเป็นของตนเอง อาทิ คนของตระกูลด้วงโสน และการเช่าที่นามาจากเจ้าของที่ดินในตำบล อาทิ นายอุดม สวัสดี ทั้งนี้ สาเหตุที่มีคนนิยมมาทำนาในบริเวณนิลเพชร เป็นเพราะที่ดินมีราคาถูกเมื่อเทียบกับพื้นที่บริเวณใกล้เคียง อย่างเช่น ปัจจุบันที่ดิน 1 ไร่ มีราคาประมาณ 300,000 – 350,000 บาท แต่ถ้าเป็นที่ดินในตำบลลานตากฟ้าที่มีขนาดพื้นที่เท่ากันจะมีราคาประมาณ 800,000 – 1,000,000 บาทเลยทีเดียว ซึ่งความต่างของราคาเป็นผลมาจากการที่บริเวณนิลเพชรยังถูกจัดว่ามีความเป็นชนบทสูงหรือค่อนข้างห่างไกลความเจริญนั่นเอง โดยมีกรณีตัวอย่างของคนนอกพื้นที่ที่ย้ายเข้ามาทำนา ดังนี้

ตัวอย่างแรก นายอุดม สวัสดี เป็นคนหมู่ 1 ตำบลลานตากฟ้า อาชีพของครอบครัวเป็นชาวนาตั้งแต่รุ่นพ่อรุ่นแม่ มีพี่น้องทั้งหมด 11 คน ทำนาทุกคน แต่ที่นาของแต่ละคนมีไม่เยอะ เพราะต้องแบ่งกันหลายคน ต่อมาพ่อแม่ทำบริษัทปล่อยปุ๋ยยา แต่ไม่ประสบความสำเร็จ เพราะชาวนาไม่มีเงินคืน จึงถูกบริษัทยายึดที่ดินบริเวณคลอง 9 และคลอง 10 กว่า 100 ไร่ สุดท้ายพ่อแม่จึงต้องเช่าที่ดินทำนา พอมาถึงรุ่นตนเองเคยเช่านาที่

ราชบุรีจากชาวบ้านทำประมาณ 56 ไร่ เช่าไร่ละประมาณ 1,600 บาท ต่อมาบริษัทสิงห์มากว้านซื้อที่ไปทั้งหมด ทำให้ต้องย้ายครอบครัวมาอยู่ที่นิลเพชร และเช่าที่ดินของเถ้าแก่ค้าข้าวทำนาประมาณ 70 ไร่ ราคาไร่ละ 1,500 บาท

ตัวอย่างที่สอง นายก้าน แก้วจันทร์ บ้านเดิมอยู่ ฉิมพลี ตลิ่งชัน (เขตทวีวัฒนา) ย้ายมาอยู่ที่ตำบลนิลเพชรได้ประมาณ 15-16 ปี อดีตพ่อเคยทำนาบัว (บัวฉัตร บัวตุ้ม) และเปลี่ยนมาทำสวน ทำงานโรงงานจนกระทั่งมาทำนา ส่วนที่ดินในนิลเพชรเป็นของพ่อ แต่ให้คนเช่ามา 7 - 8 ปี ก่อนที่นายก้านจะทำมานาเอง ส่วนที่ดังกล่าวพ่อซื้อไว้นานแล้วทั้งหมด 44 ไร่ (เจ้าของที่ขาย 15,000 บาทต่อไร่ นายหน้าขาย 30,000บาท) แบ่งให้ลูก 3 คน คือ พี่สาว นายก้าน และน้องสาว ปัจจุบัน พี่สาวขายที่ไปแล้ว เหลือแค่ของนายก้านกับน้อง โดยนายก้านมีนา 14 ไร่ เช่าของน้องสาว 14 ไร่ (ไร่ละ 1,000 บาท) และเช่านาส่วนที่พี่ขายให้คนอื่นไปอีก 14 ไร่ด้วย นอกจากนี้ยังมีเช่านาคนอื่นอีกประปราย

ตัวอย่างที่สาม นายบัว และนายกมล ยุระพันธ์ ครอบครัวเดิมมาจากจังหวัดร้อยเอ็ด ใช้เวลาเดินเท้ามาถึงบัวปากท่า (นิลเพชรในปัจจุบัน) กว่า 17 วัน ซึ่งพื้นที่ดั้งเดิมแถวนี้ถือเป็นเขตปลายจังหวัด และทุรกันดารมาก แต่ก็มีเจ้าของครอบครองอยู่ (ส่วนใหญ่เป็นผู้มีอันจะกินที่อาศัยอยู่แถวตลาดบางไทร) โดยบิดาของทั้งสองได้ทำงานครั้งแรกเป็นลูกจ้างทำนาให้ผู้ใหญ่เฮียง เกียรติสมบุญ จากนั้นเริ่มทำมาหากินจนมีเงินเก็บ และได้ขยับขยายซื้อที่ดินจนมีถึง 200 ไร่ (ไร่ละ 280 บาทในขณะนั้น) ทั้งนี้ ทั้งสองคนเห็นว่า 3 ครัวเรือนที่เป็นคนพื้นที่ดั้งเดิมจริงๆ คือ บ้านผู้ใหญ่ไป๋ บ้านผู้ใหญ่เท่ง และบ้านนายกองพล

ประการที่สอง ย้ายเข้ามาประกอบอาชีพอื่นๆ (อาจทำนาควบคู่ไปด้วย) อาทิ เปิดร้านอาหาร ตัวอย่างเช่น เจ้าของร้านอาหารชายทุ่ง เดิมเป็นคนศาลาแดง และทำสวนกล้วยไม้ ต่อมาได้มาซื้อที่ 100 กว่าไร่ในตำบลนิลเพชร เพื่อทำร้านอาหาร และทำนาควบคู่ไปด้วย เพราะสามารถขายที่เพาะปลูกกล้วยไม้แล้วได้เงินมาซื้อที่นาในจำนวนไร่ที่เยอะกว่ากันมาก ตัวอย่างที่สอง มีคนนอกเข้ามาซื้อที่ดินแล้วทำเป็นสวนเกษตรประมาณ 4 แปลงในตำบล ซึ่งจะมีการโฆษณาว่ามีถนน ไฟฟ้า ประปาพร้อม โดยแบ่งที่เป็นล็อกๆ ขายที่ละสองงาน แต่มีปัญหามาก เพราะส่วนใหญ่มีแต่เสาไฟ ไม่มีไฟฟ้า และเมื่อมีคนมาซื้อที่ปลูกบ้านก็มาขอขยายอาณาเขตไฟ เพราะต้องให้เจ้าของแปลงมาขอ แต่ขยายอาณาเขตไฟมากก็ไม่ได้ เนื่องจากไฟจะตกและไม่ถึง

ประการที่สาม ย้ายเข้ามาตามสามีหรือภรรยาที่เป็นคนพื้นที่นี้ เช่น กรณีนางละเอียด พวงมาลา ปัจจุบันอายุ 74 ปี เป็นคนจังหวัดอยุธยา แต่งงานตั้งแต่อายุ 20 ปี แล้วย้ายมาอยู่กับสามีในตำบลนิลเพชร มีลูกทั้งหมด 11 คน ปัจจุบันเหลือ 9 คน คนในบ้านส่วนใหญ่จบการศึกษาแค่ระดับประถม 6 สูงสุดแค่มัธยม 3 แล้วไม่ได้เรียนต่อ เมื่อจบแล้วก็มาช่วยกันทำงานในพื้นที่ คือ ทำนา ซึ่งเป็นนาที่เช่าจากเจ้าของที่ดิน ราคาประมาณ 1,000 บาทต่อไร่ และทำธุรกิจรับจ้างรถเกี่ยวข้าว

3.2.4 หนี้สิน การกู้ยืมและกระบวนการเพื่อการประกอบอาชีพ

จากการสอบถามพบว่า ผู้ที่มีการกู้ยืมส่วนใหญ่ คือ เกษตรกร ซึ่งทำการกู้ยืมเงินเพื่อการประกอบอาชีพเป็นหลัก อย่างไรก็ตาม กระบวนกู้ยืมในพื้นที่ตำบลนิลเพชรมีมานานแล้ว เนื่องจากสมัยก่อนชาวนาไม่มีเงินทุนเอง ส่งผลให้มีพ่อค้าคนจีนมาปล่อยกู้ปุ๋ย และยาฆ่าแมลง ซึ่งในอดีตชาวบ้านทำนาเกวียนละ 300 บาท พอชาวนาขายข้าวแล้วใช้หนี้ไม่หมดก็ต้องมีหนี้สะสมไว้ จนสุดท้ายต้องโอนนาให้แก่นายทุนใหญ่เพื่อใช้หนี้ ตัวอย่างเช่น กรณีของหมู่ 8 ซึ่งปัจจุบันมีนายทุนอยู่ 3 รายในหมู่บ้าน คือ เฮียเซี๊ยะ ดงมูลเหล็ก มีนาประมาณ 400 ไร่ นายปราการ มีนาประมาณ 400 - 500 ไร่ และเฮียชา มีนาประมาณ 400 - 500 ไร่ นอกจากนั้นเป็นของนายทุนรายย่อยแค่ไม่เกินคนละ 20 ไร่ ทั้งนี้ พื้นที่ทำนาของหมู่บ้านมีทั้งหมดราว 2,000 ไร่ ดังนั้น จึงหมายความว่าที่ดินทั้งหมดของนายทุนรวมกันมีพื้นที่เกินกว่าครึ่งหนึ่งของที่นาทั้งหมด ทำให้ชาวบ้านที่ไม่มีที่ทำกินมีปริมาณมากพอสมควร และต้องมาเช่านาเพื่อทำมาหากินแทน

จากการสัมภาษณ์นายกมล ยุระพันธ์ พบว่า ในสมัยก่อนจะมีนายทุนหรือพ่อค้าคนกลางมารับซื้อข้าวจากชาวบ้านด้วย ที่เป็นเถ้าแก่หลักจะมี ยายแอ๊ด (นางหนู สุริยะฉาย) ซึ่งเป็นคนบางไทรป่ามารับซื้อ แล้วจะให้ชาวบ้านเอาเลื่อนมาลากข้าวใส่ลงเรือให้ โดยเมื่อก่อนยายแอ๊ดจะรับซื้อไปขายต่อให้โรงสีอีกที แต่ต่อมาได้ขยับขยายจนมีโรงสีของตนในรุ่นลูก นอกจากยายแอ๊ด ก็ยังมีเจ๊กเนี่ยบุ๊น อยู่ที่ตำบลไทรงาม และเจ๊กตงหนี โดยทั้งสองรายจะรับซื้อข้าวไปขายให้แก่โรงสีไทยอารี และโรงสีสิบประเทืองอีกทอดหนึ่ง อีกทั้งสามคน (ยายแอ๊ด เจ๊กเนี่ยบุ๊น และเจ๊กตงหนี) ยังปล่อยกู้ข้าว ปุ๋ย และยาด้วย (ที่น่าสนใจคือ นายกมลบอกว่ายายแอ๊ดเป็นคนนิสัยดีกว่าอีกสองคนที่เหลือ) ต่อมาเมื่อยายแอ๊ดมีโรงสีของตนในปี 2518 - 2520 จึงเลิกปล่อยกู้ปุ๋ย ยา และไม่รับซื้อข้าวแบบพ่อค้าคนกลางอีกต่อไป รวมถึงไปทำธุรกิจอ้อยเพิ่มด้วย ในปัจจุบันระบบกู้เงินจากพ่อค้าคนกลาง เพื่อทำนา ซื้อปุ๋ย และยาฆ่าแมลงยังคงมีอยู่กว่า 60 % ในกลุ่มเกษตรกร และมีอัตราดอกเบี้ยเฉลี่ยประมาณ ร้อยละ 3

3.2.5 ความเปลี่ยนแปลงในพื้นที่

ความเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ในความรับรู้ของผู้คน

จากการสอบถามพบว่า ชาวบ้านมีการรับรู้ในความเปลี่ยนแปลงในพื้นที่ของตนอยู่ตลอด โดยเฉพาะในระดับหมู่บ้าน ซึ่งถือเป็นพื้นที่ที่สามารถสังเกตเห็นความเป็นไปได้ง่ายที่สุด ทั้งนี้ สิ่งที่ชาวบ้านให้ความสนใจหรือใช้เป็นตัวชี้วัดหลักว่าเกิดความเปลี่ยนแปลงในพื้นที่ของตน คือ การสร้างเส้นทางคมนาคมหรือการสร้างถนน เช่น กรณีผู้ใหญ่สกุลได้เล่าถึงความเปลี่ยนแปลงในการรับรู้เกี่ยวกับตำบลนิลเพชรว่า มีทั้งหมด 10 หมู่บ้าน สภาพความยากจนของชาวบ้านจะใกล้เคียงกันในแต่ละหมู่บ้าน ถนนเริ่มเข้ามาในปี 2527 ขณะที่ถนนในหมู่ 8 ยังถือว่าอยู่ในระดับปานกลาง แต่ที่หมู่ 5 และหมู่ 9 มีถนนที่ดีที่สุดในตำบล เมื่อมีถนนเข้ามาทำให้พ่อค้าเข้ามามากขึ้น เกิดโรงงานผลิตวงกบ ประตู หน้าต่างที่หมู่ 5 ซึ่งเริ่มทำมาได้ 10 กว่าปีแล้ว เป็นต้น ขณะเดียวกัน สิ่งที่ชาวบ้านรับรู้ถึงความเปลี่ยนแปลงได้ คือ การย้ายถิ่นฐานของทั้งจากคนภายนอก และภายในพื้นที่เอง กล่าวคือ ชาวบ้านมีการสังเกตอยู่ตลอดว่า มีใครย้ายเข้ามาภายในพื้นที่ของตน

บ้าง ในทางกลับกันพวกเค้าก็ยังรับรู้ได้อีกว่า คนวัยรุ่น วัยทำงานหรือคนหนุ่มสาวมักมีการย้ายไปแสวงหาอาชีพใหม่ๆ นอกพื้นที่ตำบลนิลเพชร เนื่องจากเมื่อมีการศึกษาสูงขึ้นก็มักไม่อยากรับช่วงทำการเกษตรจากพ่อแม่อีกต่อไป ดังรายละเอียดที่จะกล่าวถึงในภายหน้า

ความเปลี่ยนแปลงด้านอาชีพในพื้นที่

การเปลี่ยนแปลงการประกอบอาชีพของเกษตรกรในพื้นที่มี 3 ลักษณะ ดังนี้

1. การปรับเปลี่ยนจากการทำนาด้วยตนเองเป็นผู้จัดการนา

เมื่อเทคโนโลยีในการผลิตได้พัฒนาไปมากขึ้น ประกอบกับชาวนาไม่ได้ใช้แรงงานแบบลงแขกเหมือนในอดีตอีกต่อไป เนื่องมาจากสภาพสังคมที่เปลี่ยนไป และลูกหลานไม่ได้เข้ามาสานต่อการทำนา เพราะต้องการไปประกอบอาชีพอื่นๆ นอกพื้นที่ ส่งผลให้ชาวนาในปัจจุบันต้องมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบการทำนาด้วยตนเอง ไปสู่การเป็นผู้จัดการนา ด้วยการจ้างกลุ่มรับจ้างต่างๆ ที่มีในแทบทุกขั้นตอนการผลิตเปลี่ยมาเป็นแรงงานแทนตนเองที่กลายเป็นผู้ “กำกับและจัดการสั่งการ” ซึ่งการทำนารูปแบบนี้สามารถช่วยประหยัดเวลาในการทำนาให้รวดเร็วมากขึ้นกว่าในอดีต แต่กลับมีข้อเสียคือ ชาวนาจะต้องแบกรับภาระต้นทุนการผลิตที่สูงมากขึ้นตามการจ้างกลุ่มรับจ้างต่างๆ และการใช้เทคโนโลยีการผลิตที่ทันสมัยขึ้นเช่นกัน

2. การทำนาควบคู่ไปกับการทำงานรับจ้าง

เมื่อการทำนาไม่ต้องใช้ระยะเวลามากเหมือนในอดีต อันเนื่องมาจากรูปแบบการผลิตที่เปลี่ยนแปลงไปทั้งเครื่องจักร และแรงงาน ส่งผลให้เกษตรกรรายย่อยหรือเกษตรกรที่ยังเช่านาคนอื่นสามารถหันมาประกอบอาชีพอื่นๆ ควบคู่ไปกับการทำนาของตน เพื่อหารายได้เสริมได้ อาทิ ในตำบลนิลเพชรจะมีการรวมตัวกันเป็นกลุ่มรับจ้างไปช่วยทำนาให้กับชาวนารายอื่น ทั้งกลุ่มฉีดยาฆ่าแมลง กลุ่มหว่านข้าว และตัดข้าวดีด ซึ่งอาชีพรับจ้างได้เติบโตจนกลายเป็นอาชีพหลักของชาวบ้านในพื้นที่รองลงมาจากการทำนาเลยทีเดียว ทั้งนี้ นอกจากการรับจ้างแล้ว ชาวนายังมีการปลูกพืชผักอายุสั้นควบคู่ไปด้วย อาทิ ใบบัวบก ในหมู่ 8 มีผู้ปลูกกว่า 30 ราย รวมพื้นที่ประมาณ 40-50 ไร่ ผักบุ้งน้ำ พืชผักสวนครัวอย่าง โหระพา กะเพรา ถั่ว ซึ่งสมัยก่อนชาวบ้านจะเน้นการหาปลาเพื่อยังชีพมากกว่า แต่ตอนหลังปลาลดจำนวนลง จึงเริ่มปลูกพืชผักเมื่อ 10 ปีหลังมาเท่านั้น ส่วนสาเหตุที่ปลูกพืชอายุสั้นเป็นเพราะประสบปัญหาน้ำท่วมในช่วงปี 2554 มาก่อน นอกจากนี้ ชาวบ้านยังมีการเลี้ยงสัตว์ อย่างกุ้งก้ามกราม และกุ้งขาว รวมทั้งมีการเลี้ยงไก่ชนด้วยในบางหมู่บ้าน

3. การเลิกทำการเกษตร และไม่ประกอบอาชีพอื่นทดแทน

เมื่อเกษตรกรเริ่มมีอายุมากขึ้น ประกอบกับสามารถส่งลูกให้เรียนในระดับมหาวิทยาลัยจนสำเร็จการศึกษาในระดับปริญญาตรีหรือสูงกว่าปริญญาตรี จึงทำให้ไม่นิยมกลับมาทำการเกษตร แต่เลือกที่จะประกอบอาชีพที่มีรายได้สูงขึ้น และไม่ต้องใช้แรงงานหนักเหมือนการทำนา ทำให้บางรายมีทุนมากพอที่จะเลี้ยงดูพ่อแม่โดยที่ไม่ต้องให้ทำนาต่อไปได้

ความเปลี่ยนแปลงด้านสังคมของชาวบ้านในพื้นที่

สังคมในพื้นที่ตำบลนิลเพชรเป็นสังคมชาวนามาตั้งแต่อดีต กล่าวคือ รูปแบบการทำนาจะเป็นการช่วยกันทำภายในครอบครัวหรือเครือญาติ ต่อมาเมื่อมีความเจริญเข้ามาในตำบลมากขึ้น ทั้งในแง่ข้อมูลข่าวสาร เทคโนโลยี และรูปแบบการผลิตแบบใหม่ ส่งผลให้ชาวนาสามารถทำนาได้สะดวก และประหยัดเวลารวมทั้งแรงงานได้มากขึ้น อย่างไรก็ตาม ด้วยรูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคมที่เปลี่ยนไปจึงทำให้ลูกหลานของชาวนาซึ่งมีระดับการศึกษาที่สูงขึ้นเลือกที่จะมาสานต่ออาชีพชาวนาน้อยลง และเลือกที่จะไปแสวงหาอาชีพอื่นที่มีรายได้สูงกว่า และไม่ต้องใช้แรงงานหนักเหมือนการทำนา อันหมายถึงการย้ายไปอาศัยอยู่นอกหมู่บ้านหรือตำบลมากขึ้นนั่นเอง ดังพิจารณาได้จากกรณีตัวอย่างต่อไปนี้

กรณีของนายกมล ยุระพันธ์ เล่าว่า รุ่นลูกรุ่นหลานไม่มีใครทำนาแล้ว ตนมีลูก 3 คน เรียนจบระดับอุดมศึกษาจากมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าพระนครเหนือทุกคน มีลูกคนกลางเพียงคนเดียวที่เรียนจบปริญญาตรีแล้วไปทำนาที่แถววัดไผ่โรงวัว อำเภอ 2 พี่น้อง จังหวัดสุพรรณบุรี โดยเป็นนาเช่ามีพื้นที่ราว 20 ไร่

กรณีของนายสกุล ยอดศรีคำ เล่าว่า มีลูก 3 คน คนโตจบวิทยาศาสตร์เครื่องสำอาง จากมหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง คนกลางจบสาธารณสุขศาสตร์ และสิ่งแวดล้อมจากมหาวิทยาลัยหัวเฉียว และคนเล็กจบวิศวกรรมศาสตร์ จากมหาวิทยาลัยศิลปากร ทั้งหมดทำงานนอกพื้นที่ ไม่มีใครสนใจจะกลับมาทำนาอีกต่อไป

กรณีของนายบัว ยุระพันธ์ เล่าว่า มีลูก 5 คน คนโตเรียนไม่จบ จึงทำนา แต่ทำอยู่ที่บางปะสี (ทำนากับสามี) ที่เหลือจบที่มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา 2 คน จากมหาวิทยาลัยราชมงคล 1 คน และวิศวกรรมศาสตร์ จากมหาวิทยาลัยเอเชียอาคเนย์ 1 คน ซึ่งทั้ง 4 คนทำงานนอกพื้นที่เช่นกัน

พัฒนาการด้านการทำนาของชาวบ้าน

1. การทำนาแบบดั้งเดิม ช่วงก่อนปี พ.ศ. 2510

การทำนาในช่วงแรกเป็นการผลิตด้วยวิธีการผลิตแบบดั้งเดิม ในอดีตที่ดินแถวนี้น้ำท่วมง่าย ดังนั้นการทำนาจึงเริ่มจากการทำนาข้าวลอย (หรือเรียกว่านาปี) คือ ถ้าน้ำมาข้าวก็ลอย เป็นการพึ่งพาอาศัยน้ำฝนตามฤดูกาล ไม่ได้มีระบบชลประทาน ทำให้ข้าวขึ้นไม่แน่นอน ต้องรอให้ฝนตกจึงจะขึ้น ส่วนการอุปโภคบริโภคใช้น้ำบ่อ ไม่ใช้น้ำประปาเช่นกัน ทั้งนี้ นาปีเริ่มทำในเดือน 7 (ระหว่างพฤษภาคม – มิถุนายน) โดยใช้รถไถดะก่อน แล้วค่อยใช้ควายมาไถเก็บ เวลาหว่านข้าวแล้วมักจะขึ้นพร้อมกัน แต่ความหนาแน่นไม่เท่ากันขึ้นกับว่าข้าวของใครโดนแสงแดดมากกว่า สำหรับบางบ้านมีการใช้รถควายไถ 5 - 6 คัน ควาย 1 ตัวไถได้ประมาณ 1 ไร่ต่อครั้ง ชาวบ้านไถ 2 ช่วง ช่วงแรก เริ่มไถในช่วงตี 4 จนถึง 9 - 10 โมงเช้า ช่วงที่สอง เริ่มไถ 3 - 4 โมงเย็น และมีการดูแลควายเป็นอย่างดี เพราะถือเป็นแรงงานการผลิตที่มีความสำคัญ

สำหรับด้านแรงงาน มีการใช้แรงงานคนเป็นหลัก และเป็นแรงงานในชุมชน ซึ่งแบ่งได้สองรูปแบบ ได้แก่ รูปแบบแรก เป็นการจ้างคนงานรับจ้าง และรูปแบบที่สอง เรียกว่า “เอาแรง” มีลักษณะเช่นเดียวกับ

การลงแขก โดยที่เจ้าของนาแต่ละเจ้าจะผลัดกันไปช่วยทำนาให้กับเจ้าของนาที่มาขอแรง เวียนกันจนครบทุกเจ้า

การทำนาแบบดั้งเดิม ไม่มีเทคโนโลยีการผลิตที่ซับซ้อน ได้แก่ ควาย คราด จอบ เสียม ตลอดจนเครื่องมือการเกษตรที่เรียบง่าย โดยเทคโนโลยีที่มีบทบาทสูงในการผลิตในยุคนี้ คือ ควาย เนื่องจากเป็นแรงงานสำคัญในการทำนาเริ่มตั้งแต่การไถดินไปจนถึงการ เก็บเกี่ยว

สำหรับการซื้อขายข้าว จะมีนายทุนหรือพ่อค้าคนกลางมารับซื้อข้าวจากชาวบ้าน ที่เป็นเถ้าแก่หลักจะมี ยายแอ๊ด (นางหนู สุริยะฉาย) ซึ่งเป็นคนบางไทรป่ามารับซื้อ แล้วจะให้ชาวบ้านเอาเลื่อนมาลากข้าวใส่ลงเรือให้ โดยเมื่อก่อนยายแอ๊ดจะรับซื้อไปขายต่อให้โรงสีอีกที แต่ต่อมาได้ขยับขยายจนมีโรงสีของตนในรุ่นลูก นอกจากยายแอ๊ด ก็ยังมีเจ๊กเนี่ยปุ๊น อยู่ที่ตำบลไทรงาม และเจ๊กตงหนี ทั้งสองรายจะรับซื้อข้าวไปขายให้แก่โรงสีไทยอารี และโรงสีสิบประเทืองอีกทอดหนึ่ง โดยทั้งสามคน (ยายแอ๊ด เจ๊กเนี่ยปุ๊น และเจ๊กตงหนี) ยังปล่อยกู้ข้าว ปุ๋ย และยาด้วย ซึ่งระบบกู้เงินจากพ่อค้าคนกลาง เพื่อทำนา ซื้อปุ๋ย และยายังคงมีอยู่จนถึงปัจจุบันกว่า ร้อยละ 60 มีอัตราดอกเบี้ยเฉลี่ยประมาณ ร้อยละ 3

2. การทำนาแบบสมัยใหม่ ช่วงหลังปี พ.ศ. 2510

การทำนาในยุคนี้มีความเปลี่ยนแปลงที่สำคัญ คือ การเข้ามาของของเครื่องมือการผลิตสมัยใหม่ การทำนาด้วยควายแบบดั้งเดิมเริ่มหมดความสำคัญไปราวช่วงปี พ.ศ. 2510 เป็นต้นมา โดยเริ่มมีรถไถเดินตามเข้ามาแทนที่ ซึ่งความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวเป็นผลมาจากการพัฒนาระบบสาธารณูปโภค ระบบชลประทาน และการเริ่มสร้างถนนในพื้นที่นี้ อีกทั้งมีการนำเทคโนโลยีในการผลิตที่มีความซับซ้อนสูงขึ้นกว่ายุคแรกมาใช้ ทำให้วิถีการผลิต และวิถีชีวิตของคนพื้นที่เปลี่ยนแปลงไปมาก

ในยุคนี้ถือได้ว่าเป็นช่วงการก้าวเข้าสู่การผลิตสมัยใหม่ที่ชัดเจน เนื่องจากมีการใช้พื้นที่ในการทำเกษตรกรรมในการผลิตอย่างเต็มที่ และมีการใช้สารเคมี ยาฆ่าแมลงศัตรูพืช ราวปี 2520 รวมถึงนำเทคโนโลยีการผลิตเข้ามาใช้เพื่อเพิ่มผลผลิตและปรับปรุงผลผลิตให้มีประสิทธิภาพมากกว่าในยุคแรก มีการเปลี่ยนแปลงพันธุ์ข้าวเพื่อให้ทันกับการปลูกในแต่ละครั้ง จากเดิมใช้พันธุ์ข้าวที่สามารถเก็บเกี่ยวได้ครั้งเดียวต่อปี เมื่อระยะการทำนาเพิ่มมากขึ้นเป็นปีละสามครั้งชาวนาก็ต้องเปลี่ยนพันธุ์ข้าวที่มีการระยะเวลาการเก็บเกี่ยวที่เร็วขึ้นตามไปด้วย

การใช้เทคโนโลยีการผลิตที่ทันสมัยทำให้การทำนาสะดวกขึ้น และใช้เวลาน้อยลงมาก โดยพัฒนาการของเครื่องจักรที่เข้ามาทำให้การใช้แรงงานจากควายหมดไป และในช่วงราวปี พ.ศ. 2520 การเข้ามาของเครื่องนวดข้าวยุคแรกที่เรียกว่า “รถนวดยัด” ทำให้ขั้นตอนการเก็บเกี่ยวและการนวดข้าวสามารถลดจำนวนแรงงานลงจากการใช้รถนวดมากยิ่งขึ้นไปอีก แต่ยังต้องใช้คนเกี่ยวและคนหอบข้าวเข้ามาใส่ในรถนวดข้าว กระบวนการดังกล่าวสามารถลดทั้งระยะเวลาและแรงงานในการผลิตมากกว่าการระบบการทำนาแบบดั้งเดิม

กระบวนการการนวดข้าวเริ่มมีวิวัฒนาการจาก ช่วงแรก ใช้วิธีนวดยัด/ควายนวด (ควายย่ำ) ช่วงที่สอง ใช้รถไถย่ำ ช่วงที่สาม ใช้รถนวดข้าว (ตู้นวด) ซึ่งเข้ามาประมาณปี 2520 วิธีการคือ จะนวดในทุ่งนา โดย

มีรถกระแทะขนข้าวจากในทุ่งมาที่รถนวด ซึ่ง 1 วันจะนวดได้ประมาณ 20 กว่าไร่ (50 - 60 ไร่ ต่อวันครึ่ง) แต่การใช้รถนวดจะต้องใช้อย่างระมัดระวัง เพราะมีคนสูญเสียอวัยวะ อย่างแขน จากการเผลอเอามือเข้าไปใกล้ตัวเครื่องของรถนวดมาแล้ว

การใช้รถนวดข้าวแบบเดิมได้เลิกไปในช่วงเวลาประมาณปี พ.ศ. 2530 ต่อมาเริ่มมีการใช้รถเกี่ยวข้าวแทนตู้นวด และคนเกี่ยว ประมาณปี 2532 โดยรถเกี่ยวรุ่นแรกต้องเอารถกระแทะไปเก็บข้าวตามนา มีค่ารับจ้างเกี่ยววันละ 350 บาท และเมื่อมีการใช้แพร่หลายจึงเหลือ 250 บาทต่อวัน

กระทั่งปี 2545 มีการใช้รถเกี่ยวข้าวแบบอุ้ม คือไม่ต้องรองกระสอบอีกต่อไป ราคาค่าจ้างจึงเพิ่มเป็น 450 บาทต่อวัน และในปัจจุบันเหลือ 330 – 350 บาท เมื่อก่อนเกี่ยวข้าวใช้เวลาเป็นเดือน การจ่ายเงินจึงไม่ต้องรีบร้อน แต่ปัจจุบันทำนาเสร็จเกี่ยวข้าวได้เลย ชาวนาจึงต้องจ่ายเงินเร็ว และจ่ายเป็นก้อนเดียว ทำให้ไม่ค่อยเหลือเงินเก็บ ปัจจุบันตำบลนิลเพชรมีผู้ครอบครองรถเกี่ยว ดังนี้ หมู่ 8 มีผู้ครอบครองรถเกี่ยว 8 ราย มีรถ 15 คัน หมู่ 9 มีรถเกี่ยวเช่นกัน แต่ไม่ทราบจำนวนที่แน่ชัด ส่วนหมู่ 4, 5, 6, 7 ไม่มีรถเกี่ยว ขณะที่รถตีดินเริ่มเข้ามาแทนรถไถในช่วงปี 2545 ตอนแรกมีที่อู่ไทยเจริญประมาณ 2 - 3 คัน ค่าจ้างตีไร่ละ 120 บาท ใช้น้ำมันไม่ต่ำกว่า 2 ลิตรต่อไร่

ตารางที่ 16: ความเปลี่ยนแปลงในรูปแบบการทำนา

ประเภทการทำนา	ช่วงเวลา	หมายเหตุ
1. นาข้าวลอย / ข้าวหว่านนาปี	ตั้งแต่ตั้งรกราก - ปี พ.ศ. 2510/2512	เริ่มทำเดือนกุมภาพันธ์/มีนาคม และเลิกการทำนาแบบนี้ก็เลิกปลูกข้าวไวแสงด้วย
2. ข้าวหว่านนาดำ	ปี พ.ศ. 2510 / 2512 – 2526 / 2527	เริ่มปลูกข้าวฟิลิปปินส์ แล้วมาปลูกข้าว กข.
3. ข้าวหว่านน้ำตม	ปี พ.ศ. 2526 / 2527 – 2528 / 2530	วิธีการหว่านจะถูกสอนกันเองในหมู่ชาวนา
4. นาปรัง (ทำ 2 หน)	ปี พ.ศ. 2528 / 2530 – ปัจจุบัน	เริ่มทำนาเดือนเมษายน/พฤษภาคม และเกี่ยวเกือนตุลาคม/พฤศจิกายน ข้าวมีอายุ 3-4 เกือน

3. การทำนาแบบผู้จัดการนา ตั้งแต่ราวปี 2540 – ปัจจุบัน

เมื่อพัฒนาการของระบบการผลิตในพื้นที่เปลี่ยนแปลงไปสู่การผลิตโดยเครื่องจักร และเทคโนโลยีการผลิตที่ทันสมัยมากขึ้น ความเปลี่ยนแปลงในด้านวิถีการผลิตได้ทำให้ชาวนาสมัยใหม่มีลักษณะเป็น “ผู้จัดการนา” และการทำนาเปลี่ยนไปสู่ลักษณะ “งานไม่ประจำ” (part-time) กล่าวคือ เจ้าของนาใช้เวลาอยู่ในนาเพียงฤดูการทำนาราว 10 - 15 วันเท่านั้น แต่กลับมีค่าใช้จ่ายด้านต้นทุนการผลิตสูงมาก ซึ่งสวนทางกับราคาผลผลิตหรือการขายข้าวเปลือกที่มีความผันแปรเป็นอย่างมาก ทั้งนี้ หลายหมู่บ้านยังเลิกประเพณีลงแขก

ไปได้ 15 ปีแล้ว เพราะมีวัยรุ่นทำนาน้อย และส่วนใหญ่ไปทำงานนอกพื้นที่ อีกทั้งยังเกิดกลุ่มรับจ้างที่เข้ามาแทนที่การแลกเปลี่ยนแรงงานเหมือนในอดีตด้วย

เครื่องจักรช่วยให้ทำการเกษตรได้สะดวกรวดเร็ว ส่งผลให้วิธีลงแขกในการขอแรงเพื่อนบ้านเพื่อมาช่วยกันทำนาเริ่มหายไป ส่วนการฉีดพ่นยาฆ่าแมลงถึงแม้จะฉีดพ่นยาฆ่าแมลงหลายครั้งในการทำนาครั้งหนึ่งๆ แต่เมื่อมีเครื่องฉีดพ่นยาฆ่าแมลงทำให้ฉีดพ่นยาได้เร็วโดยอาศัยแรงงานคนที่น้อยลง การที่รถเกี่ยวข้าวแบบเครื่องนวด รวมถึงเครื่องจักรที่ทันสมัยต่างๆ เมื่อเข้าสู่ช่วงตั้งแต่ พ.ศ. 2540 เป็นต้นมา จึงมีบทบาทมากในการทำนาของชาวนาในพื้นที่ นอกจากจะช่วยให้มีความสะดวกและรวดเร็วในการทำการเกษตรแล้ว ยังทำให้ชาวนาผลิตข้าวมากขึ้น ชาวนาบางรายทำนาปีละ 3 ครั้ง การทำนาจึงไม่ต้องพึ่งพาธรรมชาติอีกต่อไป ชาวนาสามารถกำหนดช่วงเวลาในการไถว่านเพื่อทำนาได้ด้วยตนเอง หรือแม้แต่การแบ่งที่นาเป็นส่วนๆ เพื่อทำการเกษตรอย่างอื่นไปพร้อมๆ กันก็ยังสามารถทำได้ เมื่อชาวนาในปัจจุบันมีช่วงเวลาที่ไม่ได้ทำนานานขึ้น ทำให้ชาวนาหันไปประกอบอาชีพอื่นๆได้ด้วยเพื่อเป็นการเสริมรายได้จากการทำนาอย่างเดียว เช่น นาบัว สวนผักหรือพืชไร่อายุสั้น การเลี้ยงกุ้ง ปลา และสวนผลไม้ (อย่างไรก็ดีหลังน้ำท่วมในปี 2554 สวนผลไม้ได้หมดไปจากทุ่งรวมทั้งโครงการรับจำนำข้าวของรัฐบาลให้ราคาข้าวที่สูงมากจึงทำให้ไม่มีใครฟื้นสวนผลไม้หรือไม้ยืนต้นแต่ลับล้มสวนเพื่อทำนากัน) และการเข้าไปเป็นแรงงานในภาคอุตสาหกรรม

เราอาจจะแบ่งการทำนาในยุคนี้ออกได้เป็น 2 รูปแบบหลักๆ คือ การทำนาแบบจ้างทั้งหมด และทำนาโดยยังลงมือทำเอง สำหรับการทำนาโดยจ้างทั้งหมด ปัจจุบันมีระบบการรับจ้างรองรับทุกอย่าง กล่าวคือ ตั้งแต่ขั้นทำเทือกหรือเตรียมดิน เมื่อเก็บเกี่ยวเสร็จแล้วชาวนาจะรีบเผาตอซังข้าวเพื่อให้ทำนาได้เร็วขึ้น หลังเผาตอซังและขึ้นน้ำเข้านาแล้วก็จะจ้างรถตีดิน แต่ก็ยังต้องจ้างรถไถเล็กมาปรับพื้นที่ด้วยการคราดเพื่อให้เป็นเทือกพร้อมหว่าน การหว่านก็มีทีมรับจ้างหว่านข้าว ซึ่งทีมดังกล่าวนี้จะเป็นทีมเดียวกับทีมพ่นยา โดยเฉลี่ยต้นทุนทำนาจะอยู่ที่ 4,500 – 5,000 บาท ซึ่งถือเป็นแค่ค่าแรง ยังไม่รวมค่าเกี่ยว ถ้าคำนวณทุกอย่างค่าใช้จ่ายต่ำสุดอยู่ที่ประมาณ 5,500 บาท และสูงสุดอยู่ที่ 7,000 บาท ราคาขายขาดอยู่ที่ราว 6,500 บาท แต่ถ้าจะให้ชาวนาอยู่ได้ควรมีราคาอยู่ที่ 9,000 – 10,000 บาท ซึ่งยังไม่รวมค่าเช่านา นอกจากนี้ ในหมู่บ้านมีชาวบ้านที่ขายข้าวปลูกอยู่แค่ 4-5 เจ้า โดยเป็นเจ้าของนาเอง แล้วหาซื้อข้าว และจ้างคนอื่นปลูก ราคาค่าหว่านข้าวปลูกจะอยู่ที่ 1,050 บาทต่อไร่

ตารางที่ 17: การจ้างงานในการทำนา

ขั้นตอนการจ้างงาน	อัตราค่าจ้างเฉลี่ย	หมายเหตุ
1. ตีดิน	ครั้งละ 200 บาทต่อไร่	
2. ทำเทือก (ปรับที่ แหวกร่องน้ำ)	ครั้งละ 180 บาทต่อไร่	
3. ไถ (รถเล็ก)	ครั้งละ 250 บาทต่อไร่	ทำจนกระทั่งหว่านได้
4. หว่าน	ครั้งละ 50 บาทต่อไร่	
5. แหวกน้ำหลังหว่าน	ครั้งละ 40 บาทต่อไร่	
6. ฉีดยาคุม	ครั้งละ 50 บาทต่อไร่	ฉีด 2 ครั้ง คือ 1. ฉีดคุมเลน (หลังหว่าน 3 วัน) 2. ฉีดคุมหญ้า (หลังหว่าน 12 – 14 วัน)
7. ใส่ปุ๋ย	ครั้งละ 50 บาทต่อไร่	
8. ฉีดยาหนอน	ครั้งละ 50 บาทต่อไร่	ฉีดประมาณ 4 - 6 ครั้ง ฉีด 15 วันครั้ง (เริ่มครั้งแรกหลังหว่าน 14 วัน และต้องใส่น้ำด้วย)
9. ใส่ปุ๋ยครั้งที่สอง	ครั้งละ 50 บาทต่อไร่	ใส่หลังผ่านไป 1 เดือน (สัก 4 – 5 วัน จึงปล่อยให้น้ำแห้ง)
10. ใส่ปุ๋ยครั้งที่สาม	ครั้งละ 50 บาทต่อไร่	ใส่หลัง 50 วันเศษ (ครั้งนี้ต้องใส่น้ำเหมือนครั้งแรก)
11. เกี่ยว	ครั้งละ 370 บาทต่อไร่	ถ้าบวกค่าน้ำมันจะเป็น 450 บาทต่อไร่ ถ้ารวมค่าแรงด้วยจึงเป็น 700 บาท

รวมฉีดยาทั้งหมด 6 - 8 ครั้ง และใส่ปุ๋ย 3 - 4 ครั้ง ขึ้นอยู่กับพันธุ์ข้าว โรค แมลง และคุณภาพดิน

ตารางที่ 18: ราคาค่าปุ๋ย และยาของชาวนา

ชื่อ	อัตราราคาเฉลี่ย	หมายเหตุ
1. ยาคุมหญ้า	380 บาทต่อขวด (ฉีดได้ 4 ไร่ต่อขวด)	นิยมใช้ตราแจ็คล็อก
2. ยาคุมหญ้า (หัวยาผสมกันหนอนใต้ดิน)	800 – 900 บาทต่อขวด (ใช้ได้ 10 ไร่ต่อขวด)	ฉีดพร้อมยาคุมเลน
3. ยาคุมฆ่า (สารบิวนาคอล)	360 บาทต่อขวด (ฉีดได้ 4 – 5 ไร่ต่อขวด)	ส่วนมากใช้กับหญ้าข้าวนก หญ้ากระดูกขาว หญ้ากระดูกไก่ และหญ้าพุ่มพวง
4. ปุ๋ย (รวมยูเรีย)	ใช้ครั้งแรก ราคา 730 บาทต่อลูก 1 ลูกประมาณ 50 กิโลกรัม ใช้ไร่ละ 20 กว่ากิโลกรัม	ถ้าเป็นปุ๋ยเม็ดจะใช้ไร่ละ 25 กิโลกรัม (ครึ่งลูกต่อไร่) และส่วนมากนิยมใช้ตราช่อฟ้า
	ใช้ครั้งที่สอง ราคา 720 บาทต่อลูก 1 ลูกประมาณ 50 กิโลกรัม ใช้ไร่ละ 30 กิโลกรัม (ครึ่งลูกนิดๆ)	
	ใช้ครั้งที่สาม ราคา 1,050 บาทต่อไร่ 1 ลูกประมาณ 50 กิโลกรัม ใช้ไร่ละ 30 กิโลกรัม (ครึ่งลูกนิดๆ)	นิยมใช้ตราไวกิ้ง
5. ยาหนอน ยาเชือก	-	ใช้ตามอาการ ไม่มีไม่ต้องใช้

ชาวนาลดการลงทุนจากยา และปุ๋ยยากมาก เพราะถ้าไม่ใส่ปุ๋ยใส่ยาจะทำให้ผลผลิตน้อยลง ซึ่งจะยิ่งแย่มากขึ้น

ตารางที่ 19: ราคาค่าใช้จ่ายเบ็ดเตล็ดของชาวนา

ประเภท	อัตราคาเฉลี่ย	หมายเหตุ
1. ค่าพันธุ์	กระสอบละ 520 บาท 1 กระสอบมี 24 กิโลกรัม	ควรหว่านประมาณ 30 – 35 กิโลกรัมต่อไร่ แล้วแต่ประเภทของพันธุ์ข้าว (เฉลี่ยไร่ละ 550 บาท)
2. ค่าน้ำมัน	ลิตรละ 30 บาทต่อไร่สำหรับใช้เกี่ยว ลิตรละ 40 บาทต่อไร่สำหรับใช้ใส่เครื่องฉีดปุ๋ยฉีดยา	

ประเภท	อัตราคาเฉลี่ย	หมายเหตุ
3. ตัดข้าวดีด	ครั้งละ 215 บาทต่อไร่ / ถ้าคิดเป็นวันตกวันละ 350 บาท	
4. ค่าเครื่องดื่มสำหรับคนงาน	ครั้งละประมาณ 300 – 400 บาท	ต้องซื้อทุกครั้ง เพื่อเอาใจคนงานทั้งช่วงทำงาน และหลังทำงาน ที่นิยมดื่มคือ M 150, คาราบาว และเหล้าเบียร์
5. ค่าเช่านา	เฉลี่ย 1,000 บาทต่อไร่	

ตารางที่ 20: อุปกรณ์การทำนาของชาวนา

ประเภท	อัตราคาเฉลี่ย	หมายเหตุ
1.รถไถ + เครื่องยนต์	45,000 บาท + 50,000 บาท	
2. ท่อสูบน้ำ (สแตนเลสสตีล)	1,500 บาท	
3. รถไถคราด	22,000 บาท	
4. เครื่องวิดน้ำ	4,500 บาท	
5. รถไถธรรมดา	10,000 บาท	ตัวรถ 5,500 บาท ตัวเครื่อง 4,500 บาท
6. ผานไถ คราด สกรีนั่งขับ เครื่องไล่ดินเครื่องไล่ดิน	10,000 บาท	
7. รถกระแทะ	15,000 บาท	
8.เครื่องพ่นยา	15,000 บาท (เครื่องญี่ปุ่น) 2,500 บาท (เครื่องจีน) 6,000-8,000 บาท (เครื่องเก่าญี่ปุ่น)	-กรณีรับจ้างจะไม่ใช้เครื่องจีน)
9.เครื่องหว่านปุ๋ย	15,000 บาท (เครื่องญี่ปุ่น) 2,500 บาท (เครื่องจีน) 6,000-8,000 บาท (เครื่องเก่าญี่ปุ่น)	-กรณีรับจ้างจะไม่ใช้เครื่องจีน)

3.3 .พื้นที่ชนบทใกล้เมือง: องค์การบริหารส่วนตำบลศาลายา อำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม

3.3.1 ประวัติศาสตร์ศาสตร์และพัฒนาการของพื้นที่ศาลายา

ในอดีตศาลายาเป็นชุมชนที่ขึ้นอยู่กับอำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม (ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2533 เปลี่ยนมาขึ้นอยู่กับอำเภอพุทธมณฑล) เป็นเขตติดต่อสามจังหวัดคือ จังหวัดนนทบุรีทางทิศเหนือ กรุงเทพมหานครทางทิศตะวันออก และจังหวัดนครปฐมทางทิศตะวันตก ซึ่งนั่นทำให้ในอดีตศาลามีสภาพเป็นชุมชนชายแดนเพราะอยู่ห่างไกลจากตัวเมืองทั้ง 3 ไม่ว่าจะเป็นนครปฐม กรุงเทพฯ และนนทบุรี อีกทั้งยังทำให้เป็นที่รวมของพวกนักเลงและพวกเสือปล้นทรัพย์ที่มักจะใช้เป็นทางผ่านและเป็นที่พักเนื่องจากการที่ศาลายาเป็นพื้นที่รอยต่อของ 3 จังหวัดดังกล่าวทำให้เป็นการยากสำหรับตำรวจในการติดตามจับกุม เนื่องจากสามารถตำรวจไม่สามารถทำการจับกุมข้ามพื้นที่จังหวัดได้ ดังนั้นเพียงแค่ลุยน้ำข้ามคลองก็จะสามารถหลบหนีตำรวจได้พ้น

การที่ตำบลนี้มีชื่อเรียกว่า “ศาลายา” มีตำนานเล่าไว้ว่า ในสมัยก่อนนั้นมีผู้ตั้งศาลาไว้ที่กลางหมู่บ้าน และในศาลาดังกล่าวจะมียาและตำรับยาต่างๆ ไว้ให้ชาวบ้านที่ป่วยไข้ได้มานำไปใช้บำบัดรักษาโรค ด้วยเหตุนี้จึงมีผู้เรียกพื้นที่แห่งนี้ว่าศาลายาจนกระทั่งกลายมาเป็นชื่อตำบล

เนื่องจากพื้นที่ศาลายามิได้มีเรื่องราวสำคัญหรือมิได้มีสถานที่สำคัญในระดับชาติ ดังนั้นศาลายาจึงเป็นพื้นที่ที่มิได้ถูกกล่าวถึงหรือมิได้ถูกให้ความสำคัญทางประวัติศาสตร์มากนัก อย่างไรก็ตามผู้คนจำนวนหนึ่งรู้จักศาลายาเนื่องจากศาลายาเป็นพื้นที่ผ่านของคลองมหาสวัสดิ์ ซึ่งเป็นคลองเก่าแก่

คลองมหาสวัสดิ์ เป็นคลองขุดขนาดกว้างเจ็ดวา ลึกหกศอก ยาว 27 กิโลเมตรเศษ เริ่มต้นจากคลองบางกอกน้อยริมวัดชัยพฤกษ์มาลา ไปออกแม่น้ำท่าจีนตรงบริเวณเหนือศาลเจ้าสุบิน ตำบลงิ้วราย อำเภอนครชัยศรี ขุดเสร็จเมื่อปี พ.ศ. 2403 หมดเงินค่าจ้างขุดไปทั้งสิ้น 1,101 ชั่ง 10 ตำลึง ทุกระยะ 4 กิโลเมตรทรงโปรดเกล้าฯให้สร้างศาลาไว้ริมคลอง ซึ่งต่อมาเรียกชื่อต่างๆ กันออกไปเช่น ศาลาทำศพ ศาลายา เป็นต้น

เหตุผลสำคัญในการขุดคลองมหาสวัสดิ์ที่ปรากฏอยู่ในพระราชหัตถเลขาคือเพื่อใช้เป็นเส้นทางหลักในการเสด็จพระราชดำเนินไปพระปฐมเจดีย์และเป็นคลองเปิดที่ให้เป็นนาสำหรับแจกพระเจ้าลูกยาเธอ อย่างไรก็ตามเมื่อขุดคลองแล้วเสร็จ คลองสายนี้ก็ได้ใช้เป็นเส้นทางลำเลียงสินค้าที่สำคัญระหว่างแม่น้ำเจ้าพระยากับแม่น้ำท่าจีน สินค้าส่วนใหญ่ได้แก่ ข้าว อ้อยและน้ำตาล ซึ่งผลิตได้จากลุ่มน้ำนครชัยศรี

พร้อมๆ กับการขุดคลองมหาสวัสดิ์ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงจับจองที่ดินฝั่งคลองมหาสวัสดิ์และให้จัดทำผังระวางที่ดินขึ้น แบ่งที่ดินออกเป็น 47 แปลง รวมเนื้อที่กว่าสองหมื่นไร่ เพื่อแบ่งให้กับพระราชโอรสและพระราชธิดา โดยให้เจ้าหน้าที่ซึ่งเรียกว่า “นายกองนา” เป็นผู้ดูแลเก็บผลประโยชน์ที่เกิดขึ้น โดยพื้นที่แถบตำบลศาลายามีนายกองนาทองดำ ยงใจยุทธซึ่งเป็นข้าหลวงในรัชกาลที่ 5 เป็นผู้ดูแลผลประโยชน์ ให้กับเจ้าฟ้า 5 พระองค์ได้แก่

1. สมเด็จเจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว)
2. สมเด็จเจ้าพระฟ้าจาตุรนต์รัศมี (กรมพระจักรพรรดิพงศ์)
3. เจ้าฟ้าภาณุรังษีว่างวงศ์ (กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช)

4. สมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนขัติยกัลยา

5. สมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์

ซึ่งธิดาคนหนึ่งของนายกองนาดำคือหม่อมเล็ก ภาณุพันธ์ได้เป็นหม่อมในเจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงษ์ด้วย และบุตรชายคนหนึ่งรับราชการได้รับยศสุดท้ายเป็นพันตรีหลวงพิทักษ์ภูเบนทร์ มีบ้านพักอยู่ในเขตตำบลศาลายา และมีลูกหลานอาศัยอยู่สืบต่อมาในพื้นที่ศาลายา เช่น นายปณม – นางวันจุรีย์ ยงใจยุทธ เป็นผู้จัดการตลาดศาลายาและเป็นคณะกรรมการธรรมาภิบาลจังหวัดนครปฐมในปัจจุบัน

จากจุดประสงค์ในการขุดคลองมหาสวัสดิ์เพื่อใช้เป็นเส้นทางพระราชดำเนินรวมถึงเพื่อเปิดพื้นที่นาใหม่ แสดงให้เห็นว่าทุ่งศาลายาและพื้นที่ใกล้เคียงดังกล่าวนี้ในสมัยนั้นยังไม่มีการจับจองหรือตั้งถิ่นฐานดังเช่นบริเวณคลองโยง ภายหลังขุดคลองแล้วเสร็จก็เริ่มมีการอพยพของผู้คนจากบริเวณริมฝั่งแม่น้ำท่าจีนเข้ามาเนื่องจากเห็นว่าคลองที่ขุดใหม่นี้น่าจะมีความเจริญมากกว่าเพราะอยู่ใกล้พระนครมากกว่าและน่าจะเป็นเส้นทางคมนาคมสายสำคัญต่อไป ผู้คนจากบริเวณริมฝั่งแม่น้ำท่าจีนจึงได้เริ่มอพยพเข้ามาขอเช่าพื้นที่จากนายกองนา ภาพของความเป็นชุมชนจึงได้เริ่มเกิดขึ้น โดยเฉพาะชุมชนบริเวณหน้าวัดสุวรรณาราม (พื้นที่หมู่ 1 ในปัจจุบัน) ซึ่งชาวบ้านได้ร่วมกันสร้างขึ้นโดยเริ่มจากการเป็นสำนักสงฆ์สุวรรณารามและได้รับการจดทะเบียนขึ้นเป็นวัดในปี พ.ศ. 2424 โดยมีหลวงพ่อสาดเป็นเจ้าอาวาสรูปแรก

จนเมื่อเวลาผ่านไปนานเข้า ชาวบ้านบางคนเริ่มมีเงินขึ้นบ้าง จึงทำการขอซื้อที่ดินจากเจ้าของเดิมที่ดินหลายแปลงจึงมีการเปลี่ยนมือไป

ต่อมาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดเกล้าฯให้ขุดคลองทวีวัฒนาหรือที่คนพื้นที่เรียกว่าคลองขวางขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2421 เป็นคลองที่ขุดเชื่อมระหว่างคลองโยง คลองมหาสวัสดิ์ และคลองภาษีเจริญ และส่วนปลายคลองทวีวัฒนานั้นในสมัยต่อมาได้ขุดต่อออกไปเชื่อมกับคลองนราภิรมย์ในเขตอำเภอบางเลนจังหวัดนครปฐม และคลองพิมลราชาในเขตอำเภอไทรน้อยจังหวัดนนทบุรี จึงเกิดเป็นเครือข่ายในการสัญจรคมนาคมระหว่างพื้นที่ต่างๆ ในเขตติดต่อระหว่างจังหวัดกรุงเทพมหานคร นนทบุรี และนครปฐม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเชื่อมต่อระหว่างคลองโยงกับคลองมหาสวัสดิ์นั้นทำให้เกิดการตั้งบ้านเรือนหนาแน่นขึ้นในบริเวณศาลายา

ต่อมาราวปีพ.ศ. 2440 มีการตั้งวัดขึ้นอีกแห่งชื่อวัดตาพินได้ชื่อตามนามของผู้ก่อตั้งวัด คือ นายพิน ทองสมฤทธิ์หรือกำนันพิน ซึ่งมีบรรดาศักดิ์เป็นขุนวิศาลกันโอภาส เป็นนายกองเก็บผลประโยชน์จากที่นาของเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัติวงศ์ ต่อมาประมาณปี พ.ศ. 2505 เมื่อมีการตัดถนนเข้าสู่ตำบล วัดตาพินก็เปลี่ยนชื่อเป็นวัดศาลายาตามนามของตำบล จนกระทั่งช่วงกลางทศวรรษ 2510 วัดดังกล่าวก็ได้เปลี่ยนชื่อใหม่เป็นวัดสาละวันตามชื่อของเจ้าอาวาสในเวลานั้น

ทางรถไฟสายใต้ได้เริ่มการก่อตั้งในช่วงต้นทศวรรษ 2440 และสามารถเปิดเดินรถไฟระหว่างสถานีบางกอกน้อยกับสถานีเพชรบุรีในปีพ.ศ. 2446 มีการตั้งสถานีรถไฟในพื้นที่ศาลายาและบริเวณใกล้เคียง 3 สถานีคือ สถานีศาลายา สถานีวัดสุวรรณและสถานีคลองมหาสวัสดิ์ ซึ่งการก่อตั้งวัดและการเปิดเส้นทาง

รถไฟ-การตั้งสถานีรถไฟในพื้นที่ทำให้ชุมชนเริ่มเกิดการเคลื่อนตัวจากสี่แยกคลองขวางมาอยู่ใกล้กับวัดและสถานีรถไฟ จนกระทั่งกลายเป็นศูนย์กลางของความเจริญในพื้นที่จนกระทั่งในปัจจุบัน

เมื่อมีการตั้งถิ่นฐานหนาแน่นมากขึ้น ก็เกิดตลาดและโรงเรียนขึ้น ตลาดที่สำคัญในอดีตสำหรับชุมชนบริเวณหมู่ 1 ริมคลองมหาสวัสดิ์คือตลาดวัดสุวรรณเป็นตลาดเล็กๆ ซึ่งขายกับข้าว ผลผลิตจากสวน มีร้านขายน้ำชา กาแฟ นอกนี้ตลาดวัดสุวรรณยังอยู่ใกล้กับสถานีรถไฟวัดสุวรรณซึ่งเป็นสถานีที่คนในชุมชนใช้ในการเดินทางเข้ากรุงเทพฯและไปนครปฐม ตลาดวัดสุวรรณจึงเป็นแหล่งแลกเปลี่ยนสินค้าและเป็นศูนย์กลางของผู้คนในชุมชนที่จะมาพบปะพูดคุยถามไถ่เรื่องราวกัน

อย่างไรก็ตามตลาดแห่งนี้หมดความสำคัญลงหลายปีแล้วเพราะผู้คนสามารถเดินทางไปตลาดศาลายาซึ่งเป็นตลาดใหญ่และกลายเป็นศูนย์กลางความเจริญของตำบลศาลายาได้อย่างสะดวก และยิ่งในปัจจุบันมีห้างสรรพสินค้าขนาดใหญ่คือเซ็นทรัลและแม็คโครที่เพิ่งมาเปิดดำเนินการในบริเวณใกล้เคียงด้วย ในปัจจุบันตลาดวัดสุวรรณจึงเหลือเป็นแค่เพียงร้านค้าที่เป็นเพิงไม้ 3-4 ร้านได้แก่ร้านอาหารตามสั่ง ร้านของทอด-ขนม ส้มตำ ไก่ย่าง

สำนักงานอธิการบดีมหาวิทยาลัยมหิดลย้ายเข้ามาอยู่ในวิทยาเขตศาลายาและมหาวิทยาลัยกำหนดให้นักศึกษาปีหนึ่งทุกคณะจะต้องทำการศึกษาที่วิทยาเขตศาลายา ส่งผลให้วิทยาเขตศาลายาเกิดการขยายตัวขึ้นเป็นอย่างมาก ซึ่งการขยายตัวของวิทยาเขตศาลายาก็ส่งผลต่อให้เกิดการขยายตัวของร้านค้าและหอพักตามมาเป็นจำนวนมาก

พ.ศ. 2400	ขุดคลองมหาสวัสดิ์เพื่อใช้เป็นทางเสด็จพระราชดำเนินไปพระปฐมเจดีย์ และให้เป็นคลองเปิดเพื่อให้ที่ดิน 2 ฝั่งคลองเป็นที่นาสำหรับมอบให้พระเจ้าลูกยาเธอจำนวน 47 แปลง พื้นที่ประมาณ 16,000 ไร่ หลังการขุดคลองที่ดินในบริเวณนี้ที่เคยเป็นที่รกร้างว่างเปล่าจึงเริ่มกลายสภาพเป็นที่นาซึ่งมีเจ้านายชั้นสูงถือครองกรรมสิทธิ์และให้ชาวบ้านเช่าทำนา
พ.ศ. 2420	ขุดคลองทวีวัฒนา หรือคลองขวางเพื่อประโยชน์ในการทำนาเพาะปลูกข้าว เนื่องจากความต้องการข้าวที่ขยายตัวขึ้นมากจากสัญญาเบาวร์ริ่งในปี พ.ศ. 2398
พ.ศ. 2424	ตั้งวัดสุวรรณาราม (ซึ่งอยู่ในพื้นที่หมู่ 1 อบต.ศาลายาในปัจจุบัน) และวัดกลายเป็นศูนย์กลางของงชุมชนแถบนั้น เกิดการอพยพเข้ามาของคนจากพื้นที่อื่น และเริ่มมีการขอซื้อที่ดินจากเจ้าของเดิมบ้าง แต่ก็เป็นเพียงส่วนน้อยเท่านั้น
พ.ศ. 2440	ตั้งวัดตาพิน (ซึ่งต่อมาคือวัดสาลวันในพื้นที่หมู่ 5 อบต.ศาลายา) ขึ้นเป็นศูนย์กลางของชุมชนอีกแห่งหนึ่งนอกเหนือจากวัดสุวรรณาราม
พ.ศ. 2446	มีทางรถไฟสายใต้ผ่านเข้ามาในพื้นที่ มีสถานีต้นทางอยู่ที่สถานีกรุเทพฯ และมีสถานีที่รถไฟจอดในพื้นที่ 3 สถานีคือ สถานีศาลายา สถานีวัดสุวรรณาราม และ

สถานีคลองมหาสวัสดิ์ ส่งผลให้ชาวบ้านมีทางเลือกในการเดินทางเพิ่มมากขึ้น แต่ก็ยังมีข้อจำกัดอยู่ในเรื่องค่าโดยสารราคาสูงและเที่ยวรถไฟซึ่งมีน้อย

ทศวรรษ 2470 เกิดภาวะเศรษฐกิจตกต่ำและการเปลี่ยนแปลงการปกครอง เจ้านายบางรายมีการขายที่ดินในบริเวณนี้ ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงกรรมสิทธิ์การถือครองที่ดิน ซึ่งลักษณะการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวมีทั้งการเปลี่ยนจากการเช่าทำนามาเป็นเจ้าของที่ดินเอง การเปลี่ยนกรรมสิทธิ์โดยเจ้าของที่ใหม่ยังคงให้ลูกนาเดิมเช่าทำนาต่อไป และคนนอกพื้นที่มาซื้อที่ดินเพื่อใช้ประโยชน์ต่าง ๆ

พ.ศ. 2497 คณะรัฐมนตรีอนุมัติการก่อสร้างพุทธมณฑลโดยใช้พื้นที่ประมาณ 2,400 ไร่เพื่อใช้เป็นสถานที่ประกอบพิธีทางศาสนา ถือเป็นโครงการก่อสร้างขนาดใหญ่ที่เข้ามาอยู่ใกล้กับพื้นที่เป็นโครงการแรกๆ อย่างไรก็ตามพุทธมณฑลเริ่มมีความเป็นระเบียบเรียบร้อยสวยงามและกลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวพักผ่อนหย่อนใจในสมัยรัฐบาลพลเอกเปรมในราว พ.ศ. 2526

พ.ศ. 2498 เริ่มก่อสร้างถนนพุทธมณฑลสาย 4 ซึ่งเป็นถนนที่แยกออกมาจากถนนเพชรเกษม ซึ่งในอดีตถือเป็นถนนสายหลักที่ใช้ในการสัญจรจากกรุงเทพไปยังนครปฐม ราชบุรีและภาคใต้ ถนนเส้นนี้ใช้เวลาก่อสร้างอยู่หลายปีกว่าจะแล้วเสร็จ โดยใช้แรงงานจากคนในหมู่บ้านต่าง ๆ ในย่านที่ถนนตัดผ่าน และเมื่อแล้วเสร็จก็มาถึงเพียงแค่บริเวณพุทธมณฑล ไม่ได้ต่อเนื่องเข้ามาในพื้นที่ดังเช่นในปัจจุบัน แต่ก็นับได้ว่าเป็นถนน(สายหลัก)สายแรกที่ตัดเข้ามาใกล้กับพื้นที่

พ.ศ. 2514 การสร้างทางสายศาลายา – บางภาษี และศาลายา – นครชัยศรี ซึ่งต่อมาได้มีการปรับปรุงผิวทางเป็นระยะ ๆ และได้กลายเป็นถนนสายหลัก จนแม้แต่ในช่วงน้ำท่วมใหญ่ใน พ.ศ. 2554 ถนนเส้นนี้ก็ยังถูกน้ำท่วมเพียงเล็กน้อย

พ.ศ. 2519 เริ่มก่อสร้างมหาวิทยาลัยมหิดลวิทยาเขตศาลายาโดยมหาวิทยาลัยขอซื้อที่ดินจากสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ ในขณะเดียวกันนั้นประชาชนในพื้นที่ต้องการขอจัดตั้งกิ่งอำเภอศาลายา จึงออกเงินร่วมกันเพื่อขอซื้อที่ดินจากสำนักงานทรัพย์สินเพื่อใช้เป็นที่ตั้งของที่ว่าการอำเภอ

พ.ศ. 2525 คณะวิชาและหน่วยงานต่างๆ ของมหาวิทยาลัยมหิดลวิทยาเขตศาลาเริ่มเปิดทำการ เช่นคณะวิทยาศาสตร์ สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท

พ.ศ. 2526 เปิดใช้งานถนนปิ่นเกล้า-นครชัยศรี(ถนนบรมราชชนนี) ส่งผลให้การเดินทางเข้าสู่กรุงเทพฯเป็นไปด้วยความสะดวกมากยิ่งขึ้น อย่างไรก็ตามในช่วงแรกยังไม่มีรถโดยสารประจำทาง (รถเมล์) คงมีแต่เพียงรถสองแถวเล็กวิ่งรับผู้โดยสารจากบางขุนนนท์มาศาลายา

พ.ศ. 2527 มีรถเมล์สาย 124, 125 วิ่งให้บริการ

พ.ศ. 2533	จัดตั้งกิ่งอำเภอพุทธมณฑล ส่งผลให้หน่วยงานราชการต่างๆ เกิดขึ้นตามมาด้วย เช่น สถานีตำรวจ ไปรษณีย์ สาธารณสุข สำนักงานประถมศึกษา โรงพยาบาล
พ.ศ. 2534	เกิดสนามกอล์ฟรอยัลเจมส์ ส่งผลให้ชาวบ้านซึ่งเคยเช่าพื้นที่นาในบริเวณดังกล่าว ต้องเปลี่ยนอาชีพ โดยส่วนหนึ่งเข้าเป็นลูกจ้างในสนามกอล์ฟ
พ.ศ. 2539	พระราชกฤษฎีกายกฐานะกิ่งอำเภอพุทธมณฑลขึ้นเป็นอำเภอพุทธมณฑล ในวันที่ 5 ธันวาคม 2539
พ.ศ. 2543	สำนักงานอธิการบดีมหาวิทยาลัยมหิดลย้ายเข้ามาอยู่ในวิทยาเขตศาลายา และวิทยาเขตศาลายาได้กลายเป็นวิทยาเขตที่นักศึกษาปีหนึ่งทุกคณะจะต้องมาเรียน
พ.ศ. 2554	น้ำท่วมครั้งใหญ่ทำให้บ้านเรือนและสวนผลไม้จำนวนมากเสียหาย
พ.ศ. 2557	การเข้ามาของห้างสรรพสินค้าและห้างค้าส่งขนาดใหญ่อย่าง เซ็นทรัลและแม็คโคร

3.3.2 ภาพรวมและลักษณะของพื้นที่ศาลายาในปัจจุบัน

องค์การบริหารส่วนตำบลศาลายาจัดตั้งขึ้นเมื่อวันที่ 2 มีนาคม พ.ศ. 2538 โดยประกาศกระทรวงมหาดไทยตามพระราชบัญญัติสภาตำบลและองค์การบริหารส่วนตำบล พ.ศ. 2537 ตั้งอยู่เลขที่ 85 หมู่ที่ 3 ตำบลศาลายา อำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม 73170 เป็นอาคารที่ทำการ 2 ชั้น มีรั้วล้อมรอบ การคมนาคมสะดวก ระยะทางห่างจากที่ว่าการอำเภอพุทธมณฑล ประมาณ 3 กิโลเมตร

องค์การบริหารส่วนตำบลศาลายา มีเขตรับผิดชอบประมาณ 18.23 ตารางกิโลเมตร หรือ 11,393 ไร่ พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบลุ่ม มีแหล่งน้ำธรรมชาติและมีลำคลอง 9 คลอง ซึ่งโดยรวมอยู่ในเขตทุ่งข้าวบุกเบิก ตั้งแต่ยุคหลังสัญญาเบาริง พ.ศ.2398 (คลองมหาสวัสดิ์ขุด พ.ศ.2400) จึงเป็นพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์ อยู่ในเขตพื้นที่ชลประทานพระพิมลราชาเช่นเดียวกับพื้นที่กรณีศึกษาตำบลลานตากฟ้า

หมู่ที่อยู่ในเขตองค์การบริหารส่วนตำบลศาลายา ประกอบด้วย หมู่ที่ 1 – 5 ดังนี้

หมู่ที่ 1 บ้านวัดสุวรรณ
หมู่ที่ 2 บ้านคลองโยง
หมู่ที่ 3 บ้านหนองแค (มีบางส่วนอยู่ในเขตเทศบาลตำบลศาลายา)
หมู่ที่ 4 บ้านตาพิน (มีบางส่วนอยู่ในเขตเทศบาลตำบลศาลายา)
หมู่ที่ 5 บ้านสาลวัน (มีบางส่วนอยู่ในเขตเทศบาลตำบลศาลายา)
(ข้อมูลจากเวปไซต์องค์การบริหารส่วนตำบลศาลายา)

จากข้อมูลพื้นฐานขององค์การบริหารส่วนตำบลศาลายาดังที่ได้กล่าวไปจะเห็นได้ว่าพื้นที่ที่ทำการศึกษานี้ประกอบไปด้วย 5 หมู่ โดยที่หมู่ที่ 1-3 เป็นพื้นที่รับผิดชอบขององค์การบริหารส่วนตำบลศาลายาและพื้นที่หมู่ 4 -5 เป็นการแบ่งเขตการรับผิดชอบกันระหว่างองค์การบริหารส่วนตำบลศาลาและเทศบาลตำบลศาลายา โดยพื้นที่ส่วนใหญ่อยู่ในความรับผิดชอบขององค์การบริหารส่วนตำบลศาลายา และ

จากการสำรวจในภาพรวมพบว่าสภาพพื้นที่ขององค์การบริหารส่วนตำบลศาลายาในแต่ละหมู่มีความแตกต่างกันค่อนข้างมาก ดังนี้

รูปที่ 9: แผนที่ตำบลศาลายา

หมู่ 1 สภาพพื้นที่แบ่งออกได้เป็น 2 ส่วนใหญ่ๆ คือเป็นส่วนของชุมชนบ้านเรือนกับเป็นส่วนของทุ่งนาและสวน โดยส่วนที่เป็นบ้านเรือนมักจะอยู่บริเวณริมถนนสายเล็กๆ เลียบคลองมหาสวัสดิ์ ถนนดังกล่าวเป็นถนนแบบรถวิ่งสวนทาง (ทูเวย์) ซึ่งจะไปเชื่อมต่อกับถนนสายรอง (ถนนโยธาธิการสาย 2091) ซึ่งมีขนาดใหญ่ขึ้น อีกส่วนหนึ่งมีลักษณะเป็นทุ่งนาและสวนผลไม้ซึ่งทุ่งนาในหมู่ที่ 1 นี้จะมีลักษณะเป็นทุ่งนาผืนใหญ่เป็นส่วนมาก ซึ่งจาการสำรวจพบว่ามีทุ่งนาบางแห่งมีขนาดใหญ่ถึง 40-50 ไร่

หมู่ 2 มีลักษณะเป็นทุ่งนามีหมู่บ้านขนาดใหญ่แทรกอยู่ 4-5 แห่งได้แก่หมู่บ้านกิตติชัยวิลลา โครงการ 5 โครงการ 6 โครงการ12 และหมู่บ้านอาภากรโครงการ 2 ซึ่งโครงการเหล่านี้เป็นหมู่บ้านจัดสรรขนาด 100-200 หลังคาเรือนและมีหมู่บ้านสายลมซึ่งมีขนาดเล็กกว่าที่กำลังดำเนินการก่อสร้าง นอกจากหมู่บ้านจัดสรรก็ยังมีบ้านเดี่ยวขนาดกลางแบบปลูกเองแซมอยู่ทั่วไป มีโรงงานอุตสาหกรรมขนาดกลางอยู่

2-3 โรงงาน ได้แก่โรงงานวินเนอร์พลาส ซึ่งเป็นโรงงานฉีดพลาสติค และโรงงานกรีนสยามซึ่งเป็นโรงงานที่รับงานพิมพ์ทั่วไป มีถนนเส้นรอง (ถนนโยธาธิการ สาย2019) เชื่อมกับถนนเส้นหลัก (ทางหลวงชนบท 3004) มีทุ่งนาขนาดเล็กและขนาดกลางอยู่ทั่วไปตามริมถนนสายรอง และจากการสัมภาษณ์ผู้ใหญ่บ้านให้ข้อมูลว่ามีเกษตรกรอยู่ประมาณ 30 ราย ส่วนใหญ่ไม่ได้เป็นเจ้าของที่เอง

หมู่ 3 เป็นที่ตั้งขององค์การบริหารส่วนตำบลศาลายา มีลักษณะเป็นทุ่งนาขนาดเล็ก สลับกับบ้านเดี่ยวปลูกเอง นอกจากนั้นก็มีโรงงานขนาดเล็ก-กลาง โรงเรียน อาคารพาณิชย์และหอพักตั้งอยู่ห่างกันเป็นระยะๆ มีถนนเส้นรองเชื่อมกับถนนใหญ่ จากการสัมภาษณ์ผู้ใหญ่บ้านให้ข้อมูลว่ามีเกษตรกรอยู่จำนวนไม่มากนักคือไม่ถึง 10 รายและมีเพียง 1-2 รายที่ทำนาบนที่ดินของตนเอง

หมู่ 4-5 (ซึ่งเป็นหมู่ที่เป็นพื้นที่ของเทศบาลตำบลศาลายาด้วย)มีลักษณะค่อนข้างเป็นเมืองมาก มีถนนสายหลัก(ทางหลวงชนบท 3004 : ถนนสายศาลายา -บางภาษี)ผ่าน ทำให้สองข้างทางมีร้านค้าทั้งขนาดเล็กและขนาดใหญ่ ปั๊มแก๊ส อาคารพาณิชย์ ร้านสะดวกซื้อ ร้านวัสดุก่อสร้าง ฯลฯ

ตารางที่ 21: ลักษณะพื้นที่ของตำบลศาลายา

หมู่ที่	ลักษณะพื้นที่
1	-ชุมชนบ้านเรือนซึ่งมักจะอยู่บริเวณริมถนนสายเล็ก ๆเลียบคลองมหาสวัสดิ์ - ทุ่งนาและสวนจะมีลักษณะเป็นทุ่งนาผืนใหญ่เป็นส่วนมาก
2	-หมู่บ้านขนาดใหญ่อยู่4-5แห่ง และบ้านเดี่ยวขนาดกลางแบบปลูกเองแซมอยู่ทั่วไป -โรงงานอุตสาหกรรมขนาดกลางอยู่ 2-3 โรงงาน - ทุ่งนาขนาดเล็กและปานกลาง
3	- เป็นที่ตั้งขององค์การบริหารส่วนตำบลศาลายา - บ้านเดี่ยวขนาดกลางแบบปลูกเองแซมอยู่ทั่วไป - นาขนาดเล็ก -โรงงาน โรงเรียน อาคารพาณิชย์และหอพักตั้งอยู่ห่างกันเป็นระยะๆ
4-5	-ค่อนข้างเป็นเมืองมาก -มีถนนสายหลัก(ทางหลวงชนบท 3004)ตัดผ่าน -สองข้างทางของถนนสายหลักมีร้านค้าทั้งขนาดเล็กและขนาดใหญ่ ปั๊มแก๊ส อาคารพาณิชย์ ร้านสะดวกซื้อ

ลักษณะการทำมาหากินของผู้คน

ชาวบ้านในพื้นที่องค์การบริหารส่วนตำบลศาลายามีการประกอบอาชีพเป็น 3 ลักษณะใหญ่ๆ ดังนี้

1.เกษตรกร

เกษตรกรในพื้นที่องค์การบริหารส่วนตำบลศาลายาส่วนใหญ่จะเป็นเกษตรกรที่ทำนาปลูกข้าว โดยจะมีเกษตรกรที่ทำสวนอยู่ไม่มากนัก โดยสวนที่พบได้แก่สวนส้มโอ สวนมะม่วงและสวนกล้วยไม้ นอกจากนี้ยังพบว่ามีการทำนาบัวอยู่บ้างแต่ก็ไม่มากนัก

พื้นที่นามีทั้งที่เป็นแบบผืนใหญ่มากกว่า 20 ไร่ติดต่อกัน และมีทั้งที่เป็นแบบปลูกแซมในพื้นที่ขนาดเล็กน้อยกว่า 2 ไร่ โดยพื้นที่ที่ใช้ในการทำการเกษตรไม่ว่าจะเป็นพื้นที่ขนาดเล็กหรือพื้นที่ขนาดใหญ่ส่วนมากจะเป็นพื้นที่เช่า มีเกษตรกรเพียงไม่กี่รายที่เป็นเจ้าของพื้นที่เอง โดยเจ้าของที่ดินมีลักษณะหลากหลายทั้งที่เป็นวัด เป็นหน่วยงานราชการ และเป็นเอกชนทั่วไปซึ่งส่วนใหญ่จะไม่ได้มีภูมิลำเนาหรือมีบ้านพักอาศัยอยู่ในเขตองค์การบริหารส่วนตำบลศาลายานี้

2. ผู้ประกอบการร้านค้า

ผู้ประกอบการร้านค้ามีทั้งแบบที่เป็นร้านค้าขนาดกลางที่เป็นอาคารพาณิชย์1-2คูหาเช่น ร้านขายวัสดุก่อสร้าง ร้านขายยา ร้านขายจักรยาน-มอเตอร์ไซค์ ร้านอาหาร ฯลฯ ซึ่งร้านเหล่านี้มักจะอยู่ริมถนนเส้นหลัก และอีกประเภทหนึ่งคือเป็นร้านขนาดเล็กซึ่งมีลักษณะเป็นเพิงขายริมทางซึ่งโดยส่วนมากมักจะเป็นร้านขายอาหารและผลไม้จากสวนของตนเองหรือจากที่ปลูกตามคันนาโดยร้านประเภทนี้มักจะอยู่ริมถนนเส้นรอง นอกจากนี้ยังพบว่ามีร้านในลักษณะที่เป็นรถเข็นและแผงลอยขายอาหารอยู่ตามจุดต่างๆ ที่เป็นย่านชุมชน

ผู้ประกอบอาชีพเป็นผู้ประกอบการทั้งรายเล็กและรายกลางที่อยู่ริมถนนใหญ่มักจะเป็นคนที่ย้ายมาจากที่อื่น ในขณะที่ผู้ประกอบการรายเล็กซึ่งเป็นเพิงเล็กๆ ตั้งอยู่ในถนนเส้นรองมักจะเป็นคนที่อยู่ในพื้นที่มาแต่เดิม แต่มีการเปลี่ยนอาชีพมาจากเกษตรกรหรือยังคงเป็นเกษตรกรอยู่แต่ใช้เวลานอกเหนือจากการทำเกษตรมาขายของด้วย

3.แรงงานรับจ้าง

แรงงานรับจ้างมีทั้งที่เป็นคนงานในโรงงานอุตสาหกรรมซึ่งมีทั้งโรงงานขนาดกลางและขนาดเล็กกระจายอยู่ตามพื้นที่ต่างๆ และแรงงานรับจ้างประเภทรับจ้างทั่วไปแบบรายวันซึ่ง ได้แก่ แรงงานรับจ้างในภาคการเกษตร เช่น รับจ้างฉีดยาปราบศัตรูพืช แรงงานรับจ้างในภาคพาณิชย์เช่นรับจ้างขับรถส่งของ รับจ้างขนของ และแรงงานรับจ้างประเภทวินมอเตอร์ไซค์รับจ้าง โดยวินมอเตอร์ไซค์รับจ้างที่พบมีอยู่เพียงแห่งเดียวบริเวณหน้าสนามกอล์ฟรอยัลเจมส์ ซึ่งก็เป็นวินขนาดเล็กที่มีมอเตอร์ไซค์อยู่ไม่กี่คัน

จากการสำรวจพบว่ามีชาวบ้านบางส่วนที่ประกอบอาชีพแบบผสมผสานการทำมาหากินทั้ง 3 รูปแบบทั้งในระดับครัวเรือนและในระดับบุคคล กล่าวคือในระดับครัวเรือนพบว่ามีการที่สามีประกอบอาชีพทำนาส่วนภรรยาเปิดร้านชำหรือร้านอาหารเล็กๆ ส่วนในระดับบุคคลพบว่ามีเกษตรกรบางส่วนใช้เวลาว่างจากการทำนาไปทำงานรับจ้างด้วย

อย่างไรก็ตามยังไม่ได้มีการเก็บข้อมูลแรงงานรับจ้างประเภททักษะฝีมือซึ่งทำงานในบริษัทหรือในหน่วยราชการต่างๆ มากนัก โดยคาดว่าแรงงานรับจ้างเหล่านี้จะอาศัยอยู่ในพื้นที่โครงการหมู่บ้านจัดสรรซึ่งส่วนใหญ่อยู่ในพื้นที่หมู่ 2

ตารางที่ 22: การประกอบอาชีพของบุคคลในตำบลศาลายา

การประกอบอาชีพ	ร้อยละ
ประกอบอาชีพประเภทอย่างเดียว	61.00
ประกอบอาชีพมากกว่า 1 ประเภท	39.00

ที่มา : ข้อมูลจากการสำรวจ

การย้ายถิ่นเข้ามาของคนนอกพื้นที่

พบว่ามีการย้ายถิ่นเข้ามาเพื่อมาทำงานใน 2 ลักษณะคือ 1. เป็นลูกจ้างในโรงงาน-สนามกอล์ฟ และ 2. เป็นผู้ประกอบการร้านค้าขนาดกลางและขนาดเล็ก ซึ่งในกรณีของการย้ายถิ่นเข้ามาประกอบอาชีพเป็นผู้ประกอบการขนาดเล็กนั้นพบว่ามักจะเป็นการเปลี่ยนแปลงจากการประกอบอาชีพเป็นแรงงานรับจ้าง-ลูกจ้างในพื้นที่อื่นมาเป็นผู้ประกอบการขนาดเล็กในพื้นที่นี้ตัวอย่างเช่น

ตัวอย่างแรกหญิงอายุ33 ปีคนหนึ่งเคยเป็นแม่บ้านประจำคอนโดแห่งหนึ่งย่านรัชดามาเป็นเวลา 7-8 ปีแล้วเปลี่ยนอาชีพมาเป็นเจ้าของร้านขายสัตว์เลี้ยงประเภทปลาสวยงามและขายอาหารสัตว์เลี้ยงประเภทสุนัข แมว ปลา นกด้วย ซึ่งในกรณีนี้เป็นคนนอกพื้นที่ย้ายตามครอบครัว(บิดา)ซึ่งมาทำงานในโรงงาน ซึ่งห้องแถวที่เธอเช่าทำเป็นร้านนั้นอยู่ริมถนนสายหลักของพื้นที่ซึ่งเป็นถนนที่เชื่อมระหว่างอำเภอพุทธมณฑลกับอำเภอบางเบน และห้องแถวนี้เองก็เพิ่งสร้างขึ้นไม่นานหลังจากที่มีการปรับปรุงถนนเส้นนี้ใหม่ โดยกิจการร้านขายสัตว์เลี้ยงมีรายได้หลังหักค่าใช้จ่ายประมาณเดือนละ 25,000 บาทในขณะที่สามีของเธอก็ทำอาชีพขับรถส่งของและขับรถมอเตอร์ไซค์รับจ้างในพื้นที่เดียวกันโดยมีวินอยู่หน้าสนามกอล์ฟรอยัลเจมส์มีรายได้ประมาณเดือนละประมาณ 20,000 บาท

ตัวอย่างที่สองหญิงอายุ 35 ปีประกอบอาชีพขายข้าวแกงปักษ์ใต้ เธอย้ายเข้ามาอยู่ในพื้นที่นี้เพราะมีคนรู้จักซึ่งทำงานในโรงเรียนกาญจนาฯชวนมาขายอาหารปักษ์ใต้ จึงเปลี่ยนอาชีพจากการเป็นลูกจ้างร้านคาร์แคร์ที่จังหวัดนครศรีธรรมราชซึ่งเคยมีรายได้เดือนละ 7,000-8,000 บาทต่อเดือนมาเปิดร้านขายข้าวแกงปักษ์ใต้โดยเช่าอาคารพาณิชย์ 1 คูหา มีรายได้เดือนละ 16,000-18,000 บาท

ในส่วนของที่อยู่อาศัยพบว่า ซึ่งผู้ที่เข้ามาทำงานแบบลูกจ้างจะเช่าหอพักในพื้นที่ ส่วนผู้เป็นผู้ประกอบการร้านค้าจะซื้อหรือเช่าที่อยู่อาศัยประเภทบ้านหรือใช้ร้านเป็นที่อยู่อาศัยด้วย ซึ่งการย้ายเข้ามาทำงานนั้นมักจะเป็นการย้ายตามครอบครัวหรือเพื่อนซึ่งเคยอยู่ด้วยกัน

ขนาดครัวเรือน

จากการสำรวจพบว่าครัวเรือนส่วนใหญ่มีขนาดเล็ก มีค่าเฉลี่ยของจำนวนสมาชิกอยู่ที่ 2- 4คน โดยหากเป็นคู่สามีภรรยาที่ยังมีอายุไม่มากนักครอบครัวจะประกอบด้วย พ่อ แม่และลูก1-2คน หากเป็นคู่สามีภรรยาที่อายุมากครัวเรือนจะประกอบด้วยสามีและภรรยา เพราะลูกซึ่งทำงานแล้วจะแยกออกไปอยู่ที่อื่นซึ่งโดยส่วนมากก็จะเป็นการย้ายออกไปอยู่นอกพื้นที่ อย่างไรก็ตามยังพบว่ายังมีครัวเรือนที่มีลักษณะเป็นครอบครัวขยายที่มีสมาชิกเกินกว่า 5 คน อยู่บ้าง ซึ่งครัวเรือนเหล่านี้พบได้ทั้งกับครัวเรือนที่ประกอบอาชีพทางการเกษตรและครัวเรือนที่ประกอบอาชีพร้านค้าของชำ-ร้านอาหารตามสั่งขนาดเล็ก อย่างไรก็ตามครัวเรือนในลักษณะนี้มักจะมีฐานะยากจนโดยจะอยู่ในพื้นที่หมู่ 1 และหมู่ 2

ตารางที่ 23: ขนาดครัวเรือนและอายุเฉลี่ยของหัวหน้าครัวเรือนในตำบลศาลายา

ขนาดครัวเรือน(คน)	ร้อยละ	อายุเฉลี่ยของหัวหน้าครัวเรือน(ปี)
1 - 2	31	59
3 - 4	50	48
5-6	14	47
มากกว่า 6	3	40

ที่มา : ข้อมูลจากการสำรวจ

หนี้สิน การกู้ยืมและกระบวนการเพื่อการประกอบอาชีพ

จากการสอบถามพบว่าเกษตรกรรวมถึงผู้ประกอบการร้านค้าขนาดเล็กส่วนมากจะทำการกู้ยืมเงินเพื่อการประกอบอาชีพเท่าที่จำเป็นเท่านั้น หากไม่จำเป็นจะไม่กู้ยืมเนื่องจากมีทัศนคติในแนวทางที่ไม่อยากเป็นหนี้ และไม่ค่อยพบว่าเกษตรกรมีการผูกขาดการซื้ออุปกรณ์ที่ใช้ในการเกษตร เช่น เมล็ดพันธุ์ ปุ๋ย และยาปราบศัตรูพืชจากร้านใดร้านหนึ่งแบบผูกขาด แต่จะซื้อจากร้านทั่วไปตามแต่จะสะดวกหรือตามแต่ว่าในช่วงไหนร้านใดให้ราคาถูกกว่า ตรงกันข้ามกับการว่าจ้างรถเกี่ยวข้าวที่มักจะพบว่าจะมีการผูกขาดประจำกับเจ้าใดเจ้าหนึ่ง โดยเกษตรกรให้เหตุผลว่าเพื่อความสะดวกในการนัดหมายจองคิวให้มาเกี่ยวข้าวในที่ของตนเอง ซึ่งหากเปลี่ยนการว่าจ้างไปเรื่อย ๆ โดยไม่ว่าจ้างกับรถเกี่ยวจากเจ้าเดิมที่คุ้นเคยก็อาจไม่ได้คิวเกี่ยวในยามที่ต้องการ

ตารางที่ 24: ครัวเรือนที่มีหนี้สิน

หนี้สิน	ร้อยละ
มี	28
ไม่มี	72

ที่มา: ข้อมูลจากการสำรวจ

ในส่วนของความสัมพันธ์กับผู้นำชุมชนเช่นผู้ใหญ่บ้านและนายกองค์การบริหารส่วนตำบลจะแตกต่างกันไป ชาวบ้านบางส่วนมีความสัมพันธ์ที่ดีกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและผู้ใหญ่บ้านเนื่องจากได้รับประโยชน์จากโครงการบางโครงการขององค์การบริหารส่วนตำบล ในขณะที่ชาวบ้านบางส่วนมีความสัมพันธ์ที่ไม่ดี(อาจเนื่องจากความสัมพันธ์ส่วนบุคคล)ก็จะไม่เข้าไปร่วมอยู่ในโครงการต่างๆ เช่น ไม่เข้าไปร่วมเช่าอุปกรณ์ทำการเกษตรซึ่งผู้ใหญ่บ้านจัดซื้อจากโครงการSMLของรัฐบาล ในขณะที่ชาวบ้านส่วนใหญ่ไม่สนใจเข้าร่วมกิจกรรมใด ๆ ของผู้ใหญ่บ้าน และองค์การบริหารส่วนตำบลเลย ซึ่งโดยมากมักให้เหตุผลว่าเข้าถึงยาก ไม่เกี่ยวข้องกับตนเองและไม่อยากเป็นหนี้(สำหรับโครงการให้กู้ยืม) นอกจากนี้ยังสังเกตได้จากการจัดประชุมประชาคมหมู่บ้านเพื่อทำแผนพัฒนาท้องถิ่นเมื่อวันที่ 19-21 กุมภาพันธ์ 2557 ขององค์การบริหารส่วนตำบลศาลายา ซึ่งถึงแม้ว่าจะเป็นการจัดในช่วงตอนเย็นแต่ก็พบว่ามีชาวบ้านเข้าร่วมงานเพียง 15-20 คน ซึ่งก็สอดคล้องกับที่ผู้ใหญ่บ้านหมู่สองให้ความเห็นว่าชาวบ้านส่วนใหญ่โดยเฉพาะที่เป็นหมู่บ้านจัดสรรไม่ได้ให้ความสนใจกับกิจกรรมการแจ้งข่าวสารที่ผู้ใหญ่บ้านจัดขึ้นทุกวันที่ 6 ของเดือน

การถือครองทรัพย์สิน

จากการสอบถามพบว่าครัวเรือนส่วนใหญ่มีบ้านเป็นของตนเองทั้งที่เป็นบ้านที่ผ่อนชำระหมดแล้วและอยู่ระหว่างการผ่อนชำระ ซึ่งพบว่าส่วนหนึ่งเป็นบ้านที่สร้างบนที่ดินที่ได้รับจากเจ้าของพื้นที่ที่ตนเองเคยเช่าทำนามาก่อน นอกจากนี้ยังมียานพาหนะชนิดใดชนิดหนึ่งระหว่างรถกระบะ รถยนต์ หรือรถจักรยานยนต์อย่างน้อยครัวเรือนละ 1 คัน โดยรถจักรยานยนต์เป็นพาหนะที่มีแพร่หลายที่สุด ซึ่งพบว่าครัวเรือนมากกว่าครึ่งหนึ่งมีจักรยานยนต์ ในขณะที่ครัวเรือนที่สำรวจมีรถยนต์และรถกระบะในสัดส่วนการถือครองเท่ากันคือร้อยละ 25

ตารางที่ 25: การถือครองทรัพย์สินของครัวเรือในศาลายา

ประเภท	ครัวเรือนที่ถือครอง(ร้อยละ)
บ้าน	83
รถกระบะ	25
รถยนต์	25
รถจักรยานยนต์	58
มีมากกว่า 1 ชนิด	22
ไม่มียานพาหนะ	11

ที่มา : ข้อมูลจากการสำรวจ

3.3.3 การเปลี่ยนอาชีพของเกษตรกรในพื้นที่

การเปลี่ยนแปลงการประกอบอาชีพของเกษตรกรในพื้นที่มี 4 ลักษณะ ดังนี้

1. การปรับเปลี่ยนอาชีพจากการทำสวน/นาบัวไปเป็นการทำนาข้าว จากการสัมภาษณ์เกษตรกรอายุ 58 ปีที่เคยทำนาบัวและทำสวนมาก่อนให้ข้อมูลว่าการทำนาข้าวใช้แรงงานเข้มข้นน้อยกว่าการทำสวนและทำนาบัวและการทำนาข้าวสามารถจ้างแรงงานรับจ้างได้ในหลายขั้นตอน เกษตรกรเพียงแค่เป็นผู้ติดต่อประสานงานและควบคุมดูแลขณะแรงงานรับจ้างเป็นผู้ลงมือทำ ดังนั้นเมื่อเกษตรกรอายุมากขึ้นทำให้มีแรงในการประกอบอาชีพน้อยลงและลูกซึ่งส่งให้เรียนในระดับมหาวิทยาลัยเมื่อเรียนจบแล้วหางานทำในเมืองไม่กลับมาช่วยทำสวน/นาบัวแล้วจึงทำให้มีการปรับเปลี่ยนอาชีพจากทำสวน/นาบัว เป็นนาข้าวอย่างเดียว ซึ่งในขณะที่ทำการสัมภาษณ์นั้นผู้วิจัยยังพบร่องรอยของการทำนาบัวในอดีต โดยเกษตรกรคนดังกล่าวบอกว่ากำลังจะเตรียมปรับพื้นที่นาบัวให้เป็นนาข้าว

นอกจากนี้ยังพบอีกว่าเหตุการณ์น้ำท่วมใหญ่เมื่อปลายปี 2554 มีผลทำให้เกษตรกรส่วนหนึ่งเลิกทำสวน โดยเฉพาะสวนส้มโอที่มีอยู่จำนวนหนึ่งในพื้นที่ โดยเฉพาะเกษตรกรที่มีอายุมาก โดยเกษตรกรให้เหตุผลว่าหากกลับไปทำสวนส้มโอจะต้องใช้เวลานานกว่าที่ส้มโอจะให้ผล ประกอบกับนโยบายรับจำนำข้าวของรัฐบาลในช่วงปี พ.ศ. 2555-2556 ที่ผ่านมาทำให้สามารถขายข้าวได้ในราคาสูง จึงปรับเปลี่ยนพื้นที่ทำสวนส้มโอให้เป็นนาข้าว

อย่างไรก็ตามพบว่ามีชาวสวนที่อายุยังไม่มากนักส่วนหนึ่งเริ่มปลูกส้มโอขึ้นใหม่หลังน้ำท่วม แต่ก็แบ่งพื้นที่ส่วนหนึ่งทำการปลูกข้าวไปด้วย โดยให้เหตุผลว่าเพื่อเป็นการหารายได้ในระยะสั้นก่อนที่ส้มโอจะให้ผล และยังเป็นการป้องกันความเสี่ยงหากเกิดน้ำท่วมอีกในอนาคต ซึ่งเกษตรกรรายนี้ให้ความเห็นว่าการทำสวนผลไม้มีความมั่นคงมากว่าการทำนาข้าว เพราะการปลูกข้าวแม้จะให้ผลผลิตเร็ว แต่ราคาก็ไม่แน่นอน ควบคุมไม่ได้ แตกต่างจากการทำสวนที่ให้ผลผลิตช้า แต่ค่อนข้างมีความแน่นอนและสามารถต่อรองราคาได้บ้าง

2. การปรับเปลี่ยนอาชีพจากการทำเกษตรไปเป็นแรงงานรับจ้างหรือเป็นผู้ประกอบการขนาดเล็ก เป็นเพราะพื้นที่ทางการเกษตรส่วนใหญ่เป็นพื้นที่เช่าจากเจ้าของที่ดินซึ่งมีหลากหลายเจ้าของเช่นที่ดินของวัด ที่ดินของหน่วยงานราชการ ที่ดินเอกชน เมื่อเจ้าของที่ดินต้องการใช้ประโยชน์จากที่ดินเช่นต้องการขายที่ให้กับหมู่บ้านจัดสรร ให้กับโรงงาน สนามกอล์ฟ หรือหน่วยงานราชการต้องการใช้ที่ดินเพื่อมาจัดหน่วยงาน ทำให้เกษตรกรที่เคยเช่าที่ดินทำนาไม่มีทีทำกิน จึงต้องผันตัวเองไปทำงานรับจ้างต่างๆ ในสนามกอล์ฟที่ตั้งขึ้นใหม่ หรือในโรงงานอุตสาหกรรมที่ตั้งขึ้นใหม่ เช่นกรณีคนขับรถมอเตอร์ไซค์รับจ้าง อายุ 50ปี ซึ่งเช่าที่ทำนาขนาดพื้นที่ 25 ไร่มาตั้งแต่เริ่มแรกโดยทำนาด้วยตนเองด้วยวิธีการลงแขกกับเพื่อนบ้าน ต่อมาเมื่อมีการเปลี่ยนวิธีการทำนามาใช้การจ้างแรงงานจึงเปลี่ยนมาขับรถมอเตอร์ไซค์รับจ้างเป็นการหารายได้เสริมจากการทำนา และในปัจจุบันหันมาขับรถมอเตอร์ไซค์รับจ้างอย่างเดียวเนื่องจากเจ้าของที่ไม่ให้เช่าทำนาต่อเนื่องจากต้องการขายที่ดินให้หมู่บ้านจัดสรร จึงไม่มีพื้นที่เช่าทำนาอีกต่อไป อีกกรณีได้แก่คนทำงานเป็นลูกจ้างในสนามกอล์ฟ โดยแต่เดิมเช่าที่ทำนาขนาด 30-40 ไร่ ต่อมาที่ดินถูกทำเป็นสนามกอล์ฟ ประกอบกับลูก(จำนวน 5 คน)ส่วนใหญ่ก็แยกย้ายออกไปประกอบอาชีพอื่น ๆ จึงเปลี่ยนมาเป็นลูกจ้างในสนามกอล์ฟแทน

นอกจากนี้ยังพบว่ามีกรณีที่มีการเปลี่ยนอาชีพจากการทำนาไปเป็นแรงงานรับจ้างเพราะเมื่อมีการแบ่งที่ดินกันในหมู่พี่น้องแล้วทำให้ได้รับที่ดินขนาดเล็กซึ่งไม่เพียงพอต่อการประกอบอาชีพทำนาเพียงอย่างเดียว จึงเปลี่ยนไปประกอบอาชีพอื่นโดยให้ผู้อื่นเช่าที่ดินนั้นแทน

3. การเลิกทำการเกษตรและไม่ประกอบอาชีอื่นทดแทน พบในกรณีเมื่อเกษตรกรมีอายุมากขึ้น แต่การมีอายุมากขึ้นไม่ใช่ตัวตัดสินชี้ขาด เพราะจากการเก็บข้อมูลพบว่ายังคงมีเกษตรกรจำนวนมากที่ยังคงทำนาอยู่แม้จะมีอายุมากเนื่องจากยังมีความจำเป็นต้องหารายได้ แต่ในกรณีของเกษตรกรที่ส่งลูกให้เรียนในระดับมหาวิทยาลัย เมื่อลูกเรียนจบในระดับปริญญาตรีหรือสูงกว่าปริญญาตรีแล้วไม่กลับมาทำการเกษตรตามครอบครัว แต่สามารถหางานในเมืองที่มีรายได้สูงขึ้น ซึ่งรายได้ดังกล่าวมากเพียงพอที่จะเลี้ยงดูพ่อแม่ได้ ดังนั้นเกษตรกรที่มีลักษณะดังกล่าวจึงเลิกทำการเกษตรและใช้เงินจากลูกแทน

4. การทำนาไปด้วยและใช้เวลาว่างนอกจากการทำนาไปทำงานรับจ้างเพื่อหารายได้เพิ่มเติม ซึ่งมักพบในเกษตรกรรายที่มีที่ดินขนาดเล็กหรือเช่าที่ดินขนาดเล็ก และอายุของเกษตรกรรายนั้น ๆ มักจะอยู่ในช่วง 25-40 ปี เนื่องจากการทำนาที่สะดวกขึ้นเพราะสามารถจ้างแรงงานและใช้เครื่องจักรได้ในหลายขั้นตอน ทำให้เกษตรกรสามารถมีเวลาไปทำงานรับจ้างได้ ลักษณะของเกษตรกรดังกล่าวจะพบมากในพื้นที่ของหมู่สอง และอาชีพรับจ้างที่เกษตรกรรับทำมีทั้งที่เป็นการรับจ้างในภาคเกษตรได้แก่การรับจ้างฉีดยาปราบศัตรูพืช และการออกไปรับจ้างนอกภาคเกษตรเช่นขับรถมอเตอร์ไซค์รับจ้างหรือเป็นคนงานขนของ

นอกจากนี้ยังมีข้อสังเกตว่า เกษตรกรที่ไปรับจ้างเป็นแรงงานรับจ้างนอกเหนือจากการทำนามักจะเป็นเกษตรกรที่ทำนาบนที่ดินขนาดเล็ก(น้อยกว่า 10ไร่)ไม่ว่าจะเป็นเจ้าของที่ดินเองหรือเป็นที่ดินเช่า เนื่องจากรายได้จากการทำนาบนที่ดินขนาดเล็กไม่เพียงพอต่อการดำรงชีพ

ตารางที่ 26: การเปลี่ยนแปลงอาชีพของเกษตรกรในศาลายา

การเปลี่ยนอาชีพ	ร้อยละ
เคยเปลี่ยน	82
ไม่เคยเปลี่ยน	18

ที่มา : ข้อมูลจากการสำรวจ

3.3.4 การเกิดขึ้นและการเปลี่ยนแปลงของผู้ประกอบการ

ผู้ประกอบการขนาดเล็ก

ในกรณีของผู้ประกอบการร้านค้าเล็กๆ เช่น ร้านขายอาหาร ร้านขายผลไม้(ซึ่งมักเป็นผลไม้ที่ปลูกแซมตามนา โดยเฉพาะกล้วย) ร้านชำเล็กๆ แบบเพิงริมทางหรือในบางกรณีใช้ศาลาพักผู้โดยสารเป็นแผงขายแบบชั่วคราว โดยเฉพาะในถนนสายรองเริ่มทำกิจการด้วยเหตุผลต่างๆ กันดังนี้

1. เพราะโดนปลดออกจากงานโดยเฉพาะที่เป็นลูกจ้างโรงงานในช่วงวิกฤติเศรษฐกิจปี 2540 ซึ่งในขณะที่โดนปลดออกจากงานนั้นมีอายุค่อนข้างมากแล้วจึงตัดสินใจที่จะเปิดร้านเล็ก ๆ ของตนเองมากกว่าที่จะไปสมัครงานในโรงงานอื่นๆ

2. เพราะเห็นว่าเมื่อมีการตัดถนนหรือปรับปรุงถนนให้ดีขึ้นทำให้มีผู้คนสัญจรผ่านไปมาเพิ่มมากขึ้น จะทำให้สามารถค้าขายได้ อย่างไรก็ตามเจ้าของร้านค้าที่อยู่ริมคลองมหาสวัสดิ์ซึ่งตั้งร้านมานานกว่า 40 ปี ซึ่งให้ข้อมูลว่าเมื่อมีการตัดถนน-ขยายถนนทำให้ค้าขายให้ลดน้อยลงเพราะคนไม่เดินทางด้วยเรือเหมือนในอดีต อีกทั้งชาวบ้านในละแวกใกล้เคียงออกไปทำงานรับจ้างข้างนอกกันมากขึ้นทำให้การค้าไม่คึกคัก

3. เพราะเป็นคนจากที่อื่นที่แต่งงานเข้ามาอยู่ในพื้นที่ซึ่งสามีทำนาอยู่แล้ว จึงเปิดร้านเล็ก ๆ เพื่อหารายได้เสริมให้กับครอบครัว

ผู้ประกอบการในลักษณะเช่นนี้มักจะเป็นคนในพื้นที่เดิมอยู่แล้ว หรือไม่ก็เป็นคนจากที่อื่นที่แต่งงานกับคนในพื้นที่และย้ายเข้ามาอยู่ตามสามี เช่นกรณีของหญิงอายุ 50 ปีประกอบอาชีพขายอาหารตามสั่งโดยเธอแต่งงานและย้ายเข้ามาอยู่ในพื้นที่ ซึ่งสามีของเธอเป็นคนในพื้นที่ประกอบอาชีพทำนา เมื่อแต่งงานและย้ายเข้ามาอยู่ในช่วงแรกเธอยังคงทำงานเป็นลูกจ้างในโรงงานย่านอ้อมน้อย แต่ในช่วงที่มีวิกฤติเศรษฐกิจ เธอโดนปลดออกจากงาน จึงมาเช่าที่ริมถนนเพื่อเปิดเป็นร้านขายของชำเล็ก ๆ และขายอาหารตามสั่งด้วย

ผู้ประกอบการขนาดกลาง

ในกรณีของผู้ประกอบการร้านค้าขนาดกลางและขนาดใหญ่มักจะเริ่มต้นจากการที่ผู้ประกอบการคนนั้นๆมีฐานะทางครอบครัวดีพอสมควร ทำให้ได้รับการศึกษาในระดับปริญญาตรีโดยเฉพาะในสาขา

วิทยาศาสตร์เทคโนโลยี-วิทยาศาสตร์สุขภาพ ผู้ประกอบการเหล่านี้มักจะเริ่มต้นทำงานด้วยการเป็นลูกจ้างในบริษัทเอกชนต่าง ๆ จนกระทั่งเมื่อทำงานจนมีความรู้และประสบการณ์ระดับหนึ่งก็จะออกมาประกอบธุรกิจของตนเอง เช่น กรณีของเจ้าของร้านขายยาแผนปัจจุบันที่จบการศึกษาจากคณะเภสัชศาสตร์ หลังเรียนจบไปทำงานในโรงงานยาแห่งหนึ่งเป็นเวลา 7 ปีจากนั้นจึงลาออกมาเปิดร้านขายยาของตนเอง หรืออีกกรณีหนึ่งเป็นเจ้าของร้านขายอุปกรณ์ในการทำการเกษตร ปุ๋ยและยาปราบศัตรูพืชที่จบการศึกษาในระดับปริญญาตรี หลังเรียนจบทำงานเป็นเซลส์ขายอุปกรณ์ทางการเกษตรอยู่เป็นเวลา 10 ปีจึงออกมาเปิดร้านของตนเอง

อย่างไรก็ตามพบข้อมูลว่าผู้ประกอบการขนาดกลางบางรายส่วนหนึ่งก็ไม่ได้เริ่มต้นจากการมีทุนทางสังคมที่สูงมาก โดยไม่ได้ศึกษาในปริญญาตรีและไม่ได้เริ่มต้นจากการเป็นลูกจ้างในบริษัทเอกชนมาก่อน แต่เริ่มต้นจากการค้าขายเล็ก ๆ น้อย ๆ แบบไม่มีหน้าร้านในลักษณะแผงลอยริมทางหรือมิเช่นนั้นก็เริ่มต้นจากการรับจ้างทั่วไป จนกระทั่งสามารถมีเงินเก็บในระดับหนึ่งจึงเช่าอาคารพาณิชย์เพื่อเปิดร้านของตนเอง ซึ่งพบว่าผู้ประกอบการในลักษณะนี้มักจะเป็นคนที่ย้ายมาจากถิ่นอื่นและมักจะเปิดร้านอยู่ตามริมถนนเส้นหลัก

จากการสำรวจยังพบอีกว่ามีผู้ประกอบการที่เกิดขึ้นจากการส่งเสริมของหน่วยงานภาครัฐ

1. กลุ่มล่องเรือชมสวนเลียบคลองมหาสวัสดิ์ซึ่งเกิดขึ้นเนื่องจากได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานเกษตรอำเภอพุทธมณฑลและการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยที่เข้ามาส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงเกษตรเมื่อปี พ.ศ. 2543

2. กลุ่มแม่บ้านแปรรูปผลิตภัณฑ์ทางการเกษตรและสินค้าพื้นบ้านซึ่งเกิดขึ้นเนื่องจากได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานเกษตรอำเภอพุทธมณฑลและสำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอพุทธมณฑล รวมถึงมหาวิทยาลัยมหิดล

ซึ่งรายละเอียดของกลุ่มเหล่านี้จะได้กล่าวโดยละเอียดในบทต่อไป

บทที่ 4
การเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ทางสังคม และกลุ่มองค์กรในชุมชน

4.1 ความสัมพันธ์ทางสังคม กลุ่มองค์กรในชุมชนของพื้นที่ลานตากฟ้า

4.1.1 ความเปลี่ยนแปลงระบบค้าข้าว พ่อค้าข้าว และลูกนา

ในยุคระบบการผลิตข้าวแบบดั้งเดิม ระบบการค้าข้าวที่สำคัญก็คือ การเชื่อมโยงระหว่างชาวนาผู้ปลูกกับโรงสีโดยผ่านพ่อค้าคนกลางหรือพ่อค้าข้าว พื้นที่ตำบลลานตากฟ้าและพื้นที่ใกล้เคียงมีโรงสีขนาดใหญ่ที่เป็นศูนย์กลางรับซื้อข้าวที่สำคัญคือ โรงสีมิตรไพบูลย์ ของตระกูล “เทียมปฐม” ซึ่งเจ้าของคือ นายฮก เทียมปฐม เป็นครอบครัวคนจีนอพยพและสามารถสะสมความมั่งคั่งจากการค้าขายและการสร้างความสัมพันธ์กับเจ้านายในการดูแลการใช้ประโยชน์ที่ดินที่มีการจัดจองโดยเป็นผู้เก็บค่าเช่านาหรือที่เรียกว่านายกองนา ทำให้สามารถสะสมที่ดินได้เป็นจำนวนมากจนถึงปัจจุบัน จนเป็นที่ทราบกันดีว่าของชาวบ้านในพื้นที่ดั้งเดิมว่าเป็นคนรวม มีฐานะดี

ดังพบว่า พี่ชายคนหนึ่งของนายฮกเจ้าของโรงสี คือ นายฮวด เทียมปฐม เคยได้รับแต่งตั้งเป็นกำนันตำบลศาลาธรรมสพน์ และต่อมารับด้ยกย่องให้เป็น “ขุนนิคมศาลาฌาปนะ” ในปี 2462 และมีลูกชายคือ นายถาวร เทียมปฐม (ซุ่นหลี) เป็นครอบครัวที่มีที่ดินมากจนกระทั่งได้มอบให้ทางการใช้เป็นพื้นที่ขุดคลองเชื่อมระหว่างคลองมหาสวัสดิ์กับคลองโยง และชาวบ้านจึงเรียกว่า คลองตาฮวด แต่ต่อมาลูกชายคือ นายถาวรซึ่งชื่อเดิมคือ ซุ่นหลีตาย ชาวบ้านจึงเปลี่ยนมาเรียกชื่อว่า คลองตาหลี

โรงสีมิตรไพบูลย์ ชาวบ้านเรียกว่า “โรงสีตาฮก” เป็นโรงสีที่มีการสร้างมาตั้งแต่ก่อนปี 2500 และเป็นโรงสีเก่าแก่ของพื้นที่ที่ใหญ่ที่สุด ก่อนยุคที่มีการตั้งโรงสีของลูกหลานคนจีนที่สะสมความมั่งคั่งจากระบบการค้าแล้วตั้งโรงสีรุ่นใหม่ขึ้นในราวปี 2520 จำนวน 3 โรง โดยสร้างตรงสี่แยกคลองโยงตัดกับคลองทวีวัฒนาหนึ่งโรง และในพื้นที่บริเวณตำบลนราภิรมย์อีก 2 โรง

ในระยะต้นผลผลิตของชาวนาบริเวณนั้นจะถูกขยายสู่โรงสีตาฮก โดยผู้ที่เป็นพ่อค้าคนกลางในระบบค้าข้าวก็คือ พ่อค้าคนจีนที่เคยอพยพเข้ามาเป็นแรงงานในการขุดคลองแล้วปักหักอยู่ในพื้นที่บุกเบิกใหม่ สำหรับชาวนาในพื้นที่ตำบลลานตากฟ้าแถบหมู่ 1-3 (หมู่ที่ติดฝั่งแม่น้ำท่าจีนจะสัมพันธ์กับพ่อค้าข้าวอีกชุดหนึ่งที่เชื่อมกับโรงสีชายแม่ท่าจีน ชาวบ้านรียกว่า “โรงสีตาเป่ง) จะข้าวให้กับคนจีนที่ปักหลักตั้งถิ่นอยู่ที่ปากคลองชัยขันต์หรือที่ชาวบ้านเรียก “คลองเจ็ก” ซึ่งพ่อค้าข้าว 3 รายในพื้นที่ปากคลองเจ็กสามารถสะสมทุนจนตั้งโรงสีเองได้ถึง 3 รายดังที่กล่าวมา

ในราวปี 2519 ซึ่งมีการปรับปรุงระบบชลประทานจนสามารถปลูกข้าวพันธุ์ กข. ได้ราวปีละ 2-3 ครั้ง กลุ่มพ่อคนจีนพัฒนาธุรกิจการรับซื้อข้าว ปล่อยเงินกู้ และสินค้าเพื่อการผลิตข้าวผ่านระบบ “ตกเขียว” สามารถเข้ามามีบทบาทในเชิงธุรกิจและการเมืองกล่าวคือ สามารถได้รับเลือกตั้งเป็นผู้ใหญ่บ้านและกำนันตระกูลดั้งเดิมที่เคยเป็นผู้อุปถัมภ์จึงค่อยๆ หมดอำนาจและบทบาทในหมู่บ้านลงไปเพราะครอบครัวเป็น

หนี้สินรุงรังจาการทำนาและการมีลูกมาก ทำให้ต้องมีค่าใช้จ่ายสูง และไม่สามารถเข้าไปหาประโยชน์จากสภาพความเปลี่ยนแปลงในระบบการผลิตแบบใหม่ได้

อย่างไรก็ดี ระบบการค้าข้าวที่เคยผูกขาดอยู่ที่เถ้าแก่เพียงรายเดียว แต่เมื่อมีความเปลี่ยนแปลงในชุมชนในหลายๆ มิติ ทำให้ระบบเถ้าแก่ค้าข้าวและปัจจัยการผลิตที่ผูกขาด ผู้ซึ่งเป็นผู้อุปถัมภ์และอยู่ในระบบแลกเปลี่ยนกับชาวนาเปลี่ยนแปลงไปด้วย กล่าวคือ การพัฒนาเทคโนโลยีการผลิตสมัยใหม่ เช่น รถเกี่ยวข้าว รถไถนาขนาดใหญ่ ฯลฯ ดังกรณีในชุมชนคลองโยงปัจจุบันมีเทคโนโลยีเหล่านี้ไม่น้อยกว่า 5-6 เจ้าของ ดังที่เจ้าของรถเกี่ยวข้าวท่านหนึ่งกล่าวว่า “เดี๋ยวนี้แย่งกันเกี่ยว แย่งกันซื้อข้าว” (ดูรายละเอียดในส่วนต้น)

ตัวอย่างเช่น นายดิเรก ยอดศรีคำ ปัจจุบันเป็นเจ้าของรถเกี่ยวข้าวจำนวน 5 คัน (ราคาราวคันละ 2.5 ล้าน) รถตีดินอีก 2 คัน (ราคาคันละราว 2 ล้านบาท และมีรถเทรลเลอร์สำหรับขนรถเกี่ยวและรถตีดินอีก 2 คัน รถบรรทุก 10 ล้อ 1 คัน รถบรรทุก 6 ล้ออีก 1 คัน ฯลฯ มูลค่าทรัพย์สินที่ลงทุนเกือบๆ 20 ล้านบาท เขาสะสมทุนมาจากครอบครัวช่างเครื่องยนต์ พ่อแม่มีนาเพียง 20 ไร่ ในขณะที่มีลูก 6 คน แต่เขาสามารถสร้างรายได้จากรถเกี่ยวและรถตีดินจนกลายเป็นผู้ที่มีฐานะดีมากของหมู่บ้านคนหนึ่ง สามารถซื้อนาได้หลายแปลงปัจจุบันมีที่นาราว 200 ไร่ เขากลายเป็นผู้ที่มีลูกค้าเกี่ยวข้าว ตีดินมากที่สุดในพื้นเพราะมีหมายความว่าดิเรก ไม่สามารถสร้างตนเองเป็นผู้อุปถัมภ์ที่มีลูกน้องในเครือข่ายที่สามารถให้ความคุ้มครองและขอสิ่งตอบแทนบ้าง (เช่น การขอคะแนนเสียง) แต่ความสัมพันธ์ดูจะโน้มเอียงไปในทิศทางของการแลกเปลี่ยนในเชิงธุรกิจ หรือเป็นความสัมพันธ์ในแนวราบมากกว่า

จากการสัมภาษณ์ ไม่พบว่า ดิเรกปล่อยเงินกู้ ปล่อยปุ๋ย ยาปราบศัตรูพืช ฯลฯ ทั้งๆ ที่เขามีศักภาพมากพอที่จะดำเนินธุรกิแบบตกเขียว ดังนั้น สภาพการทำนาแบบ “ตกเขียว” อาจกลายเป็นอดีตเมื่อแหล่งเงินกู้ต่างๆ ได้เข้ามาสู่หมู่บ้านมากมาย การซื้อปุ๋ยยาปราบศัตรูพืช ฯลฯ หรือปัจจัยการผลิตอย่างอื่นทำได้ง่ายเพราะมีร้านค้าเกิดขึ้นมากมาย ใครมีเงินก็ไปซื้อได้ ไม่มีเงินก็กู้กองทุน สหกรณ์ ธกส. ฯลฯ คนที่มีอิทธิพลต่อชาวบ้านจึงไม่ใช่พ่อค้าข้าว เจ้าของโรงสี แต่คือ คนที่เป็นผู้บริหารกองทุนต่างๆ หรือเชื่อมโยงเข้ากับเครือข่ายทรัพยากรเหล่านี้ พ่อค้าข้าวกับชาวนาสัมพันธ์กันในรูปแบบใหม่ๆ เช่น พ่อค้าข้าวต้องมาง้องอนขอซื้อใบประทวนจากชาวนา

ข้อสังเกตเบื้องต้นคือ เทคโนโลยีและปัจจัยการผลิตเหล่านี้สามารถเข้าพื้นที่ท้องนาได้อย่างสะดวก เนื่องจากมีการพัฒนาการคมนาคม ถนนหนทาง ด้วยงบประมาณพัฒนาท้องถิ่นขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เช่น องค์การบริหารส่วนตำบล เทศบาล ฯลฯ ซึ่งเกิดจากนโยบายการกระจายอำนาจในทศวรรษ 2540 ความเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ทำให้ผู้ที่เป็นเจ้าของปัจจัยการผลิตรายใหญ่สามารถพัฒนาตัวเองขึ้นมารับจ้างในกระบวนการผลิตได้อย่างหลากหลายและเจ้าของปัจจัยการผลิตเหล่านี้ได้พัฒนาทำธุรกิจรับซื้อข้าวเพื่อขายให้แก่โรงสีด้วย ชาวนาสามารถที่จะเลือกขายข้าวได้หลากหลายด้วยเช่นกัน

เหตุผลอีกประการหนึ่งคือ ชีวิตการทำมาหากินมีหลายมิติของอาชีพทั้งด้านการประกอบการรายย่อย การขายแรงงานรับจ้าง ฯลฯ ซึ่งเป็นชีวิตมีต้องสร้างความสัมพันธ์ในพื้นที่ใหม่ๆ เช่น พ่อค้าดอกบัวต้อง

รู้จักเจ้าของแผงในตลาดปากคลองตลาดไม่ใช่เถ้าแก่ในหมู่บ้านอีกต่อไป ฯลฯ เหล่านี้จึงล้วนทำให้ชีวิตของผู้คนในชุมชนไม่ได้อยู่ภายใต้ความสัมพันธ์ในชุมชนแบบเดิม ระบบอุปถัมภ์ ระบบการแลกเปลี่ยน และความสัมพันธ์บนขนบแบบเดิมไม่ได้ครอบคลุมชีวิตของชาวบ้านอีกต่อไป

4.1.2 ความสัมพันธ์ของผู้คนในระบบการผลิต

จากการพิจารณาความเปลี่ยนแปลงด้านเทคโนการผลิตจะเห็นได้ชัดว่า ทำให้ระบบความสัมพันธ์ของผู้คนในระบบการผลิตเปลี่ยนไป การลงแขกดำนา เกี่ยวข้าว นวดข้าว ก็หายไปอย่างไม่ต้องสงสัย เพราะไม่มีความจำเป็นที่จะต้องใช้แรงงานร่วมกันแต่อย่างใด ในยุคที่ไม่มีรถเกี่ยว หรือรถเกี่ยวที่ยังเป็นรถนวดยัดยังมีความจำเป็นที่ชาวนายังต้องมาลงแขกช่วยกัน แต่ในเมื่อเทคโนโลยีจัดการได้หมดในราคาค่าจ้างที่ไม่แพง หรือในราคาที่ผู้คนคำนวณได้ว่า ใช้เวลาไปทำอย่างอื่นดีกว่า คุ้มค่ากว่า หรือบางทีก็คำนวณผลดีว่ามันสบายกว่า เช่น จ้างรถเกี่ยวข้าวหรือทำนาทางโทรศัพท์เพื่อใช้เวลาไปทำงานในโรงงานเนื่องจากทำงานในห้องแอร์

แต่อย่างไรก็ดี ยังพบว่า งานในบางมิติและใบบางกลุ่มคนก็ยังมีลักษณะลงแรงกันทำงาน เช่น การลงแขกในการหว่านข้าว พ่นยาปราบศัตรูพืช และหว่านปุ๋ย ยังมีกลุ่มครอบครัวที่ทำนามาร่วมลงแรงกันทำงานให้เสร็จเป็นแปลงๆ ผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนกันไป แต่มักจะเป็นกลุ่มราวๆ 5-10 คน การลงแขกในลักษณะดังกล่าวนี้ใช้เวลาไม่มาก เช่น นาจำนวน 20 ไร่อาจจะใช้เวลาชั่วโมงเดียว ซึ่งไม่ได้มีสภาพการลงแขกแบบเดิม เช่น ดำนา 20 ไร่ ต้องมีคนมาลงแขกไม่น้อยกว่า 30 คน จึงจะดำเสร็จได้ในเวลาราว 1 วัน ในการลงแขกก็มักต้องมีการเลี้ยงกันในช่วงหลังจากที่ทำงานเสร็จ ซึ่งโดยปกติมักจะเป็นของมึนเมา นอกจากนี้อาจจะมีความสัมพันธ์ในเชิงการช่วยเหลือเกื้อกูลกันในด้านการหยิบยืมปัจจัยการผลิต ท่อวิดน้ำ รถไถ รถขนของ ฯลฯ เพราะบางครั้งอาจจะมีการชำรุดหรือไม่พอใช้งาน ในมิติเหล่านี้ก็ยังพอมีให้เห็นในหมู่เครือญาติและเพื่อนฝูงที่สนิทสนมกัน

โดยภาพรวมแล้ว การทำนาในปัจจุบันแทบไม่ได้มีระบบลงแขกเหลือเพียงบางมิติหรือบางส่วนเสี้ยวของกระบวนการผลิตเท่านั้น เรื่องพิธีกรรมในการทำนาจึงสูญหายไปหมดสิ้น เช่น ไม่มีพิธีทำขวัญข้าว พิธีนำข้าวเข้าลาน ฯลฯ การทำนาไม่มีการดูฤกษ์ยาม ทุกคนล้วนพูดเหมือนๆ กันว่า “ฤกษ์ยามที่ดีคือ ปลูกและเกี่ยวให้ตรงกับเกณฑ์การรับจำนำข้าว อย่าให้คลาดเคลื่อนได้”

อีกรูปแบบหนึ่งคือ ในการเก็บผลิตพืชไร่ พืชล้มลุก เช่น ตระไคร้ ผักชีฝรั่ง ฯลฯ จึงต้องใช้แรงงานสำหรับเก็บผลิตมากพอสมควร ในหมู่เครือญาติหรือกลุ่มบ้านที่สนิทกันก็ยังใช้วิธีการมาช่วยกัน แต่ก็มีพัฒนาการด้วยการสร้างระบบค่าตอบแทน กล่าวคือ หากมาช่วยตัดและกำตระไคร้ ผักชีฝรั่ง ก็มีการจ่ายเงินตามจำนวนที่ทำได้ทั้งนี้เพื่อไม่ให้เกิดการได้เปรียบเสียเปรียบกัน เนื่องจากบางแปลงอาจมีผลผลิตมากกว่ากัน

กลุ่มคนที่ทำนากุ้งก็ยังลงแรงงานกันไปช่วยกันในช่วงจับกุ้ง ขายกุ้ง แต่ก็เป็นเพียงบางส่วนของกิจกรรมเท่านั้น เพราะการจับกุ้งต้องอาศัยแรงงานรับจ้างที่แข็งแรงและจำนวนมากพอ ไม่พบว่ามีการลงแขก

กันจับกุ้งโดยไม่มีการจ้างงาน ความสัมพันธ์ของผู้คนในระบบการผลิตแบบใหม่ในลักษณะการประกอบการธุรกิจที่เข้าใกล้ความสัมพันธ์แบบระบบธุรกิจโดยสมบูรณ์

4.1.3 วัด โรงเรียน และชุมชน

วัดดั้งเดิมในบริเวณตำบลลานตากฟ้าคือ วัดลานตากฟ้าซึ่งเป็นวัดเก่าแก่ตั้งอยู่ตรงด้านซ้ายของปากคลองโยงที่ไหลลงแม่น้ำนครชัยศรี แต่เดิมเป็นวัดซึ่งชาวบ้านในพื้นที่เดินทางมาทำบุญใส่บาตร พระบิณฑบาตก็เป็นพระที่ใช้เรือพายมาจากวัดลานตากฟ้าผ่านคลองโยงแล้วเข้ามาทางคลองเจ็กหรือคลองชัยขันธ์เพื่อมารับบาตรจากชาวบ้านหมู่ 1 และ 2 ต่อมาราวปี 2515 มีการสร้างวัดพุทธธรรมรังสีหรือชาวบ้านเรียกว่า “วัดใหม่” ซึ่งมาจากการถวายที่ดินของเศรษฐกิจตระกูล “นายงิ้น” เศรษฐีที่ในตำบลลานตากฟ้า เมื่อสร้างวัดใหม่ชาวบ้านหมู่ 1, 2 จึงใช้วัดใหม่เป็นสถานที่ไปทำบุญใส่บาตร พระที่บัณฑิตก็เปลี่ยนมาเป็นพระจากวัดใหม่แทนที่จะมาจากวัดลานตากฟ้า แต่ในช่วงที่มีงานประจำปีชาวบ้านก็มักจะเดินทางไปเที่ยววัดลานตากฟ้าด้วย เพราะเป็นวัดใหญ่จึงมีมหรสพดีๆ ฉายหนังกลางแปลงดีๆ ลิเกคณะที่มีชื่อเสียง ฯลฯ การบวชลูกชาย รวมทั้งการนิมนต์พระมาทำกิจนิมนต์ที่บ้าน เช่น งานทำบุญขึ้นบ้านใหม่ ฯลฯ วัดใหม่กลายเป็นศูนย์กลางของหมู่ 1 และ 2 เมื่อมีใครเสียชีวิตก็ต้องนำมาเผาที่วัดใหม่ อัฐิของบรรพบุรุษก็เก็บไว้ที่นี่

สภาพในปัจจุบัน วัดกับชุมชนก็ยังสัมพันธ์กันอยู่ในเชิงเรื่องกิจนิมนต์ การทำบุญใส่บาตร แต่ปัจจุบันพระไม่ได้ออกมาบิณฑบาตทางเรือเนื่องจากคลองเต็มไปด้วยสวะหรือผักตบชวา เปลี่ยนเป็นการเดินบิณฑบาต และมักบิณฑบาตรบริเวณใกล้วัดและแถบหมู่บ้านจัดสรร(ซึ่งอยู่อีกฝั่งตำบลหนึ่งฝั่งตรงข้ามคลองชัยขัณฑ์ วัดยังมีบทบาทในเชิงพิธีกรรม ปัจจุบันอาจจะกล่าวได้ว่า งานมหรสพ งานรื่นเริงจะไม่นิยมจัดที่วัด แม้กระทั่งงานประจำปีเพราะไม่มีคนดู จัดไปก็เสียเงินเปล่าๆ วัดจึงลดบทบาทในความเป็นศูนย์กลางของชุมชนไปมาก

แต่สัมพันธ์ระหว่างวัดกับชุมชนอาจจะเปลี่ยนแปลงไปบางมิติ โดยเฉพาะเมื่อมีวัดใหม่ๆ ที่ใหญ่กว่าและสะดวกกว่าเกิดขึ้นบนถนนสายศาลายา-บางภาษี ซึ่งการเดินทางไปยังวัดสะดวกกว่าเพราะเป็นทางผ่านเข้าเมือง ดังนั้น ในระยะหลังๆ เมื่อมีงานพิธีกรรมสำคัญๆ เช่น งานบวช งานศพ ซึ่งเจ้าของงานเป็นที่รู้จัด มีชื่อเสียง มีผู้คนที่จะมาร่วมงานจำนวนมาก เจ้าภาพก็มักจะเลือกไปจัดงานที่วัดมงคลประชาราม (วัดนี้ก็สร้างขึ้นโดยการบริจาคของนางละม่อม เนื่องคุ้ม จำนวน 13 ไร่)

ส่วนโรงเรียนในพื้นที่ การออกแบบของชุมชนก็คือ ต้องการให้วัด โรงเรียนและชุมชนเป็นส่วนมีที่ความสัมพันธ์กัน การสร้างวัดจึงควบคู่ไปกับการสร้างโรงเรียน ดังเช่น การบริจาคที่ดินของนางละม่อมก็มีการระบุวัตถุประสงค์ไว้อย่างชัดเจนว่า ให้วัดเป็นศูนย์กลางของชุมชนหมู่ 6 ตำบลคลองโยง ดังนั้น จึงได้มีการสร้างโรงเรียนบุญยศรีสวัสดิ์ขึ้นบนที่ดินดังกล่าว กรณีในพื้นที่ตำบลลานตากฟ้า ในการสร้างวัดพุทธธรรมรังสีได้มีการสร้างโรงเรียนขึ้นด้วยเช่นกัน อย่างไรก็ดี ยังมีโรงเรียนที่รองรับนักเรียนในพื้นที่ตำบลลานตากฟ้าอีกสองโรงเรียนคือ โรงเรียนวัดลานตากฟ้าซึ่งสร้างขึ้นราวปี 2490 และโรงเรียนบ้านคลองสว่างอารมณ์ที่สร้างขึ้นในปี 2492 มีหลักฐานระบุว่า สร้างโดยขุนพรมสมรรคเดช (กำนันต๋อย พรมสุรินทร์)

ชาวบ้านเรียกว่า โรงเรียนคลองเจ๊ก เพราะตั้งอยู่ริมคลองเจ๊กก่อนออกปากคลองด้านคลองโยงราว 2 ก.ม. โดยตั้งอยู่บนพื้นที่หมู่ 8 ตำบลคลองโยง แต่ก็เป็นโรงเรียนที่รองรับนักเรียนจากหมู่ 1 2 และ 3 ตำบลลานตากฟ้า เนื่องจากพื้นที่ติดกัน มีเพียงคลองเจ๊กกั้นเท่านั้น เนื่องจากบริเวณนั้นไม่มีวัดจึงทำโรงเรียนชื่อโรงเรียนบ้านคลองสว่างอารมณ์เพื่อให้สอดคล้องกับชื่อวัดที่ตั้งอยู่ปากคลองเจ็กแถบแม่น้ำท่าจีนในพื้นที่ ต.บางภาษี อ.บางเลน ลุงช่วย สิทธิสุนทรเล่าว่า ศึกษาธิการอำเภอบอกว่าให้ตั้งตามชื่อวัด ทำให้ผู้คนในพื้นที่ไม่คุ้นเพราะถ้าเรียกตามชื่อคลองก็ควรเรียกโรงเรียนบ้านคลองชัยขัณฑ์

ปัจจุบันโรงเรียนบ้านคลองสว่างอารมณ์เปิดถึงการศึกษาภาคบังคับ (เปิดถึงภาคบังคับตามกระทรวงศึกษาฯ มาตั้งแต่ปีที่มีการประกาศให้ขยาย) ในช่วงแรกที่การคมนาคมยังไม่สะดวก มีนักเรียนเรียนสูงสุดถึง 300 คน แต่ในช่วงหลังประสบปัญหาเดียวกับโรงเรียนขนาดเล็กในชุมชนเหมือนๆ กัน กล่าวคือ มีนักเรียนน้อยมาก ปีการศึกษา 2557 ตั้งแต่ชั้นอนุบาล 1 ถึง มัธยมศึกษาปีที่ 3 มีจำนวนนักเรียนเพียง 97 คน ในขณะที่มีครูประจำชั้น 11 คน ครูจ้างสอน 1 คน ครูพี่เลี้ยงอีก 1 คน ชั้นมัธยมปีที่ 2 มีนักเรียน 2 คน หนึ่งคนเป็นชาวเขาเผ่าลั่วะที่มาอยู่กับพ่อแม่ซึ่งทำงานในสวนกล้วยไม้ มีเด็กชาวเขาลักษณะเดียวมาเรียนอยู่ขณะทั้งสิ้น 9 คน จนชาวบ้านพูดนินทาว่า โรงเรียนนี้ได้ชาวเขาช่วยไว้ไม่เช่นนั้นอาจจะถูกยุบไปแล้ว

ในขณะที่โรงเรียนวัดพุทธรรมรังสี เปิดตั้งแต่ชั้นอนุบาล-ประถมศึกษาปีที่ 6 มีนักเรียนอยู่จำนน 126 คน มีครู 6 คน แต่ตำแหน่งครูว่าง 2 ตำแหน่งกำลังรอบรรจุใหม่ โรงเรียนนี้มีเด็กพม่าเรียนอยู่ราว 5-6 คน ซึ่งผู้ปกครองก็ให้ข้อสังเกตว่า นักเรียนส่วนใหญ่มาจากหมู่บ้านทาวน์เฮ้าส์ “หมู่บ้านรุ้งตะวัน” ที่อยู่ในเขตตำบลคลองโยงอีกฝั่งคลองหนึ่ง และโรงเรียนวัดลานตากฟ้ามีนักเรียนมากกว่าแห่งอื่น กล่าวคือ มีจำนวน คน ซึ่งนักเรียนส่วนใหญ่มาจากหมู่บ้านพฤกษา 4 และ 8 (ซึ่งมีประชากรราว 3,000 คน) และผู้ปกครองบางท่านตั้งข้อสังเกตว่า มีนักเรียนอีกส่วนหนึ่งมาจากสวนเกษตรศาลยากาเด็นท์ กับอีกส่วนหนึ่งมาจากหมู่บ้านก่อสร้างซึ่งมีการตั้งเป็นไซต์งานถาวร ทำให้พ่อแม่ซึ่งเป็นคนงานย้ายเด็กเข้ามาอยู่ด้วยและให้เรียนโรงเรียนในพื้นที่

จำนวนเด็กนักเรียนที่ลดลงอาจเป็นภาพวิกฤติการณ์ของโรงเรียนชุมชน นักเรียนพื้นที่ไม่เรียนหรือเรียนน้อยมาก มีแต่คนนอกพื้นที่ที่เข้ามาอยู่อาศัยส่งลูกหลานมาเรียนเท่านั้น อีกด้านหนึ่งก็สะท้อนให้เห็นว่าผู้ปกครองต้องการให้ลูกหลานออกไปหาเรียนโรงเรียนที่คิดว่าดีที่สุด ซึ่งเท่ากับเขามองว่า การศึกษาเป็นสิ่งสำคัญที่คุ้มค่ากับการลงทุน ดังกรณีของ อุดม สุวรรณเกิด ซึ่งบ้านอยู่ใกล้โรงเรียนวัดพุทธรรมรังสี เล่าว่า ได้ส่งลูกสาวเข้าเรียนโรงเรียนจีน “โรงเรียนเม่งฮั้ว” ที่ตลาดห้วยพลูตั้งแต่ชั้นอนุบาล 1 โดยในรุ่นนั้น(ปัจจุบันลูกสาวกำลังเรียนที่มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีมหามงคล ชั้นปีที่ 1) และต้องยื่นซองประมูลเสียเงินแรกเข้าไป 16,000 บาท เขาเป็นชาวนาอาชีพ ทำนาเช่าจำนวน 60 ไร่ และนามรดกครอบครัวอีก 17 ไร่ เขามีความมุ่งหวังให้ลูกสาวคนเดียวเรียนจบสูงที่สุด เจ้าของรถรับส่งนักเรียนในหมู่บ้านไปโรงเรียนเม่งฮั้วบอกว่า มีนักเรียนในพื้นที่หมู่ 1 ไปเรียนจำนวนราว 30 คน

นักเรียนในหมู่บ้านออกไปเรียนยังโรงเรียนที่ตั้งบริเวณอำเภอพุทธมณฑลซึ่งมีโรงเรียนที่มีชื่อเสียงหลายแห่ง เช่น โรงเรียนวัดบวรนิเวศน์ โรงเรียนกาญจนาภิเษก โรงเรียนพระตำหนัก ฯลฯ ปัจจุบันมีผู้ที่เรียนในระดับชั้นปริญญาจำนวนมากขึ้น (หมายเหตุ ยังไม่สำรวจในเชิงปริมาณ) การสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญก็

จะพบว่า เขาพยายามส่งลูกเรียนสูงๆ ทั้งสิ้น เช่น กรณีของ อำนวย เล็กไข่ ไพโรจน์ พูนนาผล และอุดม ฯลฯ ซึ่งผู้คนเหล่านี้ล้วนเป็นชาวนาอาชีพหลักทั้งสิ้น

ตารางที่ 27: จำนวนนักเรียนในพื้นที่ตำบลลานตากฟ้า

ชั้นเรียน	บ้านคลองสว่างอารมณ์	วัดพุทธรรมรังสี	วัดลานตากฟ้า
อนุบาล 1	10	24	34
อนุบาล 2	8	13	33
ป.1	10	21	37
ป.2	5	18	34
ป.3	10	11	33
ป.4	12	14	26
ป.5	6	9	34
ป.6	10	16	25
ม.1	14	-	-
ม.2	2	-	-
ม.3	9	-	-
รวมนักเรียนทั้งหมด	96	126	256
ครูทั้งหมด	14	6	10

4.1.4 กลุ่มและองค์กรชุมชน

ในชีวิตทางเศรษฐกิจแบบใหม่ชาวบ้านไม่ได้ต่อสู้แบบปัจเจกบุคคลเพื่อดิ้นรนหารายได้ให้ครัวเรือนแต่เพียงอย่างเดียว หากแต่ได้อาศัยการสร้างกลไกทางสังคมผ่านการจัดรูปแบบความสัมพันธ์ภายในชุมชนแบบใหม่ๆ ขึ้นมา ดังจะเห็นได้ว่าเกิดกลุ่มและองค์กรในชุมชนใหม่ๆ ขึ้นมาอย่างมากมายและกลายเป็นความสัมพันธ์ที่เข้ามาช่วยเกื้อหนุนให้สภาพดำรงชีพสามารถอยู่ได้ กรณีศึกษาแห่งนี้ก็พบว่า บ้านคลองโยงก็เหมือนดังชุมชนโดยทั่วไปที่มีกลุ่มก้อนมากมายที่เกิดขึ้นมา โดยการสนับสนุนจากภาครัฐและองค์กรพัฒนาเอกชน (NGO)

โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงวิกฤติเศรษฐกิจปี 2540 และกระแสการปฏิรูปการเมือง การสร้างการเมืองภาคประชาชนหรือประชาสังคม การเติบโตของแนวคิดเรื่องประชาคมในภาครัฐ ทำให้เกิดการดำเนินโครงการพัฒนาที่เน้นการมีส่วนร่วมของประชาชน และเป็นเงื่อนไขที่ทำให้เกิดรวมกลุ่มและขยายตัวอย่างกว้างขวาง การเข้าไปสังกัดในกลุ่มองค์กรที่รัฐเข้าไปสนับสนุน ที่สำคัญคือ มีลักษณะที่แตกต่างไปจากการสังกัดกลุ่มองค์กรในอดีต กล่าวคือ ไม่ได้มีลักษณะเป็นแบบกลุ่มที่จัดตั้งและควบคุมโดยรัฐ ภาพของกลุ่ม

องค์กรที่มีบทบาทเพียงจัดแถวเตรียมต้อนรับหรือส่งข้าราชการชั้นสูงเริ่มหายไปแล้ว นอกจากนี้ ผลจากวิกฤติเศรษฐกิจได้นำมาสู่การดำเนินโครงการลงทุนทางสังคม (SIP) ที่เข้าไปส่งเสริมชุมชนผ่านโครงสนับสนุนการรวมกลุ่ม

หลังจากโครงการลงทุนเพื่อสังคม การเกิดขึ้นและบทบาทขององค์กรมหาชน เช่น สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) สำนักงานเสริมสร้างสุขภาวะ (สสส.) ฯลฯ ซึ่งมีงบประมาณที่ได้จากสัดส่วนของการจัดเก็บภาษีบาปร้อยละ 2 (ภาษีเหล้าและบุหรี่) ทำให้มีงบประมาณราวปีละ 3,000-4,000 ล้านบาท ซึ่งทำให้การส่งเสริมและสนับสนุนงานพัฒนาองค์กรชุมชนขยายตัวอย่างกว้างขวาง กลุ่มและองค์กรในชุมชนเหล่านี้จึงไม่ได้มีสภาพเหมือนกลุ่มจัดตั้งของรัฐและกำกับเหมือนในอดีต แต่มีบทบาทในการเข้ามาจัดสรรทรัพยากรซึ่งเป็นงบประมาณที่มากับโครงการลงทุนเพื่อสังคม และกลุ่มเหล่านี้ต่อมาได้พัฒนาต่อยอดในการดำเนินกิจกรรมผ่านโครงการที่รัฐเข้ามาสนับสนุน ซึ่งสอดคล้องกับการเกิดฐานคิดเรื่ององค์กรประชาสังคม กล่าวคือ ภาครัฐได้ปรับบทบาทที่เดิมการกระจายทรัพยากรและงบประมาณผ่านระบบราชการมาสู่องค์กรประชาสังคม ให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมเป็นภาคีในการทำงานพัฒนาชุมชน ดังจะพบว่า มีกฎหมายระเบียบออกมารองรับให้พื้นที่เหล่านี้เป็นพื้นที่ทางการและมีความชอบธรรมในการแสดงบทบาท ในชุมชนคลองโยงตั้งแต่หลังปี 2540 มีการจัดตั้งกลุ่มกองทุนสวัสดิการ และกลุ่มส่งเสริมอาชีพต่างๆ ที่ทำงานภายใต้การหนุนเสริมขององค์กรพัฒนาเอกชน คือ พอช.และ สสส. และประกาศชุมชนอยู่ดีมีสุข เป็นชุมชนสุขภาวะ อยู่ในโครงการจัดทำบัญชีรายจ่ายครัวเรือนที่สนับสนุนโดย สสส. ฯลฯ และในปี 2550 ได้มีการจัดตั้งสภาองค์กรชุมชน ตามพ.ร.บ.สภาองค์กรชุมชุน พ.ศ.2550 จนถึงปี2554 มีการจัดตั้งสภาองค์กรชุมชนทั่วประเทศไปแล้วราว 2,000 ตำบล

<u>กลุ่มสนับสนุน จัดตั้งโดยรัฐ</u>

จากแผนภาพจะเห็นได้ว่า ปัจจุบันหน่วยงานราชการเข้าไปจัดตั้ง ส่งเสริมกลุ่มองค์กรในพื้นที่ชุมชนต่างๆ อย่างกว้างขวาง พื้นที่ตำบลลานตากฟ้าก็อยู่ภายใต้โครงครอบตามแผนผังดังกล่าว แต่กลุ่มองค์กรเหล่านี้จะมีความเข้มแข็ง แค่ไหนอย่างไรอาจจะต้องพิจารณาโดยการประเมินให้ได้ภาพชัดเจน โดยเบื้องต้นจะลองให้ภาพว่าองค์กรเหล่านี้เข้าไปสัมพันธ์กับผู้คนข้างล่างอย่างไรบ้าง

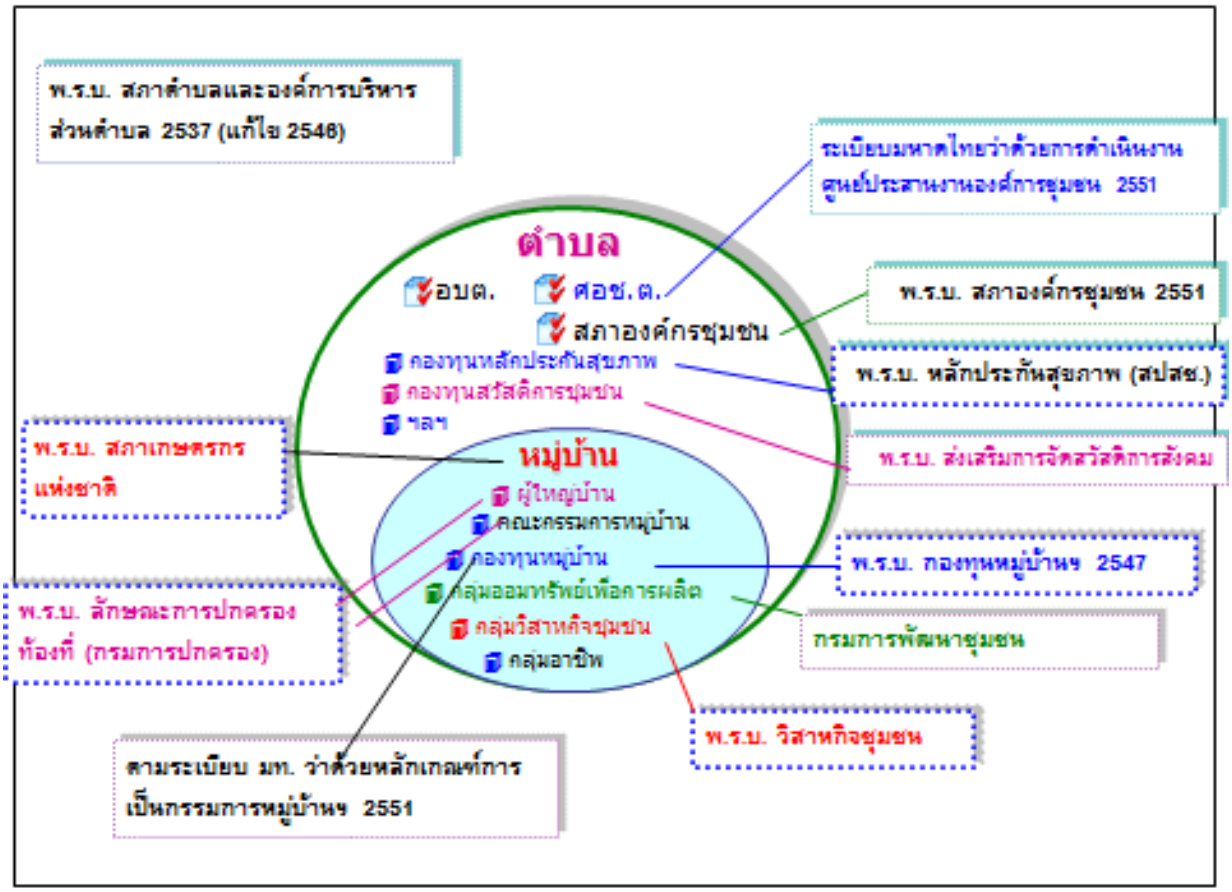

รูปที่ 10: ความสัมพันธ์ขององค์กรต่าง ๆ

ในส่วนของกรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทยได้มีส่วนงานที่เข้ามาจัดจัดกลุ่มองค์กรที่สำคัญทั้งในส่วนของงบประมาณประจำ และความรับผิดชอบในการดูแลประสานงานติดตามตามนโยบาย เช่น โครงการ SML ที่เริ่มต้นมาตั้งแต่รัฐบาลทักษิณ ชิณวัตร ที่พบว่า ในทุกหมู่บ้านได้รับการสนับสนุนหมู่บ้านละ 3 แสนบาท โดยมีการตั้งคณะกรรมการซึ่งในช่วงต้นก่อนรัฐประหาร 19 กันยายน 2549 มีระเบียบห้ามไม่ให้ผู้ใหญ่บ้านกำนันเข่ามาเป็นประธานและกรรม และมีการเปลี่ยนแปลงในภายหลังรัฐประหาร (เช่นเดียวกับกองทุนหมู่บ้านละล้านบาท)

งบประมาณที่ลงมาในแต่ละหมู่ส่วนใหญ่จะนำไปใช้ดำเนินโครงการคล้ายกัน พิจารณาเฉพาะในหมู่ที่ 2 (หมายเหตุ: ข้อมูลมีปัญหามากเนื่องจากฝ่ายชาวบ้านจำไม่ได้และไม่มีเอกสาร ส่วนเจ้าหน้าอำเภอก็ย้ายมาใหม่และมีท่าทีปิดบังข้อมูล) ซึ่งได้สอบถามอดีตคณะกรรมการชุดก่อนๆ พอได้ภาพดังนี้

งบประมาณปีแรกและปีที่สอง นำมาซื้อเครื่องพ่นยาและเครื่องหว่านปุ๋ย ซึ่งเครื่องมือส่วนให้ใช้งานไม่ได้ สูญหายและบางเครื่องอยู่ที่บ้านชาวบ้านในเครือข่ายของผู้ใหญ่บ้านเก่า (ซึ่งปัจจุบันลูกชายเป็นผู้ใหญ่บ้านสืบทอดต่อ) ชาวบ้านในกลุ่มบ้านริมคลองเจ๊กจะบ่นว่า เครื่องมือเหล่านี้ใช้งานกันอยู่แต่ในกลุ่มญาติผู้ใหญ่บ้าน กลุ่มของพวกตนไม่สามารถยืมมาใช้ได้ ไปขอยืมก็ไม่รู้ว่าอยู่ที่ไหน

งบประมาณปีที่สาม นำมาซื้อเครื่องที่ดินหรือเครื่องพรวนดินในร่องสวน ซึ่งผู้บริหารจัดการคือ นายไต๋ ชาวบ้านมองว่า ไม่ได้เป็นฝ่ายผู้ใหญ่บ้านในทางตรงกันข้ามอาจจะไม่ค่อยกินเส้นกับผู้ใหญ่ด้วย เครื่องตีดินดูจะเป็นการบริหารจัดการที่ดีที่สุด กล่าวคือ สามารถเก็บเงินจากผู้มายืมไปใช้ได้ราวๆ 25,000 บาท (ค่าบริการวาละ 1 บาท และต้องเติมน้ำมันเอง) โดยนำรายได้ที่เก็บได้มาใช้ซ่อมทั้งตัวรถและเครื่องยนต์อยู่ในสภาพใช้งานได้เป็นอย่างดีจนถึงเดี๋ยวนี้

งบประมาณปีที่ 4 นำมาซื้อโต๊ะ เก้าอี้ เต้นท์ เพื่อให้ชาวบ้านเช่าไปจัดงานต่างๆ จากการสัมภาษณ์พบว่า ปัจจุบันไม่มีการให้ยืมแล้วเนื่องจากชำรุดเสียหาย มีส่วนที่ดีเหลืออยู่ไม่มากโดยเก็บไว้ที่ศูนย์เรียนรู้ชุมชนหมู่ 2 (ศูนย์สร้างบนพื้นที่ส่วนของส.อบต.ซึ่งอยู่ในเครือข่ายของผู้ใหญ่บ้าน) มีการนำมาใช้งานเมื่อมีกิจกรรมของศูนย์เรียนรู้ฯ

งบประมาณครั้งสุดท้าย(เท่าที่คณะกรรมการเดิมจำได้)คือ งบประมาณที่ลงมาในปี 2554 ก่อนน้ำท่วมใหญ่ช่วงปลายปี มีการจัดประชาคมโดยได้ข้อสรุปว่า จะนำเงินมาซื้อพันธุ์ข้าวแล้วให้ชาวนายืมแบบหมุนเวียนโดยคืนเป็นเงิน แต่เมื่อมีการดำเนินการกลับมีการแจ้งกันว่า ผิดวัตถุประสงค์และได้มีการปรับโครงการโดยคำแนะนำจากเจ้าหน้าที่รวมทั้งได้ปรับเขียนโครงการด้วยสรุปว่า ให้ซื้อรถแบล็คโฮขนาดเล็ก หลังจากซื้อมายังไม่ได้ใช้งานและตั้งไว้ที่บ้านผู้ใหญ่ในฐานะประธานฯ ก็เกิดอุทกภัยน้ำท่วมใหญ่ จนกระน้ำลดจึงมีการหางบประมาณมาซ่อมแซม แต่เมื่อซ่อมแล้วก็ไม่มีการให้บริการเพราะไม่มีใครขับได้ดี ผู้ใหญ่บ้านเก่าก็เพิ่งหัดขับ และที่สำคัญคือ ไม่มีรถสำหรับขนย้าย

ในส่วนการหนุนเสริมโดยกรมการพัฒนาชุมชนที่สำคัญก็คือ การจัดตั้งและอบรมกลุ่มอาชีพ อดีตส.อบต.ท่านหนึ่งกล่าวว่า ตำบลลานตากฟ้าเป็นตำบลที่มีการจัดอบรมกลุ่มแม่บ้านบ่อยมาก แต่เมื่อจัดอบรมแล้วกลุ่มกลับไม่ค่อยมีกิจกรรมต่อเนื่องให้เห็น อย่างไรก็ดี ในการพัฒนาอาชีพก็มีการสนับสนุนอุปกรณ์ต่างๆ เมื่อกลุ่มไม่สามารถดำเนินกิจกรรมก็มักจะตกอยู่แก่หัวหน้ากลุ่ม หรือผู้ที่มีบทบาทประสานงานกับทางเจ้าหน้าที่ นอกจากนี้ เมื่อรัฐบาลยิ่งลักษณ์ประกาศกองทุนพัฒนาสตรียังมีงบประมาณลงมาแต่ละหมู่บ้านๆ ละ 3 หมื่นบาท เพื่อให้สตรีรวมกลุ่มและเสนอกิจกรรมเพื่อกู้เงินดังกล่าวมาดำเนินกิจกรรมแบบไม่มีดอกเบี้ย

โครงการหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ (OTOP) ในพื้นที่ตำบลลานตากฟ้า มีการจัดตั้งกลุ่มผลิตทองม้วน แต่ก็ไม่ได้มีการพัฒนาการผลิตให้สามารถขายเป็นอาชีพได้ เป็นเพียงกิจกรรมที่ทำเมื่อมีงานนิทัศนการของหน่วยงานราชการต่างๆ เพื่อโชว์มากกว่าจะสามารถพัฒนาเป็นอาชีพที่สร้างสร้างได้ ส่วน OTOP อื่นๆ มีลักษณะเป็นการส่งเสริมผู้ประกอบการ คือ ผลิตภัณฑ์น้ำจิ้มลูกชิ้น และผู้ประกอบการอีกรายหนึ่งคือน้ำจิ้มสุกี้ การช่วยหนุนเสริมก็คือ การอบรมด้านความรู้เกี่ยวกับบรรจุภัณฑ์ และงบประมาณสนับสนุนบรรจุภัณฑ์

กลุ่มวิสาหกิจชุมชนบ้านโฉนดชุมชนคลองโยง-ลานตากฟ้า ซึ่งเป็นกลุ่มชาวนาที่เป็นสมาชิกสหกรณ์ที่ดินคลองโยง พื้นที่โฉนดชุมชนแห่งแรกของประเทศไทยที่มอบโดยรัฐบาลอภิสิทธิ์ในต้นปี 2554 จัดตั้งโดยจดทะเบียนในปี 2556 เพื่อให้รับความช่วยเหลือจากหน่วยงานรัฐได้ กลุ่มดังกล่าวนี้จัดตั้งอย่างไม่

เป็นทางการก่อน โดยดำเนินกิจกรรมปลูกข้าวปลอดสารและผักปลอดสาร หลังจากกลุ่มเข้มแข็งได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานรัฐ เช่น การเข้ามาอบรมให้ความรู้โดยสำนักงานพัฒนาที่ดินจังหวัด รวมทั้งการหนุนเสริมด้านวัสดุอุปกรณ์ในการทำน้ำหมัก ปุ๋ยชีวภาพ ฯลฯ การช่วยเหลือในด้านบรรจุภัณฑ์จากพัฒนาชุมชนโดยยกระดับผลิตภัณฑ์ข้าวเป็นสินค้า OTOP สำนักงานพลังงานจังหวัดดำเนินการติดตั้งแผงโซล่าเซลเพื่อนำพลังงานไฟฟ้ามาใช้ในระบบโรงสีข้าว ฯลฯ

กรณีการจัดตั้งกองทุนหมู่บ้านละล้านในตำบลลานตากฟ้าก็เหมือนกับพื้นที่ทั่วไปที่มีจำนวนเงินลงมาเหมือนๆ กัน แต่ในด้านการบริหารจัดการโดยรวมเงินส่วนใหญ่จะไปค้างอยู่ที่ชาวบ้าน แต่ก็มีการคืนกันในทางบัญชี เมื่อจ่ายดอกเบี้ยแล้วก็หมุนกลับไปโดยทำสัญญากู้เสียใหม่ กรณีที่ไม่มีเงินมาคืน(กว่าจะกู้ใหม่ใช้เวลาราว 1-2 สัปดาห์ ก็มีการตั้งโต๊ะให้กู้ยืมชั่วคราวโดนคิดดอกเบี้ยร้อยละ 10 เรื่องเช่นนี้ดูเหมือนจะเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นโดยทั่วไป แต่อย่างไรก็ดี เราก็อาจจะต้องมองเห็นว่า งบประมาณเหล่านี้ได้ลงไปถึงผลประโยชน์ของชาวบ้านแม้จะมีคำถามในเรื่องของความยั่งยืน และปัญหาการเข้าถึงที่มักจะอยู่ในแวดวงเครือข่ายของผู้ใหญ่บ้าน

<u>องค์กรจัดตั้งนอกภาครัฐในพื้นที่</u>

กลุ่มรับจ้างทำนา

อาชีพสำคัญที่อาจจะกล่าวได้ว่าเกิดขึ้นมาไม่นานมากนัก ผู้ที่ทำอาชีพนี้ประมาณว่าน่าจะสักราว 7-8 ปีที่ผ่านมานี้เอง นั่นคือ การรับจ้างทำนา ซึ่งเป็นที่มาของคำกล่าวที่ว่า “ทำนาทางโทรศัพท์” กล่าวคือ เจ้าของนาสามารถทำนาได้โดยมีโทรศัพท์เพียงเครื่องเดียวก็สามารถทำนาเสร็จได้ (แต่ที่สำคัญต้องมีเงินจ่ายค่าจ้างด้วย) การรับจ้างจะเป็นบางส่วนของการทำนาหรือทั้งหมด แต่เจ้าของนาที่เป็นคนภายนอกและซื้อนาโดยที่ทำนาไม่เป็นบางรายก็มีการจ้างทำนาทั้งหมดก็มีบ้าง 2-3 ราย แต่หากเป็นชาวนาที่อยู่ในพื้นที่มักจะเลือกจ้างบางส่วน เราอาจจะแบ่งกลุ่มรับจ้างตามลักษณะงานที่ทำดังนี้

1. กลุ่มรับจ้างทำเทือก (เตรียมดิน) คือกลุ่มซึ่งรับจ้างในขั้นตอนการเตรียมแปลงนาก่อนหว่านหรือปักดำกรณีที่ใช้รถดำนาหรือการทำนาโยนซึ่งนาแบบหลังนี้มีจำนวนไม่มากนักในพื้นที่ การรับจ้างมักจะเป็นการรับช่วงจากที่เจ้าของนาได้จ้างรถมาตีดินแล้ว หรือบางรายอาจจะจ้างไถด้วยเพราะหากตีดินทุกปีจะทำให้ดินไม่ดีเนื่องจากรถตีดินไม่ได้กลับหน้าดินแบบการไถนา ดังนั้น ชาวนาที่จ้างรถตีดินจึงนิยมไถนาสลับบ้าง 2-3 ฤดูกาลต่อครั้ง

ในพื้นที่ตำบลลานตากฟ้ามีกลุ่มที่รับจ้างทำเทือกอยู่สัก 2 กลุ่ม คือกลุ่มของบุญเทิด ยอดศรีคำ และไมตรี ด้วงโสน ซึ่งรวมกันทำเป็นทีมงานทีมละ 4-5 คน แต่ก็มีกลุ่มในพื้นที่ใกล้เคียงอีกหลายกลุ่มที่พร้อมจะข้ามพื้นที่เข้ามารับจ้างทำงานเพราะการเคลื่อนย้ายทำได้ง่าย ในการทำงานสมาชิกแต่ละคนต้องมีรถไถเดินตามที่มีคุณภาพดี เครื่องยนต์แรงและสามารถใช้งานหนักได้ มีอุปกรณ์ในการเตรียมเทือกพร้อม คือ รถกระแทะสำหรับขนย้ายรถไถ ผานไถ คราด กล่องไม้สำหรับปรับดิน ลากร่องน้ำ เหล่านี้คืออุปกรณ์ขั้นต่ำ

อัตราการรับจ้างก็คือ ไร่ละ 120 บาท แต่หากแหวกร่องนำด้วยราคา 180 บาทต่อไร่ ซึ่งราคาดังกล่าวนี้เจ้าของนาหรือผู้จ้างจะต้องเป็นผู้ออกค่าน้ำมัน การรับจ้างก็จะใช้วิธีไปช่วยกันทำในแปลงที่มีการจ้างแล้ว สมาชิกกลุ่มก็จะนำเงินค่าจ้างมาแบ่งกันเอง ระยะการทำงานงานโดยเฉลี่ยหากแปลงนาราว 20 ไร่สำหรับทีมงาน 4-5 คน จะใช้เวลาไม่เต็มวันก็แล้วเสร็จได้ เฉลี่ยจึงมีรายได้วันละราว 500-600 บาท แต่การรับจ้างก็อาจจะไม่ได้มีทุกวัน จากการสอบถามทีมต่างๆ ประมาณว่า มีรายได้ราวๆ 10,000-15,000 บาทต่อเดือน ช่วงงานมากๆ ก็อาจจะได้มากกว่านี้ แต่ก็ต้องคิดถึงค่าสึกหรอของเครื่องจักรด้วย ช่วงยังมีโครงการจำนำข่าวการจ้างมีมาก แต่เมื่อหมดยุคจำนำข้าวเจ้าของนาไม่รีบเร่งการทำนารวมทั้งต้องลดต้นทุนด้วยทำให้การจ้างทำเทือกลดลงไปอย่างชัดเจน (มีข้อสังเกตรวมทั้งการจ้างรถตีดินก็น้อยลงโดยหันกลับมาไถเอง ทำเทือกเองกันมากขึ้น)

อย่างไรก็ดี ในช่วงหลังการประกาศยกเลิกโครงการรับจำนำข้าว ชาวนาหันมาลดต้นทุนโดยการทำ “นาย่ำตอซัง” หรือ “นาล้มตอ” กล่าวคือ หลังการเกี่ยวข้าวก็จะใช้รถไถเดินตาม หรือจ้างรถเกี่ยวย่ำตอซังให้ราบแล้วให้แตกหน่อขึ้นมาใหม่โดยไม่ต้องเตรียมดินและหว่านข้าวลงไปใหม่ กลุ่มรับจ้างเหล่านี้ได้สร้างงานให้กับตนเองโดยปรับแต่งรถไถโดยพ่วงใส่ล้อล้อยางเข้าไป 5-6 เส้น และรับจ้างย่ำตอซังไร่ละ 100 บาท นาราว 20 ไร่ ทีมงานที่มีรถ 4-5 คันสามารถทำเสร็จได้ภายในเวลาไม่เกิน 3 ชั่วโมง

รูปที่ 11: รถย่ำตอซังของบุญเทิด

รูปที่ 12: การย่ำตอซัง

2. กลุ่มรับจ้างหว่านข้าว หว่านปุ๋ย พ่นยา และตัดข้าวดีด กลุ่มดังกล่าวนี้เป็นกลุ่มใหญ่และมีหลายทีมงาน ในตำบลลานตากฟ้ามีทีมใหญ่ที่ชัดเจนจำนวนราว 4 ทีม แต่ละทีมมีสมาชิกราว 15-16 คน อย่างไรก็ดี บางทีมก็มีสมาชิกต่างตำบลกันด้วยเพราะอาจจะเป็นเพื่อนฝูงหรือญาติพี่น้องกัน ดังเช่นกลุ่มของบุญเทิดที่มีสมาชิกกลุ่มหลายตนอยู่ในเขตตำบลดอนแฝก กลุ่มดังกล่าวนี้หลายคนก็ทำงานรับจ้างในกลุ่มทำเทือกด้วย เพราะงานทำกันคนละช่วงเวลา เช่น กลุ่มของบุญเทิดที่มีสมาชิก 4-5 คนอยู่ในทีมรับจ้างทำเทือกและย่ำตอซังด้วยสมาชิกกลุ่มแต่ละคนจะต้องมีอุปกรณ์ที่สำคัญคือ เครื่องหว่านข้าว ซึ่งจะเป็นเครื่องเดียวกับเครื่องหว่านปุ๋ยหรือกล่าวอีกอย่างหนึ่งคือใช้ได้ทั้งหว่านข้าวและหว่านปุ๋ย เครื่องพ่นยาฆ่าแมลงและยาฆ่าหรือคุมหญ้า อุปกรณ์ที่ใช้จะต้องมีคุณภาพดีเพื่อการใช้งานหนัก พวกเขาจะไม่ใช้เครื่องจีนแดงกันเพราะบอบบางพังง่าย เครื่องที่มีคุณภาพดีต้องเป็นเครื่องญี่ปุ่นแต่ก็มีราคาแพงมาก ของใหม่ตัวละ 15,000 – 16,000 บาท ดังนั้น จึงนิยมไปหาซื้อของเก่ามาซ่อมเพื่อใช้งาน คนเหล่านี้จึงต้องมีคุณสมบัติที่สำคัญคือ เป็นช่างที่พอจะมีความรู้ ทักษะในการซ่อมเครื่องมือได้เอง สมาชิกรายหนึ่งกล่าวว่า “หากเครื่องเสียแล้วต้องไปหาช่างซ่อมไม่ทันกินแน่”

นอกจากความรู้ด้านช่าง คนที่จะมาทำงานรับจ้างเช่นนี้ได้ก็จะต้องมีร่างกายที่แข็งแรง เพราะถังปุ๋ยและยาบรรจุราว 25 ลิตรสามารถบรรจุปุ๋ยเม็ดได้ 25 ก.ก. ตัวเครื่องก็หนักราวๆ 15 ก.ก. ส่วนการหว่านข้าวก็ใส่ข้าวราวๆ 25 ก.ก.แต่เป็นข้าวเปียกจึงหนักเพิ่มอีก 4-5 ก.ก. ดังนั้น ในทำงานเป็นส่วนใหญ่ เมื่อถามสมาชิกกลุ่มว่าจะทำได้นานแค่ไหน พวกเขาบอกว่า 40 กว่าๆ ก็น่าจะต้องเลิกแล้วเพราะใช้ร่างกายหนักมาก

สำหรับการรับจ้างของผู้คนเหล่านี้ประมาณรายได้ราวๆ สัก 10,000 บาทต่อเดือนขึ้นลงตามปริมาณงาน และตามราคาข้าว ช่วงข้าวแพงเจ้าของนาก็จ้างมากเพราะอยากทำเร็วๆ แต่เมื่อข้าวถูกงานก็หดหายไปตามสภาพ ราคารับจ้างก็คือ ไร่ละ 50 บาท ราคานี้เจ้าของออกน้ำมันเอง แต่ถ้าเหมารวมน้ำมันด้วยไร่ละ 60 บาท ราคาเดียวกันทั้งหว่านข้าว หว่านปุ๋ยและพ่นยา ส่วนการตัดข้าวดีดรวมทั้งตัดใบข้าวราคาไร่ละ 100 บาท การตัดใบข้าวเพื่อตัดข้าวดีด หญ้าที่ที่ขึ้นในแปลงนาซึ่งต้องเป็นหญ้าที่สูงพ้นข้าว และบางครั้งก็ตัดใบข้าวอย่างเดียวเพื่อให้ข้าวโปร่งไม่เป็นโรคง่าย หรือไม่ให้สูงจนมากเกิน(สูงมากข้าวจะล้มง่าย)

ในการทำงานทีมงานจะนัดรวมพลกันเวลา 6 โมงเช้าของทุกวัน เมื่อมากันครบก็จะขับมอเตอร์ไซต์ไปยังแปลงนา แต่กรณีที่ออกไปรับจ้างต่างพื้นที่เจ้าของนาจะขับรถปิกอัพมารับ-ส่ง ในแต่ละวันจะทำงานสองรอบคือ รอบเช้าจะทำงานถึง 9 โมงเช้า ส่วนภาคบ่ายออกทำงานราวบ่าย 3 โมงเย็น แต่ละช่วงอาจทำงาน 2-3 แปลง ขึ้นอยู่กับขนาดของแปลงนา พื้นนาราว 30 ไร่ สามารถทำให้เสร็จได้ในเวลาราว 1 ชั่วโมงโดยทีมงานราว 10 คน

รูปที่ 13: ขนเครื่องมือขึ้นรถไปยังแปลงนา

รูปที่ 14: การรับจ้างหว่านข้าว

3. กลุ่มแรงงานรับจ้างผู้หญิง การจ้างแรงงานคนกลุ่มนี้มีลักษณะงานที่แตกต่างไปจากงาน 2 กลุ่มที่กล่าวมาคือ เป็นแรงงานแบบไร้ฝีมือ ไม่ต้องการทักษะ ความชำนาญเฉพาะมากนัก โดยเฉพาะความรู้ด้านเครื่องจักรหรือเครื่องมือการเกษตร และมีลักษณะของการจ้างงานแบบรายวันหรือรายชั่วโมง กล่าวคือ คิดค่าจ้างตามจำนวนเวลาการทำงานไม่ได้พิจารณาจากปริมาณงาน เนื้อที่นา ซึ่งอาจจะเรียกลักษณะเช่นนั้นว่าเป็นแบบเหมาจ้าง

นั่นก็คือ การถอนหญ้าในแปลงนา ซ่อมข้าว การตัดข้าวดีด ซึ่งการตัดข้าวดีดของกลุ่มผู้หญิงจะมีความแตกต่างกันออกไปกล่าวคือ แรงงานผู้ชายจะใช้เครื่องจักรที่มีการผลิตขึ้นเฉพาะ หรืออีกแบบหนึ่งคือปรับจากเครื่องตัดหญ้า มาใช้เดินตัดโดยเปลี่ยนใบบัดให้กว้างและมีความคมมากยิ่งขึ้น แต่ผู้หญิงจะตัดข้าวดีดด้วยมือโดยใช้มีดงอ

รูปที่ 15: กลุ่มดัดข้าวดีด “ป้านาค”

ในตำบลลานตากฟ้ามีกลุ่มที่รับจ้างในลักษณะดังกล่าวนี้รวมกันชัดเจนราว 2 กลุ่มคือ กลุ่มของ “ป้านาค” หมู่ 1 และ “ป้าพิณ” หมู่ 2 แต่ละกลุ่มมีสมาชิกหลักอยู่ราว 5-6 คน กล่าวคือ ทำเป็นอาชีพหลักเลย แต่หากมีงานมากหรืองานเร่งด่วนที่ให้ค่าจ้างที่น่าสนใจก็อาจจะมีการระดมผู้คนที่ต้องการหารายได้พิเศษ งานที่มีอยู่โดยประจำและดูเหมือนจะมีผู้คนที่รับจ้างไม่พอก็คือ งานตัดข้าวดีด เพราะแม้ว่าการตัดข้าวดีดโดยเครื่อง ทำได้ไม่ละเอียด ไม่สามารถล้วงลงไปตัดที่โคลนได้จึงทำให้ข้าวดีดแตกขึ้นมาได้อีก (แม้จะถูกตัดรวงหรือส่วนยอดออกไปก็ตาม)

การทำงานในนาจะคิดเวลาวันละ 8 ชั่วโมงโดยเริ่มลงมือทำงานตั้งแต่ 6 โมงเช้าจนถึงราว 11 โมงเช้า รวมเวลาทำงานช่วงเช้า 5 ชั่วโมง ส่วนช่วงบ่ายจะเริ่มลงทำงานราวบ่ายโมง และเลิกงานเวลา 4 โมงเย็น รวมเวลาอีก 3 ชั่วโมง ส่วนค่าจ้างจะมีความแตกต่างกันกล่าวคือ การตัดข้าวดีด การซ่อมข้าวจะคิดวันละ 350 บาท การถอนหญ้าคิดวันละ 300 บาท อย่างไรก็ดี ในช่วง 2-3 เดือนที่ผ่านทีมป้านาคขึ้นราคาตัดข้าวดีด ซ่อมข้าวเป็น 400 บาท ส่วนการรับจ้างถอนหญ้าเพิ่มเป็น 350 บาท จากการสัมภาษณ์ป้านาคได้รู้ว่าแรงงานดังกล่าวนี้อยู่ในสภาพที่ขลาดแคลนมาก มีงานทำทุกวันไม่มีวันหยุด ถ้าอยากหยุดต้องขอหยุดเอง เพราะเป็นแรงงานที่ต้องใช้ความอดทนสูง ต้องทนแดดร้อนและแดดปัจจุบันก็ร้อนมากขึ้นจนทำให้การทำงานต้องปรับมาเป็นเริ่มทำงานตั้งแต่หกโมงเช้า ส่วนช่วงบ่ายก็เลิกเร็วขึ้น กลุ่มป้านาคมีทีมงานที่สูงอายุ กล่าวคือ ตัว

ป้านาคเองอายุ 69 ปี ลูกทีมที่เหลืออายุราว 60 ปีทั้งสิ้น แต่มีนักเรียนมัธยมที่เป็นลูกหลานอยู่หนึ่งคนที่ออกรับจ้างหารายได้พิเศษบ้างเป็นครั้งคราว

4. กลุ่มช่างสร้างบ้าน จะเป็นกลุ่มอาชีพที่สำคัญอีกกลุ่มหนึ่ง จากการสัมภาษณ์เฉพาะในบางพื้นที่คือในหมู่ 2 และ หมู่ 3 มีช่างสร้างบ้านมืออาชีพอยู่หมู่ละ 1 กลุ่ม หมู่ 2 เคยมีช่วงที่มีชื่อเสียงและทำเป็นอาชีพมาเป็นเวลายาวนานแต่ปัจจุบันอายุมากและสุขภาพไม่ดีจึงเลิกไป แต่ละกลุ่มมีหัวหน้าช่างและลูกมือที่เป็นช่างประจำอีกราว 4-5 คน แต่อย่างไรก็ดี จำนวนลูกมือจะเข้าๆ ออกๆ ตามปริมาณงานที่มีและความสอดคล้องกับเวลาว่าง เพราะส่วนใหญ่ทำนาหรือทำงานในผืนดินของตัวเองไปด้วย การจ้างช่างมักใช้วิธีจ้างเป็นรายวัน หัวหน้าช่างวันละ 450 บาท ลูกน้อง 300 บาท ขึ้นอยู่กับฝีมือด้วย บางคนถ้าฝีมือดีหัวหน้าช่างก็จะต่อรองกับผู้จ้างขอเพิ่มให้สูงขึ้นเป็น 350 บาท

การจ้างแรงงานที่สำคัญอีกกลุ่มหนึ่งก็คือ แรงงานต่างด้าว ซึ่งพบว่า ในตำบลลานตากฟ้ามีแรงงานต่างด้าวที่เป็นชาวพม่าจำนวนราว 30 ครอบครัวมาตั้งที่พักชั่วคราวที่โรงงานประกอบจักรยานยี่ห้อหนึ่งซึ่งตั้งอยู่ในพื้นที่หมู่ 2 เป็นผู้สร้างให้ นอกจากนี้ ยังมีกลุ่มชาวไทยใหญ่และชาวเขาที่ยังไม่ได้สัญชาติไทยอพยพมารับจ้างทำงานในสวนกล้วยไม้ ซึ่งมีอยู่จำนวนหลายแห่งในพื้นที่ดังที่ได้พิจารณามาแล้ว สวนกล้วยไม้พื้นที่ราว 10 ไร่ก็จะจ้างคนต่างด้าวคู่หนึ่งให้อยู่กินและดูแลทำงาน โดยค่าจ้างที่จ่ายคือ คู่ละราว 12,000 บาท หรือคนละราว 6,000 บาทต่อเดือน คนเหล่านี้เข้ามาอยู่หลายปี บางสวนมากันเมื่อ 8-9 ปีแล้วก็มี มาอยู่กันทั้งครอบครัวหรือบางครอบครัวก็มาแต่งงานมีลูกที่นี่จนชาวบ้านบอกว่า เดี๋ยวนี้โรงเรียนมีแต่พม่าเรียน (เช่น โรงเรียนบ้านคลองสว่างอารมณ์มีอยู่จำนวน 9 คน โรงเรียนพุทธธรรมรังสีมีจำนวน 5-6 คน ซึ่งเด็กนักเรียนเหล่านี้ย้ายเข้าออกบ่อยๆ เพราะต้องเปลี่ยนโรงเรียนตามการจ้างงานของพ่อแม่ ปัจจุบันมีการเปิดบ่อกุ้งใหม่ก็ยิ่งต้องการแรงงานต่างด้าวมากยิ่งขึ้น

กลุ่มเคลื่อนไหว

นอกจากกลุ่มและองค์กรชุมชนในมิติด้านอาชีพและสวัสดิการดังกล่าวแล้ว ชุมชนในปัจจุบันยังมีการรวมกลุ่มในลักษณะขบวนการเคลื่อนไหวเพื่อต่อสู้และผลักดันให้เกิดการแก้ไขปัญหาของรัฐในเชิงนโยบาย หากพิจารณาจากภาพของชุมชนภาคกลางดังกรณีบ้านลานตากฟ้าพบว่า ชาวบ้านบางส่วนเป็นสมาชิกเครือข่ายหนี้สินชาวนาแห่งประเทศไทย ซึ่งแต่เดิมคือกลุ่มเดียวกับสมัชชาเกษตรกรรายย่อย (สกย.) ที่นำโดย นคร ศรีวิพัฒน์ แต่ในราวปี 2545 ได้มีการแยกกลุ่มออกมาอย่างน้อย 3 ส่วนคือ กลุ่มสกย.เดิม เครือข่ายหนี้สินชาวนาฯ ที่นำโดย ชรินทร์ ดวงดารา และกลุ่มชาวนา จ.เพชรบุรี “สภาองค์กรเครือข่ายประชาชนแห่งประเทศไทย (สค.ปท.)” เครือข่ายหนี้สินชาวนาฯ มีสมาชิกครอบคลุมทุกจังหวัดในภาคกลาง ชาวบ้านคลองจึงเคยเข้าร่วมการเคลื่อนไหวกับเครือข่ายหนี้สินชาวนาฯ หลายครั้ง นายไพโรจน์ พูนาผล กล่าวว่า “ผมเป็นสมาชิกเครือข่ายฯ ตั้งแต่แรกในปี 2545 เดินขบวนกับพวกเครือข่ายฯ มาแล้วมากกว่า 20 ครั้ง ไปเจอทักษิณที่เพชรบุรีก็ไป... เมื่อครั้งที่เอารถอีแต๋นไปลานพระบรมรูปฯ ผมขับนำหน้าเลย...ขึ้นบนสะพานลอยฟ้าไปเลย”

ชาวบ้านที่อยู่ในพื้นที่ตำบลลานตากฟ้าหมู่ 2 พื้นที่ราว 400 ไร่ ยังมีการจัดตั้งเป็นสหกรณ์การเช่าที่ดินคลองโยง ตั้งแต่การจัดตั้งเมื่อปี 2524 สหกรณ์ดังกล่าวนี้ก็เหมือนกับสหกรณ์โดยทั่วไปที่อยู่ภายใต้การกำกับของรัฐและทำหน้าที่สำคัญเพียงการปล่อยเงินกู้ให้แก่สมาชิกเท่านั้น แต่หลังจากเกิดวิกฤติปัญหาที่ดินในชุมชน ในปี 2544 ชาวบ้านได้ลุกขึ้นมาต่อสู้เพื่อให้รัฐแก้ปัญหาที่ดินทำกิน และได้ร่วมเป็นสมาชิกเครือข่ายปฏิรูปที่ดินแห่งประเทศไทย นับตั้งแต่เดือนมิถุนายน 2551 เป็นต้นมา การต่อสู้เพื่อสิทธิในที่ดินทำกินทำให้สหกรณ์ฯ บ้านคลองโยงมีลักษณะเป็นขบวนการเคลื่อนไหวเพื่อเรียกร้องสิทธิอันพึงมีพึงได้ของตนเองมากกว่าจะเป็นองค์กรการจัดตั้งของรัฐ และร่วมเคลื่อนไหวเดินขบวน ประท้วงรัฐบาล ตลอดจนการปักหลักชุมนุมในช่วงวันที่ 4-12 มีนาคม 2552 ในนามเครือข่ายปฏิรูปที่ดินแห่งประเทศไทย จนกระทั่งนำมาสู่การมอบโฉนดชุมชนในช่วงต้นปี 2554

นอกจากนี้ ในช่วงหลังน้ำท่วมได้เกิดเครือข่ายองค์กรประชาสังคมที่เข้ามาเชื่อมโยงการทำงานโดยศูนย์ติดตามภัยพิบัติจังหวัดนครปฐม และเครือข่ายรักษ์แม่น้ำท่าจีน ซึ่งเครือข่ายดังกล่าวทำงานขับเคลื่อนสมัชชาสุขภาพในระดับพื้นที่ภายใต้การสนับสนุนของสสส. แน่นอนว่าการเข้าร่วมเครือข่ายเหล่านี้อาจจะมีลักษณะการเข้าร่วมโดยผู้นำ แกนนำ แต่อย่างไรก็ดี ก็ยังสะท้อนให้เห็นว่า การก่อตัวของกลุ่ม องค์กรในระดับชุมชนมีอย่างหลากหลายมากขึ้น ที่มาจากเงื่อนไขปัจจัยทั้งปัญหาที่เผชิญ การเข้ามาหนุนเสริมโดยหน่วยงานของรัฐ และเครือข่ายองค์กรประชาสังคม

4.2 กลุ่มอาชีพ และกลุ่มจัดตั้งทางสังคม ขององค์การบริหารส่วนตำบลนิลเพชร

จากการสอบถามพบว่า มีการจัดตั้งกลุ่มอาชีพและกลุ่มจัดตั้งทางสังคมอย่างเป็นทางการใน 2 ระดับ คือ ระดับตำบล ที่จัดตั้งโดยองค์การบริหารส่วนตำบล และแต่ละกลุ่มจะได้รับการสนับสนุนผ่านเงินทุนกู้ยืมแบบไม่มีดอกเบี้ย มีรายละเอียดดังนี้

4.2.1 การจัดตั้งกลุ่มระดับตำบล

- กลุ่มสวัสดิการชุมชนตำบลนิลเพชร จำนวน 1 กลุ่ม
- กลุ่มอาชีพ จำนวน 4 กลุ่ม
    1.กลุ่มหัตถกรรม
    2. กลุ่มแปรรูปผลผลิตทางการเกษตร
    3.กลุ่มอุตสาหกรรม
    4.กลุ่มผลิตภัณฑ์จัดสวน
    (แต่ละกลุ่มสมาชิกประมาณ 10 กว่าคน)
- กลุ่มพันธุ์ข้าวพื้นเมือง จำนวน 1 กลุ่ม
- กลุ่มแกนนำอาสาพัฒนาตำบลนิลเพชร จำนวน 1 กลุ่ม
- ชมรมกีฬาตำบลนิลเพชร จำนวน 1 กลุ่ม
- ชมรมผู้สูงอายุ จำนวน 1 กลุ่ม

ตัวอย่างที่สะท้อนให้เห็นภาพของกลุ่มจัดตั้งในระดับตำบลที่มีการบริหารจัดการอย่างเข้มแข็ง คือ “กองทุนสวัสดิการชุมชน ตำบลนิลเพชร” ผ่านการสัมภาษณ์ นายสกุล ยอดศรีคำ ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 8 ซึ่งเล่าที่มาของการก่อตั้งกองทุนว่า มีกำนันเป็นประธาน และมีผู้ใหญ่บ้าน รวมทั้งสมาชิก อบต. เป็นกรรมการโดยตำแหน่ง เริ่มก่อตั้งเมื่อวันที่ 27 มิถุนายน ปี 2551 จัดหาสมาชิกเข้าร่วมกองทุนครั้งแรกได้ 38 คน รวมเงินทั้งสิ้น 1,210 บาทถ้วน โดยชาวบ้านร่างระเบียบร่วมกันพร้อมกับใช้ระเบียบกองทุนเงินออมแห่งชาติ ปัจจุบันมีสมาชิกกว่า 2 พันคน (หมู่ 8 ซึ่งผู้ใหญ่สกุลดูแลอยู่มีสมาชิกประมาณ 300 กว่าคน) ทั้งนี้ ชาวบ้านไม่จำเป็นต้องเข้าเป็นสมาชิกทุกคน

ปัจจุบันกลุ่มมียอดเงินกว่า 3 ล้านบาท มาจากเงินที่เก็บจากสมาชิก (ประมาณ 2 ล้าน 6 แสนบาท) และเงินสนับสนุนโดยตรงจากรัฐ (คิดเป็นร้อยละจากเงินออมของสมาชิก ออมได้เท่าไหร่จะสมทบเพิ่มตามจำนวนเงิน) มีการจัดเก็บ และจ่ายเงินสวัสดิการ รวมถึงประชุมคณะกรรมการทุกวันที่ 5 ของเดือน ชาวบ้านต้องออมวันละ 1 บาท คิดเป็นประมาณ 365 บาทต่อปี มีนายกฤษณะ เล็บครุฑ ประธานสภา อบต. เป็นผู้ประสานงานสมาชิก มีนายสกุล ยอดศรีคำ ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 8 เป็นเหรัญญิก

ผู้ใหญ่สกุลได้ให้ข้อสังเกตว่า “การชักชวนชาวบ้านเข้าเป็นสมาชิกไม่ได้ใช้วิธีการโดยสมัครใจเสมอไป แต่กำนันกลับใช้วิธีการใส่ชื่อชาวบ้านบางคนเข้าเป็นสมาชิกเลย ส่งผลให้มีชาวบ้านบางคนที่โดนใส่ชื่อยอมจ่ายเงินด้วยความจำยอม ขณะที่บางส่วนก็ไม่ยอม ทำให้กำนันต้องเป็นผู้จ่ายเงินให้แทน ซึ่งถือเป็นการซื้อใจชาวบ้านวิธีหนึ่ง แต่กลับส่งผลเสียต่อกลุ่มคือ ทำให้ชาวบ้านไม่ได้มีส่วนร่วมในกองทุนอย่างแท้จริง”

ผู้ใหญ่สกุลยังกล่าวอีกว่า “มีเรื่องการเมืองในกลุ่มสวัสดิการด้วย อาทิ เวลามีการแข่งเลือกตั้งตำแหน่งต่างๆ ในตำบลหรือหมู่บ้าน หากฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งแพ้ ฝ่ายนั้นก็มักจะไม่ยอมจ่ายเงินให้กองทุน จนกระทั่งลาออกจากการเป็นสมาชิก เพราะกองทุนดังกล่าวเป็นหน้าที่รับผิดชอบโดยตรงของฝ่ายที่ชนะในการจัดเก็บเงิน เช่นในกรณีของหมู่ 7 เป็นต้น”

แม้ว่ากลุ่มสวัสดิการชุมชนจะดำเนินการมาแล้วกว่า 6 ปี แต่ก็ยังพบว่ามีปัญหา ดังนี้

1. มีคนที่ทำงานจริงๆ ให้กับกลุ่มน้อย เวลามีการลงมติมักไม่รู้ข้อมูลพื้นฐานในเรื่องที่ต้องตัดสินใจอะไรเลย เน้นฟังพวกพ้องมากกว่าจะสนใจรายละเอียดของประเด็นที่ต้องพิจารณา

2. ไม่มีการจ่ายเงินสวัสดิการแบบขั้นบันได (สมาชิกจะได้เงินสวัสดิการเพิ่มขึ้นตามจำนวนปีที่เป็นสมาชิก) คือ สมาชิกที่เพิ่งเข้าใหม่ได้เงินสวัสดิการเท่ากับคนที่เป็นมานานแล้ว ทำให้สมาชิกบางคนไม่พอใจและลาออก โดยเคยมีการเสนอในที่ประชุมให้มีการเปลี่ยนแปลงแล้ว แต่กรรมการบางคนไม่สนใจ บอกว่าจะออกก็ช่างเขา ซึ่งในกรณีที่สมาชิกเก่าลาออก แล้วมาสมัครใหม่ให้จ่ายเงินย้อนหลังนับจากวันที่ลาออก จะได้รับประโยชน์เท่าเดิม

3. คณะกรรมการกองทุนใช้เงินไม่เป็น เช่น ในการประชุมปี 2554 – 2556 มีการจัดประชุมใหญ่ ใช้โต๊ะกว่า 100 ที่ และแจกของที่ระลึกมูลค่ากว่า 3 – 4 แสนบาท ซึ่งถูกวิจารณ์ว่าใช้เงินฟุ่มเฟือยมากเกินไป อย่างไรก็ตาม การจัดงานดังกล่าวยังเป็นเรื่องของการเมืองด้วย คือ ฝ่ายที่จัดใช้เงินของกองทุนในการหาเสียงล่วงหน้าให้กับตนเอง

4. การทุจริต เช่น สมาชิกมีการแก้ไขใบเสร็จค่ารักษาพยาบาลจากที่นอนรักษาตัว 3 วัน เป็น 8 วัน เพื่อให้เบิกเงินกองทุนได้มากขึ้น เป็นต้น

ตารางที่ 28: ระเบียบการเบิกจ่ายเงินของกองทุนสวัสดิการชุมชน ตำบลนิลเพชร

ประเภท	การเบิกจ่าย	หมายเหตุ
1. เสียชีวิต	จ่าย 10,000 บาท พร้อมพวงหรีด ไม่เกิน 350 บาท	สมาชิกใหม่ ครบ 3 เดือน จ่าย 5,000 บาท เป็นสมาชิกครบ 1 ปี (นับจากวันสมัคร) จ่าย 10,000 บาท
2. เจ็บ - ป่วย	นอนโรงพยาบาลคืนละ 300 บาท 10 คืน/ปี	สมาชิกใหม่ ครบ 3 เดือน จ่าย คืนละ 200 บาท เป็นสมาชิกครบ 1 ปี (นับจากวันสมัคร) จะได้รับ คืนละ 300 บาท
3. คลอดบุตร	ได้เงินขวัญถุง 800 บาท / บุตรที่เกิดใหม่จากพ่อและแม่ที่เป็นสมาชิกกองทุนจะได้สิทธิ์เป็นสมาชิกกองทุนฟรี 1 ปี	เป็นสมาชิกครบ 1 ปี (นับจากวันสมัคร) ได้ขวัญถุง 800 บาท / เป็นสมาชิกครบ 6 เดือน กองทุนจึงจะคุ้มครอง
4. อุบัติเหตุฉุกเฉิน	ไม่นอนโรงพยาบาลจ่าย 500 บาท (1ครั้ง/1 ปี)	จะต้องเกิดจากอุบัติเหตุเท่านั้น
5. ทุนการศึกษา	สมาชิกระดับอนุบาล-ประถมศึกษาปีที่ 6 คนละ 100 บาท/ปี	จ่ายในวันเด็กแห่งชาติ
6. สวัสดิการผู้สูงอายุที่มีอายุมากที่สุด	โดยจ่ายหมู่บ้านละ 1 คน คนละ 500 บาท (ได้รับสิทธิเพียงครั้งเดียว)	จ่ายในวันผู้สูงอายุแห่งชาติ (วันที่ 13 เมษายนของทุกปี) โดยเกณฑ์ผู้สูงอายุจะต้องมีอายุ 80 ปีขึ้นไป และมีอายุมากที่สุดในหมู่บ้าน ทั้งนี้ ผู้สูงอายุต้องเป็นสมาชิกกองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลนิลเพชร
7. สวัสดิการอัคคีภัย	จ่ายค่าซ่อมแซมบ้านรายละไม่เกิน 1,000 บาท	ใช้หลักเกณฑ์เดียวกับอบต. และต้องอยู่ในดุลยพินิจของคณะกรรมการกองทุน

ตารางที่ 29: รายชื่อคณะกรรมการกองทุนสวัสดิการชุมชน (วันละบาท) ปี 2557

ตำแหน่ง	รายชื่อ	
ที่ปรึกษากองทุน	1. นายจรัณ วงศ์วาร นายกอบต.นิลเพชร	
ประธานกองทุน	2. นายสินทบ โพธิ์อุบล	
กรรมการ	3. นายเจนต์ คงฉิม	4. นายบัวแย้ม รัตน์ไทรแก้ว
	5. นายสกุล ยอดศรีคำ	6. นายสุระพันธ์ นมนาน
	7. นายชวน สุดจิตจูล	8. นายสุวิจักขณ์ สหตังไทรแก้ว
	9. นายสุภัส แสงวารินทร์	10. นายสมาน ดิษฐพูล
	11. นายสายชล ไกรสาลี	12. นายวิชิต หอมอุดม
	13. นายจำนงค์ เพิ่มทองอินทร์	14. นายวิเชียร ไทรจำปา
	15. นายสิทธ์ ไทรฟัก	16. นายธนวัฒน์ แก้วไทรนันท์
	17. นายไพโรจน์ เจริญอินทร์พรม	18. นายประเทือง นักฆ้อง
	19. นายพิสิฐชัย ตั้งเหลียง	20. นายกฤษณะ เล็บครุฑ
	21. นายคีรีวุฒิ แก้วไทรกล่ำ	22. นายสมเดช ดิษฐพูล
	23. นายประภา เพียรภักดี	24. นายสนั่น จำปาวงค์
	25. นายนะที เส็งเจริญ	26. นายสมเกียรติ ประทุมสินธุ์
	27. นายนที ไทรบัวแก้ว	28. นายอเนก กสิกวัธน
	29. นายประชิต เฟื่องฟู	

ขณะที่กลุ่มอาชีพและกลุ่มจัดตั้งระดับที่สอง คือ ในระดับหมู่บ้าน จะจัดตั้งและแยกกองทุนกันไปเอง (ทำให้ไม่มีการบันทึกข้อมูลของแต่ละหมู่บ้านในฐานข้อมูลขององค์การบริหารส่วนตำบล) มีเงินหมุนเวียนประมาณ 500,000 บาทต่อกลุ่มต่อปี โดยองค์การบริหารส่วนตำบลช่วยสนับสนุนประมาณ 100,000 บาทต่อปี เป็นเงินทุนกู้ยืมระยะสั้น 3 เดือน (หากคืนเงินครบตามกำหนด จะเพิ่มยอดเงินให้ในครั้งถัดไป) ส่วนใหญ่มีการบริหารจัดการที่เข้มแข็งจึงอยู่มาได้เป็นสิบปี ส่วนมากจะเป็นกลุ่มทางการเกษตร จึงเน้นยืมเงินมาซื้อปุ๋ยยา เพราะถ้าเชื่อกับร้านค้าจะดอกเบี้ยสูงมาก

สำหรับกรณีตัวอย่างของกลุ่มอาชีพในระดับหมู่บ้าน คือ หมู่ 8 มีกลุ่มอาชีพในระดับหมู่บ้านที่หลากหลาย ซึ่งกลุ่มเหล่านี้เป็นการผลักดันโดยระดับหมู่บ้าน เป็นแผนของหมู่ 8 ไม่ใช่ระดับองค์การบริหารส่วนตำบล จากนั้นจึงมีหน่วยงานภาครัฐมาสนับสนุน เช่น เกษตรจังหวัดมาช่วยทำงานในระดับปฏิบัติการและองค์การบริหารส่วนตำบล รวมถึงผู้ใหญ่บ้านเป็นฝ่ายคอยสนับสนุนด้านเงินทุน อาทิ

1. กลุ่มพืชผัก

2. กลุ่มถนอมอาหาร

3. กลุ่มใบบัวบก มีทั้งแปรรูป คือ แปรรูปเป็นใบบัวบกทอดรสชาติต่างๆ อาทิ รสพิซซ่า ซึ่งมีการทำ GMP กับมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ เพื่อช่วยเรื่องกระบวนการแปรรูปให้มีคุณภาพ มีชาวบ้านเข้าร่วมเยอะ เพราะได้ราคาดี นอกจากนี้ ยังมีรายการโทรทัศน์มาถ่ายทำเกี่ยวกับสินค้าแปรรูปด้วย และแบบขายสด มีพ่อค้ารับซื้อในราคาถุงละ 300 บาท เพื่อนำไปขายต่อที่ตลาดไท ตลาดมุมเมือง เป็นต้น ส่วนข้อด้อยของกลุ่ม คือ ต้องมีคนงานคอยดูแลเป็นจำนวนมาก

4. ชมรมไก่พื้นเมือง ตั้งโดยผู้ใหญ่บ้านเอง มีสมาชิก 10 กว่าคน เน้นเลี้ยงเพื่ออนุรักษ์ไก่ชน ตั้งมาได้ 4 ปีแล้ว แต่ไม่ค่อยมีงบประมาณช่วย ขณะที่ในอดีตเคยมีกลุ่มจังหวัดโทรมาสอบถามแล้ว จึงคาดว่าอาจมีการสนับสนุนในอนาคต

4.2.2 ความสัมพันธ์ของชุมชนกับผู้ใหญ่บ้านและองค์การบริหารส่วนตำบล

สำหรับปฏิสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านกับผู้นำชุมชน อาทิ ผู้ใหญ่บ้าน และนายกองค์การบริหารส่วนตำบลจะมีรูปแบบแตกต่างกันไป ชาวบ้านบางส่วนมีความสัมพันธ์ที่ดีกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และผู้ใหญ่บ้าน เนื่องจากได้รับประโยชน์จากโครงการบางโครงการขององค์การบริหารส่วนตำบล เช่น โครงการสนับสนุนเงินทุนให้กลุ่มอาชีพในหมู่บ้านประมาณ 100,000 บาทต่อปี (ทางกลุ่มอาชีพจะมีเงินหมุนเวียนประมาณ 500,000 บาทต่อกลุ่ม) เพื่อเป็นเงินทุนกู้ยืมระยะสั้น 3 เดือน (หากคืนเงินครบตามกำหนด จะเพิ่มยอดเงินให้ในครั้งถัดไป) ทั้งนี้ กลุ่มส่วนใหญ่จะมีการบริหารจัดการที่เข้มแข็ง เพราะสามารถอยู่ได้มาเป็นสิบปี โดยส่วนมากเป็นกลุ่มทางการเกษตร จึงเน้นยืมเงินมาซื้อปุ๋ย และยาฆ่าแมลง เพราะถ้าเชื่อกับร้านค้าจะมีดอกเบี้ยสูงมาก

อย่างไรก็ตาม ยังคงมีชาวบ้านบางส่วนที่มีความสัมพันธ์ที่ไม่ราบรื่นกับผู้นำชุมชนเท่าไหร่นัก อาทิ กรณีกองทุน SML ที่ผู้ใหญ่บ้านบางคนกล่าวว่า ในบางปีมีการล็อกเสป็คจากภาครัฐด้วย คือ บังคับให้ทุกหมู่บ้านต้องขอเงินไปซื้อเครื่องกรองน้ำจากบริษัทฯ หนึ่งเท่านั้น ถ้าหากหมู่บ้านใดไม่ของบไปซื้อเครื่องกรองน้ำก็จะไม่ได้รับการอนุมัติเงิน อีกทั้งยังต้องจ่ายเงินใต้โต๊ะให้หน่วยงานที่ดูแลประมาณ 1 หมื่นบาทด้วย ซึ่งหมู่ที่ผู้ใหญ่คนดังกล่าวดูแลขอทุนไม่ได้อยู่ 2 ปี เพราะไม่ยอมขอตามที่ล็อกเอาไว้ โดยหมู่ที่ดูแลจะเน้นการให้ชาวบ้านยืมปุ๋ยไปใช้แบบไม่มีดอกเบี้ย แต่หมู่อื่นจะเน้นแจกข้าวสาร โต๊ะ เก้าอี้ และเครื่องกรองน้ำทุกบ้าน หากใครไม่เอาก็เอาเงินไปแทน ต่อมารัฐบาลให้เลิกกองทุน SML เพราะขาดทุน แต่หมู่ที่ดูแลกลับยังบริหารจัดการกองทุนได้ และมีเงินกว่า 7 แสนบาท เพราะมีเงินเหลือจากการปล่อยกู้ปุ๋ยให้ชาวบ้าน แม้จะได้กำไรไม่มากก็ตาม เนื่องจากปล่อยถูกกว่าเอกชนประมาณ 20 บาท คือ ปล่อยที่ 630 บาทต่อลูก มาจากต้นทุน 620 บาทรวมกับค่าธรรมเนียม 10 บาท ขณะที่เอกชนปล่อย 640 บาท มีดอกเบี้ยอีกร้อยละ 2 – 3 เท่ากับเสียดอกเบี้ยอีกเป็นร้อยบาท

4.3 การจัดตั้งทางสังคมและการรวมกลุ่มของพื้นที่ศาลายา

การรวมกลุ่มที่พบในพื้นที่มีทั้งแบบที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ รวมถึงความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มและบุคคลก็เช่นเดียวกันที่มีทั้งแบบที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ อย่างไรก็ตามในที่นี้จะเน้นเฉพาะกลุ่มและความสัมพันธ์ที่มีลักษณะในเชิงเศรษฐกิจเป็นหลัก

กลุ่มที่เป็นทางการหมายถึงกลุ่มที่จดทะเบียนกับหน่วยงานราชการตามกฎหมายต่างๆ เช่น กลุ่มวิสาหกิจชุมชน ซึ่งต้องจดทะเบียนกับคณะกรรมการวิสาหกิจชุมชน กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ กลุ่มแม่บ้านOTOP ซึ่งต้องจดทะเบียนกับกรมพัฒนาชุมชน กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ และยังรวมถึงกลุ่มที่มีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดต่อเนื่องกับหน่วยงานราชการโดยเฉพาะอย่างยิ่งหน่วยงานภาควิชาการและสุขภาพ ซึ่งในที่นี้คือมหาวิทยาลัยมหิดลและกระทรวงสาธารณสุข ส่วนกลุ่มที่ไม่เป็นทางการหมายถึงกลุ่มที่ไม่ได้จดทะเบียนกับหน่วยงานราชการตามกฎหมาย เช่น กลุ่มรับจ้างทางการเกษตร

ในส่วนของความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มและระหว่างบุคคล ความสัมพันธ์ที่เป็นทางการหมายถึงความสัมพันธ์ตามตำแหน่งหน้าที่ของบุคคลและของกลุ่ม เช่นความสัมพันธ์ระหว่างองค์การบริการส่วนตำบลกับชาวบ้าน ความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าหน้าที่ราชการกับกลุ่มวิสาหกิจชุมชน เป็นต้น ในขณะที่ความสัมพันธ์ที่ไม่เป็นทางการหมายถึงความสัมพันธ์ในลักษณะที่รู้จักกันเป็นส่วนตัว เพื่อนฝูง เครือญาติ ซึ่งในพื้นที่นี้พบความสัมพันธ์ในลักษณะในลักษณะที่ไม่เป็นทางการนี้ซ้อนทับอยู่กับความสัมพันธ์ที่เป็นทางการ

ตารางที่ 30: จำนวนวิสาหกิจชุมชนในพื้นที่ตำบลศาลายาต่อเนื่องกับตำบลมหาสวัสดิ์

ชื่อวิสาหกิจชุมชน	ที่ตั้ง	ปีที่จดทะเบียน
วิสาหกิจชุมชนกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรมหาสวัสดิ์	**ม. 3 มหาสวัสดิ์**	**17/10/2548**
วิสาหกิจชุมชนกลุ่มแม่บ้านเกษตรแปรรูปสมุนไพรศาลายา (น้ำลูกยอ)	ม. 5 ศาลายา	17/10/2548
วิสาหกิจชุมชนกลุ่มขนมอบตำบลมหาสวัสดิ์	ม. 3 มหาสวัสดิ์	18/10/2548
วิสาหกิจชุมชนกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรคลองปฏิรูป 1	ม. 4 มหาสวัสดิ์	18/10/2548
วิสาหกิจชุมชนกลุ่มสตรีสหกรณ์การเกษตรปฏิรูปที่ดิน	ม. 4 มหาสวัสดิ์	9/11/2548
วิสาหกิจชุมชนการแปรรูปกล้วยฉาบ	ม. 2 มหาสวัสดิ์	9/11/2548
วิสาหกิจชุมชนเครื่องประดับ หมู่ที่ 2 ต.ศาลายา	ม. 2 ศาลายา	1/12/2548
วิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรล่องเรือชมสวนเลียบคลองมหาสวัสดิ์	**ม. 1 ศาลายา**	**29/9/2549**
วิสาหกิจชุมชนแปรรูปผลไม้ตำบลศาลายา	**ม. 1 ศาลายา**	**21/11/2549**
วิสาหกิจชุมชนกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรชุมชนวัดสุวรรณ(ชาตะไคร้)	ม. 1 ศาลายา	4/12/2549
วิสาหกิจชุมชนผลิตเมล็ดพันธุ์ข่วพันธุ์ดีในฝืนดินพระราชทาน	ม. 4 มหาสวัสดิ์	29/12/2549

ชื่อวิสาหกิจชุมชน	ที่ตั้ง	ปีที่จดทะเบียน
วิสาหกิจชุมชนกลุ่มผลิตปุ๋ยอินทรีย์ชีวภาพ หมู่ที่ 3 ตำบลมหาสวัสดิ์	ม. 3 มหาสวัสดิ์	12/12/2550
วิสาหกิจชุมชนพลคอลเลคชั่น	ม. 1 ศาลายา	5/11/2551

ที่มา : สำนักงานเกษตรอำเภอพุทธมณฑล ปี 2552

ข้อมูลจากตารางพบว่าวิสาหกิจชุมชนในตำบลศาลายาเกือบทั้งหมดจะอยู่ในพื้นที่หมู่ 1 ซึ่งเป็นหมู่ที่มีลักษณะเป็นชุมชนชนบทมากที่สุดเมื่อเทียบกับหมู่ 2-5 ดังได้กล่าวไปแล้วบทก่อนหน้า อย่างไรก็ตามพบว่าวิสาสหกิจชุมชนจำนวนหนึ่งได้เลิกประกอบการไปแล้ว เช่น วิสาหกิจชุมชนกลุ่มขนมอบตำบลมหาสวัสดิ์ที่อยู่ในเขตพื้นที่หมู่ที่ 3 ของตำบลมหาสวัสดิ์ และบางวิสาหกิจชุมชนสามารถดำเนินการได้อย่างต่อเนื่องและมีการเติบโตเป็นที่น่าพอใจ ซึ่งในส่วนต่อไปจะกล่าวถึงกลุ่มวิสาหกิจชุมชน 3 แห่งคือ วิสาหกิจชุมชนกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรมหาสวัสดิ์ วิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรล่องเรือชมสวนเลียบคลองมหาสวัสดิ์ และวิสาหกิจชุมชนแปรรูปผลไม้ตำบลศาลายา เนื่องจากทั้ง 3 กลุ่มเป็นกลุ่มที่มีความน่าสนใจทั้งในแง่ของการเติบโต พัฒนาการและความสัมพันธ์ที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ

4.3.1 กลุ่มวิสาหกิจชุมชนล่องเรือชมสวนเลียบคลองมหาสวัสดิ์

จุดเริ่มต้น

การท่องเที่ยวทางเรือชมคลองมหาสวัสดิ์มีมาตั้งแต่ก่อนปี พ.ศ. 2543 โดยนายอำเภอธวัชชัย นายอำเภอพุทธมณฑลเป็นผู้ริเริ่ม และได้รับการส่งเสริมจากการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย(ททท.) โดยมีจุดขึ้นลงเรืออยู่ที่บริเวณหน้าโรงพยาบาลศาลายาซึ่งเป็นพื้นที่ของหมู่ที่ 3 ตำบลศาลายา อย่างไรก็ตามการดำเนินการในช่วงนี้ยังมีลักษณะการจัดการที่ไม่เป็นระบบและไม่ได้ดำเนินการโดยคนในชุมชน

ต่อมาคณะรัฐมนตรีได้มีมติเมื่อวันที่ 8 สิงหาคม 2543 เห็นชอบมาตรการเสริมการพัฒนาชนบทและชุมชน (มพช.) เพื่อสนับสนุนการฟื้นตัวของระบบเศรษฐกิจและส่งเสริมการสร้างรากฐานในการพัฒนาประเทศระยะยาว ประกอบด้วย 5 โครงการภายใน วงเงิน 3,695,000,000 บาท โดยมี โครงการท่องเที่ยวไทยและท่องเที่ยวเชิงเกษตร วงเงิน 690,502,000 บาทเป็น 1 ใน 5 โครงการดังกล่าว มีหน่วยงานที่รับผิดชอบคือการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย สำนักงานปลัดกระทรวงมหาดไทย และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อสนับสนุนและส่งเสริมให้คนไทยเที่ยวเมืองไทยเพิ่มขึ้น สร้างรายได้ทั้งจากในประเทศและต่างประเทศให้แก่ชนบทและชุมชนเกษตรกร สนับสนุนการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ยั่งยืน และเกิดการจ้างงานมากขึ้น โดยพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวสำคัญทั่วประเทศ 106 โครงการ ในพื้นที่ 74 จังหวัด

กรมส่งเสริมการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ได้รับนโยบายดังกล่าวมาปฏิบัติ โดยได้มีคำสั่งให้สำนักงานเกษตรจังหวัดทั่วประเทศดำเนินการหาข้อมูลเกี่ยวกับพื้นที่การเกษตรในแต่ละจังหวัดที่จะมีศักยภาพในการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยว โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างงานและสร้างรายได้ให้กับคน

ในพื้นที่เพื่อไม่ให้เกิดการอพยพเคลื่อนย้ายถิ่นฐานจากชนบทเข้าสู่เมือง ซึ่งในระยะแรกนี้มี 28 จังหวัดที่ได้รับการส่งเสริม โดยมีจังหวัดนครปฐมเป็น 1 ใน 28 จังหวัดด้วย

ในส่วนของสำนักงานเกษตรอำเภอพุทธมณฑล ได้มอบหมายให้คุณปราณีต เขียววิจิตร(ที่ชาวบ้านในพื้นที่เรียกกันติดปากว่าป้าแป้น)ซึ่งในขณะนั้นดำรงตำแหน่งผู้ช่วยเกษตรอำเภอ ซึ่งเป็นผู้ที่มีความรู้ความเข้าใจในสภาพของพื้นที่และมีความสนิทสนิมใกล้ชิดกับชาวบ้านเป็นอย่างดีเป็นผู้ดำเนินการ

การจัดตั้งกลุ่ม

คุณปราณีตเริ่มต้นด้วยการพูดคุยกับผู้นำชุมชนเช่นผู้ใหญ่มนูญ นราสดใสซึ่งเป็นผู้ใหญ่บ้านของหมู่ที่ 1 ตำบลศาลายา ผู้นำกลุ่มต่าง ๆ เช่นคุณประทุม สวัสดิ์นำ(ที่ชาวบ้านเรียกกันติดปากว่าลุงทุม) ซึ่งเป็นประธานกลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกข้าวในตำบลศาลายา รวมถึงข้าราชการซึ่งเป็นที่นับถือของคนในพื้นที่เช่น นายแพทย์วัฒนา เทียมปฐมซึ่งเป็นผู้อำนวยการโรงพยาบาลพุทธมณฑลในเบื้องต้นเกี่ยวกับความเป็นไปได้ของการจัดโครงการ ซึ่งก็ได้รับการตอบรับเป็นอย่างดีผู้นำชุมชน และได้ข้อสรุปว่าอำเภอพุทธมณฑลโดยเฉพาะพื้นที่ริมคลองมหาสวัสดิ์ซึ่งเป็นส่วนต่อเนื่องระหว่างหมู่ที่ 3และหมู่ที่ 1 ของตำบลศาลายากับหมู่ที่ 3 ของตำบลมหาสวัสดิ์น่าจะสามารถพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรได้ด้วยเหตุผลดังนี้

1. บริเวณพื้นที่ของตำบลศาลายาและตำบลมหาสวัสดิ์ มีความหลากหลายของการเกษตรไม่ว่าจะเป็น สวนกล้วยไม้ สวนผลไม้ นาข้าว นาบัว

2. มีการรวมกลุ่มของชาวบ้านในลักษณะของกลุ่มสตรีผลิตผลไม้แปรรูปที่มีความเข้มแข็ง

3. การที่มีวิถีชีวิตชุมชนริมคลองสำคัญซึ่งเป็นคลองเก่าแก่และยังคงใช้ประโยชน์ทั้งในด้านการสัญจรและการชลประทานคือคลองมหาสวัสดิ์ ซึ่งมีการจัดการท่องเที่ยวทางเรืออยู่ก่อนแล้ว

4. มีการคมนาคมที่สะดวก เพราะมีถนนลาดยางเข้าถึงได้ง่าย และอยู่ไม่ห่างไกลจากกรุงเทพฯมากนัก

หลังจากนั้นคุณปราณีตและคณะจึงทำการทาบทามเจ้าของสถานที่และคนขับเรือเพื่อสอบถามตามความสมัครใจว่ามีใครบ้างที่จะต้องการจะร่วมโครงการสร้างแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตร โดยมีเงื่อนไขว่าเกษตรกรเจ้าของเรือเรือจะต้องมีเวลาว่างมาขับเรือรับส่งและนำเที่ยวให้กับนักท่องเที่ยวได้ ในขณะที่เกษตรกรเจ้าของสถานที่หรือจุดขึ้นชมก็จะต้องสามารถให้การต้อนรับนักท่องเที่ยวได้

ในช่วงแรกเจ้าของสถานที่ส่วนใหญ่ไม่ว่าจะเป็นสวนกล้วยไม้ สวนผลไม้ และนาบัว ไม่ต้องการเข้าร่วมโครงการและไม่ต้องการให้มีโครงการดังกล่าวเนื่องจากยังไม่มีความคุ้นเคยและไม่รู้ว่าจะต้องทำตัวอย่างไร รวมถึงกลัวความวุ่นวายที่จะเกิดขึ้นหากจะมีนักท่องเที่ยวซึ่งเป็นคนนอกชุมชนเข้ามาท่องเที่ยวในชุมชนและในบ้านของตนเอง มีแค่เพียงคุณปราณี สวัสดิ์แดง ประธานกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรมหาสวัสดิ์เท่านั้นที่ต้องการเข้าร่วมโครงการ เพราะเห็นว่าจะเป็นช่องทางในการประชาสัมพันธ์ผลผลิตของกลุ่มและจะทำให้สามารถขายผลผลิตของกลุ่มให้กับนักท่องเที่ยวได้ แต่เนื่องจากคุณปราณีตและคณะไม่ว่าจะเป็นผู้ใหญ่มนูญ นราสดใส คุณประทุม สวัสดิ์นำ และนายแพทย์วัฒนา เทียมปฐม ล้วนแต่เป็นผู้ที่มี

ความคุ้นเคยกับพื้นที่เป็นอย่างดีประกอบกับเป็นที่ยอมรับนับถือของชาวบ้าน คุณปราณีตจึงสามารถชี้ให้เห็นถึงข้อดีของการเข้าร่วมโครงการและชักชวนให้เกษตรกรเจ้าของเรือ 10 คนและเกษตรกรเจ้าของพื้นที่ทางการเกษตรอันได้แก่

คุณชุบ คชเวช เจ้าของสวนกล้วยไม้

คุณบุญเลิศ เศรษฐอำนวยเจ้าของสวนผลไม้และนาข้าว

คุณปราณี สวัสดิ์แดง ประธานกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรมหาสวัสดิ์

คุณแจ่ม สวัสดิ์โตเจ้าของนาบัว

ให้เข้าร่วมโครงการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตร : ล่องเรือชมคลองมหาสวัสดิ์

จากนั้นคุณประณีตจึงได้จัดประชุมผู้เกี่ยวข้องเพื่อจัดตั้งคณะทำงานบริหารจัดการ และตั้งศูนย์บริการการท่องเที่ยว โดยในส่วนของคณะทำงานบริหารจัดการนั้นคุณปราณีตให้คนในพื้นที่บริหารจัดการด้วยตนเอง ดังนั้นคุณประณีตและนายแพทย์วัฒนาจึงมิได้เข้าร่วมเป็นคณะทำงานนี้ด้วย คณะทำงานประกอบด้วย

1. นายประทุม สวัสดิ์นำ เป็นประธานคณะทำงาน
2. นายมนูญ นราสดใส เป็นรองประธานคณะทำงาน
3. นางสาวจงดี เศรษฐอำนวย เป็นเหรัญญิก
4. นางสมใจ นราสดใส เป็นประชาสัมพันธ์
5. นางสุวรรณ ผาสุกดี เป็นเลขานุการ

โดยกำหนดให้มีการประชุมกันทุกเดือน เดือนละ 1 ครั้งเพื่อติดตามผลงานและรับทราบปัญหาต่าง ๆ รวมถึงได้จัดตั้งศูนย์บริการการท่องเที่ยวซึ่งจะเป็นจุดต้อนรับและให้นักท่องเที่ยวลงเรืออยู่ตรงบริเวณบ้านของนายนูญ นราสดใสซึ่งเป็นรองประธานคณะทำงานและเป็นผู้ใหญ่บ้านของหมู่ที่ 1 ตำบลศาลายา

ในส่วนของการจัดการผลตอบแทน คุณปราณีตกำหนดให้เก็บค่าบริการจากนักท่องเที่ยวในราคา 300 บาทต่อเรือหนึ่งลำบวกด้วย 70 บาทต่อนักท่องเที่ยวหนึ่งคน โดยเกษตรกรผู้ขับเรือและนำชมได้รับค่าตอบแทนเที่ยวละ 300 บาท และเกษตรกรเจ้าของสถานที่ได้รับค่าตอบแทนแตกต่างกันไปตามแต่ละจุดดังนี้

ตารางที่ 31: ผลตอบเทนค่าบริการจากนักท่องเที่ยว

จุดบริการ	ค่าบริการ
ศูนย์บริการนักท่องเที่ยว(จุดลงเรือ)	20 บาทต่อคน
สวนกล้วยไม้	10 บาทต่อคน
สวนผลไม้	20 บาทต่อคน
กลุ่มแม่บ้าน	10 บาทต่อคน
นาบัว	10 บาทต่อคน

ในเวลาต่อมาคณะทำงานทั้ง 5 คนได้มีมติให้แบ่งส่วนรายได้จากศูนย์บริการนักท่องเที่ยว 10 บาทต่อคนมาใช้เป็นงบสำหรับดำเนินการของคณะทำงาน และคุณปราณี สวัสดิ์แดงประธานกลุ่มแม่บ้านได้ร่วมสนับสนุนค่าใช้จ่ายโดยให้หักจากส่วนแบ่งของกลุ่มแม่บ้าน 5 บาทต่อคน เนื่องจากคุณปราณีต้องการผลักดันให้เกิดการตั้งกลุ่มให้ได้เพราะเชื่อว่ากลุ่มแม่บ้านของตนจะสามารถขายผลิตภัณฑ์ได้มากขึ้น

ความสัมพันธ์และการสนับสนุนจากหน่วยงานต่างๆ

เมื่อได้ตัวบุคคลและสถานที่ครบถ้วน คุณปราณีตและคณะทำงานจึงได้ประสานงานไปยังสำนักงานการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ภาคกลางเขต 1 จังหวัดกาญจนบุรีให้มีการจัดอบรมหลักสูตรการบริการและจัดการท่องเที่ยว และหลักสูตรผู้นำชมแหล่งท่องเที่ยวให้กับคนในพื้นที่โดยเฉพาะอย่างยิ่งเกษตรกรที่จะเข้าร่วมโครงการ รวมถึงได้มีการขอความร่วมมือในการช่วยประชาสัมพันธ์ไปยังหน่วยงานราชการต่าง ๆ เช่น สำนักงานเกษตรอำเภอ สำนักงานการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย และทางหนังสือพิมพ์และโทรทัศน์ เช่นเดลินิวส์ ไทยรัฐ ช่อง 5 ช่อง 9 ไอทีวี

ในส่วนของการปรับปรุงสภาพแวดล้อมทางกายภาพ เช่น ปรับปรุงทางเดิน จัดทำบอร์ดข้อมูลสำหรับนักท่องเที่ยว ห้องน้ำ ศาลาริมน้ำ ฯลฯ ได้รับงบสนับสนุนจากกรมส่งเสริมการเกษตรในปีงบประมาณ 2543 จำนวน 221,600 บาท

ปี พ.ศ. 2546 - หลังจากเปิดดำเนินการมาได้ประมาณ 3 ปีคือในปี พ.ศ. 2546 ก็ได้มีการเลือกคณะทำงานชุดใหม่ ที่สำคัญคือมีการเปลี่ยนประธานกลุ่มจากคุณประทุม สวัสดิ์นำมาเป็นผู้ใหญ่มนูญ นราสดใส โดยที่คุณประทุมได้ออกจากกลุ่มไป หลังจากนั้นกลุ่มก็ได้จดทะเบียนเป็นวิสาหกิจชุมชนภายใต้ชื่อวิสาหกิจชุมชนล่องเรือชมสวนเลียบคลองมหาสวัสดิ์ ทำให้สามารถได้รับจัดสรรงบประมาณสนับสนุนจากหน่วยงานราชการเพิ่มเติม

ปี พ.ศ. 2549 - คุณปราณีตได้เลื่อนตำแหน่งขึ้นเป็นเกษตรอำเภอ ในขณะที่ผู้ใหญ่มนูญก็ยังคงดำรงตำแหน่งเป็นประธานกลุ่ม ในช่วงนี้กลุ่มได้รับการสนับสนุนทางด้านงบประมาณจากแหล่งต่างๆ ทั้งจากสำนักงานเกษตรอำเภอพุทธมณฑลซึ่งเป็นหน่วยราชการที่ให้การส่งเสริมการตั้งแต่เริ่มต้น และจากหน่วยราชการอื่น ๆ เพิ่มขึ้นไม่ว่าจะเป็นจากการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย(ททท.) องค์การบริหารส่วนตำบลมหาสวัสดิ์ องค์การบริหารส่วนตำบลศาลายาและอำเภอพุทธมณฑล ซึ่งคุณปราณีตได้เล่าให้ฟังว่าเคยชักชวนให้อดีตผู้ว่าราชการจังหวัดนครปฐมคนหนึ่งมาท่องเที่ยวกับกลุ่ม และอดีตผู้ว่าคนดังกล่าวรู้สึกประทับใจกับการจัดการท่องเที่ยวในลักษณะนี้จึงโทรศัพท์เป็นการส่วนตัวไปพูดคุยกับนายอำเภอพุทธมณฑลและผู้ว่าราชการจังหวัดนครปฐมว่าให้ช่วยสนับสนุนกลุ่มท่องเที่ยวนี้ด้วย จนกระทั่งในเวลาต่อมากลุ่มก็ได้รับงบสนับสนุนการดำเนินการจากอำเภอพุทธมณฑล และจังหวัดนครปฐม

ปี พ.ศ. 2549 – คุณจงดี เศรษฐอำนวยซึ่งเป็นลูกสาวของคุณบุญเลิศเจ้าของจุดท่องเที่ยวจุดหนึ่งคือสวนผลไม้ก็ได้จดทะเบียนกลุ่มวิสาหกิจชุมชนกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรแปรรูปผลไม้และอาหารตำบลศาลายาซึ่งการที่คุณจงดีก่อตั้งกลุ่มได้ก็เป็นเพราะความช่วยเหลือจากคุณปราณีตซึ่งเป็นเกษตรอำเภอ ทำให้จุด

ท่องเที่ยวจุดนี้มีความหลากหลายของผลผลิตให้นักท่องเที่ยวเลือกซื้อมากขึ้น แต่ในขณะเดียวกันก็ทำให้เกิดความซ้ำซ้อนของจุดท่องเที่ยวเนื่องจากทำให้เกิดกลุ่มแม่บ้านขึ้น 2 กลุ่ม

ปี พ.ศ. 2551 - คุณปราณีตได้เกษียณอายุราชการในตำแหน่งเกษตรอำเภอพุทธมณฑล และเนื่องจากคุณประณีตมิได้มีภูมิลำเนาอยู่ในพื้นที่ เมื่อเกษียณอายุราชการจึงได้กลับไปอยู่บ้านแถบธนบุรี แต่ก็ยังคงเข้ามาพูดคุยกับชาวบ้านอยู่เป็นระยะ ๆ

สาเหตุของความเสื่อมถอยของกลุ่ม

แม้ว่าในภาพรวมที่กลุ่มอยู่ได้มาเป็นปีที่ 14 จนถึงปัจจุบัน และยังคงมีนักท่องเที่ยวมาท่องเที่ยวอย่างต่อเนื่อง มากบ้างน้อยบ้างตามแต่ละช่วงเวลา แต่หากพิจารณาโดยละเอียดแล้วจะพบว่ากลุ่มได้มีปัญหาบางประการซ่อนอยู่ ไม่ว่าจะเป็นปัญหาจากความสัมพันธ์กันเองภายในกลุ่มและความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มกับชุมชนมาโดยตลอด และโดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญหาใหญ่ที่เกิดขึ้นหลังจากเกษียณอายุราชการไปของคุณปราณีตคือปัญหาการขาดการสนับสนุนจากหน่วยงานราชการที่เคยได้รับอย่างต่อเนื่อง

สำหรับกรณีปัญหาความสัมพันธ์ภายในกลุ่มและภายนอกกลุ่มพบว่า หลังจากเปิดดำเนินการมาได้ระยะหนึ่งโครงการประสบความสำเร็จเป็นอย่างดี ในช่วง 4 เดือนแรก มีนักท่องเที่ยวมาเที่ยวชมเฉลี่ยเดือนละ150 คน ทำให้สามารถสร้างรายได้จากการเก็บเงินค่าบริการจากนักท่องเที่ยวให้กับเกษตรกรเจ้าของแหล่งท่องเที่ยวรวม 42,000 บาท และเกษตรกรเจ้าของเรือรวม 30,000 บาท รวมถึงเกษตรกรมีรายได้จากการจำหน่ายผลผลิต เช่น กล้วยไม้ ผลไม้ ผลไม้แปรรูป ข้าวตัง ฯลฯ ไม่น้อยกว่า 50,000 บาทและในปีต่อมาเมื่อมีนักท่องเที่ยวมาเที่ยวมากขึ้นจากการประชาสัมพันธ์และการบอกต่อ ก็ทำให้มีเกษตรกรในพื้นที่อยากมาเข้าร่วมกลุ่มมากขึ้น และทำให้มีงบประมาณสำหรับคณะทำงานมากขึ้น เนื่องจากงบประมาณดังกล่าวหักมาจากรายได้ต่อหัวของนักท่องเที่ยวจากส่วนต้อนรับและจากกลุ่มแม่บ้าน สิ่งเหล่านี้มีส่วนสำคัญที่เริ่มทำให้เกิดความเห็นที่ไม่ตรงกันและนำไปสู่ความขัดแย้งในเรื่องการบริหารจัดการกลุ่มจนกระทั่งในที่ก็ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงคณะทำงานที่สำคัญคือเปลี่ยนตัวประธานจากคุณประทุม สวัสดิ์นำ มาเป็นผู้ใหญ่มนูญ นราสดใส ซึ่งก่อนหน้านี้ดำรงตำแหน่งรองประธาน

อย่างไรก็ตามข้อสรุปของคณะกรรมการจากกรณีดังกล่าวคือการยอมให้เกษตรกรเจ้าของเรือได้เข้ามาร่วมกลุ่มเพิ่มขึ้นจนเป็น 21 คน ในขณะที่เกษตรกรเจ้าของสถานที่ยังมีจำนวนเท่าเดิมเนื่องจากคณะกรรมการเห็นว่าจะทำให้เกิดปัญหาในการจัดสรรรายได้ กล่าวคือหากจะให้เกษตรกรเจ้าของสถานที่ได้รับส่วนแบ่งรายได้เท่าเดิมก็จะต้องเก็บค่าบริการจากนักท่องเที่ยวเพิ่ม ซึ่งคณะกรรมการเห็นว่าจะทำให้ค่าบริการสูงมากเกินไป

หลังจากคุณประณีตเกษียณอายุราชการไป กิจการของกลุ่มก็ดูเหมือนจะซบเซาลงไป ทั้งจากการขาดการได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานต่าง ๆ และการที่มีนักท่องเที่ยวลดน้อยลง รวมถึงเริ่มเกิดปัญหาความขัดแย้งระหว่างสมาชิกในกลุ่มมากยิ่งขึ้นขึ้น ซึ่งสาเหตุประการสำคัญๆ เป็นดังนี้

1. ประธานกลุ่มคือผู้ใหญ่มนูญเริ่มหันไปประกอบธุรกิจส่วนตัวและให้แม่ของตนเองซึ่งมีอายุมากเข้ามาเป็นผู้ดูแลแทน ทำให้ไม่ได้มีการจัดประชุมอย่างสม่ำเสมอเหมือนในช่วงที่ผ่านมา อีกทั้งเริ่มเกิด

ปัญหาการร้องเรียนเรื่องการจัดลำดับคิวในการให้บริการ กล่าวคือเกษตรกรเจ้าของเรือส่วนหนึ่งเห็นว่าการเรียกเรือมาให้บริการนักท่องเที่ยวมิได้เป็นไปตามลำดับตามที่เคยตกลงกันไว้ แต่ผู้ดูแล(แม่ผู้ใหญ่มนูญ) กลับใช้วิธีโทรเรียกเกษตรกรเจ้าของเรือตามความพอใจของตนเอง ทำให้มีเกษตรกรเจ้าของเรือบางส่วนออกจากกลุ่มไป รวมถึงเกิดปัญหาที่เกษตรกรเจ้าของสถานที่เริ่มรู้สึกว่าส่วนแบ่งรายได้ต่อหัวจากนักท่องเที่ยวไม่ได้รับการจัดสรรอย่างถูกต้องเนื่องจากผู้ดูแลมิได้แจกแจงบัญชีและจำนวนนักท่องเที่ยวให้เห็นอย่างชัดเจนว่าในแต่ละเดือนมีนักท่องเที่ยวมามากน้อยเพียงใด ทำให้คุณปราณี สวัสดิ์แดงซึ่งเคยร่วมสนับสนุนค่าใช้จ่ายของคณะทำงานโดยให้หักจากส่วนแบ่งของกลุ่มแม่บ้าน 5 บาทต่อคน ยกเลิกการสนับสนุนดังกล่าว

2. มีการเก็บค่าบริการนักท่องเที่ยวเพิ่มขึ้นจากเดิมโดยเพิ่มค่าเรือและผู้นำชมเป็น 350 บาทต่อลำ เนื่องจากการที่คุณปราณียกเลิกการหักส่วนแบ่งของกลุ่มแม่บ้าน 5 บาทต่อคน และผู้ใหญ่มนูญเองก็ไม่ต้องการให้หักส่วนแบ่งจากจุดต้อนรับ(ซึ่งก็คือจุดที่เป็นบ้านของผู้ใหญ่เอง) ดังนั้นจึงมีการเสนอให้ขึ้นค่าบริการต่อลำและให้หักเงินจำนวน 10 บาทต่อลำเข้าเป็นค่าดำเนินการของคณะทำงาน

3. หลังเหตุการณ์น้ำท่วมใหญ่ในปี พ.ศ. 2554 จุดท่องเที่ยวทั้ง 4 ก็เกิดความทรุดโทรม แต่เนื่องจากมิได้มีการจัดประชุม และประธานกลุ่มมิได้เขียนคำของบประมาณไปยังแหล่งทุนต่างๆ ทำให้ไม่ได้รับงบประมาณสนับสนุนในการปรับปรุงซ่อมแซม

4. เกิดการเปลี่ยนแปลงตัวเกษตรกรเจ้าของสถานที่ เช่น คุณแจ่ม สวัสดิ์โตและคุณบุญเลิศ เศรษฐอำนวยเสียชีวิต โดยคนในครอบครัวเป็นผู้ดำเนินกิจการต่อ ส่วนคุณชุบ คชเวชเลิกประกอบกิจการสวนกล้วยไม้โดยขายกิจการให้กับลูกน้อง ในขณะที่คุณปราณี สวัสดิ์แดงก็อายุมากขึ้น(ในปัจจุบันอายุ 76 ปี) ซึ่งถึงแม้ว่าจุดท่องเที่ยวทั้ง 4 จุดจะยังคงร่วมอยู่ในโครงการเช่นเดิม แต่บางส่วนก็มิได้เอาใจใส่ในการดูแลนักท่องเที่ยวเช่นเดิมซึ่งอาจมีสาเหตุมาจากทั้งการขาดทักษะในการให้บริการและทั้งจากที่มีภารกิจในด้านอื่น ๆ ที่ต้องดูแลมากขึ้น

5. จากการที่คุณประทุม สวัสดิ์นำ อดีตประธานกลุ่มและคุณจงดี เศรษฐอำนวยสมาชิกกลุ่มเป็นผู้กว้างขวางและเป็นที่รู้จักของข้าราชการและอาจารย์ในมหาวิทยาลัยมหิดล ทำให้บางครั้งข้าราชการและอาจารย์จากมหาวิทยาลัยมหิดลจึงทำการติดต่อขอให้การจัดทัวร์หรือขอศึกษาดูงานมาที่คุณปทุมและคุณจงดีโดยไม่ผ่านกลุ่ม จนกระทั่งบางครั้งทำให้เกิดความขัดแย้งกันขึ้นระหว่างผู้ใหญ่มนูญซึ่งเป็นประธานกลุ่มในปัจจุบันกับคุณประทุมซึ่งเป็นอดีตประธานกลุ่ม และผู้ใหญ่มนูญกับเกษตรกรเจ้าของสถานที่

4.3.2 วิสาหกิจชุมชนกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรมหาสวัสดิ์

ที่ทำการกลุ่มอยู่ที่ 58/2 ม.3 ต.มหาสวัสดิ์ อ.พุทธมณฑล จ.นครปฐม ซึ่งอยู่ในบริเวณบ้านของนางปราณี สวัสดิ์แดง(ซึ่งชาวบ้านเรียกกันติดปากว่าป้าแหม่ม) ซึ่งเป็นทั้งผู้ก่อตั้งกลุ่มและในปัจจุบันยังเป็นประธานกลุ่มอยู่ด้วย แรกเริ่มกลุ่มเกิดขึ้นจากการเข้ามาให้คำแนะนำของเจ้าหน้าที่เคหะกิจซึ่งเป็นเจ้าหน้าที่

ฝ่ายหนึ่งของสำนักงานเกษตรอำเภอนครชัยศรี[3] เนื่องจากเจ้าหน้าที่เคหะกิจเห็นว่าในเวลานั้นมีผลผลิตผลไม้ออกสู่ท้องตลาดมาก ทำให้ผลไม้มีราคาตกต่ำ ซึ่งผลไม้ เช่น กล้วย ฝรั่ง ส้มโอ มะกอก มะละกอเป็นผลผลิตหลักของชุมชน ทำให้ชุมชนได้รับผลกระทบ เจ้าหน้าที่เคหะกิจจึงสนับสนุนให้เกษตรกรมีการรวมกลุ่มกันในรูปกลุ่มแม่บ้านเพื่อแปรรูปผลไม้เป็นรายได้เสริมให้กับแม่บ้านในชุมชน โดยเจ้าหน้าที่เคหะกิจจะเข้ามาช่วยในเรื่องของการจัดตั้งกลุ่ม การเขียนโครงการและการของบประมาณสนับสนุนจากหน่วยราชการ ส่วนการบริหารจัดการภายในกลุ่มจะให้เป็นการดำเนินการของสมาชิกเอง

ในที่สุดกลุ่มได้จัดตั้งขึ้นในเดือนตุลาคม พ.ศ. 2520 มีสมาชิกเริ่มแรกจำนวน 18 คน สมาชิกทุกคนที่ร่วมก่อตั้งต่างก็มีอาชีพหลักในการทำสวนทำนา และเป็นชาวบ้านในพื้นที่ทั้งในเขตหมู่ที่ 1 ตำบลศาลายา และในเขตหมู่ที่ 3 ของตำบลมหาสวัสดิ์ เนื่องจากทั้งสองหมู่มีพื้นที่ติดกันและบางส่วนยังเป็นญาติพี่น้องกันด้วย ทุนที่ใช้ในการก่อตั้งกลุ่มมีทั้งส่วนที่ได้จากหน่วยงานราชการและการเข้าหุ้นกันของสมาชิกโดยกำหนดหุ้น ๆ ละ 10 บาทจำนวน 10,000 หุ้น

การทำการผลิตจะมาร่วมกันทำที่กลุ่มซึ่งก็คือในบริเวณบ้านของคุณปราณีซึ่งเป็นประธานกลุ่ม ในระยะแรกกลุ่มเน้นการแปรรูปกล้วยเนื่องจากเป็นผลไม้ที่มีอยู่เป็นจำนวนมากในพื้นที่ อย่างไรก็ตามผลิตภัณฑ์กล้วยแปรรูปโดยเฉพาะอย่างยิ่ง กล้วยตากและกล้วยฉาบเป็นสินค้าที่มีอยู่มากมายในท้องตลาด เพราะกลุ่มแม่บ้านแห่งอื่น ๆ ก็มักจะผลิตกล้วยแปรรูปออกมาจำหน่าย ทำให้ผลิตภัณฑ์กล้วยแปรรูปของกลุ่มไม่สามารถขายได้ดีมากนัก จนกระทั่งหลายปีต่อมาเจ้าหน้าที่จากสำนักงานเกษตรอำเภอพุทธมณฑลได้จัดให้มีการอบรมในเรื่องการแปรรูปผลไม้และแปรรูปข้าว กลุ่มจึงหันไปแปรรูปผลไม้ที่มีอยู่ในสวนของสมาชิก เช่น มะม่วง ฝรั่ง มะกอก มะยม และมะละกอ โดยนำมาหั่นเป็นชิ้นและเป็นเส้นขนาดเล็ก แล้วนำมาเคี่ยวกับน้ำตาล จนมีสีเหลือง จากนั้นนำมาคลุกกับน้ำตาล พริก และเกลือเป็นผลไม้ปรุงรส อย่างไรก็ตามการแปรรูปผลไม้จะทำได้เฉพาะในช่วงที่มีผลไม้ออกมามาก ทำให้ไม่สามารถผลิตได้อย่างต่อเนื่อง

ในส่วนของการการแปรรูปข้าว กลุ่มจึงตัดสินใจที่จะทำข้าวตัง เนื่องจากข้าวเป็นผลผลิตหลักอย่างหนึ่งของชุมชน และสามารถที่จะเก็บข้าวไว้ได้ตลอดทั้งปีทำให้ไม่มีปัญหาในเรื่องวัตถุดิบ โดยในระยะแรกใช้ข้าวขาวในการผลิตแผ่นข้าวตัง แต่ต่อมาเกิดกระแสการให้ความสนใจเรื่องสุขภาพ กลุ่มจึงหันมาใช้ข้าวซ้อมมือจนกระทั่งในปัจจุบันใช้ข้าวไรซ์เบอร์รี่ในการผลิตแทน

ในระยะแรกผลผลิตของกลุ่มจะมีตลาดค่อนข้างจำกัด โดยจะทำการวางขายที่หน้าที่ทำการของกลุ่มและฝากวางขายตามร้านขายอาหารเกี่ยวกับสุขภาพ แต่ก็ยังถือว่ามีช่องทางในการจำหน่ายน้อยมาก ดังนั้นในปี พ.ศ. 2543 ที่คุณประณีตซึ่งเป็นผู้ช่วยเกษตรอำเภอพุทธมณฑลมีแนวคิดที่จะจัดให้มีการท่องเที่ยวเชิงเกษตรล่องเรือชมคลองมหาสวัสดิ์ คุณปราณี สวัสดิ์แดงประธานกลุ่มจึงให้การสนับสนุนอย่างเต็มที่ และยินดีที่จะให้กลุ่มแม่บ้านเป็นจุดท่องเที่ยวจุดหนึ่งในโครงการ เพราะเชื่อว่าหากมีนักท่องเที่ยวเข้ามาเที่ยวชมจะทำให้สามารถขายผลผลิตได้มากขึ้น และกลุ่มจะเป็นที่รู้จักของคนในวงกว้างมากขึ้น ซึ่งผลก็เป็นไป

[3] ในขณะนั้นพื้นที่นี้ยังอยู่ในเขตอำเภอนครชัยศรี เนื่องจากยังมิได้มีการจัดตั้งเป็นอำเภอพุทธมณฑล

ตามที่คุณปราณีคาดไว้ ในปัจจุบันมีตลาดมากขึ้นกว่าในช่วงเริ่มก่อตั้งเป็นอย่างมากจากนักท่องเที่ยวที่มาท่องเที่ยวล่องเรือชมคลองมหาสวัสดิ์ มีทั้งแบบที่ซื้อกลับไปกินเองและเป็นของฝาก รวมถึงบางครั้งนักท่องเที่ยวเหล่านั้นเป็นเจ้าของร้านอาหาร ร้านขายขนม ฯลฯ ก็มีการสั่งในจำนวนมากไปวางขายที่ร้านของตนเองต่ออีกทีหนึ่ง เช่น ร้านที่หน้าวังสุโขทัย ร้านดอยคำ ร้านที่ตลาดสุขใจในสวนสามพราน ร้านที่สนามบินสุวรรณภูมิ ฯลฯ โดยกลุ่มจะขายส่งข้าวตังในราคาถุงละ 30 บาท ขึ้นอยู่กับว่าผู้รับไปขายต่อจะไปตั้งราคาเท่าใด เช่นที่ตลาดสุขในขายถุงละ 35 บาท

หลังจากที่เปิดให้มีการท่องเที่ยวเชิงเกษตรล่องเรือชมคลองมหาสวัสดิ์ ทำให้มีนักท่องเที่ยวเข้ามาเที่ยวชมเป็นจำนวนมาก ส่งผลให้กลุ่มสามารถขายผลผลิตได้มากขึ้น จึงทำให้มีการาขยายจำนวนสมาชิกเพิ่มขึ้นเป็น 30 คนและมีการรวมเงินของสมาชิกจำนวน 200,000 บาทเพื่อนำมาซื้อเครื่องอัดแผ่นข้าวตังและเตาอบ

ในปี พ.ศ. 2548 กลุ่มได้จดทะเบียนเป็นวิสาหกิจชุมชนภายใต้ชื่อวิสาหกิจชุมขนกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรมหาสวัสดิ์ ทำให้มีสถานะเป็นกลุ่มตามกฎหมายและสามารถที่จะของบประมาณจากหน่วยงานราชการต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากกองทุนที่บริหารจัดการในพื้นที่ เช่น SML กองทุนหมู่บ้าน ฯลฯ ได้มากขึ้น ตามข้อกำหนดของหน่วยงานท้องถิ่นและท้องที่ในพื้นที่นี้ ซึ่งกลุ่มได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานต่างๆ ในพื้นที่เป็นอย่างดีทั้งจากสำนักงานเกษตรอำเภอในฐานะที่เป็นกลุ่มวิสาหกิจชุมชนและจากการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยในฐานะที่เป็นจุดท่องเที่ยว และโดยเฉพาะอย่างยิ่งจากราชการท้องถิ่นและท้องที่ไม่ว่าจะเป็นกำนัน ผู้ใหญ่บ้านรวมถึงองค์การบริหารส่วนตำบล(อบต.) ซึ่งสาเหตุสำคัญประการหนึ่งที่ได้รับการบอกเล่าโดยสมาชิกสภาองค์การบริการส่วนตำบล(สอบต.)ในพื้นที่ว่า “การเมืองในระดับท้องถิ่นมักจะมีเรื่องของเครือญาติเข้ามาเกี่ยวข้อง” กล่าวคือเนื่องจากองค์การบริหารส่วนตำบลและผู้ใหญ่บ้านมีอำนาจหน้าที่ในการตัดสินใจว่าจะใช้งบทำอะไรและกลุ่มใดควรได้รับงบและเงินกู้ และเนื่องจากเจ้าหน้าที่รัฐทั้งนายองค์การบริหารส่วนตำบล กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลส่วนใหญ่ก็ล้วนแต่เป็นเครือญาติหรือเป็นเพื่อนฝูงกับผู้นำกลุ่มต่าง ๆ ซึ่งในกรณีของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนแม่บ้านเกษตรกรมหาสวัสดิ์พบว่าลูกชายและลูกสาวของคุณปราณีประธานกลุ่มเป็นสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลมหาสวัสดิ์ในส่วนของตัวแทนหมู่ที่ 3 และลูกสาวอีกคนเป็นผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 3 ของตำบลมหาสวัสดิ์

ลักษณะการจ่ายค่าตอบแทน ในระยะแรกกลุ่มใช้การให้เงินปันผลจากกำไรของกลุ่มกับสมาชิกเป็นหลักและจ่ายค่าตอบแทนให้กับสมาชิกที่มาทำงานการผลิตที่กลุ่มเล็กน้อย แต่เกิดปัญหาว่าสมาชิกไม่ต้องการรอให้ถึงเวลาที่เงินปันผลออก แต่ต้องการมีรายได้ในแบบวันต่อวันตามวันที่มาทำงาน ในระยะต่อมาคุณปราณีจึงแก้ปัญหาด้วยการเปลี่ยนระบบการจ่ายค่าตอบแทนโดยไม่เน้นให้ปันผลกับสมาชิกเหมือนในอดีต แต่จะมีวิธีจ่ายค่าตอบแทนให้กับสมาชิก ดังนี้

1. จ่ายค่าแรงเป็นรายชั่วโมงให้กับสมาชิกที่มาทำงานที่กลุ่ม ซึ่งในปัจจุบันจ่ายค่าแรงชั่วโมงละ 30 บาท โดยเฉลี่ยแล้วในแต่ละวันจะมาสมาชิกประมาณ 6-8 คนมาทำงานที่กลุ่ม
2. กลุ่มจะรับซื้อวัตถุดิบสด ได้แก่ ผลไม้และข้าวจากสวนและนาของสมาชิก
3. สมาชิกซื้อวัตถุดิบจากกลุ่มไปแปรรูปในราคากิโลกรัมละ 30 - 40 บาท แล้วนำกลับมาขายให้กลุ่มอีกทีหนึ่งในราคากิโลกรัมละ 60-80 บาท

นอกจากค่าตอบแทนที่ได้รับดังได้กล่าวไปแล้ว กลุ่มจะมีสวัสดิการให้กับสมาชิกโดยจะทำประกันชีวิตและประกันสุขภาพให้กับสมาชิก โดยเก็บเงินจากสมาชิกคนละ 180 บาท และมีกองทุนที่เป็นเงินออมให้เดือนละ 100 บาท

ในปัจจุบันกลุ่มมีรายได้เพิ่มเติมเป็นครั้งคราวจากการเหมาจัดเลี้ยงอาหารกลางวันให้กับหน่วยงานราชการในโอกาสต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับองค์การบริหารส่วนตำบลมหาสวัสดิ์ เช่น ประชุม สัมมนา งานเทศกาล รวมถึงรับจัดเลี้ยงอาหารให้กับกลุ่มต่าง ๆ ที่มาศึกษาดูงาน เช่นกลุ่มแม่บ้านจากที่อื่น กรุ๊ปทัวร์ ฯลฯ

จากการสัมภาษณ์คุณปราณีประธานกลุ่มและคุณวรรณาซึ่งเป็นลูกสาวและเป็นสมาชิกกลุ่มให้ความเห็นว่าในปัจจุบันและต่อไปในอนาคตกลุ่มจะยังคงสามารถดำเนินการต่อไปได้อยู่เนื่องจากยังคงมีเด็กรุ่นใหม่ ๆ ในพื้นที่ซึ่งเรียนหนังสือไม่เก่งและไม่รู้จะไปทำอาชีพอะไรมารับช่วงทำกิจการต่อไปได้

4.3.3 วิสาหกิจชุมชนกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรแปรรูปผลไม้และอาหารตำบลศาลายา

ความเป็นมา

คุณจงดี เศรษฐอำนวย (ที่ชาวบ้านเรียกกันทั่วไปว่าป้าแจ๋ว)ปัจจุบันอายุ 58 ปีเป็นลูกสาวของคุณบุญเลิศ เศรษฐอำนวย[4] เกิดและเติบโตในพื้นที่ตำบลศาลายา อ.พุทธมณฑลมาโดยตลอด เนื่องจากคุณจงดีป่วยบ่อยและมีสุขภาพร่างกายที่ไม่แข็งแรงมาตั้งแต่เด็ก ทำให้ไม่ได้เรียนหนังสือในระดับสูงเพราะในอดีตโรงเรียนวัดสุวรรณารามซึ่งเป็นโรงเรียนในพื้นที่สามารถสอนได้ถึงเพียงแค่ประถมศึกษาปีที่ 4 หากต้องการจะเรียนต่อในชั้นที่สูงกว่านั้นต้องเดินทางไปเรียนที่ตำบลงิ้วราย อำเภอนครชัยศรีซึ่งเป็นอำเภอที่อยู่ติดกับอำเภอพุทธมณฑล[5]โดยทางรถไฟ

เนื่องจากไม่ได้เรียนหนังสือต่อในระดับสูง และมีสุขภาพไม่แข็งแรงทำให้ไม่สามารถทำงานในสวนของพ่อได้ อีกทั้งยังเป็นคนมีอัธยาศัยดี มีลักษณะนิสัยช่างพูดช่างคุยเข้ากับคนได้ง่าย คุณจงดีจึงมี

---

[4] คุณบุญเลิศเป็นเจ้าของสวนผลไม้ซึ่งเป็นหนึ่งในจุดท่องเที่ยว 4 แห่งที่เข้าร่วมโครงการท่องเที่ยวเชิงเกษตรล่องเรือชมสวนเลียบคลองมหาสวัสดิ์

[5] อย่างไรก็ตามในขณะนั้นตำบลศาลายายังคงขึ้นกับอำเภอนครชัยศรีเนื่องจากยังไม่มีการจัดตั้งอำเภอพุทธมณฑลขึ้น แต่ก็ถือได้ว่าตำบลศาลายาเป็นพื้นที่ห่างไกลจากอำเภอนครชัยศรีพอสมควร

หน้าที่นำสินค้าทางการเกษตรจากสวนเช่น แตงโม ส้มโอ มะม่วง กระเฉด ผักบุ้ง ฯลฯไปขายทั้งโดยทางเรือตามคลองมหาสวัสดิ์ และโดยทางรถไฟที่ตลาดศาลาน้ำร้อนใกล้สถานีรถไฟธนบุรี

นอกจากการมีหน้าที่นำผลผลิตจากในสวนไปขายแล้ว คุณจงดียังเห็นว่าในขณะนั้นเนื่องจากในอดีตพื้นที่หมู่ที่ 1 หมู่ที่ 3 และหมู่ที่ 4 ของ ตำบลศาลายาต่อเนื่องไปถึงหมู่ที่ 3 ตำบลมหาสวัสดิ์และต่อไปถึงตำบลงิ้วรายตรงบริเวณแม่น้ำท่าจีนเป็นชุมชนที่อยู่ริมคลองมหาสวัสดิ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งพื้นที่ของหมู่ที่ 1 ยังไม่มีถนนตัดผ่าน ทำให้การสัญจรทางเรือตามคลองมหาสวัสดิ์ถือเป็นการสัญจรหลักรูปแบบหนึ่ง คุณจงดีจึงเริ่มประกอบธุรกิจขายน้ำมันสำหรับเติมเครื่องเรือและน้ำมันจักร โดยรับน้ำมันใส่ถังมาจากจากเจ๊กในพื้นที่แล้วนำมาแบ่งขาย การขายน้ำมันมีทั้งแบบให้คนขับเรือมาเติมที่หน้าบริเวณบ้านซึ่งอยู่ริมคลองมหาสวัสดิ์ และขนใส่เรือไปขายตามลำคลอง โดยคุณจงดีให้สัมภาษณ์ว่าในขณะนั้นการขายน้ำมันเป็นไปด้วยดีอย่างมาก เนื่องจากตนเองเป็นคนที่อัธยาศัยดี ชอบการให้บริการ และมีเพื่อนฝูงมากทำให้สามารถขายน้ำมันได้วันละเป็น 10 ถัง จนแม้แต่เจ๊กที่เป็นคนขายส่งน้ำมันให้ยังรู้สึกแปลกใจ

จนกระทั่งถึงปี พ.ศ. 2527 มีการเปิดใช้ถนนสายหลักคือถนนบรมราชชนนี(ปิ่นเกล้า-นครชัยศรี)และในปี พ.ศ. 2535 ได้มีการตัดถนนสายย่อยจากถนนสายหลักเข้าสู่ชุมชนทำให้การสัญจรทางเรือเริ่มลดน้อยลง ประกอบกับใน ปีพ.ศ. 2540 เกิดอุบัติเหตุไฟไหม้ถังน้ำมันซึ่งอยู่ในบริเวณบ้านทำให้คุณจงดีเลิกกิจการขายน้ำมันไป

ก่อตั้งกลุ่ม

หลังจากนั้นคุณจงดีจึงเริ่มหันมาทำผลไม้แปรรูปกับเพื่อนบ้านในละแวกใกล้เคียงโดยเริ่มจากกลุ่มขนาดเล็กจำนวน 7-8 คนด้วยการสนับสนุนจากคุณประณีตซึ่งเป็นเจ้าหน้าที่นักวิชาการเกษตรของสำนักงานเกษตรอำเภอพุทธมณฑล และในปี พ.ศ. 2543 เมื่อคุณประณีตซึ่งได้เลื่อนขั้นเป็นผู้ช่วยเกษตรอำเภอมาชักชวนให้คุณบุญเลิศเข้าร่วมโครงการท่องเที่ยวเชิงเกษตร คุณจงดีก็ได้เข้าเป็นคณะทำงานบริหารจัดการในตำแหน่งเหรัญญิกของกลุ่มท่องเที่ยวดังกล่าวด้วย

ต่อมาในปี พ.ศ. 2549 คุณจงดีได้จดทะเบียนกลุ่มเป็นวิสาหกิจชุมชนภายใต้ชื่อวิสาหกิจชุมชนแปรรูปผลไม้ตำบลศาลายา และมีสมาชิกเพิ่มมากขึ้นเป็นลำดับจนกระทั่งในปัจจุบันมีสมาชิก 32 คน เป็นผู้ที่อาศัยอยู่ในหมู่ 1 ตำบลศาลายาทั้งหมด มีทั้งผู้ที่มีอาชีพหลักคือการทำการเกษตร ทำสวนทำนา และผู้ที่มิได้เป็นเกษตรกร เช่นอาชีพรับราชการครูและค้าขาย โดยสมาชิกที่มีอยู่ในขณะนั้นทุกคนจะเป็นผู้ตัดสินใจร่วมกันว่าจะรับสมาชิกเพิ่มหรือไม่เมื่อมีผู้มาสมัครเข้าเป็นสมาชิกใหม่ ซึ่งสมาชิกที่เข้ามาใหม่ล่าสุดจำนวน 4 คนเป็นผู้ที่ย้ายมาจากกลุ่มวิสาหกิจชุมชนอีกแห่งหนึ่งซึ่งอยู่ในบริเวณใกล้เคียงกัน เนื่องจากวิสาหกิจชุมชนแห่งนั้นหยุดดำเนินการไป

กิจกรรมของกลุ่ม

ในปัจจุบันกลุ่มมีผลผลิตที่หลากหลายมากขึ้นกว่าในอดีตที่มีเฉพาะผลไม้แปรรูป ไม่ว่าจะเป็นดอกไม้ประดิษฐ์จากดิน ผ้าใยบัว เสื้อยืด ข้าวตู ข้าวห่อใบบัว ข้าวต้มมัด ฯลฯ มีการจ่ายเงินปันผลจากกำไรให้กับสมาชิกและมีสวัสดิการให้กับสมาชิกในรูปแบบที่หลากหลาย เช่น ทำเสื้อยืดแจกให้สมาชิกในโอกาส

ที่มีกิจกรรมสำคัญ ๆ มีเงินช่วยเหลือเมื่อประสบเหตุเจ็บป่วย-เสียชีวิต จัดงานเลี้ยงในวันเกิด และกลุ่มยังร่วมจัดกิจกรรมในชุมชนอย่างสม่ำเสมอ เช่น สอนการทำสิ่งประดิษฐ์ให้กับนักเรียนโรงเรียนวัดสุวรรณาราม สนับสนุนอาหารและเครื่องดื่มในงานวัดเด็กและวันผู้สูงอายุ ปลูกต้นไม้และปรับปรุงภูมิทัศน์ริมคลองให้สวยงาม รวมถึงร่วมจัดซุ้มอาหารในวันเปิดตึกคณะศิลปศาสตร์

นอกจากจะทำการผลิตสินค้าสำหรับขายตามปกติแล้ว ในปัจจุบันกลุ่มยังมีงานประจำ ดังนี้

1. เป็นสถานที่ดูงานและเรียนรู้เรื่องเศรษฐกิจพอเพียง การทำไร่นาสวนผสม
2. สาธิตการทำอาหารพื้นบ้านและอาหารเพื่อสุขภาพโดยเฉพาะอย่างยิ่งข้าวตู ข้าวห่อใบบัว ข้าวต้ม มัด น้ำถั่ว 5 สี
3. รับเหมาจัดอาหารกลางวันและของว่าง
4. การเข้าร่วมงานประกวดต่าง ๆ ที่จัดโดยหน่วยงานราชการ

ตารางที่ 32: กำหนดการรับงานของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนแม่บ้านเกษตรกรแปรรูปผลไม้

วันที่	คณะดูงาน - กิจกรรม	จำนวน(คน)
3 ส.ค.57	คณะพยาบาล ม.มหิดล – จัดของว่าง	50
12 ส.ค. 57	วิทยาลัยนานาชาติ ม.มหิดล – เรียนทำข้าวห่อใบบัว ข้าวตู ข้าวต้มมัด	35
14 ส.ค. 57	คณะพยาบาล ม.มหิดล – เรียนทำถั่วกรอบแก้วสมุนไพร น้ำถั่ว 5 สี	80
19 ส.ค. 57	คณะพยาบาล ม.มหิดล – จัดของว่าง	50
20 ส.ค. 57	เกษตรจังหวัด – จัดของว่าง	30
22 ส.ค. 57	เรียนทำกล้วยหอมกรอบ น้ำตะไคร้ และรับประทานอาหาร	60
27 ส.ค.57	กศน. – เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียง และ รับประทานอาหารกลางวัน	100
3 ก.ย. 57	โรงเรียนมัธยม – เรียนทำข้าวตู	40
4 ก.ย. 57	นักศึกษาระดับปริญญาตรี – เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียง	60
19 ก.ย. 57	สถาบันสุขภาพอาเซี่ยน ม.มหิดล – เรียนทำข้าวตู	15
29 ก.ย. 57	ประกวดกลุ่มแม่บ้านของจังหวัดนครปฐม	
30 ก.ย. 57	ประกวดกลุ่มท่องเที่ยวของมหาวิทยาลัยมหิดล	

ที่มา : บอร์ดบันทึกกิจกรรมของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรแปรรูปผลไม้และอาหารตำบลศาลายา

จากตารางนี้จะเห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มกับหน่วยงานต่างๆ ของมหาวิทยาลัยมหิดลได้เป็นอย่างดี

ความสัมพันธ์กับมหาวิทยาลัยมหิดล

เนื่องจากกลุ่มวิสาหกิจชุมชนกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรแปรรูปผลไม้และอาหารตำบลศาลายาเป็นกลุ่มวิสาหกิจชุมชนที่มีทำเลที่ตั้งที่เหมาะสม กล่าวคืออยู่ตรงข้ามกับวัดสุวรรณารามซึ่งเป็นวัดเก่าแก่ของชุมชนและอยู่ในพื้นที่ซึ่งมีลักษณะเป็นชุมชนชนบท มีวิถีชีวิตของชุมชนริมน้ำ แต่ทว่าก็อยู่ใกล้กับมหาวิทยาลัยมหิดล ศาลายา อีกทั้งยังมีการคมนาคมที่สะดวก มีถนนลาดยางตัดผ่านหน้าที่ทำการของกลุ่ม ทำให้ใช้เวลาเพียงไม่ถึง 10 นาทีก็สามารถเดินทางโดยรถยนต์จากมหาวิทยาลัยมาถึงที่ทำการของกลุ่ม ทำให้มีนักศึกษาและอาจารย์จากมหาวิทยาลัยมหิดลจำนวนหนึ่งใช้กลุ่มเป็นพื้นที่ศึกษาในประเด็นต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งคณะศิลปะศาสตร์ ได้มีการจัดตั้งหน่วยกิจกรรมพิเศษและชุมชนสัมพันธ์ขึ้นเพื่อสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับชุมชนเป็นการเฉพาะ

นอกจากนี้เหตุผลสำคัญอีกประการหนึ่งคือนับจากอดีตจนถึงปัจจุบันมีอาจารย์จากมหาวิทยาลัยมหิดลจำนวนหนึ่งให้ความสนใจที่จะศึกษาความเป็นมาของพื้นที่บริเวณอำเภอพุทธมณฑลโดยเฉพาะอย่างประวัติศาสตร์ของพื้นที่ริมคลองมหาสวัสดิ์เช่น ผศ.เอี่ยม ทองดี สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท(ชื่อในขณะนั้น) รศ.วราพร ศรีสุพรรณ คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ และ ผศ.ดร.อภิลักษณ์ เกษมผลกูล คณะศิลปศาสตร์ ทำให้คณาจารย์เหล่านี้ลงไปคลุกคลีและใกล้ชิดกับชาวบ้านในพื้นที่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งใกล้ชิดกับนายแพทย์วัฒนา เทียมปฐม อดีตผู้อำนวยการโรงพยาบาลพุทธมณฑล[6] ซึ่งเป็นผู้ที่เกิดและเติบโตมาในพื้นที่ศาลายา จนกระทั่งได้มาเป็นผู้อำนวยการโรงพยาบาลพุทธมณฑลมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2537

นายแพทย์วัฒนา เทียมปฐมเป็นหลานของขุนนิคมศาลาฌาปนะผู้ซึ่งเป็นกำนันตำบลศาลาธรรมสพน์ซึ่งเป็นตำบลที่อยู่ติดกับพื้นที่ศาลายา และเป็นลูกของนายถาวร เทียมปฐมมรรคทายกคนสำคัญของวัดสุวรรณาราม และยังดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการโรงพยาบาลพุทธมณฑลจึงถือเป็นบุคคลซึ่งเป็นที่เคารพนับถือของชาวบ้านในชุมชนและเป็นผู้ที่มีความรอบรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของพื้นที่ศาลายาเป็นอย่างดี ดังคำกล่าวของชาวบ้านในพื้นที่ว่า “เรื่องอย่างนี้ต้องคุยกับหมอวัฒนา หมอศึกษาไว้มาก” และนอกจากนายแพทย์วัฒนาจะเป็นผู้รู้ของชุมชนแล้ว ยังถือเป็นเศรษฐีรายใหญ่ของชุนชน เนื่องจากในปัจจุบันครอบครัวเทียมปฐมยังคงถือครองที่ดินราว 200 ไร่ในเขตตำบลศาลายา ซึ่งที่ดินดังกล่าวนั้นอยู่ไม่ห่างจากสวนผลไม้ของคุณบุญเลิศ เศรษฐอำนวยและที่ทำการกลุ่มวิสาหกิจชุมชนกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรแปรรูปผลไม้ศาลายา จึงทำให้นายแพทย์วัฒนามีความสนิทสนมใกล้ชิดกับคุณจงดี เศรษฐอำนวยผู้เป็นประธานกลุ่มวิสาหกิจดังกล่าว ด้วยเหตุนี้เองจึงเป็นอีกสาเหตุหนึ่งที่ทำให้กลุ่มวิสาหกิจชุมชนกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรแปรรูปผลไม้ศาลายามีความสัมพันธ์ที่ดีกับมหาวิทยาลัยมหิดล ดังที่ ผศ.ดร.อภิลักษณ์ เกษมผลกูลให้ความเห็นว่าหมอวัฒนา “เป็นสะพานเชื่อมระหว่างชุมชนกับมหาวิทยาลัยมหิดลมาอย่างต่อเนื่อง”

---

[6] นายแพทย์วัฒนาเพิ่งจะเกษียณอายุราชการเมื่อวันที่ 30 กันยายน 2557

โดยเฉพาะอย่างยิ่งในปัจจุบันที่กลุ่มมีความสามารถในการผลิตผลิตภัณฑ์ในแนวพื้นบ้านแบบไทยๆ และแนวสร้างเสริมสุขภาพ ก็ยิ่งทำให้หน่วยงานต่าง ๆ ของมหาวิทยาลัยมหิดลเข้ามาศึกษาดูงานและเยี่ยมชมตามวัตถุประสงค์ของหน่วยงาน เช่นคณะพยาบาลศาสตร์เข้ามาศึกษาดูงานการผลิตอาหารเพื่อสุขภาพ สถาบันสุขภาพอาเซี่ยนและวิทยาลัยนานาชาตินำนักศึกษาและนักวิจัยต่างชาติมาดูผลิตภัณฑ์และอาหารพื้นบ้านแบบไทย ๆ ดังตัวอย่างในตารางข้างบน

4.3.4 ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มต่าง ๆ ในพื้นที่กับหน่วยงานราชการ

1.จุดเริ่มต้นของการเกิดกลุ่มวิสาหกิจชุมชนส่วนใหญ่ ตัวอย่างเช่น กลุ่มล่องเรือชมสวนเลียบคลองมหาสวัสดิ์เกิดจากมาตรการส่งเสริมการพัฒนาชนบทและชุมชน (มพช.)ของรัฐบาลส่งต่อมายังหน่วยงานส่วนกลางระดับกระทรวง และต่อมายังหน่วยงานระดับจังหวัดและอำเภอ อย่างไรก็ตามการที่กลุ่มดังกล่าวสามารถจัดตั้งขึ้นได้และดำเนินการไปได้ด้วยดีน่าจะมีส่วนสำคัญมาจากการที่เจ้าหน้าที่รัฐในระดับอำเภอ เช่นผู้ช่วยเกษตรอำเภอ เกษตรอำเภอและพัฒนาชุมชน ฯลฯ เป็นผู้ที่มีความรู้เกี่ยวกับพื้นที่ มีความใกล้ชิดและมีความสัมพันธ์ที่ดีกับผู้นำชุมชนและชาวบ้าน

2.เจ้าหน้าที่รัฐในระดับต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นส่วนกลาง ส่วนภูมิภาคหรือส่วนท้องถิ่นยังคงมีส่วนสำคัญในการเสนอของบประมาณสำหรับการดำเนินการของกลุ่มต่าง ๆ ที่ชาวบ้านตั้งขึ้น ดังเช่นในกรณีของกลุ่มล่องเรือที่เมื่อคุณปราณีตซึ่งเป็นเกษตรอำเภอเกษียณอายุราชการไปและผู้ใหญ่มนูญซึ่งเป็นประธานกลุ่มไม่สนใจที่จะบริหารจัดการกลุ่มต่อไปก็ทำให้กลุ่มขาดแคลนงบประมาณสนับสนุนจากราชการดังเช่นในอดีต หรือแม้แต่การที่สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลคนหนึ่งเล่าให้ฟังว่าตัวเขาเคยได้เข้าไปคุยกับอธิบดีกรมท่องเที่ยวถึงเรื่องการของบประมาณสนับสนุนการท่องเที่ยวในพื้นที่จากการแนะนำต่อของวัฒนธรรมจังหวัดนครปฐมซึ่งเป็น “พรรคพวกกัน” รวมถึงการที่ตัวเขาเองได้ประสบการณ์จากการทำงานกับ “ผู้ใหญ่” มาว่าเวลาจะเสนอของบทำโครงการนั้นจะต้องมีวิธีอย่างไรให้โครงการที่เสนอได้รับการพิจารณา

3.การแบ่งเขตพื้นที่เป็นเขตการปกครองของทางราชการ ไม่ว่าจะเป็นหมู่ ตำบล อำเภอ หรือท้องถิ่น เช่น องค์การบริหารส่วนตำบลและเทศบาลในปัจจุบันมีผลทำให้เกิดการรวมกลุ่มในเชิงพื้นที่ที่มีลักษณะแข็งตัวกว่าในอดีตเพราะการเสนอของบประมาณของกลุ่มมักจะต้องทำในลักษณะของกลุ่มซึ่งสังกัดอยู่กับเขตพื้นที่ทางการปกครองของราชการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มที่ต้องอาศัยงบประมาณจากองค์การบริหารส่วนตำบล ซึ่งแตกต่างจากในอดีตที่ความสัมพันธ์และการรวมกลุ่มจะเป็นในลักษณะที่ข้ามหมู่ที่มีพื้นที่ติดกันเนื่องจากเป็นเพื่อนและญาติพี่น้องกัน และแตกต่างไปจากกลุ่มไม่เป็นทางการเช่นกลุ่มรับจ้างทางการเกษตรที่มีการรวมกลุ่มข้ามหมู่กันได้

4. กลุ่มแต่ละกลุ่มบางครั้งเรียกกันในหลายชื่อขึ้นอยู่กับว่าในขณะนั้นในกิจกรรมนั้นกลุ่มมีความสัมพันธ์กับใครและทำงานร่วมกับหน่วยงานไหน เช่น กลุ่มข้าวตูป้าลำเจียก กลุ่มศิลปะประดิษฐ์ดอกไม้ดิน และกลุ่มศิลปะประดิษฐ์ผ้าใยบัว เป็นกลุ่มที่โรงเรียนกาญจนาภิเษกวิทยาลัย ช่างทองหลวงใช้เรียกในงาน Open House ของตนเองในปี พ.ศ. 2556 ซึ่งสมาชิกกลุ่มทั้ง 3 นั้นล้วนแต่เป็นสมาชิกของ

วิสาหกิจชุมชนกลุ่มแม่บ้านแปรรูปผลไม้และอาหารที่จดทะเบียนอย่างเป็นทางการกับคณะกรรมการวิสาหกิจชุมชน กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ในขณะเดียวกัน องค์การบริหารส่วนตำบลศาลาเรียกกลุ่มวิสาหกิจชุมชนกลุ่มแม่บ้านแปรรูปผลไม้และอาหารในกิจกรรมงานวันเด็กแห่งชาติว่ากลุ่มแม่บ้านหมู่ 1 ดังที่สมาชิกกลุ่มแม่บ้านกลุ่มหนึ่งบอกว่า “เหมือนเราเป็นนกสองหัว”

5. วิสาหกิจชุมขนกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรมหาสวัสดิ์มีความสัมพันธ์กับหน่วยงานราชการท้องถิ่นและท้องที่โดยใช้สายสัมพันธ์ในครอบครัวเนื่องจากมีลูกชายและลูกสาวเป็นสอบต. และมีลูกสาวอีกคนเป็นผู้ใหญ่บ้าน ในขณะที่กลุ่มวิสาหกิจชุมชนกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรแปรรูปผลไม้ตำบลศาลายามีความสัมพันธ์กับกลุ่มมหาวิทยาลัยมหิดลและโรงพยาบาลศาลายาเนื่องจากสภาพทางภูมิศาสตร์และบุคลิกส่วนตัวของผู้นำกลุ่ม

6. เครือข่ายความสัมพันธ์แบบที่เป็นทางการระหว่างองค์การบริหารส่วนตำบลกับชาวบ้านทั่วไปดูจะไม่ค่อยปรากฏชัดเจนมากนัก สังเกตได้จากปรากฏการณ์ที่มีคนเข้าร่วมประชุมแสดงความคิดเห็นกับองค์การบริหารส่วนตำบลน้อยมาก แต่จากการสอบถามไม่ค่อยพบว่าชาวบ้านให้ข้อมูลว่าอบต.ทำอะไรบ้างจะมีเฉพาะกับผู้ใกล้ชิดหรือผู้ที่อยู่ในเครือข่ายเท่านั้นที่จะสามารถให้ข้อมูลได้ แต่ในกรณีที่เป็นการจัดงานของกลุ่มแม่บ้าน งานเทศกาล หรือแม้กระทั่งงานพิธีกรรม เช่นงานศพ งานแต่งงาน ชาวบ้านจะให้ความสนใจและเข้าร่วมมากกว่า

4.3.5 ข้อสังเกตต่อกลุ่มวิสาหกิจ

1. การบริหารจัดการของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนทั้ง 3 มีลักษณะขึ้นอยู่กับตัวบุคคลและเป็นแบบสั่งการจากบนลงล่างหรือเป็นการผูกขาดอำนาจบริหารอยู่ค่อนข้างมาก ตัวอย่างเช่นสมาชิกในกลุ่มล่องเรือชมสวนเลียบคลองมหาสวัสดิ์ ทั้งที่มีเกษตรกรเจ้าของสถานที่และเกษตรกรเจ้าของเรือบางคนบอกว่า “ป้าแป้นมีลักษณะแบบวันสต๊อปเซอร์วิส” และ “ลุงทุมมีลักษณะเชื่อมั่นในตัวเองสูงและไม่ค่อยรับฟังความคิดเห็นของใคร” หรือแม้แต่ในยุคหลังที่ผู้ใหญ่มนูญรับตำแหน่งประธานกลุ่ม แล้วผู้ใหญ่มนูญไม่ค่อยได้เอาใจใส่กับกลุ่มและไม่ได้จัดการประชุมเหมือนเช่นในอดีตจนเกิดปัญหาต่าง ๆ ขึ้น แต่สมาชิกในกลุ่มและผู้เกี่ยวข้องต่าง ๆ ก็ยังคงให้ผู้ใหญ่มนูญทำหน้าที่ประธานกลุ่มอยู่ต่อไปซึ่งเกษตรกรเจ้าของสถานที่และเกษตรกรเจ้าของเรือบางคนให้ความเห็นว่าเป็นเพราะ “ระบบอุปถัมภ์และความเกรงใจกัน”

เช่นเดียวกับในกรณีของกลุ่มแม่บ้านที่ตัวคุณปราณีหรือที่ชาวบ้านเรียกว่าป้าแหม่มและตัวคุณจงดีหรือที่ชาวบ้านว่าป้าแจ๋วก็เป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการติดต่อและประสานงานกับเจ้าหน้าที่รัฐในระดับต่าง ๆ

2. การดำเนินการของกลุ่มน่าจะมีส่วนทำให้เกิดความขัดแย้งขึ้นในพื้นที่ในระดับหนึ่ง ทั้งจากคนในกลุ่มด้วยกันเองและระหว่างคนนอกกลุ่มกับคนในกลุ่มเนื่องจากการท่องเที่ยวได้ก่อให้เกิดผลประโยชน์ในรูปตัวเงินขึ้น แต่ผลประโยชน์ดังกล่าวมิได้กระจายไปในวงกว้าง แต่ผลประโยชน์จะกระจุกตัวอยู่กับเฉพาะแต่กับครัวเรือนที่เข้าร่วมอยู่ในกลุ่มจำนวน 30-40 ครัวเรือนเท่านั้น ดังเช่นที่สมาชิกสภาองค์การบริหารส่วน

ตำบล(ส.อบต.)คนหนึ่งในพื้นที่กล่าวว่า “การจะมีการจัดกิจกรรมท่องเที่ยวทางเรือแบบใหม่ในอนาคต ก็จะต้องทำให้เกิดการกระจายรายได้ให้มากกว่าที่ผ่านมา เพราะที่ผ่านมาคนส่วนใหญ่ในชุมชนไม่ได้ประโยชน์” อย่างไรก็ตามการที่ไม่ได้เกิดความขัดแย้งขึ้นอย่างรุนแรงหรือเกิดขึ้นเป็นการทั่วไปอาจเป็นเพราะคนในพื้นที่มีทางเลือกที่หลากหลาย ไม่ว่าจะเป็นมีหลายกลุ่มให้เลือกสังกัด ในขณะดียวกันก็มีทางเลือกในการออกไปหางานทำนอกชุมชนได้โดยง่าย

3. บุคคลคนหนึ่งสังกัดอยู่ในหลายกลุ่มและในหลายบทบาท แต่บทบาทเหล่านั้นเชื่อมโยงและมีผลต่อกัน เช่นคุณวรรณา คำคม[7]สังกัดอยู่ในองค์การบริหารส่วนตำบลมหาสวัสดิ์ในฐานะที่เป็นสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนจังหวัด และสังกัดอยู่ในวิสาหกิจชุมชนในฐานะที่เป็นสมาชิกกลุ่มวิสาหกิจชุมชน 2 วิสาหกิจ คืออยู่กับวิสาหกิจชุมขนกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรมหาสวัสดิ์ในฐานะที่เป็นสมาชิกที่ทำการผลิตและอยู่กับกลุ่มวิสาหกิจชุมชนล่องเรือชมสวนเลียบคลองมหาสวัสดิ์ในฐานะผู้ขับเรือและนำชม[8]

4. การเป็นพื้นที่ชนบทกึ่งเมืองและกำลังจะกลายเป็นเมืองเข้าไปทุกขณะส่งผลให้เกิดคนกลุ่มหนึ่งที่มิใช่ “ชาวบ้าน” ตามแบบที่เข้าใจกันโดยทั่วไป คนกลุ่มนี้เป็นคนในพื้นที่มาตั้งแต่แรกและยังคงอาศัยอยู่ในพื้นที่มาอย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน แต่คนกลุ่มนี้จะมีการสร้างกลุ่มสร้างความสัมพันธ์ทั้งในแบบที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการระหว่างกัน ซึ่งบางครั้งอาจส่งเสริมกัน บางครั้งอาจขัดแย้งกัน แต่โดยรวม ๆ แล้วก็ยังจะสามารถประสานระโยชน์กันได้ ซึ่งปรากฏการณ์นี้ยังมีผลทำให้เกิดการผูกขาดอำนาจอยู่ในวงจำกัด และผลประโยชน์จากอำนาจดังกล่าวมิได้กระจายไปอย่างทั่วถึงมากนัก

4.3.6 กลุ่มไม่เป็นทางการ : กลุ่มรับจ้างในภาคการเกษตร

นอกจากกลุ่มที่จดทะเบียนอย่างเป็นทางการกับหน่วยงานราชการแล้ว ในพื้นที่ยังพบว่ามีการรวมกลุ่มในรูปแบบที่ไม่เป็นทางการ กลุ่มที่พบได้ทั่วไปในเขตอำเภอพุทธมณฑลคือกลุ่มรับจ้างทางการเกษตร กลุ่มเหล่านี้กระจายกันอยู่ในทุกตำบลทั้งศาลายา มหาสวัสดิ์และคลองโยง โดยเฉลี่ยตำบลละ 2-3 กลุ่ม โดยสมาชิกในกลุ่มมีตั้งแต่ 7 – 15 คน อายุระหว่าง 20-50 ปี และสมาชิกมาจากต่างหมู่กัน โดยที่กลุ่มสามารถไปรับจ้างข้ามพื้นที่กันได้

กลุ่มรับจ้างทางการเกษตรส่วนใหญ่จะรับจ้างในกิจกรรมที่เกี่ยวกับการทำนา จากการสัมภาษณ์เกษตรกรทำนาบัวรายหนึ่งพบว่า การทำนาบัวและทำสวนเป็นงานที่ค่อนข้างจุกจิกและมีรายละเอียดมาก อีกทั้งยังไม่สามารถใช้เครื่องมือหรืออุปกรณ์ช่วยอะไรได้มากนัก เช่นการเก็บดอกบัว-ใบบัว การกำดอกบัว คนทั่วไปจึงไม่นิยมรับจ้างทำ ในขณะที่เจ้าของนาบัวและเจ้าของสวนก็ไม่ต้องการจ้างเนื่องจากเห็นว่าจะไม่คุ้มค่าจ้างและกลัวว่าผู้ที่มารับจ้างจะทำงานได้ไม่ดี ในขณะที่การทำนาในปัจจุบันสามารถใช้เครื่องมือและอุปกรณ์ช่วยได้มากในแทบทุกขั้นตอน คนจึงนิยมรับจ้างในกิจกรรมเกี่ยวกับการทำนามากกว่า

---

[7] คุณวรรณา คำคมเป็นลูกสาวคุณปราณี สวัสดิ์แดง ประธานกลุ่มวิสาหกิจชุมชนแม่บ้านเกษตรกรมหาสวัสดิ์

[8] ซึ่งจุดท่องเที่ยวที่ต้องนำชมจุดหนึ่งก็คือกลุ่มวิสาหกิจชุมชนแม่บ้านเกษตรกรมหาสวัสดิ์

กิจกรรมที่เกษตรกรผู้นำนามักนิยมจ้างกลุ่มรับจ้างทางการเกษตรได้แก่

1.การไถโดยใช้รถไถ

2.การหว่านโดยใช้เครื่องพ่น

3.การฉีดยาโดยใช้เครื่องฉีด

4.การใส่ปุ๋ยโดยใช้เครื่องพ่น

เครื่องมือและอุปกรณ์เหล่านี้ไม่วาจะเป็นรถไถ เครื่องพ่น เครื่องฉีดจะเป็นอุปกรณ์ที่กลุ่มรับจ้างนำติดตัวมาด้วย โดยผู้ว่าจ้างจะเป็นคนซื้อเมล็ดพันธุ์ ปุ๋ยและยาเอง และจะจ่ายค่าจ้างในราคาไร่ละ 50 บาท พร้อมกับมีน้ำเปล่า น้ำอัดลม เครื่องดื่มชูกำลังให้ด้วย

จากการสอบถามเกษตรกรผู้ว่าจ้างพบว่า ผู้ว่าจ้างมักจะว่าจ้างกลุ่มที่ตนเองมีความรู้จักคุ้นเคยเป็นประจำ ยกเว้นในกรณีที่กลุ่มรับจ้างที่ว่าจ้างเป็นประจำติดงานที่อื่น กลุ่มก็จะมีการโทรคุยกันระหว่างกลุ่มให้ไปรับงานแทน อย่างไรก็ตามการรับจ้างดังกล่าวไม่จำเป็นที่สมาชิกในกลุ่มจะต้องไปกันทั้งหมด หากผู้ว่าจ้างทำการเกษตรบนที่ดินขนาดเล็ก กลุ่มก็จะให้สมาชิกไปทำในสัดส่วนที่เหมาะสมกับขนาดที่ดินของผู้ว่าจ้าง และสมาชิกส่วนที่เหลือก็จะสามารถไปรับงานที่อื่นได้

การเกิดขึ้นของกลุ่มรับจ้างดังกล่าวนี้น่าจะมีมามากกว่า 15 ปี เนื่องจากลักษณะการทำนาเปลี่ยนแปลงไปจากในอดีตมาก ดังนี้

1.ชาวบ้านส่วนหนึ่งสูญเสียที่ดินทำกินหรือมีที่ดินทำกินขนาดเล็กลงด้วยเหตุผลต่าง ๆ เช่น ผู้ให้เช่าที่ดินขายที่ดินให้กับหมู่บ้านจัดสรร-โรงงาน ที่ดินที่ได้รับจากคนรุ่นพ่อ-แม่มีขนาดเล็กลงเนื่องจากต้องแบ่งให้พี่น้อง ซึ่งในปัจจุบันผู้ที่ทำนาด้วยพื้นที่น้อยกว่า 10 - 15 ไร่จะไม่สามารถดำรงชีพอยู่ได้ด้วยรายได้จากการทำนาอย่างเดียว

2. การที่ชาวบ้านส่วนหนึ่งส่งลูกหลานให้เรียนในระดับสูงทำให้ลูกหลานไม่ได้กลับมาสืบทอดการทำการเกษตร ทำให้ครัวเรือนขาดแรงงานในการทำงานในไร่นา ในขณะที่คนรุ่นปู่ย่าตายายและรุ่นพ่อแม่ต่างก็มีอายุมากขึ้นจึงไม่สามารถทำงานใช้แรงมากได้เหมือนในอดีต

จากปรากฏการณ์ดังกล่าวนี้ทำให้การแลกแรงหรือการเอาแรงแบบในอดีตไม่สามารถทำได้ในปัจจุบัน จึงเกิดกลุ่มรับจ้างในภาคการเกษตรขึ้น จากผู้ที่ไม่มีที่ดินหรือมีที่ดินขนาดเล็กและไม่ได้เรียนในระดับสูง กลุ่มรับจ้างในภาคเกษตรจึงเป็นช่องทางหนึ่งที่ทำให้คนเหล่านี้ยังคงสามารถดำรงชีวิตอยู่ด้วยการทำการเกษตรบนที่ดินขนาดเล็กหรือสามารถรับจ้างอยู่ในพื้นที่ได้โดยไม่ต้องอพยพเข้าสู่เมืองหรือกลายเป็นแรงงานรับจ้างในภาคอุตสาหกรรม

บทที่ 5
การเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์การเมืองในพื้นที่

เนื้อหาในส่วนของบทที่ 5 จะเป็นการให้รายละเอียดและการวิเคราะห์ถึงลักษณะทางการเมืองของพื้นที่ทั้ง 3 คือ องค์การบริหารส่วนตำบลลานตากฟ้า นิลเพชรและศาลายา ซึ่งในแต่ละพื้นที่อาจมีการให้รายละเอียดและจุดเน้นที่แตกต่างกันไปตามลักษณะของพื้นที่ซึ่งมีความเป็นเมืองและชนบทแตกต่างกัน

5.1 พื้นเพภูมิหลังของนักการเมืองท้องถิ่น

ในตอนต้นของบทนี้จะเป็นการฉายภาพการเปลี่ยนแปลงพื้นเพภูมิหลังนักการเมืองท้องถิ่นที่เข้ามาสู่ตำแหน่งทางการเมืองในปัจจุบันว่ามีลักษณะด้านสถานะทางเศรษฐกิจและสังคมอย่างไร โดยจะแสดงตัวอย่างจากนักการเมืองท้องถิ่นในพื้นที่ที่อำเภอพุทธมณฑล จำนวน 3 องค์การปกครองท้องถิ่นคือ เทศบาลตำบลคลองโยง องค์การบริหารส่วนตำบลมหาสวัสดิ์ และเทศบาลตำบลศาลายา เพื่อให้เห็นพื้นเพภูมิหลังด้านอาชีพ การศึกษา อายุ ฯลฯ สถานภาพทางเศรษฐกิจ-สังคมของนักการเมืองเหล่านี้

ตารางที่ 33: พื้นเพภูมิหลังของนักการเมืองท้องถิ่นในเทศบาลตำบลศาลายา

ชื่อ	อายุ	อาชีพ	วุฒิการศึกษา	ตำแหน่ง
นายณัฐวัฒน์ ปริยพาณิชย์	40	ค้าขายตลาดสี่มุมเมือง จัดแข่งรถ ค้าที่ดิน	ม.6	นายกเทศมนตรี
นายจตุพร ไข่ลือนาม	56	ค้าขาย	ปตรี.	รองนายกเทศมนตรี
นางสาววันเพ็ญ จิตต์รักษ์	63	กิจการวิสาหกิจชุมชน	ปโท.	รองนายกเทศมนตรี
นางสาวสมทรง แซ่อุ่ย	66	ร้านเสริมสวย	ม.6	ที่ปรึกษานายก
นายเอกรินทร์ เขียวคำรพ	28	ธุรกิจส่วนตัว	ปตรี.	เลขานุการนายก
นายสอน เพ็งเจริญ	57	รับเหมาก่อนสร้าง	ปตรี.	สมาชิกเทศบาล
นายภักดี แดงสอน	54	รับเหมาก่อนสร้าง	ป.7	สมาชิกเทศบาล
นายคชศักดิ์ รอดบุญลือ	52	มีบริการรถตู้รับจ้าง	ป.4	สมาชิกเทศบาล
นายจีรศักดิ์ ศรีม่วง	42	นายหน้าที่ดิน	ป.6	สมาชิกเทศบาล
นายภิญโญ กระสินธุ์	40	ทำโต๊ะจีน	ปวส	สมาชิกเทศบาล
นายวสุ ปริยพาณิชย์	33	ธุรกิจส่วนตัว,ขับรถแข่ง	ปตรี.	สมาชิกเทศบาล
นายพศิน ธิติมงคล	57	ค้าขายอาหาร	ม.6	ประธานสภาเทศบาล
นายไพรวัลย์ สินล้อมทรัพย์	41	ขายอาหาร	ม.6	สมาชิกเทศบาล
นายสุชาติ เข็มสม	61	ขายอาหาร	ป.4	สมาชิกเทศบาล

ชื่อ	อายุ	อาชีพ	วุฒิการศึกษา	ตำแหน่ง
นางอุดมลักษณ์ แก้วทอง	58	แม่บ้าน	ปวช	สมาชิกเทศบาล
นายเทียน ไข่ลือนาม	49	ให้เช่าเครื่องขยายเสียง	ม.6	สมาชิกเทศบาล
นายณัฐพงศ์ ทรัพย์อินทร์	30	ธุรกิจก่อสร้าง	ม.6	สมาชิกเทศบาล

ตารางที่ 34: พื้นเพภูมิหลังนักการเมืองท้องถิ่นในเทศบาลตำบลคลองโยง

ชื่อ	อายุ	อาชีพ	วุฒการศึกษา	ตำแหน่ง
นายสมเกียรติ จันทร์แสง	49	รับเหมาก่อสร้าง ถมดิน	ปริญญาโท	นายกเทศมนตรี
นายสมศักดิ์ ภู่สุพรณ์	61	ค้าขาย	ม.ต้น	รองนายกเทศมนตรี
นายละเอียด ม่วงโพธิ์เงิน	57	ร้านขาย	ม.ต้น	รองนายกเทศมนตรี
นายวิภัทร รอดเทภัย	51	ร้านค้า	ปวท.	เลขานุการ นายกเทศมนตรี
นายไมตรี มินาบูรณ์	36	ผู้ประกอบการรายย่อย	ม.ปลาย	ที่ปรึกษาเทศมนตรี
นายเสน่ห์ ทองธาตุ	68	อสม. และทำนา	ป.4	ประธานสภาเทศบาล
นายวิชัย สุดสิ้น	64	อดีตผู้ใหญ่บ้าน	ป.4	รองประธานสภา เทศบาล
นางสมจิตต์ สร้อยกล่อม	50	อดีต อสม. และทำนา	ม.ปลาย	เลขานุการสภา เทศบาล
นายอดุลย์ วัฒน์สืบแถว	44	เจ้าของรถเกี่ยวข้าว 2 คัน	ม.ปลาย	สมาชิกสภาเทศบาล
นายอำนาจ อัศวรักษ์สกุล	49	วิศวกร	ปริญญาตรี	สมาชิกสภาเทศบาล
นายสุนทร ภู่ด้วง	58	ธุรกิจเป็นของตัวเอง	ป.4	สมาชิกสภาเทศบาล
นายปรีชา สวัสดิ์มา	41	ทำนา	ป.6	สมาชิกสภาเทศบาล
นายสง่า รอดกำพล	68	ทำนา อดีตประธานสภา	ป4	สมาชิกสภาเทศบาล
นายเอนก ฤทธิ์คำรพ	51	ทำนา	ป.4	สมาชิกสภาเทศบาล
นายสมเกียรติ จันทราภาส	50	ให้บริการรถเกี่ยวข้าว ร้านขายของ	ป.7	สมาชิกสภาเทศบาล
นายมาลัย ภู่สุพรรณ์	52	ค้าขาย	ม.ต้น	สมาชิกสภาเทศบาล

ชื่อ	อายุ	อาชีพ	วุฒการศึกษา	ตำแหน่ง
นายนุกูล เขียวคำรพ	51	ค้าขาย	ม.ปลาย	สมาชิกสภาเทศบาล

ตารางที่ 35: พื้นเพภูมิหลังนายกและสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลมหาสวัสดิ์

ชื่อ	อายุ	อาชีพ	วุฒิการศึกษา	ตำแหน่ง
นายสุเทพ เพ็งนาเรนทร์	49	มีธุรกิจรับถมดินและก่อสร้าง	ปริญญาโท	นายกเทศมนตรี
นายสยาม เพ็งนาเรนทร์	61	ธุรกิจครอบครัว	มัธยมศึกษาตอนต้น	รองนายกเทศมนตรี
นายธวัชชัย ชยะสุนทร	57	ธุรกิจโรงสี	มัธยมศึกษาตอนต้น	รองนายกเทศมนตรี
นางนริษา ศรีวัลลภ	51	ธุรกิจครอบครัว	ปวท.	เลขานุการนายกเทศมนตรี
นายสามารถ ปั้นบัวงาม	36	รับเหมาก่อสร้าง	มัธยมศึกษาตอนปลาย	ที่ปรึกษาเทศมนตรี
นางสาวแดง คงศาสตร์	68	อาชีพทำนา	ประถมศึกษาปีที่ 4	ประธานสภา
นายดำรงค์ สวัสดิ์มา	64	เป็น ผญ.บ้านเก่า	ประถมศึกษาปีที่ 4	รองประธานสภา
นายสมชาย มีคลองโยง	50	อดีตอสม. รับจ้างขับเรือหางยาว และรถรับนักเรียน	มัธยมศึกษาตอนปลาย	เลขานุการสภา

5.2 กรณีศึกษาลานตากฟ้า : ความสัมพันธ์ของชุมชนกับพื้นที่การเมือง การเลือกตั้ง และนโยบายสาธารณะ

5.2.1 องค์การบริหารส่วนตำบลลานตากฟ้า อำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม

เดิมตำบลลานตากฟ้าเป็นส่วนหนึ่งของตำบลงิ้วราย อำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม ด้วยเหตุที่เป็นตำบลซึ่งมีพื้นที่กว้างใหญ่ ต่อมาเมื่อจำนวนประชากรในเพิ่มจำนวนขึ้นมากจึงแยกตัวตั้งเป็นตำบลขึ้นใหม่ขึ้นชื่อ ตำบลลานตากฟ้า เนื่องจากกล่าวกันว่าแต่เดิม ชาวบ้านเรียกตำบลแห่งนี้ว่าลานตากผ้าเพราะเมื่อครั้งที่ยังไม่มีถนนหนทาง ประชาชนใช้เรือในการสัญจรและติดต่อค้าขาย วันหนึ่งเกิดอุบัติเหตุเรือล่มบริเวณหน้าวัด หมู่ที่ 4 ชาวบ้านช่วยผู้ประสบเหตุแล้วนำข้าวของและเสื้อผ้าเป็นจำนวนมากขึ้นมาตากที่ลานวัด เป็นเหตุให้ชาวบ้านเรียกกันต่อๆ มาว่า “ลานตากผ้า” กระทั่งเพี้ยนเสียงมาเป็น “ลานตากฟ้า” เช่นในปัจจุบัน

โครงสร้างการบริหารงานองค์การบริหารส่วนตำบล ประกอบด้วย นายสันต์ สุภิเวก นายกองค์การบริการส่วนตำบล นายพิชัย แตงสาขา และ นายดุริยะ โชติแสงศรี รองนายกองค์การบริหารส่วนตำบล นายสัญญา ยอดคำดี เลขานุการนายกองค์การบริหารส่วนตำบล สมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบล จาก 5 หมู่บ้าน หมู่บ้านละ 2 คน รวม 10 คน ประกอบด้วย หมู่ที่ 1 นายทองหล่อ แถมยงค์ และ นายพยอม จิตรักมั่น

หมู่ที่ 2 นางสุรีรัตน์ สนสาขา และ นายสมศักดิ์ เนียมแสง หมู่ที่ 3 นายสายันห์ ปานมีทรัพย์ และ นายเสรี แตงพึ่งผล หมู่ที่ 4 นายประมวน พูนนายม และ นายชนิด อายุยืน หมู่ที่ 5 นายวรชัย วัฒนากรแก้ว และ นายรินวัฒน์ แสงทอง

นายสันต์ สุภิเวก นายกองค์การบริการส่วนตำบล เป็นอดีตกำนันเมื่อเกษียณอายุได้สมัครเป็นสมาชิกสภาตำบลตามพ.ร.บ.องค์การบริหารส่วนตำบลและสภาตำบล พ.ศ.2538 (เลือกตั้งในปี 2539) ซึ่งเป็นการเลือกตั้งสมาชิกสภาตำบลและให้สมาชิกเลือกนายกองค์การบริหารส่วนตำบลกันเองโดยเสียงข้างมาก และได้เป็นนายกอบต.มาเกือบทุกสมัย ยกเว้นสมัยหนึ่งที่พ่ายแพ้การเลือกตั้งในช่วงปี 2548-52 (คู่แข่งที่เคยได้รับเลือกตั้งเป็นชาวนารายใหญ่ที่มีที่จำนวนมาก) เจ้าของธุรกิจโดยพื้นฐานเป็นชาวนารวยมีอาชีพทำนาและมีนาราว 100 ไร่ นอกจากนี้ ยังทำอาชีพค้าข้าวเปลือก กล่าวคือ รับซื้อข้าวจากชาวนาและส่งให้โรงสี

> “มีเรือมาดและเรือชะล่าอยู่ 2-3 ลำ รับตวงข้าวจากชาวนาแถวๆ นี้ส่งให้โรงสีตาเปล่งอยู่ที่แม่น้ำท่าจีนใกล้ๆ บ้านผม แต่ผม ไม่ได้ทำใหญ่โตเหมือนรายอื่นๆ ช่วงหลังก็ไม่ได้ทำเพราะติ๋งน้องเขยพอแต่งงานกับน้องสาวผมเค้าก็ทำเป็นหลัก พอมีสตางค์ผมเลยซื้อเครื่องจักรรถแบล็คโฮรับจ้างขุดดิน ยกสวนยกร่อง...” (สันต์ สุภิเวก นายกองค์การบริการส่วนตำบลลานตากฟ้า, สัมภาษณ์ , 1 มีนาคม 2557)

นายกฯ สันต์จบการศึกษาเพียง ป.4 แต่เนื่องจากการกำหนดคุณสมบัติของผู้บริหารท้องถิ่นที่สูงมากขึ้นเรื่อยๆ ทำให้เขาต้องเรียนศึกษาผู้ใหญ่และขวนขวายจนจบปริญญาตรีจากหลักสูตรภาคพิเศษของมหาวิทยาลัยเอกชนแห่งหนึ่ง เขาสร้างตัวจากธุรกิจรถขุดดินและพัฒนามาสู่อาชีพสร้างถนน ขุดลอกคลองสร้างเขื่อนริมแม่น้ำจนกลายเป็นผู้รับเหมารายใหญ่รายหนึ่งในอำเภอนครชัยศรีมาตั้งราวปี 2530 งานใหญ่ๆ ที่รับทำก็คือ การรับเหมาช่วงทำถนนจากเครือข่ายผู้รับเหมาในระดับจังหวัดซึ่งกล่าวได้ว่าเป็นเครือข่ายบ้านใหญ่ นายกฯ ก็ยอมรับว่า

> “การได้งานก็ต้องมีพวก ถ้าไม่มีพวกก็ลำบาก ก็ต้องช่วยเหลือกันแบ่งงานกันทำ คนรับเหมารายใหญ่ก็ทำไม่ไหวเราก็แบ่งมาทำ อย่างถนนที่ซ่อมช่วงหลังน้ำท่วมจำนวนมากมายไม่มีผู้รับเหมารายเดียวทำได้แน่ๆ เครือข่ายการทำงานรับเหมาส่วนใหญ่เชื่อมโยงกันหมดในจังหวัดรู้จักกันหมด” ...” (สันต์ สุภิเวก นายกองค์การบริการส่วนตำบลลานตากฟ้า,สัมภาษณ์ , 1 มีนาคม 2557)

นายกฯ กล่าวว่า เนื่องจากมีกฎหมายที่ห้ามดำเนินการรับเหมาในพื้นที่เพื่อป้องกันเรื่องผลประโยชน์ทับซ้อน ก็ต้องหาวิธีการ “ไขว้งาน” กัน กล่าวคือ ไปรับเหมานอกพื้นที่อบต. ส่วนพื้นที่อบต.อื่นก็เข้ามาทำงานในพื้นที่ “ผมเองเคยไปรับเหมาถึงจังหวัดชัยนาท เพราะเพื่อนฝูงให้ไปช่วยทำ” เมื่อเป็นดังนี้

งบประมาณที่นายกอบต.ให้ความสนใจก็คือ งบประมาณด้านโครงสร้างพื้นฐานซึ่งงบประมาณของอบต. และที่สำคัญก็คือ ความจำกัดด้านงบประมาณของอบต.ขนาดเล็กแบบอบต.ลานตากฟ้าซึ่งมีงบประมาณราวปีละ 20 ล้านบาททำให้การสร้างโครงสร้างพื้นฐานต้องเชื่อมโยงกับงบประมาณขององค์การบริหารส่วนจังหวัด

> “ในปีที่ผ่านมาผมขอจากอบจ.มาสร้างถนนได้ 9 ล้านกว่า ถ้าไม่ได้จากอบจ. เราทำอะไรไม่ได้เพราะงบฯ เราน้อยมากจ่ายงบฯประจำก็หมดแล้ว เหลืองบฯลงทุนไม่ถึงล้านบาทจะไปทำอะไรบ้าง ...งบฯที่ได้จากจังหวัดผมก็ขอพวกส.อบต.เค้ามาจัดการเอง ส่วนงบฯ ของอบต.ก็ให้เค้าจัดสรรกันเฉลี่ยไปแต่ละพื้นที่...” (สันต์ สุภิเวก นายกองค์การบริการส่วนตำบลลานตากฟ้า,สัมภาษณ์ , 1 มีนาคม 2557)

ในสายตาของข้าราชการและคนนอกพื้นที่ คนที่มองการเมืองท้องถิ่นเป็นเรื่องผลประโยชน์เครือข่ายธุรกิจก็คงเป็นสิ่งที่มีเหตุผล มีหลักฐานพอที่จะตีความหรือให้ความหมายเช่นนั้น แต่ในบรรดานายกอบต.ด้วยกันกลับมองว่า

> “กำนันสันต์แกเก่งที่จะดึงงบฯ ข้างนอกมาในพื้นที่ แกสนิทกับบ้านใหญ่อบจ. เป็นคนคุยง่าย ใจถึงพึ่งได้ เป็นประโยชน์กับคนในพื้นที่แม้แกจะจบแค่ป.4 มาก่อน หรือใครๆ ที่มองว่าแกทำงานไม่เป็นไม่มีความรู้ความสามารถ แต่จะมีพื้นที่ไหนที่สามารถดึงงบประมาณ (สุเทพ เพ็งนาเรนทร์, นายกองค์การบริการส่วนตำบลมหาสวัสดิ์,สัมภาษณ์ , 10 มกราคม 2558)

โครงสร้างพื้นฐาน ถนน สะพาน การขุดลอกคลอง ฯลฯ เป็นสิ่งซึ่งนำมาสู่ “เงินทอน” ผลประโยชน์ในเครือข่ายนักการเมืองท้องถิ่นได้ทั้งสิ้น สัมพันธ์กับธุรกิจและกิจการของนักการเมืองท้องถิ่นอย่างปฏิเสธไม่ได้เลย แต่อีกด้านหนึ่งในชีวิตสมัยใหม่โครงสร้างพื้นฐานเหล่านี้มีความจำเป็นอย่างมาก ชาวนาซึ่งมีรถยนต์ทั้งรถเก๋งและรถปิ๊กอัพเฉลี่ยทุกบ้านต้องการถนนที่มีสภาพดี ดังชาวนารายหนึ่งกล่าวว่า

> “ใครเอาถนนเข้ามาได้เราก็ให้เสียงเค้า เงินแจกเราก็เอา พวกเราญาติเราก็เลือก การทำนาสมัยนี้ถ้าถนนเข้าไม่ถึงนาก็ลำบาก ทั้งรถเกี่ยวรถตีดิน รถขนข้าว ขนปุ๋ย ยาต้องเข้าถึงนาได้หมด บ้านผมตัดถนนเข้าบ้านเองจากปลายนาเข้าไปหมดไปร่วมสองแสน” (อุดม สวัสดี, สัมภาษณ์ , 11 มกราคม 2558)

ในส่วนของทีมส.อบต.นายกฯสันต์กล่าวว่า ได้เลือกทีมส.อบต.และให้การสนับสนุนช่วยเหลือในการหาเสียงทุกครั้ง ในสายตาเขา ส.อบต.ที่ไม่ได้อยู่ในทีมเดียวกันมีพียงคนเดียวคือ ทองหล่อ แถมยงค์ ส.

อบต.หมู่ 1 ซึ่งได้รับเลือกตั้งมาตลอดนับแต่หลังการประกาศใช้ พ.ร.บ.ฉบับใหม่ปี 2542 ทองหล่อเป็นชาวนาระดับกลางมีที่นาราว 30 ไร่ แต่ทำนาเช่าด้วยอีกราว 20-30 ไร่ เขาเป็นรายแรกๆ ที่เริ่มทำธุรกิจรถเกี่ยว เคยมีรถเกี่ยวสองคันตั้งแต่ราวปี 2536 เพิ่งเลิกไปราว 15 ปีที่ผ่านมา

> "ผมไม่มีเวลาดูแล เพราะเป็นมัคทายกวัดด้วย แล้วรถเกี่ยวก็มีเยอะมาก ต้องไปเกี่ยวนอกพื้นที่ด้วยถึงจะคุ้มเพราะข้าวในทุ่งไม่พอเกี่ยว มีรถเกี่ยวต้องดูแลเอง ซ่อมเอง ถ้าไม่ซ่อมเองขาดทุนเจ๊งแน่" (ทองหล่อ แถมยงค์, ส.อบต.หมู่ 1, สัมภาษณ์, ,15 มีนาคม 2558)

ทองหล่อยอมรับว่า ใช้เงินในการหาเสียงช่วงต้นๆ แต่ในช่วงสมัยหลังๆ เขายืนยันว่า ไม่เคยใช้เงินซื้อเสียง แต่ข้อสังเกตคือ ดูเหมือนว่าหลังวันคะแนนเสียงเลือกตั้งเขามักจะทำบุญบ้านและจะมีการจัดเลี้ยงโต๊ะจีน ชาวบ้านและสมาชิกส.อบต.ล้วนพูดตรงกันว่า ทองหล่อเป็นคนที่ซื่อสัตย์ ทำงานเก่ง เอาจริงเอาจัง รับผิดชอบ ไม่ผิดคำพูด เป็นที่นับถือและยอมรับของผู้คนทั่วไปซึ่งตรงกันหมดไม่ว่าจะไปสอบถามใคร

นายกฯ สันต์ยอมรับว่า ในบรรดาทีมคนอื่นที่เลือกจะพิจารณาจากฐานเสียงมากกว่าความสามารถในการทำงาน เป็นคนที่มีญาติเยอะ มีเครือข่ายแบบหัวคะแนนที่จะได้เสียงมาเป็นกลุ่มก้อน ดังเช่น ประธานสภาองค์การบริหารส่วนตำบลฯ คนปัจจุบัน (พ.ศ. 2555-2558) ซึ่งเป็นชาวนาโดยอาชีพ "เป็นที่รับรู้ร่วมกันว่าไม่มีความรู้ความสามารถในการทำงานแต่ได้มาเป็นประธานฯ เพราะนายกฯต้องการตอบแทนให้แกเนื่องจากสมัยนี้จะเลิกเล่นแล้ว" (นันทา ประสารวงษ์, อดีต ส.อบต., สัมภาษณ์, ธันวาคม, 2557) อย่างไรก็ดี นายกฯ ก็บอกว่า เขาพยายามเลือกคนที่ทำงานได้เข้ามาในทีมมากขึ้น เช่น นันทา ประสารวงษ์ ซึ่งเป็นคนที่สนับสนุนเพราะจบปริญญาตรี มีความรู้เรื่องระเบียบกฎหมาย เมื่อนันทาได้รับเลือกตั้งก็ได้รับการแต่งตั้งให้เป็นเลขานุการสภาองค์การบริหารส่วนตำบลฯ และทำงานเป็นเหมือนเลขาฯ ให้กับนายกฯ (ภายหลังมีความขัดแย้งในการเลือกตั้งผู้ใหญ่บ้านซึ่งนายกฯไปสนับสนุนคนซึ่งนันทาไม่เห็นด้วยจนทำให้คนที่นันทาสนับสนุนแพ้จึงทำให้นันทาลาออก)

นอกจากนี้ นายกฯ ยังพยายามเลือกรองนายกฯ ซึ่งเป็นหลานของตัวเองซึ่งจบระดับปริญญาโทให้เข้ามานั่งในตำแหน่งดังกล่าว และเป็นที่คาดการณ์กันว่าจะเป็นคนที่นายกฯ จะให้สืบทอดตำแหน่งเมื่อวางมือในสมัยหน้า อีกคนหนึ่งคือ หมู่ที่ 2 นางสุ อายุเพียง 27 ปี จบการศึกษา ม.3 ซึ่งเป็นเครือข่ายของนายกฯ โดยตรง หากมองในเชิงอายุก็ถือว่าเป็นคนรุ่นใหม่มาก แต่การเลือกก็มีเหตุผลว่า เป็นลูกสะใภ้ของหัวคะแนนคนสำคัญของนายกฯ และชาวบ้านก็ไม่ได้เห็นถึงความรู้ความสามารถมากนักเมื่อเข้ามาทำงานจริง

ในด้านรุ่นของนักการเมืองจึงไม่เห็นความเปลี่ยนแปลงมากนัก สมาชิกส่วนใหญ่มีพื้นฐานมาจากชาวนาและเกษตรกร เจ้าของรถเกี่ยว การคัดเลือกของหัวหน้าทีมยังมองปัจจัยด้านเครือข่าย ฐานคะแนนเสียงการมีญาติพี่น้องมาก แต่ก็มีคนรุ่นใหม่เริ่มเข้ามาบ้าง การคัดเลือกคำนึงถึงคนที่มีความรู้ความสามารถผสม

เข้ามาแต่ยังคงเป็นปัจจัยรองมากกว่าจะเป็นปัจจัยหลัก คนที่ทำงาน มีความรู้ความสามารถดังกรณี ทองหล่อ และนันทา ก็ไม่ต้องซื้อเสียงหรือใช้เงินในการเลือกตั้งน้อยมาก ซึ่งจะชี้ให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างการเลือกตั้งท้องถิ่นกับชีวิตชาวบ้านในส่วนต่อไป

การเลือกตั้ง ส.อบต. ของหมู่ที่ 2 ตำบลลานตากฟ้า

ในส่วนนี้ จะเป็นการศึกษาให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างการลงคะแนนเสียงเลือกตั้งในการเมืองท้องถิ่นกับการตัดสินใจที่เกี่ยวของผลประโยชน์สาธารณะของชาวบ้าน ระบบการซื้อเสียงที่ยังเป็นจริง แต่ก็สะท้อนให้เห็นถึงพัฒนาการของการเมืองท้องถิ่นที่มีทั้งด้านมืดดิบๆ และด้านที่เริ่มสว่างหรือมีลักษณะที่เป็นทางการ “สมัยใหม่” มากยิ่งขึ้น โดยจะพิจารณาจากการเลือกตั้งสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบล (ส.อบต.) ที่.หมดวาระในวันที่ 30 กันยายน 2555 และมีการเลือกตั้ง 7 ตุลาคม 2555 ในหมู่นี้มีกลุ่มและเครือข่ายที่สำคัญ คือ กลุ่มของผู้ใหญ่บ้านคนปัจจุบัน คือ นายสห. (นามสมมุติ) ที่เรียกกันว่า กลุ่มกลางดอน เนื่องจากอยู่เข้าไปในทุ่งห่างจากคลองใหญ่มากกว่าพื้นที่อื่นๆ ผู้ใหญ่ชนะการเลือกตั้งมาราว 5 ปีที่แล้ว ปัจจุบันได้เข้าไปเป็นประธานกองทุนหมู่บ้าน โครงการ SML และเครือข่ายของผู้ใหญ่ก็เป็นประธานกลุ่มแม่บ้านรวมทั้งกลุ่มอื่นๆ “เขาเป็นประธานเกือบหมดทุกกลุ่มที่ผู้ใหญ่เอามาจากอำเภอ” (ลุง ล (นามสมมุติ), สัมภาษณ์, 1 กันยายน 2557) ซึ่งรวมทั้งประธานกลุ่มสตรีที่รัฐบาลยิ่งลักษณ์เพิ่งอนุมัติเงินกองทุนพัฒนาสตรีจังหวัดละ 1 ล้านบาท นาง นค. (นามสมมุติ) ผู้เป็นภรรยาของนาย ส. (นามสมมุติ) ซึ่งเป็นสมาชิก อบต.ที่หมดวาระลง และดังนั้น ผู้ใหญ่ สห.จึงสนับสนุนนาย ส. ซึ่งเป็นสมาชิก ส.อบต. ครั้งที่ผ่านมา อย่างเข้มแข็งในการแข่งขัน ส.อบต.ที่เกิดขึ้น ในฐานะที่เป็นเครือข่ายผู้สนับสนุนและฐานคะแนนเสียงของตน แต่อย่างไรตาม ผู้ใหญ่สห.เองก็ไม่มีญาติพี่น้องมากนัก เพราะไม่ใช่ตระกูลใหญ่ นอกจากเป็นญาติฝ่ายเมีย และเครือญาติของนางนค. (ซึ่งประเมินกันว่ามีญาติสนิทราว 10 หลังคาเรือน) แต่ก็สามารถขยายฐานผู้สนับสนุนได้โดยอาศัยโครงการต่างๆ ที่ลงมาเพื่อให้ประโยชน์แก่คนในกลุ่มก้อนของตัวเอง (สัมภาษณ์ นท., 2 กันยายน 2557)

กลุ่มกลางดอนก็มีตระกูลใหญ่อื่นอีกตระกูลหนึ่ง คือ ตระกูลของ นท.(นามสมมุติ) ซึ่งเป็น ส.อบต. เดิมคู่กับ ส . และทั้งคู่ก็ลงสมัครรับเลือกตั้งพร้อมกันอีกครั้ง ทั้งนี้ ในช่วงแรกความสัมพันธ์ของผู้ใหญ่และตระกูลของ นางนท.เป็นไปด้วยดี แต่ผลจากการเลือกตั้ง ส. อบต. ครั้งก่อนหน้านี้ ทำให้มีเรื่องบาดหมางกันอยู่บ้าง

ทั้งนี้ ความมั่นคงของกลุ่มผู้ใหญ่สะท้อนให้เห็นได้จากการเลือกตั้งผู้ใหญ่ที่ผ่านมา กล่าวคือ ผู้ใหญ่สห. ต้องอาศัยฐานเสียงจากคนที่ดึงมาเป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่ 2 คน กลุ่มแรก กลุ่มบ้านริมคลองโยงซึ่งมีญาติพี่น้องมากพอสมควรซึ่งเป็นฐานเสียงสำคัญให้แก่ผู้ใหญ่ กลุ่มที่สอง คือ กลุ่มริมคลองเจ๊ก (คลองที่แยกเข้ามาคลองโยง) คือ กลุ่มของนาย ถ. ซึ่งเป็นหัวคะแนนอาชีพ (รับงานหาเสียงให้กับการเลือกตั้งผู้ใหญ่ในหมู่บ้านสหกรณ์คลองโยงครั้งที่ผ่านมาด้วย) และเป็นความสัมพันธ์แบบหัวคะแนนเช่นเดียวกัน โดยหลังจากการเลือกตั้งครั้งที่แล้ว ผู้ใหญ่สห.ต้องมอบตำแหน่งผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านให้แก่ลูกของนาย ถ. ทั้งๆ ที่เป็นคนที่ทำงานไม่เป็นและมีอาชีพขับมอเตอร์ไซต์รับจ้างจนถึงปัจจุบัน “บางทีชาวบ้านก็ลืมไปแล้วว่าเขาเป็นผู้ช่วยฯ” (ลุง ล

, สัมภาษณ์, 30 กันยายน 2555) ทั้งนี้ จนถึงปัจจุบัน ความสัมพันธ์ของผู้ใหญ่ในกลุ่มนี้ก็ยังไม่เน่นเฟ้นเพราะเมื่อมีโครงการต่างๆ เช่น เงิน SML ที่นำมาซื้อเครื่องพ่นปุ๋ย พ่นยา รถตีดิน รถแบคโฮเล็ก (ราคาราว 300,000 บาท ฯลฯ ผู้ใหญ่มักจะจำกัดการกระจายทรัพยากรเหล่านี้ไว้ในแวดวงของผู้ใหญ่เองเท่านั้น มากว่ากระจายมาให้กับเครือข่ายฐานคะแนนเสียงอย่างทั่วถึง ทำให้ความสัมพันธ์กับกลุ่มนี้ เป็นเครือข่ายความสัมพันธ์ผ่านนาย ถ. หัวคะแนนอาชีพเท่านั้น

นอกจากกลุ่มกลางดอน ยังกลุ่มใหญ่อีกกลุ่มหนึ่งก็คือ กลุ่มคลองเจ๊ก ซึ่งมีลักษณะเป็นเครือญาติที่เน้นแฟ้นมาก กลุ่มนี้เดิมเคยมีนายแดง เป็น ส.อบต. แต่แพ้การเลือกตั้งให้กับนางนท. และนายส. แต่ในการแข่งขันครั้งที่ผ่านมา ทั้งนี้นายแดงเองก็เป็นญาติสนิทกับนาย ถ. หัวคะแนนมืออาชีพเช่นกัน และมีส่วนช่วยในการหาเสียงมาโดยตลอด

ก่อนการเลือกตั้ง ส.อบต. ครั้งใหม่ ในวันที่ 7 ตุลาคม 2555 หมู่บ้านนี้ มี ส.อบต.เดิมคน คือ นายส. และนางนท. ทั้งสองคนเป็นฝ่ายเดียวกับนายกอบต. การเลือกตั้งเมื่อสมัยที่ผ่านมาได้หาเสียงคู่กัน รวมทั้งการใช้เงิน โดยใช้ค่าใช้จ่ายในการเลือกตั้งไปราว คนละ120,000 บาท (สัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการจากผู้สมัครทั้งสองคน, 1 กันยายน 2557)

นาง นท.เป็นผู้สมัครหน้าใหม่ เรียนจบปริญญาตรีทางการบัญชีและทำงานอยู่นอกหมู่บ้าน แต่เข้ามาสมัครส.อบต.เนื่องจากนายกอบต.ได้เข้ามาคุยกับผู้หลักผู้ใหญ่ในตระกูลให้หาคนมาสมัครเพราะเห็นว่าเป็นตระกูลใหญ่ มีญาติพี่น้องมาก ทางญาติๆ เลยมาคุยกับพ่อนางนท.ให้ส่งลูกสาวลงสมัคร เพราะเป็นคนที่มีความรู้และพ่อนางนท.ก็อยากให้ลูกสาวคนนี้กลับมาอยู่บ้าน เนื่องจากลูกคนอื่นๆ ก็มีครอบครัวออกไปแล้ว (สัมภาษณ์ลุง ล. , 1 กันยายน 2557)

การแข่งขันเลือกตั้ง ส.อบต. ครั้งที่แล้ว เป็นการแข่งขันระหว่าง หน้าเก่า 2 คนคือ นาย ส. และนายแดง และนางนท. โดย นาง นท. อยู่ภายใต้การสนับสนุนของนายกอบต. นาย ส.ได้รับการสนับสนุนจากทั้งผู้ใหญ่บ้านและนายกอบต. ส่วนนายแดงมีนาย ถ.หัวคะแนนให้ แต่ชาวบ้านก็มีการนินทาว่า นาย ถ.ได้เข้ามาช่วยนายส. หาเสียงด้วย โดยให้ลงคะแนนแก่นาย ส. เพียงเบอร์เดียว และนี่เป็นเหตุให้นางนท.ไม่พอใจนาย ส. รวมทั้งนายแดงเองก็ไม่พอใจนาย ถ. ซึ่งส่งผลต่อกลยุทธการเลือกตั้งครั้งใหม่ที่เกิดขึ้นด้วย ผลการเลือกตั้งครั้งนั้น ปรากฏว่า นางนท.ได้ลำดับที่ 1 คะแนน 276 คะแนน นายส.ได้ลำดับที่ 2 คะแนน 273 คะแนน ส่วนนายแดง ได้คะแนน 265 คะแนน แพ้เพียง 8 คะแนนเท่านั้น

ส่วนการแข่งขันและการหาเสียงเลือกตั้ง ส.อบต. 7 ตุลาคม 2555 :ซึ่งมีการเลือกตั้ง ส.อบต. ครั้งใหม่ในวันที่ 7 ตุลาคม 2555 มีผู้สมัครหน้าเก่า 2 ราย และเป็นเจ้าของตำแหน่งเดิม คือ นาย ส.และ นางนท. ส่วนนายแดงไม่ลงสมัครเพราะเมื่อลองตรวจสอบฐานเสียงบางกลุ่มแล้วพบว่าหันไปสนับสนุนผู้สมัครคนอื่น รวมทั้งความไม่พอใจต่อ นาย ถ.หัวคะแนนที่เอาประโยชน์จากเขาไปมากแต่ไม่ช่วยเต็มที่ จึงประกาศเว้นวรรคหนึ่งสมัย “ผมเบื่อขี้เกียจเหนื่อยแล้ว ทำมาหากินดีกว่า ให้คนอื่นเขาแข่งกันไป” (สัมภาษณ์, นายแดง, 15 กันยายน 2557) เมื่อเป็นเช่นนี้นาย ถ. จึงส่งลูกสะใภ้ของตนเองลงสมัคร และกลายเป็นผู้สมัครหน้าใหม่เพียงคนเดียวในการเลือกตั้งครั้งนี้ ซึ่งมีการคาดการณ์ในช่วงต้นกันว่าไม่น่าจะได้เกิน 50 คะแนน เพราะมี

อายุน้อยเพียง 25 ปี และไม่มีบทบาทหรือผลงานที่โดดเด่นในหมู่บ้านเลย นอกจากนั้น ยังเป็นคนนอกชุมชน อาชีพปัจจุบันคือ รับไส้กรอกจากบางแคมาปิ้งขาย ชาวบ้ารายหนึ่งบอกว่า “วันที่ลงคะแนนเสียงยังเห็นปิ้งขายอยู่เลย”

สำหรับ นางนท. นั้น ก่อนหน้าการเลือกตั้ง ได้ประกาศมาเป็นเวลานานแล้วว่าจะไม่ลงสมัครรับเลือกตั้งอีก แต่ต้องเปลี่ยนใจเมื่อได้รับการขอร้องจากนายก อบต. และสมาชิกในกลุ่ม “นายกฯ แกมาขอร้อง รวมทั้งคนที่ทำงานตำบลเตรียมพร้อมรับมือภัยพิบัติมาพูดอีกว่าถ้าไม่เป็นอบต.ก็จะทำงานได้ยาก” (สัมภาษณ์, นท., 2 กันยายน 2557) ทั้งนี้ เป็นที่รู้กันดีว่า นาง นท. เป็นมือสำคัญของนายกอบต. เพราะนายกฯ แกเป็นกำนันเก่า แกไม่รู้เรื่องอะไร รู้แต่เรื่องรับเหมา ไอ้นท.มันทำงานเป็นอยู่คนเดียว ก็มีผมเป็นข้าราชการเก่าอยู่คนนึง ส่วนที่เหลือก็เป็นชาวบ้าน เป็นพวกแก่ๆ ทั้งนั้น จะไปมีความรู้อะไรประธานสภาก็เป็นผู้รับเหมา ด่าเป็นอย่างเดียวแต่ทำงานไม่เป็น ไม่มีใครเป็นงาน ผมก็ช่วยเรื่องกฎหมายได้บ้างเท่านั้นเพราะเป็นตำรวจเก่า (ดาบวร, สัมภาษณ์, 10 สิงหาคม 2557)

ดังนั้น เมื่อได้รับการเลือกตั้งสมัยแรก นางนท.จึงได้รับการเลือกให้เป็นเลขานุการ ส.อบต.เลย และเมื่อมีโครงการตำบลเตรียมพร้อมในพระดำริของพระวรชายาฯ ซึ่งทรงมอบให้พระสหายนิสิตปริญญาเอก คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์มาร่วมดำเนินการกับอบต. และส่วนราชการต่างๆ ในพื้นที่ นางนท.จึงได้รับการมอบหมายจากอบต.ให้เป็นผู้ประสานงานทั้งหมดเกี่ยวกับกิจกรรมต่างๆ

นางนท.ได้ประกาศว่า การลงรับเลือกตั้งครั้งนี้จะไม่ใช้เงินซื้อเสียง “เพราะว่าเราทำงานหนัก เราไม่ได้ถอนทุน ครั้งที่แล้วก็ยอมรับว่าเสียเงินไปพอสมควร ว่าจะได้เงินเดือนคืนมาก็หลายเดือน ถ้าจ่ายเงินแล้วต้องมาทำงานหนักให้เขาอีกคิดว่าเราไม่เอาแล้ว” ซึ่งอาจจะเป็นเพราะเขาประเมินว่า ในวาระดำรงตำแหน่งที่ผ่านได้ทำงานจนเป็นที่รู้จักมากพอสมควร กล่าวคือ เขาเป็นหัวเรี่ยวหัวแรงในการต่อสู้เพื่อให้ได้มาซึ่งที่ดินภายใต้โฉนดชุมชน (มีพื้นที่ในหมู่ที่ 1 อยู่จำนวน 400 ไร่) การช่วยเหลือชาวบ้านในช่วงน้ำท่วมจนเป็นที่รู้จัก มีชาวบ้านจำนวนมาที่กล่าวว่า เขาเป็นคนมีผลงานยังไงก็ต้องเลือกเอาไว้เบอร์หนึ่ง

ในการหาเสียง นายกอบต.ได้บังคับให้นายส. (ผู้สมัครเบอร์ 1) นางนท. (ผู้สมัครเบอร์ 2) อยู่ในทีมเดียวกันโดยใช้ชื่อ “กลุ่มชาวบ้าน” อันเป็นที่รู้กันว่ากลุ่มดังกล่าวนี้อยู่ภายใต้ร่มของ “บ้านใหญ่” เพราะผู้สมัครที่ไม่ได้อยู่ในเครือข่ายจะใช้ชื่อนี้ไม่ได้ (หมายรวมถึงการเลือกตั้งท้องถิ่นในทุกพื้นที่) นอกจากนั้น นายกฯ อบต.ยังได้ออกเงินค่าคัทเอาท์คู่กัน ทำบัตรแนะนำตัวผู้สมัคร และรถติดคัทเอาท์ตระเวณหาเสียงในพื้นที่หมู่ 1 ราว 3 สัปดาห์

สำหรับ นางนท. นั้น ยังมีผู้สนับสนุนร่วมกันทำแผ่นพับโฆษณาผลงานให้อีกจำนวน 500 แผ่น (เป็นเงินราว 5,000 บาท) จากการสัมภาษณ์ผู้สมัครหลังรู้ผลการเลือกตั้งพบว่า มีการช่วยเหลือค่ารถ และค่าน้ำมันสำหรับผู้คนที่เดินทางมาไกลๆ มาลงคะแนนเสียง ราว 12 คน นอกจากนี้ ยังมีเพื่อนฝูงช่วยซื้อเบียร์มา 5,000 บาท ราว 20 ลัง แจกกันกินตามวงเหล้าในกลุ่มผู้สนับสนุนซึ่งเกิดขึ้นเป็นปกติในทุกเย็นหลังจากการทำงาน

ส่วนนาย ส.ใช้สื่อการหาเสียงที่นายอบต.จัดการให้เท่านั้น การหาเสียงรูปแบบหลักใช้รูปแบบเดินเคาะประตูบ้านกับรถหาเสียง ส่วนเบอร์ 3 ซึ่งเป็นลูกสะใภ้ของนาย ถ. มีเพียงคัทเอาท์ขนาดราว 1 เมตร เพียง 2 แผ่นเท่านั้น ไม่มีสื่อการหาเสียงอย่างอื่นแต่อย่างใด และต่างจากเบอร์ 1 และ เบอร์ 2 คือ ไม่ได้ออกเดินหาเสียงด้วยตนเองเลย มีนาย ถ. อาศัยกลไกหัวคะแนนจัดตั้งด้านเดียวเท่านั้น

เมื่อประเมินการแข่งขันจากภาพรวมที่กล่าวมาข้างต้น ในช่วงแรก และยิ่งคู่แข่งเดิม ซึ่งมีคะแนนสูสีกันในการเลือกตั้งครั้งที่แล้ว คือ นายแดงไม่ลงแข่งแล้ว ค่อนข้างที่จะคาดการณ์ได้อย่างชัดเจนว่า ผู้ที่น่าจะได้รับเลือกตั้ง คือ เบอร์ 1 และ เบอร์ 2 ซึ่งเป็น ส.อบต. เก่า แต่บริบทการเมืองในชุมชน คือ การเลือกตั้งผู้ใหญ่บ้านที่จะเกิดขึ้นในอนาคต ได้เข้ามาเปลี่ยนสถานการณ์ของการแข่งขัน กล่าวคือ ก็คือ ผู้ใหญ่ สห. เกษียณอายุในปี 2556 และในการเลือกตั้งใหม่ ผู้ใหญ่ก็ประกาศว่าจะส่งลูกชายลงสมัคร และถ้ามีการแก้ไข พ.ร.บ.การปกครองท้องที่ 2457 ฉบับที่ 11 ให้มีการเลือกตั้งผู้ใหญ่บ้าน กำนันเป็นวาระ 5 ปี ผู้ใหญ่ก็อาจจะลงแข่งเลือกตั้งด้วยตนเองอีกครั้ง ขณะที่ กลุ่มของ นางนท. ประกาศชัดเจนว่า ในการเลือกตั้งผู้ใหญ่ครั้งหน้า “จะส่งคนเครือข่ายของเราลงแข่ง ได้พากันไปพบนายกฯ และบอกกแล้วว่า ขอแข่งกับผู้ใหญ่สห. เราประกาศชัดมาหลายเดือนแล้ว บอกท่านนายกฯ แล้ว”

ในระยะต้นผู้สมัครทั้งเบอร์ 1 และ 2 เดินหาเสียงด้วยกัน แต่ในระยะหลังเริ่มปรากฏข่าวลือหนาหูว่า เบอร์ 1 จับมือกับเบอร์ 3 โดยมีผู้ใหญ่ สห. แอบช่วยหาเสียง นางนท.ผู้สมัครเบอร์ 2 จึงเริ่มออกเดินหาเสียงเดี่ยวเบอร์เดียว และขอให้คนสนับสนุนตนเองลงคะแนนเสียงให้เบอร์เดียวโดยไม่มีการพ่วงเบอร์ 1 เพราะประเมินว่า “ถ้าไม่โดดให้เรา เราก็คงแพ้แน่ เพราะเขาจับมือกันซื้อเสียงคู่กัน แต่เราสู้มือเปล่า เขาหวังล้มเราเพื่อการเลือกตั้งผู้ใหญ่สมัยหน้าเขาจะได้ง่ายขึ้น” ก่อนการเลือกตั้ง 1 วัน (วันที่ 6 ตุลาคม 2555) จารสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมพบว่า มีเพื่อนฝูงและผู้สมัครหมู่อื่นๆ ซึ่งมีเลือกตั้งพร้อมกันหลายคนโทรเข้ามาบอกนางนท.ว่า เบอร์ 1 กับ เบอร์ 3 ได้จับมือกันซื้อเสียงคู่ และให้ระวังผู้ใหญ่ว่าไม่ได้เป็นกลางดังที่รับปากกับนายกอบต.ไว้ (ผู้ใหญ่ถือเป็นเครือข่ายที่สนิทกับนายก อบต.เช่นกัน) อย่างไรก็ดี นางนท.และทีมงานประเมินว่า การไม่ซื้อเสียงก็ยังน่าจะชนะอยู่ โดยมีการประเมินว่าน่าจะได้เสียงถึง 330 คะแนน

ตารางที่ 36: ผลการเลือกตั้ง ส.อบต. วันที่ 7 ตุลาคม 2555

หมายเลข	ผู้สมัคร	คะแนน
1	**นายส.**	**244**
2	**นางนท. (ได้รับการเลือกตั้ง)**	**260**
3	**นาง ต. (ได้รับการเลือกตั้ง)**	**271**

จำนวนผู้มีสิทธิเลือกตั้ง	665
จำนวนผู้มาใช้สิทธิ	524
บัตรเสีย	8
ไม่ประสงค์ลงคะแนน	3

ผลจากการเลือกตั้ง ปรากฏว่า ผู้ได้รับการเลือกตั้ง คือ นาง ต. ซึ่งผู้สมัครที่ไม่เคยออกหาเสียงและอาจจะมีผู้ลงคะแนนให้มากกว่าครึ่งหนึ่งไม่เคยเห็นหน้า และอายุยังน้อย ไม่เคยทำงานเพื่อส่วนรวมมาก่อน ได้รับการเลือกตั้ง ได้คะแนนเป็นที่ 1 ได้ 271 คะแนน และนาง นท. เป็นผู้สมัครที่มีผลงาน ไม่ใช้เงินซื้อเสียง ได้คะแนนเป็นอันดับสอง ได้ 260 คะแนน ซึ่งแสดงให้เห็นว่าการลงคะแนนเสียงเลือกตั้งดังกล่าวนี้จึงมีความซับซ้อน และต้องการวิธีการทำความเข้าใจที่ดี ซึ่งจะอภิปรายในส่วนต่อไปหลังจากนำเสนอวิธีการลงคะแนนเสียง

ตารางที่ 37: วิธีเลือกลงคะแนนเสียงเลือกตั้ง ส.อบต.

วิธีเลือกลงคะแนน	จำนวน(คะแนน)
เบอร์ 1 (เบอร์เดียว)	45
เบอร์ 2 (เบอร์เดียว)	118
เบอร์ 3 (เบอร์เดียว)	81
เบอร์ 1 และ เบอร์ 2	79
เบอร์ 1 และ เบอร์ 3	120
เบอร์ 2 และ เบอร์ 3	63

ที่มา : จากการบันทึกโดยผู้วิจัยหน้าคูหาเลือกตั้ง

จากการจัดกลุ่มเสวนาประเมินคะแนนร่วมกับแกนนำชาวบ้านและผู้สมัครเบอร์ 2 เห็นว่า ฐานเสียงองเบอร์ 1 ที่ได้คะแนนเบอร์เดียวน่าจะมาจากกลุ่มญาติใกล้ชิดและคนที่ทำงานในกลุ่มภรรยาของผู้สมัครและกลุ่มฐานของผู้ใหญ่บ้าน ขณะที่คนเลือกเบอร์เดียวของเบอร์ 2 ก็น่าจะมีลักษณะคล้ายๆ กัน คือ เป็นกลุ่มที่มีความใกล้ชิดผู้สมัคร และมีผลประโยชน์ร่วมกัน โดยคนกลุ่ม ไม่จำเป็นต้องซื้อเสียง เพราะสามารถที่จะขอคะแนนและให้เลือกแบบเบอร์เดียวได้ ในทางตรงกันข้าม อาจจะมีจำนวนหนึ่งที่มาจากการซื้อเสียงอย่างเดียวกล่าวคือ เป็นผู้ที่ไม่ผูกพันกับกลุ่มใดเลย กลุ่มคนดังกล่าวนี้อาจจะมีมากในกลุ่มผู้เลือกเบอร์ 3 เพราะส่วนใหญ่คงไม่ใช่ญาติพี่น้องคนใกล้ชิด เนื่องจากนาย ถ. เป็นคนที่ไม่ค่อยมีคนนับถือมากนัก สิ่งที่ทำให้เขาสามารถมีบทบาทอยู่ได้ในการเป็นหัวคะแนนมืออาชีพก็คือ การใช้วิธีการข่มขู่ และกลไกการกำกับตรวจสอบการลงคะแนน

สำหรับคะแนนของเบอร์ 2 ที่ลงคะแนนเบอร์เดียวสูงถึง 118 คะแนน ซึ่งมีจำนวนมากกว่าญาติพี่น้องที่ใกล้ชิด น่าจะมาจากกลุ่มคนที่เขาร่วมทำงานด้วยนับตั้งแต่การต่อสู้เรื่องโฉนดชุมชน เครือข่ายกิจกรรมโรงสีชุมชน ธนาคารเมล็ดพันธุ์ กลุ่มขายพืชผักอินทรีย์ และคนที่ร่วมทำงานในโครงการตำบลเตรียมพร้อม ฯลฯ เหล่านี้เครือข่ายผลประโยชน์ที่เกาะกลุ่ม เกาะเกี่ยวกันด้วยผลประโยชน์แบบใหม่ๆ ที่เข้ามาสู่ชุมชน การอธิบายเช่นนี้ก็สามารถอธิบายเครือข่ายซึ่งเป็นฐานของผู้ใหญ่บ้านและผู้สมัครเบอร์ 1 ด้วยเช่นกัน

กล่าวคือ ผู้คนก็เกี่ยวกันด้วยผลประโยชน์อีกแบบหนึ่งที่มาจากนโยบายรัฐ การกระจายอำนาจ หน่วยงานภูมิภาคซึ่งโครงการผ่านมาทางด้านจังหวัดและอำเภอ

แต่ความผูกพันเช่นนี้ไม่ได้ครอบคลุมไปถึงคนบางส่วน โดยเฉพาะกลุ่มริมคลองโยงที่พวกเขาไม่ได้เข้าไปอยู่ในเครือข่ายไหนอย่างแน่นแฟ้นมากนัก เขาไม่รู้จักโครงการตำบลเตรียมพร้อมของนาง นท. เช่นเดียวกับที่เขาไม่ได้รับประโยชน์ในฐานะคนวงในของผู้ใหญ่สห. คนกลุ่มนี้จึงง่ายต่อการรับประโยชน์จาการขายเสียง และหัวคะแนนอาชีพอย่างนาย ถ. รู้ธรรมชาตินี้เป็นอย่างดี เขาจึงยังอยู่ในวงการนี้ได้ และเป็นที่ต้องการของผู้สมัครอื่นๆ ซึ่งพร้อมที่จะจ่ายเงินให้คนเช่นนี้ช่วยหาเสียง กลุ่มนี้นักการเมืองท้องถิ่นบางคนเรียกว่า ผู้หาเช้ากินค่ำ ผู้ซึ่งเงิน 300 บาทสำหรับเขาก็คือ การทำงานทั้งวัน ผู้ซึ่งใครหน้าไหนมาเป็นนักเลือกตั้งเขาก็ได้ประโยชน์ไม่แตกต่างกันมากนัก ฯลฯ

สำหรับสาเหตุที่เบอร์ 1 แพ้การเลือกตั้งในครั้งนี้นั้น กลุ่มวิเคราะห์เสนอว่า อาจเป็นเพราะใช้เครือข่ายเดียวกับเบอร์ 3 และผู้ใหญ่บ้านต้องการต้องการกีดกันกลุ่มนาง นท. ออกไป โดยให้ฝ่ายตนชนะทั้งทั้งสองเบอร์โดยคิดว่า เงินและการซื้อเสียงเป็นปัจจัยที่จำเป็นและเพียงพอต่อชัยชนะในการเลือกตั้ง แต่พลาดเพราะลืมไปว่าหัวคะแนนมืออาชีพอย่างนาย ถ. สามารถที่จะหักหลังเขาได้เสมอ เนื่องจากเขาไม่มีอำนาจบารมีเหมือนบรรดาเจ้าพ่อซึ่งปัจจุบันอาจจะมีอยู่แต่ในนิยายหรือพื้นที่อื่นๆ แต่ไม่ใช่พื้นที่ชุมชนที่มีการแตกตัวของขั้วอำนาจเช่นนี้ และการไปร่วมมือกับฝ่ายหนึ่ง ทำให้ฝ่ายผู้สนับสนุนนาง นท. ไม่พอใจและตัดสินใจเลือกแบบเดียวทั้งหมด เพื่อหวังชัยชนะที่แน่นอนและป้องกันการดัดหลังเบอร์หนึ่ง

5.2.2 การจัดทำแผนพัฒนาตำบลฯกับชีวิตสาธารณะของชาวบ้าน

การปฏิรูปการเมืองหลังปี 2540 ได้ทำให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นซึ่งเคยมีลักษณะกึ่งราชการ กึ่งเลือกตั้งได้เปลี่ยนมาสู่การมีอำนาจการบริหารจัดการตนเองอย่างชัดเจนขึ้น ดังกรณี อบต.และเทศบาลในประเทศไทย เกิดขึ้นมาไม่น้อยกว่า 4-5 ทศวรรษ โดยมีลักษณะกึ่งราชการ-กึ่งเลือกตั้งและอยู่ภายใต้การกำกับโดยกระทรวงมหาดไทยมาโดยตลอด กระแสการปฏิรูปการเมืองส่งผลให้องค์กรบริหารท้องถิ่นมีอำนาจในการบริหารจัดการของตนเอง อบต.มีฐานะเป็นนิติบุคคล กล่าวคือ สามารถทำสัญญาได้โดยไม่ต้องมีหน่วยงานราชการอนุมัติ ทำให้อบต.เป็นอิสระจากระบบราชการมากยิ่งขึ้น (Arghiros, 2002:228-230)

การเปลี่ยนแปลงในระดับโครงสร้างทางการเมืองหลายประการด้วยกันได้ทำให้เกิดภูมิศาสตร์ทางการเมืองใหม่ขึ้นในระดับท้องถิ่น กล่าวคือ กระบวนการกระจายอำนาจมีความชัดเจนยิ่งขึ้นหลังทศวรรษ 1990 ที่อำนาจการบริหารได้ถูกกระจายไปสู่ท้องถิ่นมากยิ่งขึ้นผ่านองค์กรการบริหารส่วนท้องถิ่นซึ่งมีที่มาจากการเลือกตั้งชาวบ้านในท้องถิ่นเอง รัฐธรรมนูญ 2540 และ 2550 ได้บัญญัติให้ผู้บริหารองค์กรเหล่านี้มาจากการเลือกตั้งทั้งหมด จึงกล่าวได้ว่ามีการยึดโยงกับอำนาจของประชาชน และเป็นอิสระมากขึ้น ประเด็นนี้หลังทศวรรษ 1990 องค์กรท้องถิ่นเข้ามามีบทบาททัดเทียมหรืออาจจะเหนือองค์กรราชการในบางปริมณฑลของชีวิตผู้คนในท้องถิ่น มีการกระจายงบประมาณมาสู่องค์กรปกครองท้องถิ่นชัดเจนขึ้น ดังรัฐธรรมนูญ 2540 และกฎหมายแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจ พ.ศ.2542 ได้กำหนดกรอบงบประมาณที่จะต้อง

กระจายสู่องค์กรท้องถิ่น ร้อยละ 35 ของงบประมาณแผ่นดินให้ได้ในปี 2549 แต่ในช่วงรัฐบาลคมช. ได้มีการแก้ไขกฎหมายเพื่อไม่ให้รัฐบาลต้องจัดหางบประมาณให้ท้องถิ่น ร้อยละ 35 งบประมาณที่จัดให้ท้องถิ่นปัจจุบันอยู่ราวร้อยละ 25 เท่านั้น อย่างไรก็ดี งบประมาณท้องถิ่นในปี 2554 งบประมาณสำหรับรายได้ของ อปท. ยังสูงถึงระดับ ร้อยละ 26.14%) หรือจำนวน 431,255.00 ล้านบาท

องค์กรปกครองท้องถิ่นเข้ามามีบทบาทในการจัดทำนโยบายสาธารณะระดับท้องถิ่นโดยมีงบประมาณหรือทรัพยากรค่อนข้างมาก โดยเฉพาะงบประมาณที่เกี่ยวกับสวัสดิการสังคมและการพัฒนาคุณภาพชีวิต และการบริการสาธารณะต่างๆ ซึ่งได้รับการถ่ายโอนมาจากส่วนกลางที่เคยบริหารผ่านระบบราชการ นอกจากนี้ องค์กรปกครองท้องถิ่นยังถูกกำหนดโดยรัฐธรรมนูญ 2550 มาตรา 287 ได้กำหนดกรอบการมีส่วนร่วมดังกล่าวไว้ว่า ต้องสร้างกลไกให้ประชาชนในท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดทำแผน การนำแผนไปปฏิบัติ และการร่วมติดตามประเมินผล และระเบียบกระทรวงมหาดไทย ว่าด้วยการจัดทำแผนพัฒนาขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ. 2548 บังคับให้กระบวนการจัดทำแผนงบประมาณประจำปี ต้องมีการจัดประชาคมหรือเวทีการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในท้องถิ่น ฯลฯ

การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองที่สำคัญประการหนึ่งในสองทศวรรษที่ผ่านมา ได้แก่การที่อำนาจทางการเมืองกระจายลงสู่ท้องถิ่นมากยิ่งขึ้น จะเห็นชัดว่าองค์กรการบริหารส่วนท้องถิ่นมีความสำคัญต่อชีวิตของชุมชนท้องถิ่นมากยิ่งขึ้น การกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่นค่อนข้างก่อผลได้จริงต่อการที่ชุมชนจะมีอิสระในการกำหนดทิศทางการพัฒนาของตนเอง การกระจายอำนาจจึงนำมาสู่พื้นที่ทางการเมืองในระดับท้องถิ่นและการจัดความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนชนบทกับนักการเมืองหรือพื้นที่ทางการเมืองผ่านการเลือกตั้งกระบวนการจัดทำแผนงบประมาณท้องถิ่น สิ่งต่างเหล่านี้จึงทำให้เกิดพื้นที่ความสัมพันธ์ของผู้คนในชุมชนเข้ากับการเมืองมากยิ่งขึ้น ซึ่งพื้นที่ดังกล่าวนี้ได้ผ่านลงไปสู่ชาวบ้านผ่านกลไกสำคัญคือ แผนพัฒนาองค์การบริหารท้องถิ่น ดังนั้น ในส่วนนี้จะพิจารณาให้เห็นถึงการเมืองกระบวนการจัดทำแผนฯ การต่อรองของชาวบ้าน ฯลฯ เพื่อให้เข้าใจว่าทรัพยากรดังกล่าวนี้ลงไปสู้พื้นที่ชีวิตของผู้คนอย่างไร ผ่านกระบวนการจัดทำแผนพัฒนาอบต.ลานตากฟ้า

<u>กรอบการจัดทำแผนฯ</u>

ภายใต้กระบวนการจัดทำแผนพัฒนาท้องถิ่นที่ถูกข้อบังคับกำหนดให้ต้องอยู่ภายใต้การกำกับของส่วนกลางอย่างใกล้ชิด กล่าวคือต้องให้ความสำคัญกับ 1) แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (ฉบับที่ 11) พ.ศ.2555-2579 2) นโยบายของรัฐบาล และส่วนภูมิภาค กล่าวคือ 1) ยุทธศาสตร์หารพัฒนาของจังหวัด 2) แผชุมชน และ 3) กรอบนโยบาย ทิศทาง และแนวทางการพัฒนาองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นกับจังหวัดนครปฐม กอปรกับขาดการเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมอย่างแท้จริง แผนยุทธศาสตร์การพัฒนา (พ.ศ.2558-2563) ทั้ง 6 ยุทธศาสตร์ 48 แนวทางการพัฒนา จึงแทบไม่มีพื้นที่ให้กับการตอบสนองต่อข้อเรียกร้องหรือความต้องการของประชาชน ประกอบด้วย

ยุทธศาสตร์ที่ 1 การพัฒนาด้านการศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ประกอบด้วย 6 แนวทางการพัฒนา ได้แก่ 1) พัฒนาการศึกษาและส่งเสริมระบบการศึกษาอย่างยั่งยืน 2) ส่งเสริมการจัดงานเฉลิมพระ

เกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและงานรัฐพิธี 3) ส่งเสริม สนับสนุน แหล่งการเรียนรู้ช่องทางการรับรู้ข้อมูลข่าวสาร 4) ส่งเสริม สนับสนุนการเผยแพร่ และการปฏิบัติด้านคุณธรรมทางศาสนา จริยธรรม ศิลปวัฒนธรรม จารีตประเพณี และภูมิปัญญท้องถิ่น 5) อนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม โบราณสถาน โบราณวัตถุ พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น และศาสนสถาน และ 6) ส่งเสริม สนับสนุน การเฝ้าระวังทางวัฒนธรรมในครอบครัว สถานศึกษา และชุมชน

ยุทธศาสตร์ที่ 2 ด้านการพัฒนาศรษฐกิจ ประกอบด้วย 4 แนวทางการพัฒนา ได้แก่ 1) พัฒนา ส่งเสริม และฝึกอบรมอาชีพให้ประชาชน 2) ส่งเสริมและสนับสนุนการผลิต/ผลผลิตทางการเกษตรปลอดจากสารพิษ ผลิตภัณฑ์ชุมชน และอุตสาหกรรม SME 3) ส่งเสริมและสนับสนุนการพัฒนาเศรษฐกิจตามแนวทางพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียง และ 4) ส่งเสริมการพัฒนาพลังงานทดแทน และการประหยัดพลังงาน

ยุทธศาสตร์ที่ 3 การพัฒนาด้านสังคม ประกอบด้วย 8 แนวทางการพัฒนา ได้แก่ ส่งเสริม สนับสนุนกาและนันทนาการ 2) ส่งเสริม สนับสนุนกิจการสาธารณสุข 3) แก้ไข ป้องกัน และต่อต้านยาเสพติด 4) ส่งเสริม สนับสนุน การพัฒนาสังคม และงานสวัสดิการสังคม 5) การป้องกันและรักษาความสงบเรียบร้อยในบ้านเมือง และความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน ส่งเสริม สนับสนุนการดำเนินงานบรรเทาสาธารณภัย จัดหาวัสดุครุภัณฑ์ และอุปกรณ์ในการป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย 7) เสริมสร้างความเข้มแข็งของครอบครัวและชุมชน และ 8) การเสริมสร้างความสมานฉันท์ในสังคม

ยุทธศาสตร์ที่ 4 การพัฒนาด้านสิ่งแวดล้อมและการท่องเที่ยว ประกอบด้วย 6 แนวทางการพัฒนา ได้แก่ 1) พัฒนา ส่งเสริม สนับสนุนการดูแลรักษาทรัพยากรธรรมศาสตร์และสิ่งแวดล้อม และมลภาวะ 2) บำรุงรักษาแม่น้ำลำคลอง แหล่งน้ำต่างๆ และการป้องกันน้ำท่วม และน้ำสีย 3) ดูแลรักษา และพัฒนาท่สาธารณะ 4) พัฒนาและส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เชิงนิเวศ และเชิงสุขภาพ 5) พัฒนา ส่งเสริมพื้นที่ที่มีศักยภาพด้านการท่องเที่ยวให้เป็นแห่งท่องเที่ยวใหม่ และ 6) การเตรียมความพร้อมในการองรับภัยพิบัติทางธรรมชาติ

ยุทธศาสตร์ที่ 5 การพัฒนาด้านการบริหารจัดการที่ดี ประกอบด้วย 9 แนวทางการพัฒนา ได้แก่ 1) พัฒนาการบริหารจัดการที่ดีในองค์กร ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาท้องถิ่น และส่งเสริมการปกครองในระบอบประชาธิปไตย 2) ส่งเสริมธรรมาภิบาล การป้องกันและปราบปรามทุจริตและประพฤติมิอบในการปฏิบัติราชการ 3) ส่งเสริมสวัสดิการแก่ผู้บริหาร และช่วยเหลือ อปท. สมาชิกสภา อบต. ข้าราชการ ลูกจ้าง พนักงาน 4) ปรับปรุงพัฒนาขีดความสมรรถนะและวัฒนธรรมการทำงานของบุคลากร 5) สนับสนุนการปฏิบัติงาน ปรับปรุง และพัฒนาเทคโนโลยีสารสนเทศ เครื่องมือเครื่องใช้ และอาคารสถานที่ 6) ส่งเสริมความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับกิจการท้องถิ่น 7) ปรับปรุง พัฒนารายได้ และการจัดการทรัพย์สินราชการที่ไม่ได้ใช้งานให้เกิดประโยชน์สูงสุด 8) เพิ่มประสิทธิภาพการตรวจสอบภายในและ 9) สนับสนุน ส่งเสริมการดำเนินงานพัฒนาเพื่อเสริมความมั่นคงของชาติ กระบวนการยุติธรรมชุมชน และการจัดการความขัดแย้งโดยสันติวิธี

ยุทธศาสตร์ที่ 6 การพัฒนาด้านการบริการสาธารณะ ประกอบด้วย 5 แนวทางการพัฒนา ได้แก่ 1) ก่อสร้าง ปรับปรุง บำรุงรักษาถนน สะพาน ทางเท้า เส้นทางจักรยาน ท่อระบายน้ำ ท่าเทียบเรือ ระบบการจัดการขยะ ระบบบำบัดน้ำเสีย และซ่อมแซมปรับปรุงระบบสาธารณูปโภคที่ได้รับความเสียหายจากสาธารณภัย 2) พัฒนาระบบจราจร และการมนาคมขนส่ง 3) พัฒนาระบบไฟฟ้า-ประปา 4) ส่งเสริม สนับสนุนการจัดทำผังเมือง ผังเมืองรวม ผังเมืองเฉพาะ และป้องกันการบุกรุกที่สาธารณประโยชน์ และ 5) พัฒนาแหล่งน้ำคูคลอง และระบบชลประทาน เพื่อการอุปโภค-บริโภค การเกษตร และอื่นๆ

สำหรับโครงการที่ถูกนำมาพิจารณาในการประชาคม เพื่อนำไปบรรจุในแผนพัฒนาสามปี พ.ศ. 2558-2560 นั้น ประกอบด้วย 2 ส่วน คือการทบทวนโครงการของปีที่ผ่านมาและยังไม่ได้ดำเนินการให้แล้วเสร็จ ซึ่งจำแนกเป็นรายหมู่ได้ ดังนี้

หมู่ที่ 1 จำนวน 8 โครงการ ได้แก่ 1) ปรับปรุงระบบประปา 2) สร้างเวทีในศาลาประชาคม 3) สร้างลูกระนาดบนถนนคอนกรีตเสริมเหล็กสายหน้าบ้านยายพะยอม 4) สร้างถนนลูกรังสายบ้านลุงช่วย 600 เมตร 5) สร้างสะพาน คสล. เชื่อมตำบลดอนแฝก 6) จัดซื้อเครื่องสูบน้ำพร้อมท่อระบาย 7) สนับสนุนการจัดกิจกรรม, ประเพณีและวัฒนธรรมอื่นๆ ในหมู่บ้าน และ 8) สนับสนุนกลุ่มสตรี กลุ่มเกษตร กลุ่มผู้สูงอายุ

หมู่ที่ 2 จำนวน 5 โครงการ ประกอบด้วย 1) จัดสร้างเสียงตามสาย 2) ก่อสร้างถนนลาดยางเลียบคลองชัยขันธ์ 3) ติดตั้งไฟฟ้ารายทางคลองสะบ้า คลองชัยขันธ์ 4) ก่อสร้างสะพาน คสล. บริเวณ บ้านนายอำนวย 5) ขยายสะพานข้ามคลองลำทหาร

หมู่ที่ 3 จำนวน 5 โครงการ ประกอบด้วย 1) ปรับปรุงน้ำประปา น้ำบาดาล 2) ปรับปรุง และ เพิ่มเติมไฟรายทางทุกสาย 3) สร้างถนน คสล. บ้านเหนือตอนที่สอง 4) ปรับปรุงถนนเลียบคลองทุกสาย และ 5) ปรับปรุงซ่อมแซมเสียงตามสาย

หมู่ที่ 4 จำนวน 5 โครงการ ประกอบด้วย 1) สร้างถนน คสล. สายคลองกระทุ่มเมืองพร้อมสร้างสะพานข้ามคลอง 2) สร้างเสียงตามสาย 3) สนับสนุนกลุ่มแม่บ้าน กลุ่มอาชีพ 4) สนับสนุนการดำเนินงานกองทุนสวัสดิการชุมชน และ 5) สนับสนุนการจัดกิจกรรมประเพณีวัฒนธรรมต่างๆ

หมู่ 5 จำนวน 6 โครงการ ประกอบด้วย 1) ติดตั้งเครื่องออกกำลังกายที่ได้มาตรฐาน 2) ปรับปรุงระบบสาธารณูปโภค 3) จัดตั้งศูนย์ประชาสัมพันธ์ข้อมูลข่าวสาร 4) ป้องกัน และ แก้ไข ปัญหายาเสพติด 5) ติดตั้งเครื่องดับเพลิงพร้อมอบรมการใช้ และ 6) ส่งเสริมการประกอบอาชีพ

ส่วนที่สองคือ ความต้องการเพิ่มเติมที่เสนอในปีนี้ ซึ่งจำแนกเป็นรายหมู่ พร้อมเรียงลำดับความสำคัญของโครงการ ได้ดังนี้

หมู่ที่ 1 จำนวน 4 โครงการ ประกอบด้วย 1) โครงการติดตั้งกล้องวงจรปิด 2) โครงการปรับปรุงระบบประปา 3) โครงการสร้างลูกระนาดบนถนนคอนกรีตเสริมเหล็ก 4) โครงการลงดินลูกรังบ้านลุงช่วย และ 5) โครงการปรับปรุงสะพานบ้านลุงแกะ คอสะพานบางกระจัน

หมู่ที่ 2 จำนวน 6 โครงการ ประกอบด้ย 1) โครงการจัดเรียงท่อประปา จากท่อเหล็กเป็นท่อ PE 2) โครงการถนนคอนกรีตเลียบคลองชัยขันธ์ 3) โครงการสะพานคอนกรีตเสริมเหล็กบริเวณบ้านนายอำนวย 4)

โครงการขยายสะพานข้ามคลองลำทหาร 5) โครงการซ่อมแซมถนนลาดยางโดยการปะแทนการลงหินคลุก และ 6) โครงการเสียงตามสาย

หมู่ที่ 3 จำนวน 10 โครงการ ประกอบด้วย 1) โครงการปรับปรุงถนนเลียบคลองทุกสาย หมู่ที่ 1-5 2) โครงการปรับปรุงระบบประปา หมู่ที่ 1-5 3) โครงการปรับปรุงระบบไฟฟ้ารายทาง หมู่ที่ 1-5 4) โครงการสร้างศาลารอรถบ้านยายพร 5) โครงการลงหินคลุกสายประชาร่วมใจ 6) โครงการขุดลอกคลองต้นไทรและกำจัดวัชพืช 7) โครงการซ่อมแซมศาลาคลองควาย 8) โครงการติดตั้งกระจกนูนสูงเพื่อลดอุบัติเหตุ 9) โครงการปรับปรุงซ่อมแซมถนนบริเวณที่เป็นแอ่งใหญ่ และ 10) โครงการติดตั้งไฟฟ้าบริเวณสะพานไม้คลองโยน

หมู่ที่ 4 จำนวน 8 โครงการ ประกอบด้วย 1) โครงการสร้างสะพานคอนกรีตเสริมเหล็ก ข้ามคลองกระทุ่มเมือง 2) โครงการปรับปรุงระบบประปา ล้างท่อ ล้างแท็งก์ 3) โครงการสร้างถนนคอนกรีตเสริมเหล็ก บริเวณคลองสายกระทุ่มเมือง 4) โครงการเสียงตามสาย 5) โครงการสนับสนุนการดำเนินงานกองทุนสวัสดิการสังคม 6) โครงการสนับสนุนกลุ่มอาชีพ กลุ่มแม่บ้าน 7) โครงการสนับสนุนการจัดกิจกรรมประเพณีต่างๆ และ 8) โครงการไฟทางจากบ้านนายตามถึงบ้านนายสุรินทร์

หมู่ที่ 5 จำนวน 5 โครงการ ประกอบด้วย 1) โครงการแก้ไขปัญหาขยะในหมู่บ้าน 2) โครงการจัดตั้งศูนย์ประชาสัมพันธ์ข้อมูลข่าวสาร 3) โครงการปรับปรุง ซ่อมแซมไฟฟ้าในหมู่บ้าน 4) โครงการแต่งตั้งเครื่องออกกำลังกาย และ 5) โครงการปรับปรุงระบบประปา (นอกหมู่บ้าน)

ผนวกแผนยุทธศาสตร์การพัฒนาเข้ากับโครงการของปีที่ผ่านมาและยังไม่ได้ดำเนินการให้แล้วเสร็จและความต้องการเพิ่มเติมที่เสนอในปีนี้ องค์การบริหารส่วนตำบลลานตากฟ้า ดำเนินการจัดทำแผนพัฒนาสามปี พ.ศ.2558-2560 ประกอบด้วย 164 โครงการ เป็นโครงการที่ได้รับการเสนอจากการประชาคมหมู่บ้าน จำนวน 31 โครงการ จากทั้งสิ้น 36 โครงการ

กระบวนการจัดทำแผนพัฒนาสามปี อยู่ภายใต้กรอบที่กำหนดไว้ตามคู่มือการจัดทำแผนพัฒนาท้องถิ่น แผนยุทธศาสตร์การพัฒนา แผนพัฒนาสามปี แผนปฏิบัติการ และการติดตามผล โดยส่วนแผนพัฒนาท้องถิ่น สำนักพัฒนาและส่งเสริมการบริหารงานท้องถิ่น กรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น (ม.ป.ป.) ที่กำหนดให้แผนพัฒนาขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น จะต้องสอดคล้องกับแผนพัฒนาระดับต่างๆ ได้แก่ แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, นโยบายของรัฐบาล, แผนกระทรวง, แผนกรมและรัฐวิสาหกิจต่างๆ ยุทธศาสตร์การพัฒนาจังหวัดในระดับจังหวัด, ยุทธศาสตร์การพัฒนาอำเภอและแผนพัฒนาอำเภอในระดับอำเภอ จึงทำให้การจัดทำแผนพัฒนาสามปีต้องเป็นไปตามกรอบดังกล่าว ซึ่งยังต้องจัดหมวดหมู่เป็น 6 ยุทธศาสตร์ 48 แนวทาง เป็นการจำกัดให้การจัดทำแผนพัฒนาสามปีต้องทำตามรูปแบบและกรอบอย่างเคร่งครัด อีกทั้งการจัดทำแผนจากความต้องการของประชาชนที่มาจากการจัดประชุมประชาคม ยังเป็นเพียงส่วนหนึ่งของแผนพัฒนาสามปี ที่ได้รวมเอาโครงการที่เป็นรายจ่ายประจำ เช่น เงินเดือนพนักงานองค์การบริหารส่วนตำบล และโครงการต่อเนื่อง เป็นต้น รวมอยู่ด้วย จึงทำให้พื้นที่ของโครงการจากความต้องการของประชาชนเป็นเพียงโครงการที่ไม่มีงบประมาณรองรับชัดเจน เพราะมีงบ

รายจ่ายประจำจำนวนมากร่วมอยู่ในแผนพัฒนาสามปีด้วย ดังนั้นแล้วจึงถือได้ว่าโดยโครงสร้างของกฎหมายบังคับให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมได้อย่างจำกัดเพียงแค่เสนอโครงการที่ยังไม่มีงบประมาณรองรับปะปนกับโครงการประจำที่สามารถกันส่วนงบประมาณไว้ล่วงหน้า

จากการกำหนดให้แผนพัฒนาสามปีแบ่งเป็น 6 ยุทธศาสตร์ 48 แนวทาง เป็นการจำกัดนโยบายที่มาจากส่วนกลางตามลำดับชั้น แต่งบประมาณประจำหรือที่ถูกกันส่วนแน่นอนก็อยู่ในรูปโครงการ เช่น 1) แนวทางพัฒนาส่งเสริมสวัสดิการแก่คณะผู้บริหาร สมาชิกสภาท้องถิ่น ข้าราชการ ลูกจ้าง พนักงาน มีสัดส่วนงบประมาณถึงร้อยละ 33.19 ซึ่งที่จริงแล้วเป็นเงินเดือนของพนักงานขององค์การบริหารส่วนตำบลลานตากฟ้า และ 2) แนวทางการพัฒนาการปฏิบัติงาน ปรับปรุง และพัฒนาเทคโนโลยี เครื่องมือเครื่องใช้ และอาคารสถานที่ ที่มีสัดส่วนงบประมาณถึงร้อยละ 36.23 โดยส่วนนี้กลับเป็นงบก่อสร้างอาคารขององค์การบริหารส่วนตำบลลานตากฟ้า ซึ่งเป็นส่วนที่งบประมาณถูกกันไว้อีกส่วนหนึ่ง ขณะที่ยุทธศาสตร์ 5 ด้าน การศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม, เศรษฐกิจ, สังคม, สิ่งแวดล้อม และบริการสาธารณะ ได้รับงบประมาณรวมกันเพียง ร้อยละ 16.51 เท่านั้น

<u>กระบวนการจัดทำประชาคมหมู่บ้าน</u>

การทำประชาคมหมู่บ้านแต่ละหมู่ตามหลักการเป็นกระบวนการที่ต้องเปิดให้ประชาชนสามารถเข้ามามีส่วนร่วมอย่างกว้างขวาง เพราะประชาชนทุกคนสามารถเข้าร่วมประชาคมในการจัดประชาคมของหมู่ของตนได้ ตามวัตถุประสงค์ของการจัดประชาคมก็เพื่อรวบรวมความต้องการ และปัญหาข้อเดือดร้อนของชาวบ้านเข้าสู่กระบวนการจัดทำแผนพัฒนาสามปี ซึ่งเป็นแผนที่รวบรวมโครงการต่างๆตามแนวทางการพัฒนา และตามยุทธศาสตร์การพัฒนา โดยแต่ละโครงการจะกำหนดวงเงินงบประมาณไว้เพื่อรองรับการจัดสรรเงินงบประมาณจากสภาองค์การบริหารส่วนตำบลอีกขั้นหนึ่ง

จากการเข้าร่วมกระบวนการประชาคมของหมู่ที่ 1 และ 2 พบว่า มีประชาชนเข้าร่วมประมาณ 30-40 คน ทั้งนี้จากเอกสารรายชื่อผู้เข้าร่วมของหมู่ 2 กับที่ผู้ศึกษาได้บันทึกภาพไว้พบว่ารายชื่อตอนสิ้นสุดกระบวนการประชาคมหมู่ 2 นั้น มีจำนวน 34 ราย แต่ตามรายงานมีจำนวน 49 ราย การสัมภาษณ์พบข้อสังเกตเรื่องรายชื่อผู้เข้าร่วมนั้น พบว่า มีความเข้าใจเรื่องจำนวนผู้ร่วมประชาคมคลาดเคลื่อนอย่างมากโดยทางปลัดองค์การบริหารส่วนตำบลเข้าใจว่ากระทรวงมหาดไทยกำหนดไว้ที่ร้อยละ 75 ของประชากรหมู่ แต่คู่มือการจัดทำแผนพัฒนาท้องถิ่น แผนยุทธศาสตร์การพัฒนา แผนพัฒนาสามปี แผนปฏิบัติการและการติดตามประเมินผล โดย ส่วนแผนพัฒนาท้องถิ่น สำนักพัฒนาและส่งเสริมการบริหารงานท้องถิ่น กรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น (ม.ป.ป.) ไม่ได้กำหนดองค์ประกอบเชิงสัดส่วนของประชาชนที่เข้าร่วมประชาคม

รูปที่ 16: การจัดทำประชาคมหมู่บ้าน หมู่ 1 ต.ลานตากฟ้า

รูปที่ 17: การจัดทำประชาคมหมู่บ้าน หมู่ 2

ข้อสังเกตอีกประการหนึ่งจากการตรวจสอบรายชื่อผู้เข้าร่วมกระบวนการประชาคมหมู่บ้านของหมู่ 2 กับอดีต ส.อบต. พบว่า ผู้เข้าร่วมมีลักษณะของเครือข่ายพรรคพวกกับอดีตผู้ใหญ่บ้านที่เป็นบิดาของผู้ใหญ่บ้านคนปัจจุบันอีกด้วย โดยที่ผู้ใหญ่บ้านเก่า เป็นผู้แสดงความคิดเห็นหลักและเสนอความเห็นเกือบทั้งหมดในกระบวนการจัดทำประชาคมหมู่บ้านดังกล่าว โดยมีชาวบ้านจำนวนหนึ่งมีความสัมพันธ์ที่เป็น

ความสนิทสนมกับอดีตผู้ใหญ่บ้านซึ่งมีประมาณ 16 คน รวมทั้งเครือญาติอีกจำนวนหนึ่ง รวมกับกลุ่มเล็กๆ ของ ส.อบต. ประมาณ 3 คน ทั้งนี้ ส.อบต. อีกคนหนึ่ง ก็ยังเป็นญาติกับหัวคะแนนของอดีตผู้ใหญ่บ้าน อีกด้วย นอกจากนี้ยังมี ส.อบต.หมู่ 1 (นายพะยอม จิตรักมั่น ประธานสภาฯ) และชาวบ้านหมู่ 1 อีก 4 คนเข้าร่วมประชาคมของหมู่ 2 อีกด้วย

จากการตรวจสอบความสัมพันธ์ของกลุ่มเครือข่ายผู้เข้าร่วมประชาคมและการสัมภาษณ์ (นันทา ประสารวงษ์, สัมภาษณ์, 2557) สอดคล้องว่า *"[ชาวบ้าน] ไปด้วยความจำใจ... ไปโดยความเกรงใจ ไปโดยความที่ว่ามีคนบอกให้ไป และมีคนคนนึงคอยคิดแทน ว่าเราน่าจะใส่อันนี้ เราน่าจะโหวตอันนี้ อันนี่หมู่เราเราน่าจะทำอันนี้"* และ *"[โครงการ] ที่ชาวบ้านไม่ได้โหวตก็มี มันเหมือนแพลนที่ถูกใส่ไว้อยู่แล้ว... ส่วนใหญ่ก็เป็นพวกของผู้นำ ก็มายกโหวตด้วย"* (แสงเพ็ญ ทองสิมา, สัมภาษณ์, 2557)

กล่าวโดยสรุป กระบวนการจัดทำแผนพัฒนาองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น กรณีศึกษา องค์การบริหารส่วนตำบลลานตากฟ้า สามารถแสดงให้เห็นถึงปฏิสัมพันธ์ของภาคส่วนต่างๆ ทั้งส่วนกลาง ส่วนภูมิภาค ส่วนท้องถิ่น ผู้นำชุมชน และประชาชน (ดังแผนภาพ) ชาวบ้านมีความตื่นตัวไม่มากนักในการเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการจัดทำแผนพัฒนาองค์การบริหารส่วนตำบล ทั้งในแง่ของปริมาณคนเข้าร่วม ความหลากหลายของกลุ่มคนที่เข้ามาร่วม โดยส่วนใหญ่อาจเป็นเครือข่ายของผู้บริหารท้องถิ่น ทำให้ชาวบ้านมีโอกาสเข้ามามีส่วนร่วมในการต่อรองได้ไม่เต็มที่ เจ้าพนักงานท้องที่และท้องถิ่น เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน มีบทบาทสูงในกระบวนการจัดทำแผนพัฒนาองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมากกว่าประชาชนในแง่ของการระบุปัญหาเพื่อเสนอโครงการใช้งบประมาณ รวมถึงการตัดสินใจเลือกโครงการ นอกจากนี้ ยังเห็นได้ชัดว่าถูกตีกรอบโดยกฎระเบียบที่เกี่ยวข้องทำให้กระบวนการจัดทำแผนพัฒนาองค์การบริหารส่วนตำบลมีข้อจำกัดและส่งผลให้ประชาชนไม่อยากเข้าไปมีส่วนร่วมเพราะเสนออะไรไปก็ไม่สามารถถูกบรรจุหรือนำไปปฏิบัติ

ข้อสังเกตคือ แม้ชาวบ้านเข้าร่วมโดยตรงในการจัดทำประชาคม แต่ก็มีข้อน่าสังเกตว่าชาวบ้านมีความตื่นตัวในการเข้าร่วมในกระบวนการจัดทำแผนพัฒนาองค์การบริหารส่วนตำบลโดยการเข้าไปมีส่วนร่วมผ่านเครือข่ายความสัมพันธ์เชิงอำนาจด้วยการเข้าไปมีส่วนร่วมผ่านกลุ่ม องค์กรที่ดำเนินกิจกรรมต่างๆ

5.2.3 การเมืองของการเลือกตั้งในระดับจังหวัด

การศึกษาการเมืองเรื่องเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจะพิจารณาการเลือกตั้งทั่วไป 2 ครั้งล่าสุดควบคู่กันไป กล่าวคือ เลือกตั้งทั่วไปเมื่อวันที่ 26 ธันวาคม 2550 และ การเลือกตั้งทั่วไปเมื่อวันที่ 3 กรกฎาคม 2554 (การเลือกตั้งในวันที่ 2 ก.พ.2557 ไม่ได้ศึกษาเนื่องจากมีข้อจำกัดมากในด้านเงื่อนไขและบริบทเฉพาะด้านความขัดแย้งทางการเมือง) โดยในอดีตพื้นที่การเมืองของการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรในจังหวัดนครปฐมนั้นเป็นของพรรคชาติไทยมายาวนานมาก มี ส.ส.เป็นสมาชิกของกลุ่มนายบรรหาร ศิลปะอาชา หัวหน้าพรรคชาติไทย ดังจะพบว่า "ท่านบรรหารมักจะเดินทางมาปราศรัยในช่วงโค้งสุดท้ายก่อนวันลงคะแนนเลือกตั้งที่องค์พระปฐมเจดีย์ทุกครั้ง" (ประเชิญ คนเทศ, สัมภาษณ์, มิถุนายน 2557) อย่างไรก็ตาม

นับตั้งแต่สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรคนสำคัญของพรรคชาติไทย คือ นายชาญชัย ปทุมารักษ์ อดีตรัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ได้ย้ายมาเป็นกรรมการบริหารพรรคไทยรักไทย และช่วงหลังมีปัญหาด้านสุขภาพจึงออกไปจากวงการเมืองแล้ว กลุ่มการเมืองใหม่ที่เข้ามามีอิทธิพลและครอบครองพื้นที่ของการเมืองของการเลือกตั้งแทนที่พรรคชาติไทย คือ “ตระกูลสะสมทรัพย์” หรือชาวบ้านได้เรียก “บ้านใหญ่” ยกเว้นพื้นที่ในเขตเทศบาลหรือตัวเมืองนครปฐม (เขต 1) ที่ “ตระกูลแก้วพิจิตร” ยังครอบครองพื้นที่การเมืองทั้งตำแหน่งนายกเทศมนตรี และสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรในระบบเขต โดยสมาชิกพรรคคนสำคัญของพรรคชาติไทยในพื้นที่นี้ คือ นายสมพัฒน์ แก้วพิจิตร อดีตรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรหลายสมัย ปัจจุบันถูกตัดสิทธิ์ทางการเมืองพร้อมนักการเมือง 109 คน อย่างไรก็ตาม ตระกูลนี้ ได้ส่งพันโท ดร. สินธพ แก้วพิจิตร (น้องชายของนายนายสมพัฒน์ แก้วพิจิตร) ซึ่งเป็นนายทหาร และลาออกจากราชการมาลงสมัครแทน และได้รับเลือกตั้งเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรในการเลือกตั้งเมื่อวันที่ 3 กรกฎาคม 2554 ในเขต 1 และเป็นสมาชิกสมาผู้แทนราษฎรคนเดียวของพรรคชาติไทยพัฒนาในจังหวัดนครปฐม ที่เหลืออีก 4 เขต เป็นของพรรคไทยรักไทย

สำหรับพรรคการเมืองใหญ่อย่างพรรคประชาธิปัตย์ เคยเข้ามาแบ่งพื้นที่สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรบ้างเช่นกัน เช่นกรณีของนายพรศักดิ์ เปี่ยมคล้า อดีตสมาชิกพรรคประชาธิปัตย์ เคยเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรในเขต 2 (11 กรกฎาคม 2538 - 17 กันยายน2539) และชนะในการเลือกตั้งในเขต 3 จังหวัดนครปฐม ในการเลือกตั้งทั่วไปเมื่อวันที่ 6 มกราคม 2544 แต่ต่อมาในปี 2547 ได้ลาออกจากส.ส. มาลงแข่งขันการเลือกตั้งนายกองค์การบริหารส่วนจังหวัด แต่ไม่สามารถฝ่าด่านของนายพเยาว์ เนี๊ยะแก้ว ที่เป็นคนใกล้ชิดของ “บ้านใหญ่” ที่ผู้ผูกขาดตำแหน่งนี้มาหลายสมัยได้ อย่างไรก็ตาม ในการเลือกตั้งทั่วไป วันที่ 26 ธันวาคม 2550 นายพรศักดิ์ เปี่ยมคล้า ได้ย้ายมาลงเลือกตั้งภายใต้สังกัดพรรคชาติไทยแต่ก็สอบตกอีก ขณะที่ในการเลือกตั้งทั่วไปเมื่อวันที่ 3 กรกฎาคม 2554 ได้ส่งลูกสาวคือ นางสาวอุษา เปี่ยมคล้า ลงสมัครในเขต 5 ในสังกัดพรรคประชาธิปัตย์ แต่ก็พ่ายแพ้เช่นเดียวกัน

ดังนั้น โดยภาพรวมของการเมืองเรื่องตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจึงถูกผูกขาดโดย “บ้านใหญ่” เกือบทั้งจังหวัด ยกเว้นพื้นที่ในเขตเมืองนครปฐมซึ่งมีลักษณะของ “การแบ่งเขตสัมปทาน” ให้กับพรรคชาติไทย โดยที่บ้านใหญ่จะไม่ส่งคนลงแข่งขันอย่างจริงจัง ดังจะพบว่า การเลือกตั้งเกือบทุกครั้ง “ตระกูลแก้วพิจิตร” จะได้รับเลือกเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรในฐานะเป็นพื้นที่ “หัวเมืองเอก” ของพรรคชาติไทยเรื่อยมา รวมทั้งผลการเลือกตั้งทั้งสองครั้งล่าสุด ในเขต 1 นครปฐม นายสมพัฒน์ แก้วพิจิตร ได้เป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ในการเลือกตั้งทั่วไปปี 2550 และ พ.ท.ดร.สินธพ แก้วพิจิตร น้องชาย ได้เป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ในการเลือกตั้งทั่วไปปี 2554

นอกจากนี้ ในระดับการเมืองท้องถิ่นก็มีลักษณะของการเมืองแบบเครือข่ายของบ้านใหญ่ กล่าวคือ บ้านใหญ่สามารถผูกขาดการเมืองท้องถิ่นระดับในระดับองค์การบริหารส่วนจังหวัดมาหลายสมัย โดยปัจจุบัน มีนายพเยาว์ เนี๊ยะแก้ว ซึ่งเป็นคนสนิทในตระกูลสะสมทรัพย์เป็นนายกองค์การบริหารส่วนจังหวัด ส่วนระดับเทศบาลและองค์การบริหารส่วนตำบล ก็อยู่ในเครือข่ายหรือจำเป็นต้องเข้าไปอยู่ในเครือข่ายของ

บ้านใหญ่เกือบตั้งหมด ยกเว้น อบต. เพียงไม่กี่แห่งที่สามารถหางบประมาณมาใช้ในพื้นที่อย่างเพียงพอ โดยไม่จำเป็นต้องพึ่งพางบประมาณที่ถูกผันหรือถ่ายเทมาจากกลไกของ “บ้านใหญ่” (สัมภาษณ์ส.อบตท่านหนึ่ง, 9 กันยายน 2557) และ นายก อบต.ท่านหนึ่ง, สัมภาษณ์, 10 มกราคม 2557)

ทั้งนี้ ปัจจัยที่ทำให้การเมืองของเลือกตั้งท้องถิ่นต้องเชื่อมโยงกับบ้านใหญ่ที่สำคัญ คือ ความจำกัดด้านงบประมาณที่จะนำมาใช้จ่ายและพัฒนาในท้องถิ่น ทำให้ต้องดึงงบประมาณจากภายนอกเข้ามาสนับสนุนเพิ่มเติม โดยที่มี “เครือข่าย” ของบ้านใหญ่เป็นแหล่งงบประมาณที่สำคัญแหล่งใหญ่ที่สุด อบต.ลานตากฟ้าเป็น อบต.ขนาดเล็ก ได้งบประมาณเพียงปีละ 21 ล้านบาท เกือบทั้งหมดเป็นงบประมาณประจำ เหลืองบลงทุนเพียงราว 1 ล้านบาท เราทำอะไรไม่ได้ เพราะงาน อบต.ส่วนใหญ่เป็นเรื่องสาธารณูปโภค ถนนหนทาง เราจำเป็นต้องอาศัยงบจาก อบจ.ซึ่งมีมากกว่า(ส.อบต.ท่านหนึ่ง, อ้างแล้ว)

“บ้านใหญ่” จึงมีเครื่องมือต่อรองที่สำคัญด้วยงบประมาณที่อยู่สูงขึ้นไปจากเทศบาลหรือ อบต..ซึ่งเป็นหน่วยการปกครองที่เล็กกว่าและมีความจำกัดด้านงบประมาณซึ่งก็คือ งบประมาณของอบจ.และงบประมาณที่มาจากความสามารถของ ส.ส.ในการดึงงบประมาณมาลงในพื้นที่ ดังนั้น จึงใช้เงื่อนไขด้านงบประมาณในการกำกับควบคุมและการแสวงหาการสนับสนุนในการเลือกตั้งในระดับประเทศและจังหวัดจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในระดับที่เล็กลงมา โดยการจัดสรรงบประมาณสนับสนุนผ่านการประเมินคะแนนเสียงในการเลือกตั้ง

การเลือกตั้งแต่ละครั้งเขาจึงจัดเกรดเลย เกรด C ให้ตก คือ พื้นที่ซึ่งไม่สามารถทำให้คะแนนเสียงได้เกรด B ชนะไม่ขาด 50-70 % เกรด A 70% ขึ้นไป... พื้นที่ที่แพ้คู่ต่อสู้ อย่าได้ผุดได้เกิดเลย มีให้เห็นเป็นตัวอย่างใกล้บ้านเรา คือ อบต.ดอนแฝก บางทีคนก็มองว่านายก อบต.ลานตากฟ้าเป็นคนเก่า คนแก่ เป็นกำนันเก่าไม่รู้เรื่องการบริหาร ชาวบ้านเลือกเข้ามาได้ยังไง แต่ถ้าดูดีๆ แกเข้าถึงบ้านใหญ่ มีเครือข่ายทำธุรกิจก่อสร้างด้วยกัน งบประมาณปรับภูมิทัศน์ริมแม่น้ำท่าจีนหน้าวัดลานตากฟ้า แกของบเอามาลงได้เกือบสิบล้าน นี่กำลังจะเปิดตลาดน้ำ ชาวบ้านก็เห็นผลงาน (สมาชิก อบต, แห่งหนึ่ง, สัมภาษณ์, 22 มิถุนายน 2557)

ความสัมพันธ์ในลักษณะ “เครือข่ายทำธุรกิจการรับเหมา” เป็นปัจจัยสนับสนุนที่สำคัญอย่างหนึ่งในการเลือกตั้ง เนื่องจากการปฏิรูปการเมืองและรัฐธรรมนูญ 2540 เป็นต้นมา ทำให้ปัญหาผลประโยชน์ทับซ้อนเป็นประเด็นสำคัญต่อการดำรงตำแหน่งทางการเมืองของผู้ที่ที่ผลต่อการมีส่วนได้ส่วนเสีย ทำให้การรับเหมาในพื้นที่ การจัดซื้อจัดจ้างผ่านบริษัท ห้างร้านของนักเลือกตั้งจึงล่อแหลมต่อการดำรงตำแหน่งทางการเมือง ดังนั้น จึงเกิดเครือข่ายในการทำธุรกิจเพื่อแลกเปลี่ยนการรับงานประมูลเหมาหรือการจัดซื้อจัดจ้างนอกพื้นที่เลือกตั้งของตนเอง โดยเครือข่ายนี้จะเอื้อต่อการดำเนินธุรกิจและผลประโยชน์ซึ่งกันและกัน

การอธิบายว่าการเมืองท้องถิ่นเป็นธนกิจการเมือง นักการเมืองท้องถิ่นอาศัยการซื้อเสียงจากชาวบ้านอาจจะยังถูกเพียงบางส่วน โดยเฉพาะการเลือกตั้งระดับท้องถิ่นที่ซึ่งจะพิจารณาในส่วนต่อไป แต่กล่าวได้ว่า การลงคะแนนเสียงเลือกตั้งไม่ได้เป็นการตัดสินใจของผู้ลงคะแนนเสียงด้วยปัจจัยผลประโยชน์ซึ่งหน้า คือ ธนบัตรที่หัวคะแนนส่งมาให้แก่ชาวบ้าน และการเลือกตั้ง ส.ส.มีแนวโน้มที่แตกต่างไปใน

ประเด็นเรื่องการซื้อสิทธิ์ขายเสียงเมื่อเปรียบเทียบกับการเลือกตั้งระดับท้องถิ่น และสะท้อนให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงด้านพฤติกรรมทางการเมืองของชาวบ้านซึ่งต่างจากข้อสรุปแบบเดิมๆ เรื่องธุรกิจการเมืองระบบอุปถัมภ์-ลูกน้อง

5.3 กรณีศึกษาพื้นที่อบต.นิลเพชร: การเมืองในชีวิตประจำวันของชาวบ้าน

ในส่วนนี้จะเน้นไปที่การนำเสนอข้อค้นพบของปฏิบัติการทางการเมืองในชีวิตประจำวันของชาวบ้านว่ามีรูปแบบ และลักษณะในการต่อรอง แลกเปลี่ยน จัดสรร และกำกับความสัมพันธ์กับนักการเมืองในทุกระดับ ทั้งในแบบที่เป็นทางการ และไม่เป็นทางการ อย่างไร

5.3.1 การเมืองแบบการเลือกตั้ง

ในการทำความเข้าใจการเมืองของคนชนบท เรามิอาจละเลยการพิจารณาประเด็นการเลือกตั้งไปได้เลย ดังที่ Andrew Walker (2008) ชี้ให้เห็นว่า ไม่ควรแยกการเมืองในชีวิตประจำวันออกจากการเมืองแบบทางการของการแข่งขันในระบบเลือกตั้ง เนื่องจากการจัดเลือกตั้งในหลายระดับอย่างสม่ำเสมอ และการมีส่วนร่วมอย่างเข้มข้นของชาวบ้านในกิจกรรมการเลือกตั้งได้ส่งผลให้การขีดเส้นแบ่งดังกล่าวไม่อาจทำได้อย่างชัดเจน ซึ่งได้สะท้อนผ่านการมีบทบาทอย่างแข็งขันในพื้นที่ทางการเมืองที่เป็นทางการของชาวบ้านและความสัมพันธ์ของชาวบ้านกับนักการเมือง ในมิติของวิธีการตัดสินใจเลือกผู้แทนทางการเมืองของชาวบ้าน การหาเสียง และมุมมองที่มีต่อการซื้อเสียง ทั้งในระดับท้องถิ่น คือ การเลือกตั้งองค์การบริหารส่วนตำบล และในระดับท้องที่ คือ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน

ทั้งนี้ ได้แบ่งเนื้อหาการวิเคราะห์ในส่วนนี้ออกเป็น 3 ประเด็น คือ วิธีการตัดสินใจเลือกผู้แทนทางการเมืองของชาวบ้าน ความสัมพันธ์ของชาวบ้านกับนักการเมือง และการหาเสียง และมุมมองที่มีต่อการซื้อเสียง เพื่อให้ง่ายต่อการนำเสนอภาพความสัมพันธ์ของการเมืองในชีวิตประจำวันของชาวบ้านทั้งในระดับการเลือกตั้งท้องถิ่น ท้องที่ และระดับชาติ โดยมีรายละเอียดดังนี้

5.3.2 วิธีการตัดสินใจเลือกผู้แทนทางการเมืองของชาวบ้าน

การศึกษาปัจจัยในการตัดสินใจเลือกผู้ใหญ่บ้านในตำบลนิลเพชรเพื่อค้นหา “ธรรมนูญแห่งชนบท” จะพบว่า ชาวบ้านมีการตัดสินใจเลือกผู้แทนทางการเมืองจากปัจจัย 3 ประการ คือ ท้องถิ่นนิยม การสนับสนุน และการบริหารจัดการ แต่เมื่อเราลองเข้าไปถกเถียงพูดคุยกับผู้บริหารท้องถิ่นกลับพบว่า มีข้อแตกต่าง และการจัดลำดับความสำคัญในปัจจัยเลือกผู้แทนทางการเมืองที่น่าสนใจ ดังนี้

กรณีแรก นายก อบต. นิลเพชร ได้ให้ความเห็นเกี่ยวกับวิธีการตัดสินใจเลือกผู้แทนทางการเมืองของชาวบ้านว่า การจะเป็นนายก อบต. ได้ ต้องมีคุณสมบัติสำคัญคือ

ประการแรก นักเลง ใจถึงพึ่งได้ คือ ชาวบ้านสามารถเข้ามาหาได้ตลอด หากสามารถช่วยได้ก็จะช่วย และเป็นการช่วยครั้งเดียวจบ ไม่ต้องให้ชาวบ้านลำบากมาหาหลายรอบ

ประการที่สอง ความเสียสละในการทำงานต่อส่วนรวม แบ่งเป็นด้านเวลา คือ การเสียสละเวลาส่วนตัวเข้าร่วมงานพิธีกรรมต่างๆ ของชาวบ้าน อาทิ งานบวช งานบุญ งานศพ และงานกีฬาสี เป็นต้น ด้านเงินทอง คือ การเสียสละเงินทองในการช่วยเหลือชาวบ้าน และชุมชน อาทิ เสียเงินเจ้าภาพงานศพ 400,000 บาทภายในระยะเวลา 4 ปี เฉลี่ยประมาณ 2,000 บาทต่อคน (เจ้าตัวเล่าว่า นี่เป็นค่าใช้จ่ายในช่วงที่ไม่ได้ดำรงตำแหน่งนายกฯ ด้วยซ้ำ หากเป็นช่วงดำรงตำแหน่งน่าจะมากกว่านี้) ส่วนงานบุญอื่นให้เฉลี่ยงานละ 1,000 บาท และบริจาคเงินให้วัด 10,000 บาท รวมถึงบริจาคที่ดินให้ อบต. สร้างอนามัยตำบลให้ชาวบ้าน

ประการที่สาม สนิทสนมกับบ้านใหญ่ คือ ตนเองมีสายสัมพันธ์อันดีในลักษณะที่เรียกว่า “แข็งโป๊ก” กับสมาชิกของ “บ้านใหญ่” โดยเฉพาะระดับแกนนำซึ่งเป็นตระกูลที่มีอิทธิพลทางการเมืองทั้งในระดับท้องถิ่น ท้องที่ และระดับชาติในจังหวัดนครปฐมมาอย่างยาวนานหลายทศวรรษ ตัวอย่างที่แสดงให้เห็นถึงความเชื่อใจระหว่างบ้านใหญ่กับนายกฯ จนเป็นที่เล่าขานร่ำลือกันว่า “น่าจะถึงขนาดให้เงินไปซื้อที่ดินทำที่บริหารจัดการขยะเป็นจำนวนมากกว่า10 ล้านบาท และให้ใส่ชื่อเป็นเจ้าของที่ดินเอง”

ขณะเดียวกัน ด้วยสายสัมพันธ์อันดีกับบ้านใหญ่จึงทำให้นายจรัณสามารถดึงงบประมาณจากองค์การบริหารส่วนจังหวัดนครปฐมมายังตำบลนิลเพชรได้ถึง 7 ล้านบาท เพื่อใช้เป็นงบประมาณในการสร้างถนนลาดยางผ่านที่นาในตำบล ซึ่งการสร้างถนนลาดยางนั้นถือว่ามีความสำคัญอย่างมากกับกระบวนการผลิต และวิถีชีวิตแบบใหม่ของชาวบ้าน เนื่องจากถนนลาดยางจะทำให้ชาวนาสามารถนำรถฉีดพ่นยา รถปุ๋ย และรถเกี่ยวขนาดใหญ่มาลงยังบริเวณที่นาได้โดยไม่ต้องกังวลกับปัญหาขอบถนนยุบตัวของถนนลูกรังทั่วไป ความสามารถในการดึงทรัพยากรมาพัฒนาท้องถิ่นจึงส่งผลให้ได้รับความนิยมจากชาวบ้านเป็นอย่างมาก

ประการที่สี่ ความเป็นคนพื้นที่ คือ เป็นคนนิลเพชรโดยกำเนิด เพราะถ้าคนต่างถิ่นมาลงแข่งต้องแพ้แน่นอน ผู้สมัครท่านหนึ่งย้ำว่า ต่อให้เอาเงินมาสู้ก็แพ้ เช่น สมัยตนแข่งเลือกตั้งกำนัน ที่เป็นคนต่างถิ่น ตนก็ชนะแบบครึ่งต่อครึ่ง แม้ว่าอีกฝ่ายจะเอาเงินมาแจกมากกว่าตนเท่าหนึ่งก็ตาม[9]

ประการแรก ความเสียสละต่อส่วนรวม คือ ตนองเป็นคนเสียสละมาก เป็นทั้งประธานงานบวช งานแต่ง งานศพ และที่สำคัญเป็นคนช่วยทำครัวให้กับงานดังกล่าวโดยไม่คิดเงินตั้งแต่ก่อนสมัคร อบต. ที่สำคัญนายบัวยังย้ำว่า

[9] สัมภาษณ์ นายจรัณ วงศ์วาร, นายกองค์การบริหารส่วนตำบลนิลเพชร, วันที่ 24 พฤศจิกายน 2557.

> “การเสียสละทำให้ชาวบ้านเห็นความดี แต่ไม่ง่าย เพราะต้องให้เขามาก ปกติต้องออกงานตลอด ถ้าไปไม่ได้ต้องใส่ซอง เช่น กัณฑ์เทศน์ เจ้าภาพสวดศพ ใส่ซอง 500 นอกนั้นรวมๆ กันใน อบต. ได้ขั้นต่ำ 7,800 บาท ซึ่งการออกงานถือว่ามีผลในการรักษาคะแนนเสียงด้วย ออกพรรรษา กฐิน บวช ช่วย 10,000 บาท เสาศาลา 15,000 บาท แต่ถ้ามีซองจากข้าราชการ (อำเภอ จังหวัด) หรือนายใหญ่ ทางนายกฯ จะเป็นคนออกเองทั้งหมด” (นายบัว ธุระพันธ์, สมาชิก อบต. นิลเพชร, สัมภาษณ์ ,วันที่ 24 พฤศจิกายน 2557)

ประการที่สอง เงิน คือ ผู้แทนทางการเมืองที่ดีจำเป็นต้องมีสถานภาพทางการเงินที่ดีในระดับหนึ่ง อาจไม่ต้องรวยมาก แต่อย่างน้อยต้องมีให้เป็นสินน้ำใจแก่ชาวบ้านบ้าง ดังในกรณีการบริจาคเงินในข้อแรก ถึงกระนั้น นายบัวก็ยังยืนยันว่า “เวลาแจกตังค์ซื้อเสียงไม่มีความหมาย ต้องเสียสละมาก่อน และผูกพันธ์กันมายาวนาน”

ประการที่สาม ความเป็นคนบ้านเดียวกัน คือ ความเป็นคนพื้นที่เดียวกันก็มีส่วนในการตัดสินใจบ้าง แต่ก็ยังไม่มากเท่ากับความเสียสละ เช่น แม้ผู้สมัครจะเป็นทั้งญาติ และคนบ้านเดียวกันกับชาวบ้าน หากไม่ค่อยยอมเสียสละให้กับชุมชนเป็นระยะเวลายาวนาน ต่อให้มีการจ่ายเงิน ชาวบ้านก็จะไม่เลือกผู้สมัครคนนั้น

กรณีที่สาม นางนุสรา ไพรวรรณ์ ปลัดองค์การบริหารส่วนตำบลนิลเพชร ได้ให้ความเห็นต่อวิธีการตัดสินใจเลือกผู้แทนทางการเมืองของชาวบ้านที่มีลักษณะแตกต่างจากสองกรณีแรกค่อนข้างมาก คือ เห็นว่าเงินเป็นปัจจัยชี้ขาดในการตัดสินใจเลือกผู้แทนของตน

> “เงินเป็นปัจจัยที่สำคัญที่สุดในการเลือกตั้งนายก อบต. ถ้ามีคู่แข่ง คนจะใช้สิทธิเลือกตั้งประมาณ 90% ซึ่งถือว่าเยอะมาก แต่ถ้ากรณีไม่มีคู่แข่งจะเหลือแค่ไม่เกิน 60% แม้จะมีการประชาสัมพันธ์สูง สะท้อนว่ามีเรื่องทุนเข้าไปเกี่ยวข้องด้วยในการผลักดันให้คนไปเลือกตั้ง” (นางนุสรา ไพรวรรณ, ปลัดองค์การบริหารส่วนตำบลนิลเพชร อำเภอบางเลน, สัมภาษณ์, วันที่ 19 มิถุนายน 2557)

สำหรับกรณีของนางนุสรากลับมีความน่าสนใจในแง่ที่ว่า ปัจจัยสำคัญที่สุดในการเลือกผู้แทนของชาวบ้านคือ เงิน เท่านั้น ซึ่งหากพิจารณาแบบผิวเผินอาจสามารถเทียบได้กับการสนับสนุนของธรรมนูญแห่งชนบท แต่ถ้าพิจารณาให้ละเอียดขึ้นจะพบว่ามีความแตกต่างในนัยสำคัญ คือ เงินตามความหมายของนางนุสราเป็นการแจกเงินซื้อเสียงของชาวบ้านที่เป็นลักษณะของ “การซื้อขายสินค้า” เท่านั้น ซึ่งถือเป็นความหมายที่ค่อนข้างแคบ มิได้หมายถึงเงินในแง่ของการ “ให้” ที่มีมาอย่างยาวนานผ่านกลไก และพิธีกรรมต่างๆ ในชุมชน เช่น การบริจาคเงินทุนการศึกษาให้นักเรียน การมอบเงินทำบุญในวาระต่างๆ ซึ่งถือเป็น

ความสัมพันธ์ระยะยาวระหว่างนักการเมืองกับชาวบ้านที่มีความสลับซับซ้อน แต่กลับมีความมั่นคงกว่าการซื้อเสียงแบบทั่วไปอย่างมาก

ขณะที่กรณีสุดท้ายเป็นของ นายสกุล ยอดศรีคำ ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 8 ได้ให้ความเห็นเกี่ยวกับปัจจัยสำคัญที่ชาวบ้านเลือกตนเองเป็นผู้ใหญ่บ้าน ดังนี้

ประการแรก ความเชื่อมั่น คือ ชาวบ้านเชื่อมั่นในความเป็นคนดี และความเสียสละให้กับส่วนรวมของตน รวมถึงเชื่อว่าจะช่วยชาวบ้านในการประสานงานกับหน่วยงานของรัฐได้ โดยสามารถพิจารณาผลงานจากช่วงที่ตนเคยดำรงตำแหน่งสมาชิก อบต. มาก่อนหน้านี้ถึง 2 สมัย และการเป็นผู้ประสานงานโครงการสำคัญต่างๆ ให้ประสบความสำเร็จเช่น SML กองทุนหมู่บ้าน และกองทุนสวัสดิการชุมชน ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงการเป็นผู้แทนที่สามารถดึงเอาทรัพยากรจากภายนอกเข้ามาสนับสนุนกิจการต่างๆ ที่ท้องถิ่นปรารถนา

ประการที่สอง เงิน เป็นปัจจัยที่จำเป็นในการเลือกตั้ง แต่ตอนที่ตนลงเลือกตั้งเป็นผู้ใหญ่บ้านไม่ยอมแจกเงิน อย่างตนเน้นเลี้ยงข้าวมากกว่า ทั้งที่ฝั่งตรงข้ามแจก 500 บาท หรือแม้แต่ตอนนายกฯ จรัณลงเลือกตั้งก็แจก 1,000 บาท เพราะว่า แม้เงินจะจำเป็นในการเลือกตั้ง แต่ก็ไม่ใช่ปัจจัยทั้งหมด ต้องดูที่ตัวบุคคลด้วย ถ้ามีการแจกเงินพอๆ กันก็จะดูบุคคลเป็นตัวตัดสิน การตัดสินใจจึงต้องใช้ร่วมกันทั้งสองประเด็น

ประการที่สาม ความสามารถบริหารจัดการ คือ การทำงานตรงไปตรงมา กล้าแสดงความเห็น ซึ่งในคุณสมบัติข้อนี้มีความจำเป็นน้อยที่สุดในมุมมองของนายสกุล เนื่องจากคิดว่าชาวบ้านจะเน้นไปที่ภาพรวมของผู้สมัคร และความสามารถในการพูดคุยกันให้เข้าใจมากกว่าการบริหารจัดการเก่ง (นายสกุล ยอดศรีคำ, ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 8 ตำบลนิลเพชร, สัมภาษณ์, วันที่ 24 พฤศจิกายน 2557)

เมื่อนำข้อคิดเห็นต่อวิธีการเลือกผู้แทนที่ได้จากนายสกุล ที่เป็นตัวแทนของตัวแสดงทางการเมืองในเชิงท้องที่มาเทียบกับกรอบคุณสมบัติของผู้แทนในธรรมนูญชนบทจะพบว่ามีทั้งความเหมือน และความต่างอย่างมีนัยสำคัญ คือ นอกจากจะเหมือนกันในประเด็นความเชื่อมั่น (ความเสียสละ) และเงิน/การสนับสนุนแล้ว ยังเป็นเพียงคนเดียวที่ชูประเด็นการบริหารจัดการที่เหมือนกับในธรรมนูญชนบท ถึงแม้จะไม่ได้ให้ความสำคัญมากเมื่อเทียบกับสองประเด็นแรกก็ตาม

จากการเปรียบเทียบ และวิเคราะห์ข้อมูลจากกรณีตัวอย่างเหล่านี้ จึงอาจกล่าวได้ว่า ความเสียสละซึ่งสามารถเทียบเคียงได้กับการสนับสนุนของธรรมนูญชนบท คือ คุณสมบัติหรือปัจจัยที่สำคัญที่สุดในการตัดสินใจเลือกผู้แทนทางการเมืองของชาวบ้านในตำบลนิลเพชร อย่างไรก็ตาม ความเสียสละในมุมมองของกรอบธรรมนูญชนบทยังมีเงื่อนไขอันตรายในตัวของมันเองแอบซ่อนไว้อยู่ กล่าวคือ การเสียสละนั้นต้องเป็นการนำทรัพย์สินส่วนตัวมาใช้เท่านั้น มิใช่มาจากส่วนรวม โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ที่ยังดำรงตำแหน่งทางการเมืองที่มีช่องทางในการเข้าถึงการจัดสรรงบประมาณได้ ซึ่งผู้ที่ได้รับบทเรียนจากเงื่อนไขอันตรายดังกล่าวก็คือ ท่านหนึ่งขณะนั้นดำรงตำแหน่งนายกฯ ก่อนหน้านี้ 2 สมัย ได้บริจาคที่ดินของตนให้กับตำบลในการสร้างสถานีอนามัยให้ชาวบ้าน ผลคือ ชาวบ้านเกิดความไม่พอใจ เพราะคิดว่าการ บริจาคที่ดินให้สร้างสถานีอนามัยจะได้รับเงินทุจริตจากโครงการก่อสร้าง และเงินใต้โต๊ะจากผู้รับเหมา กระทั่งลุกลามเป็น

ปัจจัยหนึ่งที่ทำให้พ่ายแพ้การเลือกตั้งในสมัยที่แล้ว (นายกองค์การบริหารส่วนตำบลนิลเพชร, สัมภาษณ์, วันที่ 24 พฤศจิกายน 2557)

5.3.3 ความสัมพันธ์ระหว่างนักการเมืองกับชาวบ้าน

โดยทั่วไป นักการเมืองท้องถิ่น นักการเมืองท้องที่ และชาวบ้านมีความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิด และค่อนข้างที่จะเป็นไปด้วยความราบรื่น เนื่องจากชาวบ้าน และนักการเมืองมักจะมีความสัมพันธ์ และรู้จักกันเป็นการส่วนตัวอยู่แล้ว ทั้งจากความเป็นเพื่อนบ้าน และเครือญาติเดียวกัน อย่างไรก็ตาม ลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างนักการเมืองท้องถิ่น คือ “นายก อบต. สมาชิก อบต. กับชาวบ้าน” และนักการเมืองท้องที่ คือ “กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน กับชาวบ้าน” มีความแตกต่างกันในบางประเด็น

สำหรับความสัมพันธ์ระหว่างนักการเมืองท้องถิ่น และชาวบ้านมีความสัมพันธ์ในลักษณะที่ตัวนักการเมืองต้องให้ความใส่ใจกับชาวบ้านเป็นพิเศษ เนื่องจากความสัมพันธ์ดังกล่าววางอยู่บนฐานของการเลือกตั้งที่มีวาระหมุนเวียน ดังนั้น นักการเมืองท้องถิ่นจึงมักจะต้องตอบสนองต่อข้อเรียกร้องของชาวบ้านอยู่เสมอ เพื่อเป็นการรักษาความสัมพันธ์อันดีระหว่างกัน ซึ่งจะมีประโยชน์อย่างมากต่อการเลือกตั้งในสมัยหน้า ขณะเดียวกันชาวบ้านเองก็มีข้อเรียกร้องหรือความต้องการให้นายก อบต. ดูแลในประเด็นที่เกี่ยวกับการพัฒนาพื้นที่ชุมชนเป็นหลัก เพราะนายกฯ นี้เอง คือ ผู้ที่มีอำนาจในการบริหารจัดการทรัพยากรในชุมชน ซึ่งชาวบ้านที่ลงคะแนนให้ก็หวังว่าจะได้รับการจัดสรรทรัพยากรให้กับชุมชนของตน เช่น โครงการทำถนนลาดยางผ่านหน้าหมู่บ้านของนายจรัณ ที่สามารถดึงงบประมาณจากข้างนอกมาได้ ทั้งจาก อบจ. และกรมส่งเสริมการปกครองส่วนท้องถิ่น เพราะ อบต. มีงบพัฒนาแค่ห้าถึงหกล้านบาทต่อปีเท่านั้น ซึ่งนายจรัณเล่าด้วยความภาคภูมิใจว่า “เป็นนายกฯ มาตั้งแต่สมัยยังไม่มีถนนลาดยาง จนตอนนี้ถนนลาดยางที่เห็นนี่ผมทำเองหมด” (นายกองค์การบริหารส่วนตำบลนิลเพชร, สัมภาษณ์, วันที่ 24 พฤศจิกายน 2557)

ส่วนลักษณะการดูแลชาวบ้านของสมาชิก อบต. จะมีความแตกต่างกับของนายกฯ เนื่องจากไม่ได้มีตำแหน่งเป็นฝ่ายบริหาร โดยนายบัวเล่าให้ฟังว่าตนต้องดูแลชาวบ้านอย่างใกล้ชิดในประเด็นที่เกี่ยงข้องกับชีวิตประจำวันของชาวบ้าน ดังนี้

ประการแรก การดูแลเกี่ยวกับเอกสารทางราชการให้กับชาวบ้าน เช่น ดูแลเรื่องการขอหรือต่อบัตรผู้สูงอายุ ประมาณ 50-60 คนต่อปี และบัตรผู้พิการ ประมาณ 1-2 คนต่อปี

ประการที่สอง การรักษาดูแลคลองให้สะอาด ถือเป็นเรื่องใหญ่ เพราะชาวบ้านบางส่วนในชุมชนยังต้องใช้น้ำจากคลอง เพื่อการสาธารณูปโภคอยู่ โดยนายบัวจะจ้างคนฉีดยาฆ่าหญ้าแถวคลองให้ตายให้หมด จากนั้นจะจ้างคนมาจัดการลอกคลองให้ ชาวบ้านไม่ต้องทำเอง ทั้งนี้ ในหมู่บ้านของนายบัวมีคลองทั้งหมด 2 แห่ง นายบัวจะแบ่งกันดูแลคนละคลองกับนายประยงค์ บุญชอบ สมาชิก อบต.อีกคนของหมู่ตน

ประการที่สาม การประปา เช่น น้ำไม่ไหล นายบัวจะเป็นคนประสานงานแจ้งให้กับช่างของ อบต. เข้าไปแก้ไขให้ชาวบ้าน แต่ถ้าเป็นเรื่องของไฟฟ้า จะเป็นการไฟฟ้าดูแล (นายบัว ธุระพันธ์, สมาชิก อบต. นิลเพชร, สัมภาษณ์,วันที่ 24 พฤศจิกายน 2557)

สำหรับความสัมพันธ์ระหว่างนักการเมืองท้องที่ คือ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และชาวบ้านในชุมชนก็ถือว่าราบรื่นเช่นกัน แต่จะแตกต่างกับนักการเมืองท้องถิ่นในแง่ที่ว่า นักการเมืองท้องที่เหล่านี้ไม่จำเป็นต้องตอบสนองต่อความต้องการของชาวบ้านเป็นพิเศษเหมือนในกรณีแรก ถ้าพูดในภาษาชาวบ้าน คือ “ไม่ต้องง้อ” นั่นเอง เนื่องจากความสัมพันธ์ระหว่างพวกเขาไม่ได้วางอยู่บนฐานของการเลือกตั้งที่มีวาระหมุนเวียน หากแต่วางอยู่บนฐานของการเลือกตั้งเพียงครั้งเดียวตลอดชีวิต (ตราบเท่าที่ไม่ถูกถอดถอน ลาออก เกษียณอายุหรือเสียชีวิต) อีกทั้งภาระงาน และความรับผิดชอบก็ไม่ได้เกี่ยวข้องกับการพัฒนา แต่เกี่ยวข้องกับการปกครองนั่นเอง ดังนั้น การดูแลชาวบ้านจึงเกี่ยวข้องกับงานเอกสารราชการ และการเป็นตัวแทนรัฐในการกระจายทรัพยากรให้กับชาวบ้านผ่านโครงการต่างๆ อาทิ SML กองทุนหมู่บ้าน และกองทุนสวัสดิการ

อย่างไรก็ตาม ด้วยความที่กำนัน และผู้ใหญ่บ้านไม่จำเป็นต้องทำตามข้อเรียกร้องของชาวบ้านอย่างแข็งขันเหมือนกับนักการเมืองท้องถิ่น ในบางครั้งจึงนำไปสู่ความเข้าใจผิดที่กลายเป็นความขัดแย้ง เช่นกรณีของนายสกุล ซึ่งเป็นผู้ใหญ่บ้านได้เล่าว่า

> “มีการร้องเรียนถอดถอนผู้ใหญ่บ้าง ในลักษณะกลั่นแกล้ง เช่น ร้องว่าไม่อยู่พื้นที่ ซึ่งผู้ร้องไม่ถูกกัน คือ ตระกูลพวงมาลา หรือร้องเรียนเรื่องเพลี้ยลง ที่ผู้ใหญ่ไม่ยอมจ่ายค่าชดเชยให้ เพราะเพลี้ยมันลงไม่หมด เสียหายแค่บางส่วน จะเรียกร้องค่าชดเชยทั้งหมดได้ยังไง” (นายสกุล ยอดศรีคำ, ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 8 ตำบลนิลเพชร, สัมภาษณ์, วันที่ 24 พฤศจิกายน 2557)

ทั้งนี้ ที่น่าสนใจคือความลักลั่นในความต้องการของชาวบ้าน คือ ตอนเลือกตั้งผู้ใหญ่บ้าน ชาวบ้านก็เลือกนายสกุล เพราะความเป็นคนตรงไปตรงมา แต่ในอีกแง่หนึ่งก็ไม่พอใจนายสกุล เพราะความไม่ยอมตามใจชาวบ้าน ซึ่งมีชื่อเสียงในประเด็นนี้มากนี่เอง ดังที่นายบัว ซึ่งเป็นสมาชิก อบต. และเป็นญาติฝ่ายภรรยาของนายสกุลให้ความเห็นว่า

> “ผู้ใหญ่สกุลเป็นคนตรง เช่น นาโดนเพลี้ยกิน ผู้ใหญ่ไม่ช่วย เพราะถือว่าเกี่ยวนาแล้ว ไม่ถือว่าเสียหาย เรียกค่าเสียหายไม่ได้ ต้องเสียหายทั้งหมดจึงจะขอได้ ซึ่งกรณีนี้เป็นนาของผมเองนะ แม้แต่ตอนน้ำท่วมก็เหมือนกัน ต้องท่วมแบบไม่ได้เกี่ยว ถึงเรียกว่าเสียหาย แบบนี้” (นายบัว ธุระพันธ์, สมาชิก อบต. นิลเพชร, สัมภาษณ์,วันที่ 24 พฤศจิกายน 2557)

เราจึงอาจกล่าวได้ว่า ความสัมพันธ์ระหว่างนักการเมืองกับชาวบ้านในชุมชนมีความใกล้ชิด และแทบจะไม่มีปัญหาความขัดแย้งที่รุนแรงในพื้นที่ ขณะที่ความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านกับ ส.ส. ถือว่ามีความ

ห่างไกลมาก ทั้งในแง่ที่ชาวบ้านไม่ได้มีความสัมพันธ์ส่วนตัวกับนักการเมืองระดับชาติเหมือนกับนักการเมืองท้องถิ่น และท้องที่ ขณะเดียวกัน ด้วยนิสัยส่วนตัวของ ส.ส. ในเขตนี้ที่ไม่ค่อยลงพื้นที่ จึงทำให้ชาวบ้านส่วนใหญ่แทบไม่เคยพบเจอ ส.ส. ในพื้นที่เลย ไม่เว้นแม้แต่ตอนหาเสียงเลือกตั้ง(นายสกุล ยอดศรีคำ, ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 8 ตำบลนิลเพชร, สัมภาษณ์, วันที่ 24 พฤศจิกายน 2557) ดังนั้น ความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้าน และ ส.ส. จึงไม่ใช่ความสัมพันธ์ทางตรง แต่เป็นความสัมพันธ์โดยอ้อมที่มีนักการเมืองท้องถิ่นและท้องที่เป็นตัวประสาน

ด้วยนิสัยส่วนตัวดังกล่าว จึงทำให้ส.ส.ท่านนั้นไม่เป็นที่ปรารถนาต่อทั้งชาวบ้านในเขตเลือกตั้งของตน และบรรดานักการเมืองท้องถิ่นที่แม้จะสังกัดอยู่ในเครือข่ายเดียวกันก็ตาม จนกระทั่งกระแสความไม่เป็นที่ปรารถนาดังกล่าวได้ไปถึงบ้านใหญ่ ทำให้มีการตั้งวงซุบซิบนินทากันว่า หากมีการเลือกตั้ง ส.ส. ในครั้งต่อไป ชื่อของส.ส.ท่านนั้นจะไม่ปรากฏขึ้นในฐานะผู้สมัครในเครือข่ายของบ้านใหญ่อีกต่อไป เพราะไม่สามารถสร้างความสัมพันธ์อันดีกับชาวบ้าน และเครือข่ายนักการเมืองในสังกัดได้ (นายกองค์การบริหารส่วนตำบลนิลเพชร, สัมภาษณ์, วันที่ 24 พฤศจิกายน 2557)

5.3.4 วิธีการหาเสียง และมุมมองต่อการซื้อเสียง

ยุทธวิธีการหาเสียงถือเป็นประเด็นหนึ่งที่มีความสัมพันธ์อย่างแนบแน่นกับชุมชนชนบทที่มีการเมืองแบบการเลือกตั้ง คือ เป็นทั้งสิ่งที่สามารถสะท้อนให้เห็นถึงกลไกในการได้มาซึ่งชัยชนะในการขับเคี่ยวทางการเมือง และเป็นทั้งสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างเงิน นักการเมือง และการเลือกตั้ง ซึ่งเป็นบ่อเกิดของวาทกรรมการซื้อเสียงที่มีมาอย่างยาวนานคู่กับชนบทไทย

โดยเราจะแสดงภาพยุทธวิธีการหาเสียงเลือกตั้ง และมุมมองต่อการซื้อเสียงในพื้นที่ตำบลนิลเพชร ผ่านกรณีตัวอย่าง 3 กรณี ได้แก่ การหาเสียงในการเลือกตั้งนายก อบต. การหาเสียงในการเลือกตั้งสมาชิก อบต. และสุดท้ายคือ การหาเสียงในการเลือกตั้งผู้ใหญ่บ้าน ดังนี้

การหาเสียงในการเลือกตั้งนายก อบต.

เราจะศึกษายุทธวิธีหาเสียง และมุมมองต่อการซื้อเสียงในการเลือกตั้งนายก อบต. ผ่านกรณีตัวอย่างของการเลือกตั้งของนายจรัณ วงศ์วาร โดยจะเน้นไปที่การเลือกตั้งในปี 2552 ที่เป็นการแพ้การเลือกตั้งนายก อบบต. ครั้งแรก เพื่อพิจารณาว่าอะไรคือ สาเหตุของความผิดพลาดที่อาจนำมาสู่ความเพลี่ยงพล้ำของนักการเมืองที่ได้ชื่อว่าเป็นคนสนิทของบ้านใหญ่ที่มีสายสัมพันธ์ระดับ “แข็งโป๊ก” อย่างไม่น่าเชื่อ

ยุทธวิธีการหาเสียงดั้งเดิมของนายจรัณมี 3 รูปแบบหลักๆ ดังนี้

ประการแรก การหาเสียงแบบพิธีกรรม คือ การโฆษณาหาเสียงผ่านป้าย รถขยายเสียง วิทยุชุมชน การปราศรัยในที่สาธารณะ เช่น วัด โรงเรียน และตลาด(นางนุสรา ไพรวรรณ, ปลัดองค์การบริหารส่วนตำบลนิลเพชร อำเภอบางเลน, วันที่ 19 มิถุนายน 2557) ไปจนถึงการเดินเคาะประตูหน้าบ้านของผู้ลงคะแนน ซึ่งวิธีการนี้ถือเป็นสิ่งที่เรียกว่า การหาเสียงแบบพื้นฐาน ที่ผู้สมัครทุกคนต้องกระทำ จึงส่งผลให้ยุทธวิธีนี้ไม่ได้มีความสลับซับซ้อนมากไปกว่าการเป็นสิ่งที่ทำเป็นพิธีกรรมเท่านั้น

ประการที่สอง การหาเสียงผ่านเครือข่าย และหัวคะแนน การหาเสียงแบบนี้มักนิยมทำกันในหมู่ผู้สม้ครส่วนใหญ่ แต่สิ่งที่ใช้วัดความแตกต่างคือ ลักษณะ วิธีการทำงาน และศักยภาพของเครือข่าย และหัวคะแนนของผู้สมัครคนนั้นๆ ซึ่งพื้นฐานมักเริ่มจากเครือญาติ ไล่ไปสู่เพื่อนบ้าน ขยายไปยังกลุ่มทางสังคมหรืออาชีพที่สังกัด ไปจนถึงกลุ่มคนที่มีความสัมพันธ์กันในเชิงบุญคุณ ในกรณีของนายจรัณได้มีการสร้างเครือข่ายบุญคุณไว้เป็นวงกว้าง เนื่องจากมีการเสียสละเวลาส่วนตัวเข้าร่วมงานพิธีกรรมต่างๆ ของชาวบ้านเกือบทั้งหมดที่มีในตำบล อาทิ งานบวช งานบุญ และงานศพ โดยจะมีการใส่ซองเงินให้กับทุกงานที่ไปด้วย (อัตราขั้นต่ำ 1,000 บาท) (นายกองค์การบริหารส่วนตำบลนิลเพชร, สัมภาษณ์, วันที่ 24 พฤศจิกายน 2557. และได้มุ่งเน้นไปที่เครือข่ายนักการเมืองที่มีอยู่เดิม เช่น สมาชิก อบต. และผู้ใหญ่บ้าน ซึ่งตนเคยมีความสัมพันธ์มาอย่างยาวนานตั้งแต่ยังเป็นผู้ใหญ่บ้าน และขยับไปเป็นกำนัน จนกระทั่งเป็นนายก อบต.

ประการที่สาม การหาเสียงด้วยการซื้อเสียง วิธีการนี้สามารถกระทำได้ในสองลักษณะ คือ การจ่ายเงินให้กับชาวบ้านโดยตรง และการจ่ายเงินผ่านระบบเครือข่ายหัวคะแนน ซึ่งผู้สมัครคนหนึ่งดำเนินการทั้งสองรูปแบบยกเว้นสมัยเดียวในปี 2552 ที่ปล่อยให้หัวคะแนนเป็นผู้จัดการ ทั้งนี้ อัตราในการจ่ายเงินโดยตรงจะอยู่ที่ 1,000 บาทต่อคน และให้กับหัวคะแนนที่เป็นสมาชิก อบต. คนละ 20,000 บาท รวมทั้งหมด 20 คนเท่ากับ 400,000 บาท นอกจากนี้ยั งมีการช่วยเหลือหัวคะแนนที่ลงแข่งขันเป็นสมาชิก อบต. ด้วยการให้เงินไปแจกชาวบ้านเอง เช่น ช่วยคนที่สมัครเป็นสมาชิก อบต.หมู่ 3 เป็นจำนวน 60,000 บาท และ อบต. หมู่ 6 เป็นจำนวน 30,000 บาท รวมถึงหมู่ 9 เป็นจำนวน 100,000 บาท เป็นต้น (นายกองค์การบริหารส่วนตำบลนิลเพชร, สัมภาษณ์, วันที่ 24 พฤศจิกายน 2557)

ด้วยการยึดยุทธวิธีหาเสียงใน 3 รูปแบบนี้มาโดยตลอด จึงทำให้ประสบความสำเร็จในการเล่นการเมืองท้องถิ่น กระทั้งการเลือกตั้งในปี 2552 จึงได้พ่ายแพ้ให้กับผู้สมัครอีกท่านหนึ่ง ซึ่งพื้นเพเดิมเป็นคนจังหวัดสุพรรณบุรี และมามีภรรยาเป็นคนนิลเพชร รวมถึงเปิดโรงงานทำขนมจีนในตำบล (นายบัว ธุระพันธ์, สมาชิก อบต. นิลเพชร, สัมภาษณ์,วันที่ 24 พฤศจิกายน 2557) โดยเราจะพิจารณาสาเหตุที่ทำให้พ่ายแพ้จากมุมมองของคนในพื้นที่

ผู้สมัครท่านหนึ่งมองว่า ความพ่ายแพ้ของตนเกิดจาก 3 ปัจจัยหลัก คือ ปัจจัยแรก ความเข้าใจผิดของชาวบ้าน กล่าวคือ ชาวบ้านคิดว่าจะต้องชนะอย่างแน่นอนจึงแบ่งคะแนนให้นายชยาทิตประมาณบ้านละ 1 หรือ 2 คะแนน เพราะเห็นว่าแบ่งคะแนนไปเพียงเล็กน้อยคงไม่มีผลในภาพรวม แต่ปรากฏว่า การแบ่งคะแนนเสียงไปบ้านละ 1 หรือ 2 คะแนน เมื่อรวมเข้าด้วยกันก็ถือว่าเป็นจำนวนที่มากพอสมควร ทำให้คะแนนตกไปอยู่กับฝ่ายตรงข้าม

ปัจจัยที่สอง ลูกน้องหรือหัวคะแนนบางส่วนไม่ยอมจ่าย และแอบเก็บเงินที่จะต้องแจกชาวบ้านไว้เอง หรือแม้กระทั่งแอบไปแจกในนามฝ่ายตรงข้าม ซึ่งเป็นผลมาจากไม่ได้ลงไปแจกเอง การเลือกตั้งที่ผ่านมาเลยต้องแจกให้ชาวบ้านโดยตรง ทั้งนี้ ในตำบลมี 10 หมู่ ก็แจกในวันที่ 10 จึงทำให้สามารถป้องกันการรั่วไหลของเงิน และคะแนนเสียงไปได้

ปัจจัยที่สาม อุปสรรคจากภายนอกพื้นที่ คือ การรวมกลุ่มของคนที่ไม่พอใจนายจรัณ และไปสนับสนุนฝ่ายตรงข้ามในการหาเสียง ดังที่ผู้สมัครท่านหนึ่งเล่าว่า

> “ โดนนายก อบต. เขตอื่นหมั่นไส้ เลยรวมกลุ่มกันสนับสนุนเงินให้กับฝ่ายตรงข้าม เพราะผมสนิทสนมกับบ้านใหญ่ เลยได้รับความไว้วางใจให้มาแจกตังค์แก่นายก อบต. คนอื่นๆ ทำให้คนที่ได้รับแจกไม่พอใจ คิดว่าอยู่ระดับเดียวกัน จะมาแจกได้ยังไง” (นายกองค์การบริหารส่วนตำบลนิลเพชร, สัมภาษณ์, วันที่ 24 พฤศจิกายน 2557)

ขณะที่ชาวบ้านทั่วไปมองว่า ผู้สมัครท่านหนึ่งมีพฤติกรรม “เอามากเกินไป” อาทิ จากตอนบริจาคที่ดินแก่ตำบลในการทำสถานีอนามัยตำบล เพราะ อบต. ไม่มีที่ดิน และงบประมาณในการซื้อ จึงบริจาคที่ดินให้ ชาวบ้านเลยมองว่ามีผลประโยชน์แอบแฝงจากเงินค่าก่อสร้างโครงการ และเงินใต้โต๊ะจากผู้รับเหมา นอกจากนี้ ยังกว้านซื้อที่ดินราคาถูกรอบพื้นที่ก่อนที่จะมีการก่อสร้าง อบต. และเมื่อสร้างเสร็จแล้วราคาที่ดินจึงเพิ่มสูงขึ้นมาก ซึ่งหมายความว่า เขาสามารถทำกำไรจากที่ดินดังกล่าวได้มหาศาล (สัมภาษณ์ นายอาทร ทรัพย์ชิด, ตัวแทนกลุ่มรับจ้างในหมู่ 8 ตำบลนิลเพชร, วันที่ 3 มิถุนายน 2557)

ส่วนนักการเมืองท้องถิ่นอย่างนายบัว และนักการเมืองท้องที่อย่างนายสกุล มองว่าความพ่ายแพ้น่าจะมาจากนิสัยส่วนตัว คือ “เป็นคนมีนิสัยชอบขี้คุย และโอ้อวดว่า ตนเองสนิทสนมกับบ้านใหญ่ และมีครอบครัวที่ดีเลิศอย่างไร นอกจากนี้ยังชอบประกาศในที่สาธารณะในช่วงก่อนเลือกตั้งว่า วางตัวผู้สมัครไว้แล้ว จนส่งผลให้ชาวบ้านเบื่อหน่าย” (นายบัว ธุระพันธ์, สมาชิก อบต. นิลเพชร, สัมภาษณ์,วันที่ 24 พฤศจิกายน 2557)

ที่น่าสนใจคือ นางนุสรา ปลัด อบต. มองว่า ความพ่านแพ้การเลือกตั้ง เพราะคู่แข่งมีลักษณะของคนหนุ่มรุ่นใหม่ไฟแรง ชาวบ้านเลยอยากลองของใหม่ และเมื่อเข้ามาทำงานก็พบว่า เป็นผู้ที่มีความเข้าใจในการบริหารงานท้องถิ่น สามารถติดต่อกับทางราชการอย่างเป็นทางการ และรู้จักบทบาทหน้าที่ของสภา กับนายก อบต. เป็นอย่างดี แต่สุดท้ายก็ไม่สามารถรักษาตำแหน่งไว้ได้ เนื่องจากชาวบ้านมองว่า แม้จะไม่ทุจริต แต่ก็ไม่มีผลงานที่เด่นชัด ดังนั้น เมื่อเทียบกับอีกคนหนึ่งที่ดูมีภาพการทุจริต แต่ก็มีผลงานเด่นชัดกว่า โดยเฉพาะการสร้างถนนลาดยาง

ปัจจัยเหล่านี้จึงกลายมาเป็นอุปสรรรคที่ส่งผลให้เขาต้องพ่ายแพ้ อย่างก็ตามในการเลือกตั้งปี 2556 ก็ได้มีการปรับตัวในการหาเสียงใหม่ ทั้งการแจกเงินด้วยตนเอง การขอให้บ้านใหญ่ไม่ต้องสนับสนุนตนเองในการลงเลือกตั้ง เพื่อป้องกันความไม่พอใจของ นายก อบต. เขตอื่น รวมถึงพยายามทำตัวให้เป็นจุดสนใจในวงติฉินนินทาน้อยที่สุด

การหาเสียงในการเลือกตั้งสมาชิก อบต.

เราจะศึกษายุทธวิธีหาเสียง และมุมมองต่อการซื้อเสียงในการเลือกตั้งสมาชิก อบต. ผ่านกรณีตัวอย่างของการเลือกตั้งของนายบัว ธุระพันธ์ และนายสกุล ยอดศรีคำ ที่ในอดีตเคยเป็นสมาชิก อบต. หมู่ 8 มาสองสมัย เพื่อชี้ชวนให้เห็นถึงการเลือกตั้งแบบกลุ่ม ซึ่งมีความแตกต่างกับการเลือกตั้งแบบเดี่ยวในหลากหลายประเด็น โดยเฉพาะด้านลักษณะ และยุทธวิธีการหาเสียงของนายสกุล ซึ่งมีประเด็นที่น่าสนใจดังนี้

ประการแรก การประกาศตัวว่าไม่มีการซื้อเสียง คือ การเน้นพูดคุยกับชาวบ้านว่า คนเองไม่แจกเงิน เพราะอาสาอยากมาทำงาน โดยไม่เอาเงินเป็นตัวตั้ง สุดท้ายก็ได้รับเลือกตั้ง ทั้งที่คู่แข่งแจกเงิน 300-500 บาท สาเหตุที่ได้ผลน่าจะเป็นเพราะชาวบ้านเห็นในความจริงใจ และต้องการมาทำงานเพื่อสาธารณะ แต่ในอีกแง่หนึ่งเราอาจพิจารณาได้ว่า นายสกุลไม่จำเป็นต้องซื้อเสียงอีกต่อไป เพราะนายสกุลได้ยึดกุมตำแหน่งสำคัญในการกระจายทรัพยากรทั้งจากในชุมชน และนอกชุมชนให้กับชาวบ้านเป็นที่เรียบร้อย เช่น SML และกองทุนสวัสดิการ จึงทำให้ชาวบ้านยินดีที่จะเลือกสนับสนุนนายสกุลโดยไม่จำเป็นต้องจ่ายเงินแต่อย่างใด เพื่อแลกกับการจัดสรรทรัพยากรที่เป็นธรรมให้กับตนเอง และชุมชน

ประการที่สอง การไม่ใช้ระบบเครือข่ายที่ไม่พึ่งพิงเครือญาติ คือ นายสกุลมองว่า ตนชนะได้จากฐานเสียงคนทั่วไป เช่น ลูกค้ารถเกี่ยว ขณะที่คนในครอบครัวฝั่งภรรยาไปช่วยนายบัว เนื่องจากช่วงแรกที่เล่นการเมือง ตนมีความเห็นไม่ลงรอยกับนายบัวเรื่องการเลือกสมาชิก อบต. จากการที่นายก อบต. (นายจรัณ) ประกาศว่า วางตัวผู้สมัครไว้แล้ว คือ นายบัว ทำให้นายบัวไม่อยากให้ตนลงสมัคร เพราะกลัวจะแย่งคะแนนกันเอง จึงไม่ยอมร่วมมือกับตนในการสู้กับคู่แข่ง รวมถึงหันไปสนับสนุนดิเรกที่เป็นคู่แข่งตนแทน ดังนั้น นายสกุลจึงย้ำว่า “พูดง่ายๆ สังคมเป็นตัวช่วยให้ชนะ”

ประการที่สาม เน้นเดินเคาะประตู และขอเข้าไปพูดคุยทุกบ้าน เพื่อกระชับความสัมพันธ์ และเพิ่มความคุ้นเคย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ในการขอร้องให้คนในบ้านมาลงคะแนนให้ตน โดยจะขอแบ่งเพียงคะแนนเดียวก็ได้ ซึ่งยุทธวิธีนี้จะต้องดูกระแสฝั่งตรงข้ามตลอดเวลา เพื่อให้สามารถปรับเปลี่ยนวิธีการได้ตามกลยุทธ์ของคู่แข่ง[30]

สำกรับในการเลือก อบต. ครั้งที่สอง มีผู้สมัครถึง 6 คน ซึ่งถือเป็นเรื่องดี เพราะยิ่งผู้สมัครเยอะจะยิ่งหาเสียงง่าย แต่ถ้าแข่งกันแบบสองต่อสองจะยากกว่า ในท้ายที่สุด นายบัวยังได้รับเลือกตั้งอยู่ เพราะมีฐานคนรู้จักเยอะ เช่น ครอบครัว และเพื่อนพ้อง อีกทั้งนายสกุลยังใช้วิธีเอาฐานคะแนนช่วยตนเองก่อน แล้วค่อยช่วยนายบัวทีหลัง เพราะตนมองว่าทำงานคนเดียวง่ายกว่า เนื่องจากในหมู่บ้านมีแค่ 300 กว่าครัวเรือนเท่านั้น

[30] สัมภาษณ์ นายสกุล ยอดศรีคำ, ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 8 ตำบลนิลเพชร, วันที่ 14 มีนาคมยน 2557..

ตารางที่38: ประวัติผู้บริหารท้องถิ่น และสมาชิกสภาท้องถิ่น พ.ศ. 2556-2559 องค์การบริหารส่วนตำบลนิลเพชร อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม

ตำแหน่ง	ชื่อ	อายุ	การศึกษา	อาชีพ	สมัย	หมายเหตุ
นายก อบต.	นายจรัณ วงศ์วาร	56	มัธยม 6	ธุรกิจส่วนตัว	3	นับรวมสมัยที่เคยเป็นนายกฯ โดยตำแหน่งจากการเป็นกำนัน 1 สมัย
รองนายก อบต.	นายธนกฤต ผิวสุวรรณ์	47	มัธยม 3	ธุรกิจส่วนตัว	1	
รองนายก อบต.	นางลัดดา วงษ์วาลย์	54	ปริญญาตรี	กิจการวงกบ	1	
เลขานุการ	นางเบญจรงค์ วงศ์วาร	49	มัธยม 6	-		
สมาชิก อบต. หมู่ 1	นายสิทธิ ไทรฟัก	51	มัธยม 3	ทำนา/กิจการรับจ้าง	5	
	นายสุรพันธ์ นมนาน	50	มัธยม 3	ทำนา/กิจการรับจ้าง	3	
สมาชิก อบต. หมู่ 2	นายสนั่น จำปาวงค์	42	มัธยม 3	ทำนา	-	
	นายชวน สุตจิตจูล	58	ประถม 4	ทำนา	-	
สมาชิก อบต. หมู่ 3	นายนะที เสิ่งเจริญ	51	มัธยม 6	รับจ้าง	-	
	นายธนวัฒน์ แก้วไทรนันท์	54	มัธยม 6	เลี้ยงกุ้งขาว/ปลากราย	-	
สมาชิก อบต. หมู่ 4	นายไพโรจน์ เจริญอินทร์พรม	43	มัธยม 3	ทำนา	2	
	นายสุวิจักขณ์ หสตังไทรแก้ว	50	มัธยม 6	กิจการวงกบ	3	
สมาชิก อบต.	นายสมเกียรติ์ ประทุมสินธ์	54	ประถม 7	ทำนา	2	

ตำแหน่ง	ชื่อ	อายุ	การศึกษา	อาชีพ	สมัย	หมายเหตุ
หมู่ 5	นายสุภัส แสงวาริ นทร์	51	ปริญญา ตรี	กิจการวงกบ	1	
สมาชิก อบต. หมู่ 6	นายนที ไทรบัวแก้ว	32	มัธยม 6	ทำนา/เลี้ยงกุ้ง ขาว	1	
	นายประเทืองนักฆ้อง	55	ประถม 4	ทำนา	3	รองประธาน
สมาชิก อบต. หมู่ 7	นายสมาน ดิษฐพูล	54	ประถม 4	ทำนา	2	
	นายพิสิฐชัย ตั้นเหลี ยง	55	ประถม 6	ทำนา	3	
สมาชิก อบต. หมู่ 8	นายประยงค์ บุญชอบ	32	มัธยม 3	ทำนา	1	
	นายบัว ธุระพันธ์	68	มัธยม 6	ทำนา	5	
สมาชิก อบต. หมู่ 9	นายสายชล ไกรสาลี	43	ประถม 6	ทำนา	3	
	นายเอนก กสิกวัธน	55	ประถม 4	กิจการวงกบ	4	
สมาชิก อบต. หมู่ 10	นายกฤษณะ เล็บครุฑ	45	มัธยม 6	ทำนา	5	ประธานสภา
	นายประชิต เฟื่องฟู	43	มัธยม 3	ทำนา	1	

การหาเสียงในการเลือกตั้งผู้ใหญ่บ้าน

กรณีนี้เราจะศึกษาวิธีการหาเสียงผ่านลักษณะของผู้ลงคะแนนเสียงในหมู่ 8 เพื่อทบทวนและแสวงหาว่า อะไรคือปัจจัยสำคัญที่นำไปสู่ชัยชนะในการเลือกตั้งในชุมชน โดยในปี 2552 ที่มีการเลือกตั้งผู้ใหญ่บ้านนั้น หมู่ 8 มีจำนวนผู้มีสิทธิเลือกตั้งทั้งหมด 350 คน มีผู้สมัคร 2 คน คือ นายสกุล ยอดศรีคำ อดีตสมาชิก อบต. 2 สมัย และนายณรงค์ พวงมาลา ตัวแทนของตระกูลใหญ่ที่มีจำนวนสมาชิกมากที่สุดในหมู่บ้าน[31] ซึ่งเราสามารถพิจารณาผลการเลือกตั้งได้จากตารางข้างล่างนี้

[31] สัมภาษณ์ นายสกุล ยอดศรีคำ, ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 8 ตำบลนิลเพชร, วันที่ 24 พฤศจิกายน 2557..

ตารางที่ 39: ข้อมูลการเลือกตั้งผู้ใหญ่บ้านหมู่ 8 ปี 2552

จำนวนผู้มีสิทธิเลือกตั้ง	จำนวนบัตรเสียและผู้ไม่มาเลือกตั้ง	ฝ่าย	คะแนนที่ได้รับ
350	50	นายสกุล ยอดศรีคำ	170
		นายณรงค์ พวงมาลา	130

สำหรับยุทธวิธีการหาเสียงนั้น นายสกุลยังเน้นไปที่รูปแบบเดิม แต่จะมีความต่างตรงที่ได้รับการสนับสนุนเพิ่มจากฝั่งเครือญาติของภรรยาที่เคยมีปัญหาหาผิดใจกันในช่วงเลือกสมาชิก อบต. สมัยแรก ถึงอย่างนั้น กลุ่มฐานคะแนนหลักของนายสกุลก็ยังเป็นชาวบ้านทั่วไปที่มองเห็นในความตรงไปตรงมา และเข้าถึงได้ ซึ่งแตกต่างจากนายณรงค์ที่เน้นเครือข่ายญาติ และการใช้เงินซื้อเสียง ซึ่งมีกลุ่มเป้าหมายที่น่าสนใจในหมู่บ้าน คือ กลุ่มที่ไม่สนใจประเด็นอื่นใด นอกจากเงิน ซึ่งในหมู่ 8 มีอยู่ประมาณ ร้อยละ 20 ส่วนใหญ่เป็นคนที่ไม่มีความสัมพันธ์เชิงเครือญาติกับคนอื่น ชอบสันโดษ ไม่เข้าร่วมกิจกรรมใดๆ ทั้งสิ้น (นายสกุล ยอดศรีคำ, ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 8 ตำบลนิลเพชร, สัมภาษณ์, วันที่ 24 พฤศจิกายน 2557)..

เมื่อเราลองพิจารณาข้อมูลจากตารางประเภทกลุ่มฐานคะแนนเสียงของแต่ละฝ่าย จะช่วยให้เรามองเห็นข้อค้นพบสำคัญที่ว่า ความเป็นเครือญาติ และการใช้เงิน เป็นกลยุทธ์หลักของฝ่ายตระกูลพวงมาลา และถึงแม้ทั้งสองส่วนจะเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้มีโอกาสชนะ แต่ก็ยังไม่ใช่ปัจจัยสำคัญที่สุด ที่ฝ่ายนายสกุลมีมากกว่า คือ ความเชื่อมั่นที่มีต่อผู้สมัคร และรองลงมาคือ การทำงานที่ตรงไปตรงมา ซึ่งเทียบเคียงได้กับการสนับสนุน และการบริหารจัดการในธรรมนูญแห่งชนบท ทำให้ชาวบ้านที่แม้จะไม่ใช่ญาติ และไม่ได้รับเงินก็ยอมมาลงคะแนนให้ เพราะมีความเชื่อมั่นจากการทำงานในสมัยก่อนที่จะเป็นผู้ใหญ่บ้าน และเป็นแกนนำกลุ่มอาชีพต่างๆ ส่งผลให้ไม่ต้องแจกเงินก็สามารถเอาชนะอีกฝ่ายที่แจกถึง 500 บาทต่อคนได้ (นายสกุล ยอดศรีคำ, ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 8 ตำบลนิลเพชร, สัมภาษณ์, วันที่ 24 พฤศจิกายน 2557)..

ภายหลังจากการได้รับชัยชนะ นายสกุลได้ขอให้นายวันชัย พวงมาลา ซึ่งเป็นคนจากตระกูลคู่แข่งมาเป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน เพื่อช่วยลดปัญหาความขัดแย้งในหมู่บ้าน และช่วยประสานการทำงานกับอีกฝ่ายที่มีจำนวนสมชิกในหมู่บ้านเป็นจำนวนมาก ประเด็นที่น่าสนใจคือ หากมีการเลือกตั้งผู้ใหญ่บ้านเป็นวาระเหมือน อบต. นั้น กลยุทธ์การลดระดับความขัดแย้งนี้จะมีผลดีต่อการรักษาหรือช่วยเพิ่มฐานคะแนนเสียงให้กับนายสกุลหรือไม่ อย่างไรก็ตามคำตอบนี้คงยากที่จะพิสูจน์ให้เห็นได้ในเร็ววัน และดูเหมือนว่าผู้ใหญ่บ้านคนปัจจุบันก็คงจะไม่ชอบใจนัก ดังที่ได้กล่าวไว้ว่า

"การเลือกตั้งผู้ใหญ่บ้านเป็นวาระจะก่อให้เกิดปัญหา คือ จะมีการทำงานตามใจลูกบ้าน ซึ่งเป็นประชานิยม ถูกไม่ถูกไม่รู้ ต้องทำให้ชาวบ้านพอใจเพื่อให้สอบได้สมัยหน้า และเลือกตั้งบ่อยจะทำให้เกิดการแตกแยก แบ่งพรรคแบ่งพวกในหมู่บ้าน" (นายสกุล ยอดศรีคำ, ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 8 ตำบลนิลเพชร, สัมภาษณ์, วันที่ 24 พฤศจิกายน 2557)..

ตารางที่ 40: ข้อมูลฝ่ายสนับสนุนการผู้สมัครรับเลือกตั้งผู้ใหญ่บ้านหมู่ 8 ปี 2552

นายสกุล ยอดศรีคำ	นายณรงค์ พวงมาลา
คะแนน 170 แบ่งเป็น 1.เครือญาติ 22 คน ประกอบด้วย - บ้านนายกมล 5 คน - บ้านนายบัว 7 คน - บ้านนางประเชิญ 4 คน - บ้านนางอุบล 4 คน - หลาน 2 คน	คะแนน 130 แบ่งเป็น 1. เครือญาติ 100 คน ประกอบด้วย - บ้านนางละเอียด - บ้านนายใบ - บ้านนายหริ และนางผิน - บ้านนายสิริ - บ้านนายวิเชียร อดีตผู้ใหญ่บ้าน
2. ชาวบ้านทั่วไป 148 คน ประกอบด้วย - สมาชิกกลุ่มออมทรัพย์ - สมาชิกกลุ่มกองทุนหมู่บ้าน - สมาชิกตระกูลบุญชอบบางส่วน - กลุ่มเยาวชนในหมู่บ้าน	2. ชาวบ้านทั่วไป - สมาชิกตระกูลบุญชอบบางส่วน - ชาวบ้านที่สันโดษ ไม่มีเครือญาติ (เน้นรับเงิน)

มุมมองต่อการซื้อเสียง : มายาคติ และการตีความ

ในการทำความเข้าใจในประเด็นการซื้อเสียงในพื้นที่ตำบลนิลเพชรนั้น ก่อนอื่นเราจำเป็นต้องยอมรับความจริงที่ว่า การซื้อเสียงในความหมายของการแลกเปลี่ยนระหว่างเงินกับคะแนนเสียงยังคงมีอยู่จริงในปริมณฑลของการเมืองแห่งการเลือกตั้ง ทั้งในระดับท้องถิ่น และท้องที่ อย่างไรก็ตาม เราจำเป็นต้องยอมรับความจริงอีกประการหนึ่งเช่นกันว่า การซื้อเสียงไม่ได้มีความหมายจำกัดอยู่แค่การซื้อขายคะแนนเสียงเท่านั้น อีกทั้งการซื้อเสียงยังมิใช่ปัจจัยที่สำคัญที่สุดในการตัดสินใจเลือกผู้แทนทางการเมืองของชาวบ้าน หากแต่มันเป็นเพียงองค์ประกอบแวดล้อมของปัจจัยอื่นๆ ที่มีความสำคัญกว่ามาก ดังที่งานวิจัยนี้ได้พยายามแสดงให้เห็นในส่วนที่ว่าด้วยการเลือกตั้ง อาทิ ความเสียสละ และความสามารถในการจัดสรรทรัพยากรตามกรอบของการสนับสนุน และความเป็นท้องถิ่นนิยมตามกรอบแห่งธรรมนูญชนบท

ทั้งนี้หากยอมรับได้ว่า การซื้อเสียงยังดำรงอยู่ท่ามกลางการเมืองในชีวิตประจำวัน ของชาวบ้าน จึงจะมาพิจารณามุมมองต่อการซื้อเสียงของคนในชุมชนว่ามีความคิดเห็นอย่างไร ซึ่งแน่นอนว่า ทั้งสองฝ่ายยอมรับถึงการมีอยู่ของมัน หากแต่สิ่งที่แตกต่างออกไป คือ การตีความประเด็นของการซื้อเสียง โดยเราพอจะแบ่งมุมมองดังกล่าวได้เป็น 2 กลุ่มหลักๆ ดังนี้

กลุ่มแรก มองว่า การซื้อเสียงเป็นปัจจัยอันเป็นที่สุดในการชี้ขาดการเลือกตั้ง (กลุ่มแรกมักเป็นข้าราชการในพื้นที่ ซึ่งมีทั้งเป็นคนพื้นที่นิลเพชรเอง และมีภูมิลำเนาอยู่ที่อื่น แต่ต้องมาดำรงตำแหน่งในพื้นที่นี้) กล่าวคือ กลุ่มนี้ยังคงเชื่อว่าการซื้อเสียงเป็นปัจจัยที่สำคัญที่สุดที่จะผลักดันให้ชาวบ้านอยากออกมาเลือกตั้ง และตัดสินใจว่าใครควรจะเป็นผู้ได้รับเลือก ซึ่งเกณฑ์อันเป็นหนึ่งเดียวก็คือ “เงิน” และไม่ว่าผู้สมัครคนนั้นจะเป็นคนอย่างไร บริหารงานได้มีประสิทธิภาพหรือไม่ และมีความสัมพันธ์กันมาอย่างไร บทสรุปสุดท้าย คือ “เงินไม่มา กาไม่เป็น” (นางนุสรา ไพรวรรณ, ปลัดองค์การบริหารส่วนตำบลนิลเพชร อำเภอบางเลน, สัมภาษณ์, วันที่ 19 มิถุนายน 2557) ซึ่งแน่นอนว่า มุมมองแบบนี้ย่อมต้องถูกกล่าวหาว่ายังคงยึดติดกับภาพมายาคติแบบดั้งเดิมของคนชนบทในยุคหลายทศวรรษก่อน แต่นุสรา ปลัด อบต. นิลเพชร ก็ยังคงยืนยันว่ามันไม่ใช่มายาคติ และมีหลักฐานมารองรับมุมมองดังกล่าว โดยบอกว่า

> “ทุนเป็นสิ่งสำคัญที่สุด ไม่สนใจว่าผู้สมัครจะเป็นอย่างไร ในการเลือกตั้งนายก อบต. และผู้ใหญ่บ้าน ถ้ามีคู่แข่ง คนจะใช้สิทธิเลือกตั้งประมาณ 90% ซึ่งถือว่าเยอะมาก แต่ถ้ากรณีไม่มีคู่แข่งจะเหลือแค่ไม่เกิน 60% แม้หน่วยงานรัฐจะมีการประชาสัมพันธ์สูงก็ตาม สะท้อนว่ามีเรื่องทุนเข้าไปเกี่ยวข้องด้วยในการผลักดันให้คนไปเลือกตั้ง” (นางนุสรา ไพรวรรณ, ปลัดองค์การบริหารส่วนตำบลนิลเพชร อำเภอบางเลน, สัมภาษณ์, วันที่ 19 มิถุนายน 2557)

สำหรับกลุ่มที่สองมองว่า การซื้อเสียงมีผลในการตัดสินใจของชาวบ้านจริง และอาจมีผลมากกับชาวบ้านบางส่วน เช่น กลุ่มคนสันโดษในหมู่ 8 แต่ก็ยังไม่ใช่ปัจจัยที่สำคัญที่สุด เนื่องจากการซื้อเสียงมีความสลับซับซ้อนมากกว่าแค่การซื้อขายคะแนนเสียง หากแต่มันมีความสัมพันธ์ที่ผูกติดกับปัจจัยอื่นๆ ด้วย อาทิ การเสียสละทั้งแรงกาย เวลา และทุนทรัพย์ผ่านงานพิธีกรรมต่างๆ ในชุมชนที่ผู้สมัครจะต้องกระทำอย่างต่อเนื่องยาวนานจนสามารถสร้างสายสัมพันธ์แห่งความเชื่อใจกับชาวบ้านได้

ดังนั้น “ เงิน” ที่ใช้ในการเลือกตั้งจึงน่าเป็นเพียงปัจจัยหนึ่งที่ใช้วัด “ความใจกว้าง” ของผู้สมัครมากกว่าจะเป็นปัจจัยชี้ขาด ซึ่งในท้ายที่สุด ความเสียสละที่ต้องใช้ระยะเวลา ความเป็นท้องถิ่น ความเป็นคนใจนักเลง และการบริหารจัดการก็จะถูกนำมาพิจารณาโดยชาวบ้านอีกครั้งดังที่มีปรากฏในหัวข้อ “วิธีการตัดสินใจเลือกผู้แทนทางการเมืองของชาวบ้าน”

5.3.5 การจัดสรรทรัพยากร และคุณค่าทางการเมือง

ในส่วนนี้มีข้อค้นพบว่า การซื้อเสียงมิใช่ปัจจัยสำคัญที่สุดในการตัดสินใจเลือกผู้แทนของชาวบ้าน แต่เป็นความเสียสละ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งในกรอบคิดของธรรมนูญแห่งชนบทที่มีความสัมพันธ์กับลักษณะประการแรกของ “การสนับสนุน” คือ ผู้แทนมีแนวโน้มที่จะสามารถดึงเอาทรัพยากรจากภายนอกเข้ามาสนับสนุนกิจการต่างๆ ที่ผู้คนท้องถิ่นปรารถนา (ประจักษ์ ก้องกีรติ, 2555).

ดังนั้น การจัดสรรทรัพยากร และคุณค่าทางการเมือง ในฐานะที่เป็นกลวิธีของชาวบ้านในการต่อรอง แลกเปลี่ยนผลประโยชน์บางอย่าง เพื่อแลกกับการจัดสรรทรัพยากร และคุณค่าทางการเมืองที่เอื้อประโยชน์ต่อชุมชน และตนเอง จึงถือเป็นการแสดงออกภายใต้การกำกับของหลักประกันแห่งการยังชีพแบบใหม่ (ที่มีองค์ประกอบคือ โอกาสในการพัฒนาตนเองในทางเศรษฐกิจและสังคม โอกาสในการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่โดยไม่ถูกเบียดเบียนจากอิทธิพลที่ไม่ชอบธรรม และโอกาสในการได้มาซึ่งโครงการพัฒนาของรัฐต่อชุมชน และตนเอง) (จักรกริช สังขมณี, 2554)

ในกรณีของพื้นที่นิลเพชรเองก็มีลักษณะของสิ่งที่เรียกว่า การจัดสรรทรัพยากร และคุณค่าทางการเมืองอยู่เช่นกัน ซึ่งแน่นอนว่า การเลือกตั้งก็ถือเป็นหนึ่งในกลไกเหล่านั้น เพียงแต่ได้ถูกกล่าวถึงไปแล้วในบทที่ผ่านมา ดังนั้น ในส่วนนี้เราจึงพยายามมองหาพื้นที่ของการแลกเปลี่ยนใหม่ๆ ซึ่งอยู่นอกเหนือจากพื้นที่ของการเลือกตั้ง

รูปแบบหนึ่งในการจัดสรรทรัพยากรในนิลเพชรก็คือ แผนพัฒนาสามปี (2557-2559) ของ อบต. ซึ่งเป็นการเปิดโอกาสให้ชาวบ้านในแต่ละหมู่บ้านมีการร่วมพูดคุยกันเองถึงความปรารถนาที่จะพัฒนาชุมชนของตนไปในทิศทางที่ต้องการ ด้วยการนำเสนอโครงการต่างๆ จากความคิดของพวกเขาเหล่านั้น ซึ่งข้อดีที่สุดของการจัดทำแผนพัฒนา 3 ปี คือ สามารถสะท้อนความต้องการที่แท้จริงของชาวบ้านในแต่ละหมู่ผ่านตัวแทนในระดับท้องที่ คือ ผู้ใหญ่บ้าน ได้อย่างเป็นรูปธรรม อย่างไรก็ตาม แม้ว่าแนวความคิดการจัดทำแผนพัฒนาจะสามารถเชื่อมโยงความต้องการของชาวบ้านกับรัฐได้ แต่อุปสรรคที่ท้าทายรูปแบบความเชื่อมโยงดังกล่าวคือ งบประมาณที่มีอยู่อย่างจำกัดนั่นเอง เช่น งบประมาณในการดำเนินการปี 2557 มีแค่ 4,710,000 บาท งบประมาณปี 2558 มี 3,210,000 บาท และงบประมาณปี 2559 มี 3,210,000 บาทเช่นกัน สรุปรวมทั้งสามปีมีแค่ 11,220,000 เท่านั้น(องค์การบริหารส่วนตำบลนิลเพชร อำเภอบางเลน. โครงการแผนพัฒนาสามปี (พ.ศ. 2557- 2559)) ถ้าจะยกตัวอย่างให้เห็นภาพชัดเจนก็คือ งบประมาณเฉลี่ยของ 1 ปีจะสามารถตอบสนองต่อโครงการพัฒนาได้แค่ 1 หมู่บ้านเท่านั้น ดังนั้นในกรณีของนิลเพชรที่มีถึง 10 หมู่บ้าน จึงหมายความว่า งบประมาณของแผนพัฒนานี้ไม่สามารถรองรับโครงการพัฒนาขนาดใหญ่ที่จะช่วยส่งเสริมคุณภาพชีวิตของพวกเขาได้เลย เช่นจากความต้องการโครงการสะพานคอนกรีตเสริมเหล็กก็อาจจะเหลือพียงแค่การปรับปรุงแนวขอบถนนเท่านั้น (นายสกุล ยอดศรีคำ, ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 8 ตำบลนิลเพชร, สัมภาษณ์, วันที่ 24 พฤศจิกายน 2557)..เมื่อสิ่งที่ชาวบ้านเสนอไปกลับไม่ได้รับการตอบสนองเพื่อนำไปปฏิบัติ จึงให้ชาวบ้านเกิดความเบื่อหน่าย และไม่ให้ความสนใจในการร่วมจัดทำแผนอีกต่อไป หาก

สถานการณ์เช่นนี้ยังคงดำเนินต่อไป การจัดทำแผนพัฒนา 3 ปีก็อาจกลายเป็นเพียงเศษเสี้ยวของความทรงจำในฐานะรูปแบบการจัดสรรทรัพยากร และคุณค่าทางการเมืองที่ใช้ไม่ได้อีกแล้ว

5.3.6 การประชุมประชาคม

ในประเด็นนี้ การประชุมประชาคมอาจถือได้ว่าเป็นการแสดงออกทางการเมืองที่ถูกนำเสนอให้เห็นบ่อยที่สุดในชุมชน เพราะความหมายในแง่นี้ คือ รูปแบบของการพูดคุย การโต้เถียง และการตัดสินใจที่จะส่งผลต่อผลประโยชน์ของชุมชนหรือปัจเจกบุคคลในชนบท

ด้วยในพื้นที่นี้มีกลุ่มจัดตั้งทางสังคมที่ไม่เป็นทางการดังที่กล่าวไปแล้วในบทที่ 3 เช่น มีสภากาแฟตามมุมร้านค้า มีตั้งวงเหล้า และวงไพ่ ทั้งเช้าสายบ่ายเย็น ที่เน้นพูดคุยเกี่ยวกับความทุกข์ร้อนในการทำมาหากิน การวิพากษ์วิจารณ์การทำงานของนักการเมือง รวมถึงการถกเถียงเกี่ยวกับผู้สมัครรับเลือกตั้งในระดับท้องถิ่น จึงทำให้มีการแสดงออกทางการเมืองในเชิงพูดคุย ติฉิน และนินทาในแทบทุกวัน

อย่างไรก็ตาม เป็นที่น่าเสียดายว่า แม้ในนิลเพชรจะไม่มีการประชุมประชาคมใดที่สามารถส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงการเมืองในภาพกว้างได้อย่างชัดเจน แต่ก็มีในบางกรณีที่การพูดคุยกันในวงนินทาทั้งหลายสามารถส่งผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของนักการเมืองท้องถิ่นได้ เช่น กรณีของนายจรัณ นายก อบต. ที่มีนิสัยส่วนตัว คือ ชอบขี้คุย และโอ้อวดว่า ตนเองสนิทสนมกับบ้านใหญ่ และมีครอบครัวที่ดีเลิศ รวมถึงชอบประกาศในที่สาธารณะในช่วงก่อนเลือกตั้งว่า วางตัวผู้สมัครไว้แล้ว จนส่งผลให้ชาวบ้านมีความเบื่อหน่าย และมีการตั้งกลุ่มจับเข่าพูดคุยเพื่อนินทานายจรัณ จนกระทั่งเลยไปถึงการ “อยากลองของใหม่” ซึ่งนายจรัณคิดว่าเป็นปัจจัยหนึ่งที่มีผลในเชิงลบต่อคะแนนเสียงการเลือกตั้งนายก อบต. ในปี 2552

5.3.7 รูปแบบของการตรวจสอบ กำกับ ประณาม และลงโทษนักการเมือง

ในช่วงก่อนที่ผู้วิจัยจะลงพื้นที่เพื่อสืบหาข้อมูลในการพยายามนำเสนอปฏิบัติการทางการเมืองของชาวบ้าน ต้องยอมรับ ผู้วิจัยมีความคาดหวังค่อนข้างสูงว่าในพื้นที่นิลเพชรน่าจะมีการตรวจสอบ กำกับ ประณาม และลงโทษนักการเมืองอย่างเข้มข้น แต่เมื่อได้ทำการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลายท่านกลับพบว่า ไม่มีการฟ้องร้อง และยื่นถอดถอนนายก อบต. อย่างเป็นทางการเลยแม้แต่ครั้งเดียว หรือหากจะมีการฟ้องร้องและถอดถอนผู้ใหญ่บ้านก็มักจะมีมูลเหตุมาจากความขัดแย้งส่วนตัวที่มิได้เกิดจากพฤติกรรมที่ไม่ดีงามตามกรอบของธรรมนูญแห่งชนบทแต่อย่างใด

อย่างไรก็ตาม ถ้าเป็นเรื่องของการร่วมตรวจสอบความโปร่งใสในการบริหารงานของ อบต. ก็ยังสามารถพบเห็นได้บ้าง เช่นชาวบ้านมีการร่วมตรวจสอบการจัดซื้อจัดจ้างของ อบต. ด้วยการเป็นกรรมการอย่างน้อย 2 คน และในกรรมการติดตามผลงาน ถึงแม้ชาวบ้านจะได้รับค่าตอบแทนแค่ 250 บาทต่อครั้ง แต่ส่วนใหญ่ชาวบ้านเข้ามาตรวจสอบเพราะต้องการดูแลผลประโยชน์ของพวกตนมากกว่า เพื่อไม่ให้มีการฮั้วประมูลหรือกระทำการทุจริต อย่างไรก็ตาม คนที่ประสงค์มาดูแลตรวจสอบก็จะเป็นคนกลุ่มเดิมๆ เช่น

ผู้ใหญ่บ้านหรืออาสาหมู่บ้าน ขณะที่คนรุ่นลูกรุ่นหลานก็มักจะต้องทำมาหากินมากกว่าจะมาทำงานเพื่อสังคมเช่นนี้

ขณะที่ในระดับนักการเมืองด้วยกันเองก็มีการร่วมตรวจสอบด้วยเช่นกัน อย่างกรณีของ นายสกุลในสมัยที่ยังดำรงตำแหน่งสมาชิกของ อบต. ก็กล่าวว่า ตนมีอำนาจตรวจสอบงบประมาณได้ เช่น โครงการเรือตรวจวัชพืช มีคนเสนองบจัดซื้อ 80,000 – 120,000 บาท แต่นายสกุลกลับสามารถหาในราคาที่ถูกกว่าได้ เช่น 60,000 บาทตามขนาด และคุณภาพเดียวกัน หรือกรณีจัดซื้อเสาธงใน อบต. ก็เช่นกันที่สามารถหาได้ถูกกว่าราคาที่ตั้งงบกว่า 100,000 บาท เป็นต้น (นายสกุล ยอดศรีคำ, ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 8 ตำบลนิลเพชร, สัมภาษณ์, วันที่ 24 พฤศจิกายน 2557)..

ถึงแม้ว่าเราจะไม่เห็นการแสดงออกของชาวบ้านในแง่การตรวจสอบการทำงานของนักการเมืองที่เห็นเป็นรูปธรรมมากนัก แต่อย่างน้อยที่สุด ในชุมชนก็ยังพอมีตัวแทนทางการเมืองที่พอจะช่วยเป็นปากเป็นเสียงให้กับชาวบ้านได้ดังเช่น กรณีของนายสกุล ซึ่งช่วยย้ำให้เห็นถึงคุณสมบัติของการบริหารจัดการที่สอดคล้องกับกรอบโครงของธรรมนูญแห่งชนบทด้วย

5.3.8 ความร่วมมือระหว่างปัจเจกบุคคล กลุ่มคน และองค์กรต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการจัดสรร และการใช้ทรัพยากร

ในประเด็นนี้ ความร่วมมือดังกล่าวหมายถึงการสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้าน ชุมชน นักการเมือง พ่อค้า ข้าราชการ ภาคประชาสังคม หรือองค์กรอื่นใดที่สามารถส่งผลกระทบความเป็นอยู่ต่อชาวบ้านได้ สำหรับใช้ในการจัดสรร และใช้ทรัพยากรร่วมกัน แต่เมื่อผู้วิจัยได้ลองไปสำรวจดูกลุ่มเครือข่ายที่มีในนิลเพชรแล้วพบว่า ลักษณะการรวมตัวมักไม่มีการรวมตัวข้ามขอบเขตของอาชีพที่ชัดเจน เช่น กลุ่มทางอาชีพก็จะเป็นการรวมตัวกันของชาวบ้านที่ประกอบอาชีพเดียวกันเป็นหลัก หากจะย้อนดูความสัมพันธ์กับอาชีพอื่นก็อาจพบบ้าง เช่น กลุ่มแปรรูปสินค้าการเกษตรก็อาจมีความร่วมมือกับนักวิชาการจากมหาวิทยาลัยต่างๆ เพื่อร่วมกันพัฒนาสินค้าให้มีคุณภาพที่ดีขึ้น และกลุ่มชมรมไก่พื้นเมืองก็อาจมีนักการเมืองในชุมชนเป็นแกนนำ เป็นต้น

ประเด็นที่น่าสนใจในด้านเครือข่ายความสัมพันธ์ที่เด่นชัดที่สุดในนิลเพชรจึงน่าจะเป็น กลุ่มกองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลนิลเพชร ที่ปัจจุบันมียอดเงินกว่า 3 ล้านบาท ที่เก็บจากสมาชิกได้ประมาณ 2 ล้าน 6 แสนบาท และเงินสนับสนุนโดยตรงจากรัฐ ที่คิดเป็นร้อยละจากเงินออมของสมาชิก ออมได้เท่าไหร่จะสมทบเพิ่มตามจำนวนเงิน โดยมีการจัดเก็บ และจ่ายเงินสวัสดิการ รวมถึงประชุมคณะกรรมการทุกวันที่ 5 ของเดือน ซึ่งชาวบ้านต้องออมวันละ 1 บาท คิดเป็นเฉลี่ย 365 บาทต่อปี มีนายกฤษณะ เล็บครุฑ ประธานสภา อบต. เป็นผู้ประสานงานสมาชิก มีนายสกุล ยอดศรีคำ ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 8 เป็นเหรัญญิก (นายสกุล ยอดศรีคำ, ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 8 ตำบลนิลเพชร, สัมภาษณ์, วันที่ 24 พฤศจิกายน 2557)..

สาเหตุที่กลุ่มนี้น่าสนใจมาจากปัจจัยสองประการ คือ ประการแรก ทางกลุ่มมีการบริหารจัดการทรัพยากรร่วมกันที่ถือว่ามีประสิทธิภาพมากถ้าเทียบกับกลุ่มอื่นๆ และเป็นกลุ่มที่ช่วยในการส่งเสริมให้

ชาวบ้านมีการสะสมทุน และช่วยลดค่าใช้จ่ายจากความเสี่ยงที่ชาวบ้านมิอาจคาดเดาได้ เช่น ค่ารักษาอุบัติเหตุฉุกเฉิน และค่ารักษาอาการเจ็บป่วยในโรงพยาบาล เป็นต้น

ประการที่สอง ทางกลุ่มมักถูกใช้เป็นเวทีในการแสดงออกทางการเมืองอยู่บ่อยครั้ง เช่น เวลามีการแข่งขันเลือกตั้งตำแหน่งต่างๆ ในตำบลหรือหมู่บ้าน หากฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งแพ้ ฝ่ายนั้นก็มักจะไม่ยอมจ่ายเงินให้กองทุน จนกระทั่งลาออกจากการเป็นสมาชิก เพราะกองทุนดังกล่าวเป็นหน้าที่รับผิดชอบโดยตรงของฝ่ายที่ชนะในการจัดเก็บเงิน เช่นในกรณีของหมู่ 7 นอกจากนี้ ยังมีกรณีการใช้จ่ายเงินที่ไม่เหมาะสม อย่างการแจกของที่ระลึกมูลค่ากว่า 3 – 4 แสนบาทในการประชุมประจำปี ซึ่งถูกมองว่าฟุ่มเฟือยมากเกินไป และยังเป็นเรื่องของการเมืองด้วย คือ ฝ่ายที่จัดงานใช้เงินของกองทุนในลักษณะของการหาเสียงล่วงหน้าอย่างไม่เป็นทางการด้วยวิธีแจกของที่ระลึกเพื่อซื้อใจชาวบ้าน

กล่าวโดยสรุป ในส่วนนี้ได้พยายามสะท้อนให้เห็นว่า เมื่อความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ และสังคมในชนบท ส่งผลให้ “เศรษฐธรรมแบบพอมีพอกิน” ได้กลายร่างไปสู่ “เศรษฐธรรมแบบพึงมีพึงได้” รวมถึงความเสี่ยงที่จะเกิดขึ้นกับ “หลักประกันแห่งการยังชีพ” ก็ได้เปลี่ยนแปลงไปด้วยเช่นกัน ซึ่งสะท้อนออกมาให้เห็นในการเมืองในชีวิตประจำวันของชาวบ้าน ที่ส่วนหนึ่งปรากฏผ่านการมีส่วนร่วมทางการเมืองและการเลือกตั้ง เพื่อแสวงหาโอกาส และการใช้ชีวิตแบบพึงมีพึงได้ของตนท่ามกลางโลกสมัยใหม่ที่ไม่เหมือนเดิมอีกต่อไป และเมื่อเกิดความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองจากการกระจายอำนาจให้กับท้องถิ่นตั้งแต่ทศวรรษ 2540 เป็นต้นมา จึงนำไปสู่การเลือกผู้แทนทางการเมืองที่สามารถบริหารจัดการทรัพยากรของชุมชน และดึงเอาทรัพยากรจากส่วนกลางมาสู่ท้องถิ่นเองได้ ทำให้ชาวบ้านเริ่มมีความคาดหวังใหม่ๆ ถึงชีวิตที่ดีขึ้น จนในที่สุดมันจึงได้นำไปสู่การเกิด “ความปรารถนาในการดำรงชีวิตแบบพึงมีพึงได้” ที่เท่าเทียมหรือคล้ายคลึงกับคนในเมืองมากขึ้น

อย่างไรก็ตาม เราจะไม่แยกการเมืองในชีวิตประจำวันออกจากการเมืองแบบการเลือกตั้ง เพราะการจัดเลือกตั้งในหลายระดับอย่างสม่ำเสมอ และการมีส่วนร่วมอย่างเข้มข้นของชาวบ้านในกิจกรรมการเลือกตั้งได้ส่งผลให้การขีดเส้นแบ่งดังกล่าวไม่อาจทำได้อย่างชัดเจน ซึ่งได้สะท้อนผ่านการมีบทบาทอย่างแข็งขันในพื้นที่ทางการเมืองที่เป็นทางการของชาวบ้าน และความสัมพันธ์ของชาวบ้านกับนักการเมือง

ซึ่งการเมืองแบบการเลือกตั้งที่ว่านี้ นอกจากจะมีความสัมพันธ์กับความปรารถนา และเจตจำนงแบบใหม่ของชาวบ้านแล้ว ยังมีความสัมพันธ์กับสิ่งที่เรียกว่าธรรมนูญแห่งชนบทในแง่ของการเป็นกรอบโครงกำกับการเลือกผู้แทนทางการเมืองของชาวบ้านด้วย ซึ่งรูปแบบความสัมพันธ์ดังกล่าวได้สะท้อนออกมาในประเด็นวิธีการตัดสินใจเลือกผู้แทนทางการเมืองของชาวบ้าน ความสัมพันธ์ของชาวบ้านกับนักการเมือง และการหาเสียง และมุมมองที่มีต่อการซื้อเสียง ซึ่งข้อสรุปสำคัญที่ได้ก็คือ การซื้อเสียงยังคงมีอยู่ แต่มิใช่ปัจจัยสำคัญที่ชี้ขาดในการเลือกตั้ง นอกจากนี้การซื้อเสียงยังมีความสลับซับซ้อนที่มากกว่าแค่การซื้อขายคะแนนเสียง หากแต่หมายถึงรูปแบบของความสัมพันธ์ในเชิงคุณสมบัติที่จำเป็นต่อการเป็นผู้แทนทางการเมืองที่แสดงออกมาในลักษณะของการเสียสละต่อชุมชน

ขณะเดียวกัน กลไกอื่นๆ ของการแสดงออกทางการเมืองในชีวิตประจำวันอย่างการจัดสรรทรัพยากร และคุณค่าทางการเมือง การประชุมประชาคม การตรวจสอบ กำกับ ประณาม และลงโทษนักการเมือง ความร่วมมือระหว่างปัจเจกบุคคล กลุ่มคน และองค์กรต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการจัดสรร และการใช้ทรัพยากรนั้นก็ล้วนมีความสัมพันธ์กับความปรารถนา และเจตจำนงแบบใหม่รวมถึงธรรมนูญแห่งชนบทด้วยเช่นกัน

5.4 กรณีศึกษาการเมืองในพื้นที่อบต.ศาลายา

ลักษณะเฉพาะของพื้นที่ศาลายาที่มีความแตกต่างจากในพื้นที่นิชเพชรและลานตากฟ้าคือความใกล้เมืองและลักษณะความเป็นเมืองที่ขยายตัวมากขึ้นเรื่อย ๆ ในพื้นที่ ปรากฏการณ์นี้ส่งผลให้ผู้คนในศาลายามีลักษณะความเป็นปัจเจกสูงขึ้น และสามารถเคลื่อนย้ายทั้งในเชิงพื้นที่และในเชิงอาชีพรวมถึงระดับทางสังคมได้ง่ายขึ้นกว่าในอดีต สิ่งเหล่านี้ส่งผลสำคัญต่อลักษณะการเมืองท้องถิ่นในพื้นที่ศาลายา ซึ่งจะได้กล่าวต่อไป

5.4.1 ภาพรวมของคนศาลายา

ปัจจุบันคนในพื้นที่ศาลายาส่วนใหญ่สามารถจัดได้ว่าเป็นคนที่มีฐานะทางเศรษฐกิจอยู่ในกลุ่มชนชั้นกลางและชนชั้นกลางค่อนไปทางด้านบน อย่างน้อยหมู่บ้านจัดสรรขนาดราคาหลังละ 3-5 ล้านบาทที่ผุดขึ้นหลายโครงการในช่วงสิบกว่าปีมานี้ ซึ่งโครงการหมู่บ้านดังกล่าวสามารถรองรับผู้คน(ที่เป็นคนนอกพื้นที่ซึ่งเข้ามาซื้อบ้าน)จำนวนหลายพันคนก็เป็นสิ่งยืนยันสิ่งหนึ่งได้ว่ามีกลุ่มชนชั้นกลางค่อนไปทางด้านบนจำนวนมาก(อาจมากกว่าหรือพอ ๆ กับคนพื้นที่เดิม)อาศัยอยู่ในพื้นที่ศาลายามาได้ระยะหนึ่งแล้ว นอกจากนี้ผู้คนดั้งเดิมของศาลายาที่มิได้อยู่ในหมู่บ้านจัดสรรดังกล่าวก็ยังสามารถจัดได้ว่าอยู่ในฐานะทางเศรษฐกิจที่เป็นชนชั้นกลาง ซึ่งถึงแม้อาจจะไม่ร่ำรวยเท่ากับคนในหมู่บ้านจัดสรร แต่จากการสำรวจเบื้องต้นก็พบว่าส่วนใหญ่คนเหล่านี้มีบ้านและยานพาหนะอย่างรถยนต์และรถจักรยานยนต์(ชนิดใดอย่างหนึ่งหรือทั้งสองชนิด)อีกทั้งยังไม่มีหนี้สินก้อนใหญ่ที่รู้สึกว่าเป็นภาระ จึงน่าจะสามารถจัดได้ว่าคนเหล่านี้มีฐานะทางเศรษฐกิจอยู่ในระดับดีพอใช้ได้

ด้วยสภาพทางภูมิศาสตร์ที่เดิมเป็นพื้นที่ดินที่มีความอุดมสมบูรณ์และมีคลองสายสำคัญหลายสายอยู่ในพื้นที่และพื้นที่ใกล้เคียง เช่น คลองมหาสวัสดิ์ คลองโยง คลองทวีวัฒนา ทำให้เกิดระบบชลประทานที่ทั่วถึง ประกอบกับการที่เป็นพื้นที่ชานเมืองซึ่งอยู่ติดกับเขตอุสาหกรรมอ้อมน้อย-อ้อมใหญ่ ทำให้คนศาลายามีทางเลือกในการประกอบอาชีพที่หลากหลาย ไม่ว่าจะเป็นการทำเกษตรกรรม ทั้งการปลูกข้าว นาบัว และสวนผลไม้ รวมถึงสามารถไปทำงานในโรงงานอุตสาหกรรมในเขตอ้อมน้อยอ้อมใหญ่ได้อย่างไม่ยากลำบากนัก และยิ่งในช่วงกว่าสองทศวรรษมานี้ที่เมืองได้ขยายตัวออกมามากขึ้นยิ่งทำให้คนศาลายาสามารถประกอบอาชีพได้หลากหลายมากขึ้น ความเป็นเมืองที่ขยายตัวออกมามากขึ้นนี้สามารถระบุได้อย่างชัดเจนในกรณีของการสร้างทางหลวงทั้งเส้นหลักเช่นถนนพุทธมณฑลสาย 4 และถนนบรมราชชนนี (ปิ่นเกล้า-นครชัยศรี) รวมถึงทางหลวงเส้นรอง เช่น ถนนศาลายา-บางภาษี และการเกิดขึ้นของหน่วยงาน

ราชการที่สำคัญหลายอย่างหน่วยงาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งสถาบันการศึกษาจำนวนมาก เช่นวิทยาลัยนาฏศิลป์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคล โรงเรียนกาญจนาภิเษก และโดยเฉพาะอย่างยิ่งมหาวิทยาลัยมหิดล

ถนนที่ตัดผ่านเข้ามายังพื้นที่ศาลายาทำให้ทางเลือกในการประกอบอาชีพมีมากขึ้นจากการที่เกิดโรงงานอุตสาหกรรมจำนวนหนึ่งเข้ามาตั้งในพื้นที่ รวมถึงการที่ผู้คนในพื้นที่สามารถเข้าเมืองเพื่อไปทำงานเป็นลูกจ้างและนำผลผลิตทางการเกษตรเข้าไปขายได้สะดวกยิ่งขึ้น(ในแง่นี้ยังสามารถพิจารณาได้ว่าเกษตรกรจึงสามารถที่จะปรับเปลี่ยนชนิดและประเภทของผลผลิตได้มากขึ้น เช่น จากนาข้าวเป็นนาบัวและนากระเฉด) ในขณะเดียวกัน โรงงานอุตสาหกรรม หน่วยงานราชการ และสถาบันการศึกษาที่เข้ามาตั้งอยู่ในพื้นที่ก็ทำให้เกิดกิจการร้านค้าทั้งขนาดเล็กและขนาดใหญ่ขึ้นเป็นจำนวนมากเพื่อรองรับกลุ่มคนที่มีกำลังซื้อตั้งแต่ประเภทค่าแรงขั้นต่ำไปจนถึงเงินเดือนหลายหมื่น

จากสภาพการณ์ดังกล่าวทำให้ผู้คนในศาลายา(ทั้งคนพื้นที่เดิมและคนที่ย้ายเข้ามาอยู่ใหม่)ไม่ได้มีสภาพความเป็นอยู่ที่ลำบากมากนักและไม่ได้เกิดความน้อยเนื้อต่ำใจแบบในพื้นที่ชนบทอื่น ๆ (จากข้อค้นพบของงานวิจัยหลายชิ้น)จึงไม่เกิดกลุ่มที่มีลักษณะเป็นกลุ่มเคลื่อนไหวหรือกลุ่มที่สนับสนุนกลุ่มการเมืองกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งที่ชัดเจน

ถึงแม้ว่าผู้คนส่วนใหญ่ของศาลายาจะมีฐานะทางเศรษฐกิจอยู่ในระดับดีพอใช้ได้ขึ้นไป รวมถึงข้อค้นพบจากงานศึกษาวิจัยจำนวนมากที่ยืนยันว่าการจัดลำดับชั้นทางสังคมอันเนื่องมาจากชาติกำเนิด ตำแหน่งและยศถาบรรดาศักดิ์ในสังคมไทยจะลดน้อยถอยลงมาเรื่อย ๆ แต่ผู้คนดั้งเดิมของศาลายาซึ่งส่วนใหญ่จะอยู่ในวัยกลางคนขึ้นไปก็ยังเป็นคนที่มีระดับการศึกษาไม่มากนักและยังไม่อาจจัดได้ว่าเป็น “คนชั้นกลางในเมือง” ประกอบกับระบบราชการและการเข้าถึงกระบวนการต่างๆ ในสังคมไทยที่เต็มไปด้วยเส้นสาย พวกพ้องและอำนาจเงินก็ยังทำให้นักการเมืองทั้งในระดับท้องถิ่นและในระดับชาติยังคงสามารถใช้ระบบเครือข่ายหัวคะแนนในการดูแลช่วยเหลือชาวบ้านที่ต้องการความช่วยเหลือเฉพาะกิจเฉพาะหน้าตั้งแต่เรื่องใหญ่ ๆ เช่นการพูดคุยกับเจ้าหน้าที่รัฐในเรื่องคดีความไป เรื่องระดับกลางอย่างเช่นการฝากลูกเข้าโรงเรียน ฝากคนเข้าทำงาน ไปจนกระทั่งถึงเรื่องเล็ก ๆ น้อย ๆ ในชีวิตประจำวันอย่างเช่นการแจกข้าวของเครื่องใช้ในเทศกาลสำคัญการให้หยิบยืมเงินเล็ก ๆ น้อยๆ (โดยที่ไม่ต้องใช้คืน)เพื่อแลกกับความรู้สึกเป็นหนี้บุญคุณและความรู้สึกว่านักการเมืองเหล่านั้นเป็นคนดี(คนดีแบบชาวบ้านตามนิยามของงานวิจัยบางชิ้น ที่มีข้อสรุปว่าชาวบ้านจะนิยามนักการเมืองที่ดีจากการที่นักการเมืองสามารถให้ความช่วยเหลือตนเองได้)

5.4.2 ตระกูลเก่าแก่ในศาลายากับเครือข่ายความสัมพันธ์ในระบบเครือญาติของนักการเมืองท้องถิ่น

พื้นที่ศาลายามีตระกูลเก่าแก่ที่สามารถสืบสาวบรรพบุรุษไปได้จนถึงสมัยที่มีการขุดคลองมหาสวัสดิ์ในปี พ.ศ. 2403 ในปัจจุบันคนในพื้นที่หลายตระกูลจะมีนามสกุลที่มีคำว่า “สวัสดิ์” อยู่ด้วย เช่น สวัสดิ์จุ้น สวัสดี สวัสดิ์นำ สวัสดิ์แดง ฯลฯ อย่างไรก็ตามตระกูลเก่าแก่เหล่านี้ส่วนมากจะเป็นชาวบ้านธรรมดาที่ทำการเกษตรด้วยการเช่าที่นาของผู้อื่น มิได้เป็นตระกูลเก่าแก่ที่มีตำแหน่งทางปกครองเป็นกำนัน

ผู้ใหญ่บ้าน ไม่ได้มีบรรดาศักดิ์และไม่ได้รับแต่งตั้งให้เป็นนายกองเก็บผลประโยชน์ที่นาของเจ้าในละแวกศาลายา

ในหัวข้อนี้จะนำเสนอตระกูลเก่าแก่จำนวนหนึ่งที่สามารถสืบสาวไปได้ว่ามีบรรพบุรุษเป็นผู้ที่มีตำแหน่งทางปกครองหรือได้รับบรรดาศักดิ์และได้รับมอบหมายให้เป็นนายกองเก็บผลประโยชน์ ซึ่งในปัจจุบันตระกูลเหล่านี้ยังคงมีบทบาททางการเมือง เศรษฐกิจและสังคมในพื้นที่ศาลายาอยู่มากบ้างน้อยบ้างแตกต่างกันไป การอธิบายถึงความเป็นมาของตระกูลเหล่านี้จึงน่าจะทำให้มองเห็นพัฒนาการและแง่มุมของการสืบทอดอำนาจทางการเมืองในอดีตและการสร้างเครือข่ายในลักษณะเครือญาติของนักการเมืองท้องถิ่นในพื้นที่ศาลายาอาจพิจารณาได้

อย่างไรก็ตามตระกูลเหล่านี้ส่วนมากมิได้อยู่ในพื้นที่ซึ่งปัจจุบันเป็นพื้นที่ขององค์การบริหารส่วนตำบลศาลายา แต่จะอยู่ในพื้นที่ของเทศบาลตำบลศาลายาและองค์การบริหารส่วนตำบลมหาสวัสดิ์ แต่เนื่องจากพื้นที่เหล่านี้โดยรวมแล้วเรียกว่า “ศาลายา” จึงได้หยิบยกขึ้นมากล่าวถึง

ตระกูลไทยนิยม

นายแดง ไทยนิยมชาวบ้านในแถบแขวงนครชัยศรีเป็นผู้มีส่วนช่วยเหลือทางการในการขุดคลองมหาสวัสดิ์ ต่อมานายแดงได้รับบรรดาศักดิ์เป็นขุนมหาสวัสดิ์และเป็นกำนันตำบลมหาสวัสดิ์รวมถึงได้รับความไว้วางใจให้เป็นนายกองเก็บผลประโยชน์จากที่นาของเจ้านายโดยเฉพาะอย่างยิ่งในสายราชสกุลมหิดลและเทวกุล

เมื่อขุนมหาสวัสดิ์ถึงแก่กรรมบุตรชายคนโตคือนายขาว ไทยนิยมจึงได้รับสืบทอดตำแหน่งกำนันต่อจากบิดารวมถึงได้รับสืบทอดการเป็นผู้เก็บค่าเช่านาส่งพระคลังข้างที่ แต่มักเกิดปัญหาว่าผู้เช่านาบางรายไม่มีเงินจ่าย กำนันขาวจึงออกเงินส่วนตัวจ่ายให้กับพระคลังข้างที่ก่อนแล้วจึงค่อยมาเก็บเอาจากผู้เช่านาในภายหลัง โดยคิดค่าเช่าเพิ่มขึ้นจากที่ตนออกไปก่อน ซึ่งการดำเนินการในลักษณะนี้เรียกว่านาผูก

เมื่อกำนันขาวถึงแก่กรรม บุตรชายคนโตคือนายเขียว ไทยนิยมก็ได้รับสืบทอดตำแหน่งกำนันและกิจการนาผูกต่อจากบิดา กำนันขาวมีบุตรธิดารวม 6 คน โดยหนึ่งในนั้นคือนายพริษท์ ไทยนิยม ซึ่งได้ลงสมัครแข่งขันเป็นนายกองค์การบริหารส่วนตำบลมหาสวัสดิ์และชนะนายสุเทพ เพ็งนาเรนทร์ อดีตนายกองค์การบริหารส่วนตำบลมหาสัสดิ์ แต่นายพริษท์ก็ดำรงตำแหน่งนายกองค์การบริหารส่วนตำบลมหาสวัสดิ์อยู่ได้เพียง 1 วาระ หลังจากนั้นได้แพ้เลือกตั้งให้กับนายสุเทพ เพ็งนาเรนทร์ อดีตนายกองค์การบริหารส่วนมหาสวัสดิ์ซึ่งแพ้นายพริษท์ไปในการเลือกตั้งครั้งที่ผ่านมากลับมาลงสมัครและชนะเลือกตั้ง อย่างไรก็ตามคาดกันว่านายพริษท์อาจจะกลับมาลงสมัครแข่งขันเป็นนายกองค์การบริหารส่วนตำบลอีกครั้งในสมัยหน้า

ตระกูลกันโอภาสและธิติมงคล

เริ่มตั้งแต่นายพิน กันโอภาสซึ่งเป็นชาวบ้านในแถบปากคลองมหาสวัสดิ์ นายพินเป็นผู้ที่มีวิชาแพทย์แผนโบราณเป็นที่เคารพนับถือของชาวบ้านในย่านนั้น เมื่อมีการขุดคลองมหาสวัสดิ์และจัดสรรที่นาให้กับพระเจ้าลูกเธอต่าง ๆ นั้น นายพินได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นขุนวิศาลกันโอภาสนายกองเก็บ

ผลประโยชน์จากที่นาของเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัติวงศ์ ต่อมาในปี พ.ศ. 2440 ขุนวิศาลกันโอภาสได้นำเงินที่เหลือจากค่ากองนามาสร้างวัดซึ่งแต่เดิมเรียกกันว่าวัดตาพิน แต่ต่อมาเรียกว่าวัดสาลวันมาจนถึงปัจจุบัน โดยในปัจจุบันวัดสาลวันอยู่ในพื้นที่ของตำบลศาลายา นอกจากนี้คนในตระกูลกันโอภาสยังมีตำแหน่งต่างๆ ที่สำคัญอีกคือ นายเถิ่ง กันโอภาสลูกชายของขุนวิศาลกันโอภาส ในภายหลังก็ได้รับตำแหน่งกำนันและเป็นนายกองเก็บผลประโยชน์จากที่นาสืบต่อจากบิดา ตระกูลกันโอภาสยังคงอาศัยอยู่ในพื้นที่ศาลายามาจนถึงปัจจุบัน โดยในปัจจุบันนายสาโรจน์ กันโอภาสดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการโรงเรียนวัดสาลวันและที่ปรึกษานายกเทศมนตรีศาลายา

นอกจากนี้ตระกูลกูลกันโอภาสยังมีสายสัมพันธ์กับตระกูลธิติมงคลด้วย โดยลูกสาวคนสุดท้องของกำนันเถิ่งคือนางทองก้อน กันโอภาสได้แต่งงานกับนายเสรี ธิติมงคง ซึ่งภายหลังได้รับสืบทอดตำแหน่งกำนันต่อมา และในปัจจุบัน นายพศิน ธิติมงคล ซึ่งเป็นลูกของกำนันเสรีกับนางทองก้อน ธิติมงคลก็ได้ดำรงตำแหน่งประธานสภาเทศบาลศาลายาด้วย โดยนายพศินได้เป็นสมาชิกสภาเทศบาลมาถึง 5 สมัยและเป็นประธานสภาเทศบาล 2 สมัย ซึ่งในการเลือกสภาชิกสภาเทศบาลครั้งแรกจำนวน 12 คน นายพศินได้คะแนนมาเป็นลำดับที่ 1

ตระกูลยงใจยุทธ

นายดำ ยงใจยุทธ์ เป็นบุตรของนายชำนิบริบาล(สุดใจ)นายเวรกรมพระตำรวจวังกับพระนมคล้าย พระนมในสมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช ด้วยความที่พระนมคล้ายเป็นพระนมในสมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธ์วงศ์วรเดชทำให้นายดำ ยงใจยุทธจึงได้รับความไว้วางใจให้เป็นนายกองนาเก็บผลประโยชน์ในที่นาของเจ้าฟ้า 5 พระองค์ของรัชกาลที่ 4 ดังนี้

1.สมเด็จเจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์

2.สมเด็จเจ้าฟ้าจาตุรนต์รัศมี

3.สมเด็จเจ้าฟ้าภาณุรังสีสว่างวงศ์

4.สมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนขัตติยกัลยา

5.สมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์

นอกจากนั้นลูกสาวของนายดำ ยงใจยุทธ์ยังได้เป็นหม่อมในเจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธ์วงศ์วรเดชอีกด้วย ทำให้ตระกูลยงใจยุทธเป็นที่ยำเกรงและเคารพนับถือของผู้คนในศาลายามาจนถึงปัจจุบัน

ตระกูลยงใจยุทธมีตำแหน่งหน้าที่และมีบทบาทในแวดวงการเมืองท้องถิ่นของศาลายามาโดยตลอด กล่าวคือ นายดำ ยงใจยุทธมีหลานชายคือร้อยตำรวจตรีปณม ยงใจยุทธซึ่งมีตำแหน่งเป็นสมาชิกคณะกรรมการธรรมาภิบาลจังหวัดนครปฐม(ก.ธ.จ.) นางวันจุรีย์ ยงใจยุทธภรรยาของนายปณม ปัจจุบันดำรงตำแหน่งที่ปรึกษานายกเทศมนตรีศาลายา และบุตรชายของร้อยตำรวจตรีปณมคือนายโสภณ ยงใจยุทธเคยดำรงตำแหน่งรองนายกเทศมนตรีเทศบาลศาลายา และในปัจจุบันบุตรสาวคือนางณัฏฐรี ยงใจยุธ สุรพจน์พนิต ดำรงตำแหน่งเป็นรองนายกเทศมนตรีตำบลศาลายา

ตระกูลเทียมปฐม

ขุนนิคม ศาลาฌาปนะ เดิมชื่อฮวด เทียมปฐม เป็นบุตรนายเทียม นางอุ้น เทียมปฐม เกิดเมื่อปี พ.ศ. 2511 เดิมอยู่ที่ตำบลบางเตยอำเภอสามพราน ย้ายมาอยู่ตำบลศาลายาในปี พ.ศ. 2435หรือภายหลังขุดคลองมหาสวัสดิ์ได้ 32 ปี

ในปี พ.ศ. 2460 นายฮวดถูกล็อตเตอรี่รางวัลใหญ่ จึงได้นำเงินที่ได้มาสร้างตลาดเป็นห้องแถวเรือนไม้ที่ริมคลองขวาง(คลองทวีวัฒนา)ในเขตพื้นที่ติดกับศาลายา ซึ่งกิจการตลาดเป็นไปด้วยดี ทำให้นายฮวดเริ่มมีฐานะมั่นคงขึ้น และในเวลาต่อมาจึงได้รับแต่งตั้งเป็นกำนันโดยได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นขุนนิคมศาลาฌาปนะ

ในปี พ.ศ. 2489 ขุนนิคมศาลาฌาปนะได้ซื้อที่ดินบริเวณใกล้วัดสุวรรณาราม(หมู่ 1 ตำบลศาลาในปัจจุบันอยู่ในเขตพื้นที่ขององค์การบริหารส่วนตำบลศาลายา)จำนวน 392 ไร่ 1 งาน 48 ตารางวา ในราคา 8 พันบาทเศษ ซึ่งที่ดินดังกล่าวนี้เดิมเป็นของพระองค์เจ้ากนกวรรณเลขา และได้ตกทอดมาหลายเจ้าของจนกระทั่งขุนนิคมศาลาฌาปนะได้ซื้อเอาไว้ หลังจากซื้อที่ดินดังกล่าวได้ ขุนนิคมศาลาฌาปนะก็ได้ลาออกจากตำแหน่งกำนันและย้ายไปอยู่ในพื้นที่ซึ่งได้ซื้อไว้ โดยกำนันคนต่อมาคือกำนันพร้อม ลบล้ำเลิศซึ่งในปัจจุบันตระกูลลบล้ำเลิศก็ยังคงอาศัยอยู่ในพื้นที่ศาลายาและนางสาวสุภัทรา ลบล้ำเลิศเคยเป็นสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลศาลา 2 สมัย)

หลังจากลาออกจากตำแหน่งกำนันและย้ายมาอยู่บริเวณวัดสุวรรณ ขุนนิคมศาลาฌาปนะก็ได้ย้ายตลาดจากริมคลองขวางมายังที่ดินที่ซื้อไว้ใหม่นี้และเริ่มต้นทำนาไปด้วย

ในปี พ.ศ. 2482 ขุนนิคมศาลาฌาปนะได้ร่วมกับนายทองคำ นางจาง นิ่มนวล(เจ้าของที่ดินรายใหญ่ในตำบลศาลายาและยังเป็นญาติกับตระกูลทังสุบุตร เจ้าของโรงพยาบาลเอกชนเพียงแห่งเดียวรวมถึงเจ้าของที่ดินรายใหญ่ในศาลาเช่นกัน)บริจาคที่ดินเพื่อขุดคลองเชื่อมระหว่างคลองมหาสวัสดิ์และคลองโยงเพื่อให้มีน้ำใช้ในการทำนา โดยนายซุ่นหลี เทียมปฐมบุตรชายของขุนนิคมศาลาฌาปนะเป็นผู้ควบคุมการขุดคลอง ซึ่งเมื่อขุดเสร็จชาวบ้านเรียกคลองดังกล่าวว่าคลองกำนันฮวด แต่ต่อมาเมื่อขุนนิคมศาลาฌาปนะเสียชีวิตชาวบ้านจึงเปลี่ยนมาเรียกคลองตาหลีมาจนถึงปัจจุบัน

เมื่อขุนนิคมศาลาฌาปนะถึงแก่กรรมในปี พ.ศ. 2485 นายซุ่นหลีจึงได้รับมรดกที่ดินต่อมา และได้เริ่มต้นทำสวนผลไม้เป็นรายแรก ๆ ของพื้นที่ศาลายาเนื่องจากเล็งเห็นว่าการทำสวนจะสร้างรายได้ให้ได้มากกว่าการทำนา ซึ่งนอกจากการทำนาและทำสวนแล้ว นายซุ่นหลียังมีบทบาทสำคัญในการช่วยทำนุบำรุงวัดสุวรรณารามโดยเป็นไวยาวัจกรของวัดติดต่อกันถึง 9 เจ้าอาวาส

นายซุ่นหลี เทียมปฐม มีบุตรธิดารวม 10 คนโดยลูก 6 คนแรกเป็นบุตรสาวทั้งหมด ส่วนบุตรชายคนโต(บุตรคนที่ 7)จบการศึกษาแพทย์ศาสตร์บัณฑิตและมารับราชการเป็นผู้อำนวยการโรงพยาบาลพุทธมณฑลจนเกษียณอายุราชการในปี พ.ศ. 2557 บุตรชายคนต่อมาจบการศึกษาเภสัชศาสตร์บัณฑิต รับราชการเป็นเภสัชกรที่โรงพยาบาลศิริราช

เป็นที่น่าสังเกตว่าตระกูลเทียมปฐม แม้จะเป็นตระกูลเก่าแก่ในพื้นที่ศาลายาและเป็นตระกูลที่มีฐานะมั่งคั่งร่ำรวยจากการที่มีที่ดินจำนวนมากรวมถึงการที่นายซุ่นหลี เทียมปฐมก็เป็นผู้ที่คนนับหน้าถือตาในฐานะที่เป็นไวยาวัจกรของวัดมาอย่างต่อเนื่องยาวนาน แต่ตระกูลเทียมปฐมในรุ่นปัจจุบันก็ไม่ได้เข้ามายุ่งเกี่ยวกับการเมืองท้องถิ่นกล่าวคือ ไม่ได้เป็นและไม่เคยลงสมัครเป็นผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบล และนายกองค์การบริหารส่วนตำบล รวมถึงไม่ได้เป็นที่ปรึกษาให้กับนักการเมืองท้องถิ่นคนใดด้วย

อย่างไรก็ตามอาจตั้งข้อสังเกตได้ว่าลูก 6 คนแรกของนายซุ่นหลีล้วนแต่เป็นผู้หญิงและไม่ได้แต่งงาน ทำให้ไม่มีผู้ชายเข้ามาในตระกูล(ซึ่งผู้ชายมีแนวโน้มจะเข้าสู่แวดวงการเมืองมากกว่าผู้หญิง) ในขณะที่ลูก 4 คนท้าย ส่วนใหญ่จะเป็นผู้ที่เรียนเก่งสามารถเข้าศึกษาต่อในคณะและมหาวิทยาลัยชื่อดัง ซึ่งหลังจากสำเร็จการศึกษาก็ได้ประกอบอาชีพอยู่ในสายงานราชการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสายงานสาธารณสุข จึงอาจมีความเห็นว่าตนเองมีฐานะและระดับทางสังคมสูงกว่านักการเมืองท้องถิ่นไปแล้ว

ตระกูลปริยพาณิชย์และตระกูลเขียวคำรพ

ตระกูลปริยพาณิชย์และตระกูลเขียวคำรพมิได้เป็นตระกูลเก่าแก่ที่อาจสืบสาวไปได้ถึงสมัยการขุดคลองมหาสวัสดิ์เหมือนเช่นหลายตระกูลที่ยกตัวอย่างมาข้างต้น แต่ตระกูลปริยพาณิชย์และเขียวคำรพกลับเป็นตระกูลใหม่ที่เพิ่งจะเริ่มมีบทบาทสำคัญในศาลายามาเมื่อไม่นานนี้ และทั้งสองตระกูลต่างก็เป็นตระกูลที่มีบทบาททางการเมืองอย่างสูงมากในปัจจุบัน กล่าวคือเป็นนายณัฐวัฒน์ ปริยพาณิชย์เป็นนายกเทศมนตรีเทศบาลตำบลศาลายาและนางยุพา เขียวคำรพเป็นกำนันตำบลศาลายา จึงขอยกประวัติความเป็นมาของนักการเมืองในสองตระกูลดังกล่าวมาให้เห็นด้วย ดังนี้

ตระกูลปริยพาณิชย์เริ่มเข้าสู่แวดวงการเมืองท้องถิ่นของศาลายาในสมัยของนายเดชชัย ปริยพาณิชย์ หรือที่รู้จักกันในชื่อของเฮียตี๋ อดีตนักมวยชื่อดังและเจ้าของค่ายมวยในพื้นที่ศาลายารวมถึงเป็นประธานสุขาภิบาลศาลายาคนแรก จากการสัมภาษณ์นายพศิน ธิติมงคลประธานสภาเทศบาลตำบลศาลายาและอดีตคนสนิทของนายเดชชัยเล่าให้ฟังว่า นายเดชชัยไม่ได้เป็นคนศาลายาแต่ดั้งเดิม แต่อพยพมาจากแถวฉิมพลีซึ่งอยู่ห่างจากศาลายาไปทางกรุงเทพฯประมาณ 10 กิโลเมตร นายเดชชัยเป็นคนใจนักเลง มีเพื่อนเยอะหลากหลายวงการ ก่อนที่จะดำรงตำแหน่งนายกเทศมนตรี นายเดชชัยนอกจากมีอาชีพเป็นนักมวยและเปิดค่ายมวยแล้วยังมีเขียงหมูและรับถมที่ด้วย

ในช่วงปี พ.ศ. 2538 พื้นที่ศาลายามีน้ำท่วมใหญ่ นายเดชชัยได้ชักชวนเพื่อนคือ นายพยุง เขียวคำรพและนายพศิน ธิติมงคล ใช้เรือออกช่วยเหลือชาวบ้านด้วยการรับส่งคนและอาหาร ทำให้เป็นที่เคารพนับถือและได้ใจชาวบ้านในพื้นที่ศาลายา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเขตพื้นที่หมู่ 4 หมู่ 5 และ หมู่ 6 ในปีถัดมาคือปี พ.ศ. 2539 นายเดชชัยและเพื่อนร่วมกันจัดตั้งทีมศาลายาก้าวหน้าและลงสมัครเป็นสมาชิกสภาสุขาภิบาล โดยทั้งทีมจำนวน 9 คนได้รับเลือกตั้ง และนายเดชชัยก็ได้รับการเลือกให้เป็นประธานสุขาภิบาลคนแรกที่จากการเลือกกันเองของกรรมการ โดยมีการตกลงกันว่าให้นายเดชชัยเป็นประธานก่อน หลังจากนั้นจึงค่อย

ให้นายพยุงเป็นบ้าง และเมื่อมีการยกฐานะสุขาภิบาลขึ้นเป็นเทศบาลตำบลในปี พ.ศ. 2542 นายพยุง เขียวคำรพจึงได้รับเลือกให้เป็นนายกเทศบาลเป็นคนแรกตามข้อตกลง

ปลายปี พ.ศ. 2549 หลังจากนายเดชชัยเสียชีวิตลง นายพยุงซึ่งเดิมเป็นเพื่อนและเป็นนักการเมืองในกลุ่มเดียวกันกับนายเดชชัยตัดสินใจลงสมัครรับเลือกตั้งแข่งกับกลุ่มของนายเดชชัยที่มีนายพศิน ธิติมงคลเป็นกำลังหลักที่สำคัญเนื่องจากความขัดแย้งในเรื่องการส่งผู้สมัครผู้ใหญ่บ้านหมู่ 5 ซึ่งนายเดชชัยต้องการส่งลูกของตนลงสมัคร ในขณะที่นายพยุงต้องการให้ภรรยาของตนคือนางยุพา เขียวคำรพลงสมัคร อย่างไรก็ตามนายพยุงชนะการเลือกตั้งเป็นนายกเทศมนตรีตำบลศาลายาในครั้งนี้ไปอย่างเฉียดฉิวเพียงสองร้อยกว่าคะแนน หลังการเลือกตั้งนายพยุงถูกคู่แข่งร้องเรียนเรื่องการซื้อเสียง แต่คณะกรรมการการเลือกตั้งเห็นว่าหลักฐานไม่เพียงพอและให้การรับรองผลการเลือกตั้งในวันที่ 19 มกราคม 2550 อย่างไรก็ตาม นายพยุงถูกยิงเสียชีวิตในวันที่ 31 มกราคม พ.ศ. 2550 หลังจากชนะการเลือกตั้งเพียงเดือนเศษ

เนื่องจากนายพยุงเสียชีวิต คณะกรรมการการเลือกตั้งจึงได้จัดให้มีการเลือกตั้งใหม่ ครั้งนี้กลุ่มของนายพศินชนะการเลือกตั้งและนางมาลิณี เลาหสุวรรณพานิช ภรรยาของกำนันชัยรัตน์ เลาหสุวรรณพานิชย์(กำนันตำบลศาลายาและอดีตประธานกรรมการบริหารองค์การบริหารส่วนตำบลศาลายา)ซึ่งเป็นญาติของนายเดชชัยเข้ามาดำรงตำแหน่งนายกเทศบาลในช่วงปี พ.ศ. 2550 – พ.ศ. 2554 โดยมีนายณัฐวัฒน์ ปริยพาณิชย์ซึ่งเป็นลูกชายของนายเดชชัยมาเป็นรองนายกเทศมนตรี แต่นางมาลิณีเกิดผิดใจกับนายณัฐวัฒน์เนื่องจากนายณัฐวัฒน์เห็นว่านางมาลิณีต้องการรวบอำนาจบริหารมาอยู่กับตนเองและครอบครัวฝ่ายนางมาลิณี หลังจากนางมาลิณีหมดวาระการดำรงตำแหน่งในปีพ.ศ. 2554 นายณัฐวัฒน์จึงลงแข่งขันกันรับเลือกตั้งเป็นนายกเทศมนตรีโดยฝ่ายนายณัฐวัฒน์ได้นายพศิน ธิติมงคลซึ่งเป็นเพื่อนและลูกน้องคนสนิทของนายเดชชัยช่วยเหลือจนกลุ่มศาลายาก้าวหน้าเป็นฝ่ายชนะการเลือกตั้ง โดยนายณัฐวัฒน์ได้รับเลือกตั้งเป็นนายกเทศมนตรีศาลายา และกลุ่มศาลายาก้าวหน้าได้รับเลือกตั้งเป็นสมาชิกสภาเทศบาลครบทั้ง 12 คน โดยมีนายพศินเป็นประธานสภาเทศบาล และนายวสุ ปริยพาณิชย์ น้องชายนายณัฐวัฒน์เป็นเป็นรองนายกเทศมนตรี(ปัจจุบันเป็นสมาชิกสภาเทศบาลฯ) และนายเอกรินทร์ เขียวคำรพซึ่งเป็นลูกชายของนายพยุงและนางยุพาเป็นเลขานุการนายกเทศมนตรี(ปัจจุบันไม่ได้เป็นแล้ว)

ในปัจจุบันนางยุพา เขียวคำรพภรรยาของนายพยุง เขียวคำรพดำรงตำแหน่งผู้ใหญ่บ้านหมู่ 5 และกำนันตำบลศาลายา โดยมีการคาดการณ์กันว่ากำนันยุพาโดยการสนับสนุนจากนายณัฐวัฒน์นายกเทศมนตรีตำบลศาลายาอาจลงสมัครเป็นนายกองค์การบริหารส่วนตำบลศาลายาแข่งกับนายอำนวย เหมือนวงศ์ธรรมนายกองค์การบริหารส่วนตำบลศาลายาคนปัจจุบัน โดยนายอำนวย จะหมดวาระลงในปี พ.ศ. 2558 นี้ อย่างไรก็ตามก็มีกระแสข่าวอีกทางว่ากำนันยุพาอาจลงสมัครเป็นนายกเทศมนตรีศาลายาแข่งกับนายณัฐวัฒน์ก็เป็นได้ เนื่องจากเกิดความขัดแย้งกันในเรื่องที่จะส่งคนลงเป็นผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 5 โดยทั้งสองฝ่ายต้องการให้คนในครอบครัวของตนเองลงสมัคร

จากที่กล่าวมาจะเห็นว่าตระกูลเลาหสุวรรณพาณิชย์ ตระกูลปริยพาณิชย์และตระกูลเขียวคำรพซึ่งมีความเกี่ยวข้องเป็นเครือญาติกัน ได้สลับกันเป็นนายก รองนายก และเลขานุการนายก ในขณะที่ตระกูล ยง

ใจยุทธ กันโอกาส และธิติมงคล ซึ่งไม่ใช่เครือญาติแต่เป็นตระกูลเก่าแก่จะเป็นฝ่ายสนับสนุนในตำแหน่งรองนายก ที่ปรึกษา และประธานสภา

ข้อสังเกตที่สำคัญและน่าสนใจสำหรับตระกูลเขียวคำรพและตระกูลปริยพาณิชย์คือทั้งสองตระกูลเป็นตระกูลใหม่ที่เพิ่งจะเข้ามามีบทบาททางการเมืองท้องถิ่นในพื้นที่ศาลายามาไม่นานนัก คือในช่วงที่เริ่มจะมีการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่นในรูปแบบของสุขาภิบาลและเทศบาล ซึ่งตระกูลทั้งสองมีลักษณะร่วมกันคือมิได้เป็นตระกูลเก่าแก่ที่มีความสัมพันธ์กับเจ้านายและไม่ได้มีตำแหน่งกำนันผู้ใหญ่บ้านมาก่อน และทั้งสองตระกูลมิได้มีรายได้จากการทำการเกษตร แต่รายได้มาจากการประกอบธุรกิจส่วนตัว ซึ่งลักษณะที่สำคัญที่จะส่งผลต่อการเข้าสู่แวดวงการเมืองนี้จะได้วิเคราะห์เพิ่มขึ้นในส่วนต่อ ๆ ไป

5.4.3 รูปแบบการเข้าสู่การเมืองของนักการเมืองท้องถิ่นศาลายา

ถูกชักชวนหรือผลักดันให้เข้ามาในแวดวงเพื่อสร้างเสียงสนับสนุนหรือเพื่อกีดกันฝ่ายตรงข้าม

ในกรณีของเทศบาลตำบลศาลายา ซึ่งเป็นการเลือกตั้งแบบเขตใหญ่ กล่าวคือแบ่งเขตการเลือกตั้งเป็น 2 เขต แต่ละเขตมีสมาชิกสภาได้ 6 คน พบว่าผู้บริหารท้องถิ่นนับตั้งแต่นายเดชชัย ปริยพานิชย์เป็นต้นมาได้พยายามสร้างทีมเพื่อให้สามารถครองเสียงส่วนใหญ่ในสภา โดยในปัจจุบันทีมศาลายาก้าวหน้าซึ่งเป็นทีมของนายณัฐวัฒน์ ปริยพานิชย์ซึ่งเป็นลูกของนายเดชชัยสามารถได้รับการเลือกตั้งครบทั้ง 12 คน และผูกขาดการได้รับเลือกตั้งมาหลายสมัย โดยนายพศิน ธิติมงคลประธานสภาเทศบาลแกนนำคนสำคัญของกลุ่มให้สัมภาษณ์ว่าการคัดเลือกผู้สมัครในนามกลุ่มจะต้องพิจารณาจากหลายด้าน โดยจะเน้นให้มีคนรุ่นใหม่ที่มีความรู้ความสามารถและความมุ่งมั่นทุ่มเทผสมกับคนรุ่นเก่าที่มีประสบการณ์ มีพรรคพวกและญาติพี่น้องเพื่อให้สามารถดึงคะแนนได้ทั้งจากกลุ่มคนรุ่นใหม่และคนรุ่นเก่า อย่างไรก็ตามมีข้อสังเกตว่าสมาชิกสภา 2 ใน 12 คนเป็นญาติกับนายกและรองนายกคือนายวสุ ปริยพาณิชย์และนายเทียน ไข่ลือนาม

นอกจากนี้นายณัฐวัฒน์ยังได้ชักชวนให้ตระกูลเก่าแก่ที่สำคัญและเป็นที่นับหน้าถือตาในศาลายาสองตระกูลคือตระกูลยงใจยุทธและตระกูลกันโอภาสให้มาเป็นรองนายกและที่ปรึกษานายก

ปรากฏการณ์ดังกล่าวจึงยังคงแสดงให้เห็นในสองประเด็น กล่าวคือหนึ่งความเป็นญาติและพรรคพวกยังมีส่วนสำคัญสำหรับการได้รับคะแนนเสียง และสองนักการเมืองท้องถิ่นพยายามสร้างหรือดึงญาติพี่น้องใกล้ชิดให้มาทำงานการเมืองด้วยกัน

ในกรณีขององค์การบริหารส่วนตำบลศาลายา ซึ่งเป็นการเลือกตั้งแบบเขตเล็ก กล่าวคือแบ่งเป็น 5 เขตตามหมู่ที่ 1-5 โดยมีสมาชิกสภาฯได้หมู่ละ 2 คน แม้ว่าจะไม่พบการสร้างทีมที่มีความเข้มแข็งแบบเดียวกับกรณีของเทศบาล แต่ก็พบลักษณะของการเข้าสู่แวดวงการเมืองด้วยการชักชวนและผลักดันจากผู้ที่อยู่ในแวดวงอยู่แล้วเพื่อสร้างเครือข่ายและสกัดกั้นคู่แข่ง ตัวอย่างเช่น

นายประวิทย์ กลิ่นสีทองสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลหมู่ที่ 3 ซึ่งให้สัมภาษณ์ว่าลงสมัครรับเลือกตั้งเป็นครั้งแรกเพราะมีผู้ใหญ่ให้การสนับสนุน แต่ไม่บอกว่าผู้ใหญ่คนดังกล่าวเป็นใคร(นายประ

วิทย์ กลิ่นสีทอง, สมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลศาลายาหมู่ที่ 3, สัมภาษณ์, วันที่ 29 พฤศจิกายน 2557)

นายเอกรินทร์ บุญส่งเจริญ สมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลหมู่ 1 ซึ่งเพิ่งจะได้รับการเลือกตั้งเป็นสมัยแรกเป็นหลานของนายปราโมทย์ บุญส่งเจริญ อดีตสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลหมู่ที่ 1 และในปัจจุบันดำรงตำแหน่งรองนายกองค์การบริหารส่วนตำบล ในขณะที่นายประจวบ อ่วมสายศรีสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลหมู่ 1 ซึ่งเพิ่งจะได้รับการเลือกตั้งเป็นสมัยแรกเช่นกันเป็นคนสนิทของนายอำนวย เหมือนวงศ์ธรรมนายกองค์การบริหารส่วนตำบล เช่นเดียวกับนายณวรุศ บุญพลสกุลซึ่งเพิ่งจะได้รับเลือกตั้งเป็นสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลหมู่ที่ 4 เป็นครั้งแรกก็ได้ให้สัมภาษณ์ว่าตนลงสมัครเพราะนายกอำนวยมาชักชวน(นายณวรุศ บุญพลสกุล, สมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลศาลายา, สัมภาษณ์, วันที่ 29 พฤศจิกายน 2557)

โดยทั้งนายเอกรินทร์และนายประจวบได้รับการสนับสนุนจากนายอำนวย เหมือนวงศ์ธรรมให้ลงสมัครเป็นสมาชิกสภาฯเพราะต้องการที่จะสกัดกั้นนายมานพอดีตสมาชิกสภาฯหมู่ 1 ซึ่งเป็นฝ่ายตรงข้ามกับตนเองเพราะนายมานพเคยร้องเรียนเรื่องการทุจริตของนายอำนวยมาก่อน เช่นเดียวกับที่นายอำนวยสนับสนุนให้นายณวรุศลงสมัครรับเลือกตั้งเพราะต้องการสร้างเสียงสนับสนุนตนเองในสภา โดยเห็นว่านายณวรุศมีความพร้อมเพราะอยู่ในพื้นที่มานานและมีธุรกิจส่วนตัว

อย่างไรก็ตาม มีข้อสังเกตว่าทั้งนายเอกรินทร์และนายณวรุศเป็นคนรุ่นใหม่ที่มีอายุไม่มาก ไม่ได้สนใจการเมืองมาก่อนและแม้มาเป็นสมาชิกสภาแล้วก็ยังไม่ได้แสดงให้เห็นว่ามีความตั้งใจที่จะอยู่ในแวดวงการเมืองต่อไปในระยะยาว แม้แต่ในวันที่องค์การบริหารส่วนตำบลจัดประชาคมเพื่อรับฟังความคิดเห็นของประชาชนในพื้นที่ ซึ่งปกติแล้วสมาชิกสภาฯของแต่ละหมู่จะต้องมาร่วมงานเพื่อพบปะกับชาวบ้าน แต่นายเอกรินทร์และนายณวรุศก็ไม่ได้มาปรากฏตัวในงานด้วย

ในขณะที่นายประจวบสนใจการเมืองมานานก่อนจะได้รับการสนับสนุนให้ลงสมัคร รวมถึงได้เคยทำงานให้กับสมาชิกสภาจังหวัดคนหนึ่งมาก่อนที่จะมาเป็นสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลในปัจจุบัน นายประจวบจึงมีความตั้งใจว่าจะอยู่ในแวดวงการเมืองท้องถิ่นต่อไปในอนาคต โดยได้ไปศึกษาต่อกศน. ระดับมัธยมศึกษาตอนปลายเพราะคิดว่าหากต้องการเล่นการเมืองต่อไป วุฒิการศึกษาจะเป็นสิ่งจำเป็น(นายประจวบ อ่วมสายศรี, สมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลศาลายา, สัมภาษณ์, วันที่ 20 พฤศจิกายน 2557)

แรงบันดาลใจจากครอบครัวและคนรู้จัก

บางกรณี โดยเฉพาะในกรณีของนักการเมืองรุ่นใหม่ คนเหล่านี้ได้รับแรงบันดาลใจจากการเห็นคนในครอบครัวทำงานเป็นนักการเมืองท้องถิ่นมาก่อน เช่นกรณีของนายอ๊อด ชื่นแสงจันทร์ สมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลหมู่ 2 โดยนายอ๊อดไม่ได้รับการผลักดันจากนักการเมืองคนใดอย่างเด่นชัด แต่นายอ๊อดมีความสนใจการเมืองด้วยตนเองจากการที่มีพ่อเป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน และมีเพื่อนและรุ่นพี่เป็นนักการเมืองท้องถิ่น เช่นเดียวกับน.ส.ทิพวรรณ ขำอาจสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลหมู่ 5 ที่สนใจลงสมัครรับเลือกตั้งเนื่องจากในสมัยเรียนที่ราชภัฏนครปฐมได้เคยติดตามอาจารย์ไปทำงานกับชุมชนรวมถึง

มีญาติห่าง ๆ ซึ่งสนิทสนมกันมากกับครอบครัวเป็นนักการเมืองท้องถิ่น และเป็นนายกองค์การบริหารส่วนตำบลศาลายา ซึ่งน.ส.ทิพวรรณให้สัมภาษณ์ว่าตอนเด็ก ๆ เห็นเขาทำงานแล้วรู้สึกประทับใจ อยากทำงานพัฒนาพื้นที่ของตนเองแบบเขาบ้าง(นางสาวทิพวรรณ ขำอาจ, สมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลศาลายา หมู่ที่ 5 , สัมภาษณ์, วันที่ 1 ธันวาคม 2557)

ข้อสังเกตที่น่าสนใจคือทั้งนายอ๊อดและน.ส.ทิพวรรณต่างก็ได้รับการเลือกตั้งในครั้งแรกที่ลงสมัครเป็นสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลทั้ง ๆ ที่ไม่ได้ถูกผลัดกันจากนักการเมืองในพื้นที่ แต่ทั้งสองคนอาศัยความขยันในการลงพื้นที่ การมีญาติพี่น้องมาก ประกอบกับมีความพร้อมทางด้านการเงิน ซึ่งทั้งนายอ๊อดและน.ส.ทิพวรรณต่างก็ประกอบธุรกิจส่วนตัวด้วยกันทั้งคู่ อย่างไรก็ตามมีข้อสังเกตที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือ นายอ๊อดและน.ส.ทิพวรรณมีแนวทางการทำงานการเมืองแตกต่างกันอยู่ด้วย กล่าวคือนายอ๊อดแสดงออกอย่างเปิดเผยว่าเป็นเรื่องปกติธรรมดาที่การทำงานการเมืองจะต้องมีการเข้าหาผู้ใหญ่หรือผู้ที่มีอิทธิพลบ้าง รวมถึงและต้องมีค่าใช้จ่ายในการทำงานการเมือง ในขณะที่น.ส.ทิพวรรณให้สัมภาษณ์ว่าตนเองคิดว่าการทำงานการเมืองไม่ควรต้องใช้เงิน เพราะเป็นการอาสามาทำงานให้กับชาวบ้าน จึงไม่ควรต้องเสียเงินอีก นอกจากนี้น.ส.ทิพวรรณยังกล่าวว่าในปัจจุบันตนเองไม่ได้สังกัดหรือมีสายสัมพันธ์กับนักการเมืองหรือผู้ที่มีอิทธิพลใด ๆ(นางสาวทิพวรรณ ขำอาจ, สมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลศาลายา หมู่ที่ 5 , สัมภาษณ์, วันที่ 1 ธันวาคม 2557)

5.4.4 ปัจจัยที่ทำให้ได้รับเลือกตั้ง จากมุมมองของผู้เลือกและผู้ถูกเลือก

ความเป็นญาติพี่น้อง ชื่อเสียงของครอบครัวและพรรคพวก

จากการสัมภาษณ์สมาชิกสภาองค์การปกครองส่วนท้องถิ่นและชาวบ้านพบว่า ส่วนใหญ่ให้ข้อมูลตรงกันว่าปัจจัยเรื่องการมีญาติพี่น้องเยอะในเขตนั้น ๆ เป็นปัจจัยสำคัญที่จะทำให้ได้รับเลือกตั้ง เนื่องจากเขตเลือกตั้งสภามาชิกสภาฯเป็นเขตเลือกตั้งขนาดเล็ก คือใช้หมู่เป็นเขตเลือกตั้ง ดังนั้นใครมีญาติและพรรคพวกเยอะก็จะทำให้ได้เปรียบมาก ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดมากคือการที่นายเอกรินทร์ บุญส่งเจริญหลานของรองนายกองค์การบริหารส่วนตำบลสามารถได้รับเลือกตั้งเป็นสมาชิกสภาทั้ง ๆ ที่นายเอกรินทร์อายุยังน้อยและแม้ว่าจะเป็นคนในพื้นที่แต่ก็ออกไปเรียนและไปใช้ชีวิตอยู่นอกพื้นที่เป็นส่วนใหญ่ รวมถึงไม่ได้สนใจการเมืองมาก่อน ไม่ได้ลงพื้นที่อย่างต่อเนื่อง ซึ่งนายเอกรินทร์เองก็ยังกล่าวว่า ตนเองเพิ่งจะมาลงพื้นที่หาเสียงก่อนวันเลือกตั้งไม่นาน บางคนอาจไม่รู้จักตนเอง แต่ก็รู้จักนามสกุลของตนเอง เช่นเดียวกับที่น.ส.ทิพวรรณ ขำอาจให้สัมภาษณ์ว่าสมัยแรกที่ตนลงสมัครนั้น ตนเองเพิ่งจะอายุ 30 ปี แม้ว่าจะลงพื้นที่มาอย่างต่อเนื่อง แต่ปัจจัยสำคัญที่ทำให้ได้รับเลือกตั้งในครั้งแรกก็คือครอบครัวของตนเองเป็นที่รู้จักและให้ความช่วยเหลือกับชาวบ้านในพื้นที่มาอย่างต่อเนื่องยาวนาน(นางสาวทิพวรรณ ขำอาจ, สมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลศาลายาหมู่ที่ 5 , สัมภาษณ์, วันที่ 1 ธันวาคม 2557)

อย่างไรก็ตาม ในกรณีของผู้สมัครเป็นนายกองค์การบริหารส่วนตำบลจะแตกต่างออกไปบ้าง เพราะเขตเลือกตั้งเป็นเขตใหญ่ โดยองค์การบริหารส่วนตำบลศาลายาครอบคลุมพื้นที่ตั้งแต่หมู่ที่ 1-5 ดังนั้น

ปัจจัยเรื่องญาติแต่เพียงอย่างเดียวจึงไม่ใช่ปัจจัยชี้ขาดที่สำคัญที่สุด แต่ต้องมีเครือข่ายหัวคะแนนด้วย ดังที่หลายคนจึงให้ความเห็นว่า “ชาวบ้านมักจะออกมาเลือกสมาชิกสภาฯมากกว่าออกมาเลือกนายก เพราะผู้สมัครสมาชิกสภาฯเป็นญาติ ๆ กันทั้งนั้น” และ “การแข่งขันในระดับนายก แต่ละคนก็มีฐานเสียงของตัวเอง สมาชิก(หมายถึงสอบต.)ก็สามารถเป็นหัวคะแนนที่ดีได้” รวมถึง “บางครั้งก็ไม่ได้รู้จักผู้สมัคร แต่ไปเลือกเพราะเกรงใจพรรคพวก” โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการเลือกตั้งระดับชาติ บางครั้งชาวบ้านไปเลือกเพราะเกรงว่าพรรคพวกของตนอาจได้รับความเดือดร้อนหากผู้สมัครที่เป็นลูกพี่ของเพื่อนไม่ได้รับเลือกตั้ง “ไปเลือกเพราะอยากช่วยเพื่อน เรารู้ว่าหากลูกพี่ของเขาไม่ได้เขาก็อาจเดือดร้อน” (นายประจวบ อ่วมสายศรี, สมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลศาลายา, สัมภาษณ์, วันที่ 20 พฤศจิกายน 2557)

การลงพื้นที่และการให้ความช่วยเหลือชาวบ้าน

ข้อมูลจากการสำรวจด้วยแบบสอบถามพบว่าชาวบ้านผู้ตอบแบบสอบถามทั้งหมดให้ความสำคัญกับการที่นักการเมืองท้องถิ่นจะต้องลงพื้นที่เพื่อรับฟังปัญหาของชาวบ้าน และส่วนใหญ่จะจัดให้เรื่องนี้เป็นเรื่องที่มีความสำคัญที่สุดเหนือกว่าการมีนโยบายที่เป็นประโยชน์ต่อการประกอบอาชีพและการหางบจากแหล่งต่าง ๆ มาพัฒนาพื้นที่เสียอีก ดังเช่นที่ ชาวบ้านคนหนึ่งให้ความเห็นว่าตนเองเลือกนายประจวบ เป็นสอบต.ของหมู่ที่ 1 เพราะถึงแม้ว่านายประจวบจะไม่ใช่ญาติ แต่ก็ลงพื้นที่บ่อยจนสนิทสนมกัน สามารถเรียกมาบอกและมาตำหนิได้(นางสาวจงดี เศรษฐอำนวย, สมาชิกกลุ่มวิสาหกิจชุมชน, สัมภาษณ์, วันที่ 5 พฤศจิกายน 2557)

ในส่วนของนักการเมืองท้องถิ่นเองก็เห็นว่าการลงพื้นที่เพื่อรับฟังปัญหาข้อร้องเรียนและพบปะพูดคุยกับชาวบ้านเป็นสิ่งที่มีความจำเป็นอย่างมาก น.ส.ทิพวรรณ ขำอาจสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลศาลายาหมู่ที่ 5 ที่แม้จะเห็นว่าการที่ตนเองได้รับเลือกในครั้งแรกเป็นเพราะชื่อเสียงของครอบครัวและญาติ ๆ แต่ก็อธิบายเพิ่มเติมว่าหลังจากได้รับเลือกก็ทำงานอย่างหนัก และเชื่อว่าการลงพื้นที่และการทำหน้าที่ในสภาฯให้ชาวบ้านเห็นผลงานเป็นสิ่งที่ทำให้เธอได้รับเลือกอีกในครั้งต่อมา ซึ่งถึงแม้ว่าการทำหน้าที่ของเธออาจจะทำให้พรรคพวกหรือญาติ ๆ ที่ทำงานร่วมกันไม่พอใจบ้าง แต่เธอเชื่อว่าชาวบ้านจะเข้าใจ(นางสาวทิพวรรณ ขำอาจ, สมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลศาลายา, สัมภาษณ์, วันที่ 1 ธันวาคม 2557)

นายณวรุศ บุณพลสกุล สมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลศาลายาหมู่ที่ 4 เห็นว่าถึงแม้ว่าชาวบ้านจะเลือกญาติและพวกพ้องก่อน แต่ผู้ที่ได้รับเลือกตั้งก็จะต้องเอาอกเอาใจชาวบ้านด้วยเช่นกัน โดยให้ความเห็นว่า “เงินเดือน 7,000 กว่าบาท ไม่พอใส่ซองงานบวชงานแต่ง คนมาอยู่ตรงนี้ไม่ไปก็น่าเกลียด ต้องเอาใจประชาชนด้วย” สอดคล้องกับที่นายอำนวย เหมือนวงศ์ธรรมนายกองค์การบริหารส่วนตำบลศาลายาให้ความเห็นว่า ชาวบ้านจะให้ความสำคัญกับคนที่ดูแลพวกเขาได้ ให้ความช่วยเหลือในด้านต่างๆ ได้ เคลียร์ปัญหาต่าง ๆ ให้ได้ ไม่เว้นแม้แต่กับการเมืองในระดับชาติก็เช่นกัน(นายอำนวย เหมือนวงศ์ธรรม, นายกองค์การบริหารส่วนตำบลศาลายา, สัมภาษณ์, วันที่ 7 ธันวาคม 2557)

อย่างไรก็ตาม ความเป็นญาติและพวกพ้องเป็นสิ่งที่มีความเชื่อมโยงกับผลประโยชน์ที่ชาวบ้านจะได้รับด้วยเช่นกัน กล่าวอย่างกว้าง ๆ ก็คือชาวบ้านรู้สึกว่าถึงอย่างไรก็ต้องเลือกญาติเอาไว้ก่อนเพราะเชื่อว่าถึงอย่างไรญาติ(ที่มีตำแหน่งทางการเมืองท้องถิ่น)ก็ต้องช่วยญาติ(ที่เป็นชาวบ้านผู้ออกเสียงเลือกตั้ง) เช่นเดียวกันกับกรณีของพวกพ้องซึ่งหมายรวมถึงเครือข่ายหัวคะแนนในระดับและรูปแบบต่าง ๆ ที่ชาวบ้านเห็นว่าการมีพวกพ้องหรือลูกพี่อยู่ในตำแหน่งต่าง ๆ ย่อมจะทำให้สามารถเรียกร้องและได้รับประโยชน์หรือความช่วยเหลือได้ง่ายกว่าการที่ไม่รู้จักใครเลย ตรงกับที่สภาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลท่านหนึ่งให้ความเห็นว่า “ถึงอย่างไรอบต.ก็จะต้องช่วยเหลือประชาชนอยู่แล้ว เพียงแต่ว่ามีเรื่องขอความช่วยเหลือเข้ามากมากมาย ก็ต้องจัดลำดับสำคัญก่อนหลัง นอกจากนี้ระเบียบราชการยังมีขั้นตอนที่ซับซ้อนยุ่งยากทำให้ล่าช้า เพียงแต่ว่าหากเป็นพรรคพวกกัน เราก็อาจลัดขั้นตอนให้ หรือช่วยก่อนค่อยทำตามขั้นตอนทางเอกสารทีหลัง แต่ว่าถ้าไม่ได้เป็นพวกกันก็อาจต้องรอตามขั้นตอนหน่อย” (นายณวรุศ บุญพลสกุล, สมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลศาลายา, สัมภาษณ์, วันที่ 29 พฤศจิกายน 2557)

ค่าใช้จ่ายสำหรับการเลือกตั้ง

สมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลแทบทุกคนให้ความเห็นตรงกันว่าการลงสมัครรับเลือกตั้งนั้นต้องมีค่าใช่จ่ายทั้งในระดับสมาชิกสภาฯและระดับนายกองค์การบริหารส่วนตำบล โดยสภาชิกสภาฯท่านหนึ่งให้สัมภาษณ์ว่า “ถึงแม้ว่าชาวบ้านจะเลือกญาติไว้ก่อน แต่เรื่องค่าใช้จ่ายก็ต้องมีบ้าง” และสมาชิกสภาฯอีกท่านซึ่งเป็นสมาชิกสภาฯมาแล้วหลายสมัยเล่าให้ฟังว่า มีผู้ที่เตรียมจะเปิดตัวลงสมัครนายกองค์การบริหารส่วนตำบลมาบอกกับตนว่า ให้ตนเองไปอยู่ในกลุ่มด้วยจะดูแลเรื่องค่าใช้จ่ายให้

โดยการลงสมัครนายกอบต.จะต้องใช้เงินมากกว่าการลงสมัครเป็นสอบต. “ยอมรับว่ามันต้องมีบ้างเรื่องค่าใช้จ่าย ระดับสมาชิกอย่างน้อยหนึ่งแสน ระดับนายกอย่างน้อยสองล้าน” และ “สมัยแรกที่ลงหมดค่าจิปาถะไปร่วมแสน สมัยที่สองหมดไปสองแสนกว่า คิดว่าถ้าระดับนายกคงต้องสามล้าน” (นายอ๊อด ชื่นแสงจันทร์, สมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลศาลายา, สัมภาษณ์, วันที่ 15 ธันวาคม 2557)

“ค่าใช้จ่าย” ที่ว่ากันนี้ส่วนใหญ่จะบอกตรงกันว่าเป็นสิ่งปกติธรรมดาที่ต้องเลี้ยงคนซึ่งเป็นสิ่งที่มีมานานแล้ว แต่การที่จะต้องแจกเงินนั้นเป็นสิ่งที่เพิ่งเกิดขึ้นมาไม่นานนักในช่วงสิบกว่าปีมานี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อมีหมู่บ้านจัดสรรเข้ามา เช่น

“การเลือกตั้งก็ต้องมีต้นทุนบ้าง แต่ไม่ใช่การซื้อเสียง แต่ต้องเลี้ยงดูกันบ้าง เช่นเห็นวัยรุ่นกินกันอยู่ก็เข้าไปเลี้ยง”

“สมัยแรกที่ลงไม่ต้องใช้เงิน มีแค่เลี้ยงเหล้าเลี้ยงเบียร์นิด ๆ หน่อย ๆ เท่านั้น”

“ข้างใน(หมายถึงในหมู่บ้านจัดสรร)ถ้าเงินไม่ถึงเขาก็ไม่ออกมา ส่วนข้างนอกยังใช้ความดีได้ สมัยนี้ความดีต้องบวกกับเงิน พอ ๆ กัน”

“ในหมู่บ้านมักจะมีกรรมการหมู่บ้านซึ่งจะต่อรองเรื่องเงินเพื่อให้ไปสื่อสารต่อกับคนในหมู่บ้าน”

ในด้านของชาวบ้านผู้มีสิทธิ์เลือกตั้งเองก็มีความเห็นไปในทางเดียวกัน กล่าวคือชาวบ้านเห็นว่านักการเมืองท้องถิ่น ไม่ว่าจะเป็นนายกอบต. หรือสอบต. ก็จะต้อง “ใจกว้าง” ต้องให้ความช่วยเหลือคน

เดือดร้อน ดังเช่นที่ลุงคนหนึ่งให้สัมภาษณ์ว่า “ต้องใจกว้าง ต้องรู้จักช่วยเหลือคน อย่างคุณพริษท์ที่แพ้ไปในครั้งแรก ลุงรู้จักกับเขาก็เลยไปคุยกับเขาว่า ต้องใจกว้างกว่านี้ ใครเดือดร้อนก็ต้องไปช่วยเขานะ” อย่างไรก็ตามลุงคนเดิมยังบอกต่อไปว่า “ทุกวันนี้เงินเป็นสิ่งสำคัญของคนที่จะมาลงการเมือง ถึงแม้ว่าจะลงพื้นที่อย่างสม่ำเสมอแต่ก็ต้องใช้เงินอยู่ดีเพื่อความมั่นใจ” (นายอู๋ สุขสมัย, สมาชิกกลุ่มล่องเรือคลองมหาสวัสดิ์, สัมภาษณ์, วันที่ 5 พฤศจิกายน 2557)

อย่างไรก็ตาม สิ่งที่ยังเป็นข้อถกเถียงหรือเป็นความเห็นต่างที่น่าสนใจก็คือ จำนวนเงินที่ใช้ในการเลือกตั้งของผู้สมัครแต่ละคนโดยเฉพาะอย่างยิ่งในการให้เป็นเงินสดต่อหัวเลยนั้นจะมีผลมากน้อยเพียงใด โดยส่วนใหญ่จะเห็นว่าจำนวนเงินมากหรือน้อยไม่ใช่ตัวชี้ขาดว่าผู้สมัครคนนั้น ๆ จะได้รับเลือกตั้งหรือไม่ เพราะเคยปรากฏมาแล้วหลายครั้งที่ผู้ที่แจกเงินน้อยกว่ากลับได้รับเลือกตั้ง ดังที่นักการเมืองท้องถิ่นคนหนึ่งเล่าว่า ตัวเขาเคยได้ยินนักการเมืองคู่แข่งพูดกันว่า “รับเงินกู(ที่ให้มากกว่า)แต่ดันไปเลือกอีกคน(ที่ให้น้อยกว่า)” แต่ก็มีคนอีกส่วนหนึ่งที่เชื่อว่าจำนวนเงินต่อหัวที่แจกกันนั้นเป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่อาจถึงขั้นนำไปสู่ผลแพ้ชนะได้ โดยนักการเมืองท้องถิ่นอีกคนเห็นว่า “คิดว่าในระดับนายก เงินน่าจะเป็นตัวแปรที่สำคัญที่สุด ส่วนผลงานเป็นเรื่องรองลงไป”

วิธีรับมือกับความเปลี่ยนแปลงในพื้นที่

ดังได้กล่าวแล้วว่า ศาลายาเป็นพื้นที่ซึ่งกำลังจะกลายเป็นเมืองหรือบางคนอาจเรียกว่ากลายเป็นเมืองไปบางส่วนแล้ว สิ่งที่สังเกตเห็นได้ชัดเจนในช่วงกว่าทศวรรษที่ผ่านมาคือการขยายตัวของหมู่บ้านจัดสรรในพื้นที่ ปัจจุบันศาลายามีหมู่บ้านจัดสรรทั้งขนาดเล็กและขนาดใหญ่ ทั้งที่ราคาปานกลางไปจนถึงราคาแพง ทั้งที่ตั้งขึ้นมานับสิบปีและที่เพิ่งจะตั้งขึ้นไม่กี่ปีมานี้

การเกิดขึ้นของหมู่บ้านจัดสรรทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในพื้นที่หลายประการ ในทางหนึ่งคือการที่ทำให้มีผู้มีสิทธิ์ออกเสียงเลือกตั้งเพิ่มขึ้นหลักร้อยคนในบางหมู่ จนอาจถึงเป็นพันคนในบางหมู่ ตัวเลขหลักร้อยอาจดูไม่มากนักหากพิจารณาจากภาพรวมของจังหวัดหรืออำเภอ แต่สำหรับนักการเมืองท้องถิ่นระดับสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลและผู้ใหญ่บ้านที่สามารถชนะการเลือกตั้งได้ด้วยการมีผู้ลงคะแนนให้เพียง 300 – 400 คะแนน หรือแม้แต่นายกองค์การบริหารส่วนตำบลที่สามารถได้รับเลือกตั้งด้วยคะแนนหลักพันก็จำต้องให้ความสนใจอย่างยิ่ง นอกจากนี้ในบางหมู่ของศาลายาพบว่าจำนวนผู้ที่เข้ามาอยู่ใหม่ในหมู่บ้านจัดสรรนั้นมากกว่าคนดั้งเดิมในพื้นที่แล้ว โดยเฉพาะอย่างยิ่งในหมู่ที่มีหมู่บ้านจัดสรรเกิดขึ้นหลายโครงการ

นักการเมืองท้องถิ่นทั้งในระดับสอบต.และนายกอบต.รวมถึงชาวบ้านทั่วไปให้ความเห็นตรงกันว่าคนในหมู่บ้านจัดสรรซึ่งมักจะเป็นคนชั้นกลางค่อนบนและไม่ได้เป็นคนในพื้นที่ดั้งเดิมมักจะไม่ค่อยให้ความสนใจกับเรื่องท้องถิ่น โดยสอบต.คนหนึ่งกล่าวว่า “พวกคนในหมู่บ้านจัดสรรที่เป็นข้าราชการ เป็นนักธุรกิจ เขาไม่ได้เห็นอบต.หรือแม้แต่นายกอยู่ในสายตา เพราะเขาอยู่ดีกินดีอยู่แล้ว” และการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ของอบต.โดยเฉพาะอย่างยิ่งการจัดประชาคมเพื่อรับฟังความคิดเห็นของชาวบ้านก็ทำได้ยากเพราะ “ถ้าไปจัดข้างใน(หมู่บ้าน)คนข้างนอกก็ไม่เข้า ถ้าไปจัดข้างนอกคนข้างใน(หมู่บ้าน)ก็ไม่ออกมา”

อย่างไรก็ตามนักการเมืองท้องถิ่นต่างก็มองเห็นว่าหมู่บ้านจัดสรรเป็นแหล่งของคะแนนเสียงที่จะสามารถเป็นตัวชี้ขาดผลการเลือกตั้งได้ ดังที่นักการเมืองต่างให้ความเห็นว่า “คิดว่าห้าร้อยกว่าคะแนนที่ได้มาจากทั้งคนในพื้นที่และหมู่บ้าน คิดว่าต่อไปคะแนนเสียงในหมู่บ้านจะยิ่งสำคัญ” และ “สัดส่วนการออกมาใช้สิทธิ์ของคนในหมู่บ้านถือว่าน้อย แต่ก็ถือว่าเป็นตัวแปรสำคัญ”

จากเหตุดังกล่าวทำให้นักการเมืองท้องถิ่นทั้งในระดับสมาชิกสภาฯและนายกอบต.จำเป็นที่จะต้องมีวิธีการในการหาเสียงกับคนกลุ่มใหม่นี้ ซึ่งวิธีการที่หลายคนใช้ก็จะตรงกันคือพยายามเข้าไปพบปะพูดคุยกับคณะกรรมการหมู่บ้านนั้น ๆ ทั้งในช่วงเวลาปกติและในช่วงที่มีการเลือกตั้ง เพราะเชื่อว่าคณะกรรมการหมู่บ้านจะสามารถเป็นสะพานเชื่อมไปถึงคนในหมู่บ้านได้ โดยที่นักการเมืองท้องถิ่นบางคนอาจใช้วิธีเข้าไปซื้อบ้านอยู่ในโครงการหมู่บ้านนั้น ๆ หรือสนับสนุนให้ญาติพี่น้องที่พอจะมีฐานะของตนเข้าไปอยู่ในหมู่บ้านนั้น ๆ ดังเช่นที่นายบุญธรรม แก่นลออ สมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลศาลายาหลายสมัยกล่าวว่าตนเองและลูกชายเข้าไปซื้อบ้านอยู่ในหมู่บ้านอาภากรซึ่งเป็นเป็นหมู่บ้านจัดสรรเกิดใหม่ที่ราคาค่อนข้างสูง การพยายามเข้าหากรรมการหมู่บ้านน่าจะเป็นสิ่งที่นักการเมืองหลายคนเห็นตรงกัน สังเกตได้จากการที่สมาชิกสภาฯคนหนึ่งให้สัมภาษณ์ว่า “เมื่อมีหมู่บ้านจัดสรรเข้ามา จะมีลักษณะเป็นกลุ่มปิด เข้าถึงยาก ต้องเข้าทางกรรมการหมู่บ้าน แต่บางทีก็เข้าไม่ได้เพราะโดนคนอื่นเข้าถึงไปก่อนแล้ว”

5.4.5 สมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลในฐานะที่เป็นตัวแทนของพื้นที่

หากจะพิจารณาว่าสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลเป็นตัวแทนและเป็นปากเป็นเสียงของคนในพื้นที่เพื่อเข้าไปแสดงออกถึงความต้องการของชาวบ้านในที่ประชุมสภาฯ ตัวแทนเหล่านั้นก็น่าจะมีลักษณะที่สามารถสะท้อนให้เห็นถึงลักษณะของพื้นที่ของตนเองได้

ในกรณีขององค์การบริหารส่วนตำบลศาลายาซึ่งครอบคลุมพื้นที่หมู่ที่ 1-5 ของตำบลศาลายา ดังได้กล่าวไปแล้วว่าศาลายาเป็นพื้นที่ซึ่งมีความแตกต่างหลากหลาย บางพื้นที่ซึ่งอยู่ติดกับเมืองและมีถนนเส้นหลักตัดผ่านก็จะมีลักษณะของความเป็นเมืองสูง มีร้านค้า ปั๊มน้ำมัน และตลาด ในขณะที่บางพื้นที่ยังคงเป็นท้องไร่ท้องนา และในบางพื้นที่พบว่ามีหมู่บ้านจัดสรรและโรงงานอุตสาหกรรมขึ้นมาแทรก

ลักษณะของสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลที่อาจสามารถสะท้อนลักษณะของพื้นที่ได้คือในหมู่ที่ 2 ซึ่งเป็นหมู่ที่มีความก้ำกึ่งกันระหว่างคนในพื้นที่ดั้งเดิมซึ่งประกอบอาชีพทำนาเป็นหลัก กับคนภายนอกที่เข้ามาอยู่ใหม่ในหมู่บ้านจัดสรร มีสมาชิกสภาสองคนคือนายอ๊อด ชื่นแสงจันทร์ที่ค่อนข้างจะมีภาพลักษณ์ของคนรุ่นใหม่ที่คล่องแคล่ว อ่อนน้อมถ่อมตนและประกอบธุรกิจส่วนตัว ส่วนสมาชิกอีกคนคือนายบุญธรรม แก่นลออสมาชิกสภาฯหลายสมัยที่ปัจจุบันอายุ 70 ปี ประกอบอาชีพทำการเกษตร อย่างไรก็ตามตระกูลชื่นแสงจันทร์และตระกูลแก่นลออก็มีความเกี่ยวดองทางเครือญาติอยู่ด้วย

ในส่วนของหมู่ที่ 5 ซึ่งมีลักษณะเป็นเมืองมากที่สุด มีถนนสายหลักและสายรอง มีร้านค้าขนาดเล็กและขนาดใหญ่ หมู่นี้มีสมาชิกสภาฯสองคนคือน.ส.ทิพวรรณ ขำอาจและนายอภิชัย แก้วสมนึก ซึ่งทั้งสอง

คนมีลักษณะคล้ายกับนายอ๊อด ชื่นแสงจันทร์คือเป็นคนรุ่นใหม่ที่เพิ่งเข้ามาทำงานการเมืองในช่วง 10 ปีมานี้ โดยทั้งสองคนดูแลธุรกิจส่วนตัวของครอบครัว

5.4.6 กลุ่มต่าง ๆ ในฐานะที่เป็นฐานทางการเมืองท้องถิ่นและระดับชาติ

จากการสำรวจและพูดคุยกับนักการเมืองท้องถิ่นและชาวบ้านพบว่ามีกลุ่มต่าง ๆ ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการกระจายอยู่ทั่วไปในศาลายา ซึ่งอาจสามารถแบ่งได้เป็นหลายประเภท เช่นกลุ่มอาสาสมัครที่จัดตั้งและสนับสนุนโดยรัฐ ได้แก่ กลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุขหมู่บ้าน(อสม.) กลุ่มอาสาสมัครพัฒนาชุมชน(อพช.) กลุ่มอาสาสมัครป้องกันภัยฝ่ายพลเรือน(อปภร.) กลุ่มอาชีพที่จัดตั้งและสนับสนุนโดยรัฐ เช่นกลุ่มแม่บ้านและกลุ่มวิสาหกิจชุมชน กลุ่มอื่น ๆ ที่จัดตั้งกันเอง เช่น ชมรมผู้สูงอายุ และชมรมชีวเกษม

กลุ่มอาสาสมัครที่จัดตั้งและสนับสนุนโดยรัฐ

สำหรับกลุ่มอาสาสมัครที่จัดตั้งและสนับสนุนโดยรัฐนั้นค่อนข้างจะมีการทำงานใกล้ชิดกับรัฐ เนื่องจากจะต้องรับนโยบายและแนวทางปฏิบัติจากรัฐเพื่อไปดำเนินการในกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับกลุ่มของตนเอง กลุ่มต่าง ๆ เหล่านี้จะมีหน่วยงานของกระทรวงต่าง ๆ เป็นผู้รับผิดชอบ เช่น กระทรวงสาธารณสุขดูแลกลุ่มอสม. กระทรวงมหาดไทยดูแลกลุ่มอพช. เป็นต้น ซึ่งกลุ่มที่มีการจัดตั้งและทำงานในพื้นที่มาอย่างต่อเนื่องยาวนานก็คือกลุ่มอสม. ซึ่งในปัจจุบันพบว่าในตำบลศาลายามีอสม.จำนวน 192 คน แบ่งเป็นอสม.หมู่ 1 จำนวน 24 คน หมู่ที่ 2 จำนวน 13 คน หมู่ที่ 3 จำนวน 30 คน หมู่ที่ 4 จำนวน 4 คน หมู่ที่ 5 จำนวน 91 คน หมู่ที่ 6 จำนวน 30 คน

แม้ว่าจะมีข้อแนะนำว่าข้าราชการและลูกจ้างของรัฐไม่ควรเป็นอสม. แต่ก็พบว่าอสม.ของทุกหมู่ในตำบลศาลายาจะต้องมีผู้ที่มีนามสกุลเดียวกับนักการเมืองท้องถิ่นหรืออดีตนักการเมืองท้องถิ่นอยู่ 1-5 คนเสมอ ซึ่งอาจตั้งข้อสังเกตได้ว่านักการเมืองท้องถิ่นน่าจะมีการใช้อสม.เป็นช่องทางในการสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์กับชาวบ้าน อย่างไรก็ตามยังไม่พบว่าอสม.ในตำบลศาลายาจะเป็นเครือข่ายที่มีความสัมพันธ์ในลักษณะต่อรองกับองค์การปกครองส่วนท้องถิ่น

กลุ่มอาชีพที่จัดตั้งและสนับสนุนโดยรัฐ

ในส่วนของกลุ่มอาชีพ มีกลุ่มที่สำคัญคือวิสาหกิจชุมชนกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรแปรรูปผลไม้และอาหารตำบลศาลายา ซึ่งจดทะเบียนเป็นวิสาหกิจชุมชนในปี พ.ศ. 2549 มีน.ส.จงดี เศรษฐอำนวยเป็นหัวหน้ากลุ่ม ปัจจุบันมีสมาชิก 32 คน เป็นผู้ที่อาศัยอยู่ในหมู่ 1 ตำบลศาลายาทั้งหมด มีทั้งผู้ที่มีอาชีพหลักคือการทำการเกษตร ทำสวนทำนา และผู้ที่มิได้เป็นเกษตรกร เช่นอาชีพรับราชการครูและค้าขาย

เนื่องจากกลุ่มวิสาหกิจชุมชนกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรแปรรูปผลไม้และอาหารตำบลศาลายาเป็นกลุ่มวิสาหกิจชุมชนที่มีทำเลที่ตั้งที่เหมาะสม กล่าวคืออยู่ตรงข้ามกับวัดสุวรรณารามซึ่งเป็นวัดเก่าแก่ของชุมชนและอยู่ในพื้นที่ซึ่งมีลักษณะเป็นชุมชนชนบท มีวิถีชีวิตของชุมชนริมน้ำ แต่ทว่าก็อยู่ใกล้กับมหาวิทยาลัยมหิดล อีกทั้งยังมีการคมนาคมที่สะดวก มีถนนลาดยางตัดผ่านหน้าที่ทำการของกลุ่มฯทำให้ใช้

เวลาเพียงไม่ถึง 10 นาทีก็สามารถเดินทางโดยรถยนต์จากมหาวิทยาลัยมาถึงที่ทำการของกลุ่ม ทำให้มีนักศึกษาและอาจารย์จากมหาวิทยาลัยมหิดลจำนวนหนึ่งใช้กลุ่มฯเป็นพื้นที่ศึกษาในประเด็นต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งคณะศิลปะศาสตร์ภายใต้นโยบายของผศ.ดร.อภิลักษณ์ เกษมผลกูล คณบดีคนปัจจุบัน ได้มีการจัดตั้งหน่วยกิจกรรมพิเศษและชุมชนสัมพันธ์ขึ้นเพื่อสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับชุมชนเป็นการเฉพาะ โดยในบางโอกาสยังมีการจัดกิจกรรมขึ้นในบริเวณคณะศิลปะศาสตร์และเชิญคุณจงดีและคนอื่น ๆ เข้ามาเป็นวิทยากรบรรยายให้ความรู้

นอกจากนี้เหตุผลสำคัญอีกประการหนึ่งคือนับจากอดีตจนถึงปัจจุบันมีอาจารย์จากมหาวิทยาลัยมหิดลจำนวนหนึ่งให้ความสนใจที่จะศึกษาความเป็นมาของพื้นที่บริเวณอำเภอพุทธมณฑล โดยเฉพาะอย่างประวัติศาสตร์ของพื้นที่ริมคลองมหาสวัสดิ์เช่น ผศ.เอี่ยม ทองดี สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท(ชื่อในขณะนั้น) รศ.วราพร ศรีสุพรรณ คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ และ ผศ.ดร.อภิลักษณ์ เกษมผลกูล คณะศิลปศาสตร์ ทำให้คณาจารย์เหล่านี้ลงไปคลุกคลีและใกล้ชิดกับชาวบ้านในพื้นที่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งใกล้ชิดกับนายแพทย์วัฒนา เทียมปฐม อดีตผู้อำนวยการโรงพยาบาลพุทธมณฑล[43] ซึ่งเป็นผู้ที่เกิดและเติบโตมาในพื้นที่ศาลายา จนกระทั่งได้มาเป็นผู้อำนวยการโรงพยาบาลพุทธมณฑลมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2537 ซึ่งนายแพทย์วัฒนามีความสนิทสนมใกล้ชิดกับคุณจงดี เศรษฐอำนวยผู้เป็นประธานกลุ่มวิสาหกิจชุมชนกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรแปรรูปผลไม้ศาลายา ด้วยเหตุนี้เองจึงเป็นอีกสาเหตุหนึ่งที่ทำให้กลุ่มวิสาหกิจดังกล่าวมีความสัมพันธ์ที่ดีและใกล้ชิดกับมหาวิทยาลัยมหิดล ดังที่ ผศ.ดร.อภิลักษณ์ เกษมผลกูลให้ความเห็นว่าหมอวัฒนา “เป็นสะพานเชื่อมระหว่างชุมชนกับมหาวิทยาลัยมหิดลมาอย่างต่อเนื่อง”

กิจกรรมต่าง ๆ ที่เกิดจากความสัมพันธ์เหล่านี้(ซึ่งได้แสดงไว้ไตอนต้น) ทำให้กลุ่มวิสาหกิจฯได้รับงบประมาณสนับสนุนและได้รับรายได้จากการจัดกิจกรรมต่างๆ ให้กับหน่วยงานต่าง ๆ ของมหาวิทยาลัยอย่างสม่ำเสมอ นอกจากนี้กลุ่มยังสามารถเข้าไปขายผัก-ผลไม้ในบริเวณมหาวิทยาลัยทุก ๆ วันศุกร์ซึ่งเป็นวันที่มีตลาดนัดในมหาวิทยาลัย

ทรัพยากรต่าง ๆ ที่ไหลเข้ามาสู่กลุ่มทั้งในรูปของตัวเงินและชื่อเสียงทำให้กลุ่มวิสาหกิจฯไม่มีความจำเป็นที่จะต้องพึ่งพาอาศัยงบประมาณสนับสนุนจากองค์การบริหารส่วนตำบลศาลายามากนัก และที่ผ่านมาองค์การบริหารส่วนตำบลเองก็แทบจะไม่ได้มีนโยบายหรือโครงการในการสนับสนุนกลุ่มวิสาหกิจฯนี้เท่าใดนัก แม้แต่สมาชิกสภาฯเองก็แทบจะไม่ได้ให้ความสนใจกับกลุ่มวิสาหกิจเพราะเห็นว่าเป็นกลุ่มขนาดเล็ก มีสมาชิกอยู่ไม่มาก จากการสัมภาษณ์คุณจงดีหัวหน้ากลุ่ม คุณจงดีบอกว่าสมาชิกในกลุ่มไม่ได้มีการประชุมตกลงกันว่าจะเลือกนักการเมืองคนใดหรือกลุ่มใด แต่จะปล่อยให้สมาชิกในกลุ่มแต่ละคนตัดสินใจไปเองตามความเห็นของแต่ละคน

[43] นายแพทย์วัฒนาเพิ่งจะเกษียณอายุราชการเมื่อวันที่ 30 กันยายน 2557

5.4.7 แหล่งเงินทุนที่สำคัญของการเข้าสู่การเมือง

เนื่องจากการขยายตัวของเมืองในช่วงกว่าสองทศวรรษที่ผ่านมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งการสร้างพุทธมณฑล การตัดถนนพุทธมณฑลสายสี่ การตัดถนนบรมราชชนนี และการสร้างมหาวิทยาลัยมหิดลมีส่วนสำคัญอย่างยิ่งที่ทำให้เกิดความต้องการที่ดินในแถบศาลายา ซึ่งแน่นอนว่าจะต้องทำให้ที่ดินในแถบนี้มีราคาสูงขึ้นกว่าในอดีตที่ผ่านมาเป็นอย่างมาก ปรากฏการณ์เช่นนี้ส่งผลให้มีผู้คนจำนวนหนึ่งสามารถเก็บเกี่ยวผลประโยชน์จากความต้องการและราคาที่ดินที่ถีบตัวสูงขึ้นอย่างรวดเร็ว คนเหล่านี้บางครั้งอาจมีที่ดินที่ได้รับเป็นมรดกจากบรรพบุรุษ บางครั้งอาจทำการเก็งกำไรด้วยการซื้อมาขายไป ตัวอย่างเช่น บิดาของนายอำนวย เหมือนวงศ์ธรรม นายกองค์การบริหารส่วนตำบลศาลายาเล่าให้ฟังว่าครอบครัวของตนเองย้ายมาจากวัดช่างเหล็ก แถว ๆ ตลิ่งชัน(ห่างจากศาลายาไป 10 กว่ากิโลเมตร) มาซื้อที่ดินเพื่อทำการเกษตร พอถนนเริ่มตัดผ่านเข้ามาในพื้นที่ตนเองก็เริ่มขายที่ดินบางส่วนไปบ้าง แต่เนื่องจากตนเองไม่มีหัวในทางเก็งกำไรที่ดิน ในตอนแรกจึงไม่ได้ซื้อที่ดินไว้เยอะ

ในขณะที่ตระกูลเขียวคำรพเองก็สามารถสร้างรายได้จำนวนมหาศาลจากการขายที่ดินและธุรกิจอสังหาริมทรัพย์ โดยนายพยุง เขียวคำรพ นอกจากจะสามารถขายที่มรดกได้เงินเป็นจำนวนมาก ก็ยังได้จัดตั้งห้างหุ้นส่วนจำกัด เพื่อจัดทำโครงการนพวรรณทรัพย์สิน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อลงทุนเช่าที่ดินของสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์แล้วนำที่ดินมาดำเนินการแบ่งเป็นแปลงๆ พร้อมทั้งสร้างอาคารพาณิชย์และอาคารพักอาศัย เช่นเดียวกับตระกูลปริยพาณิชย์ที่สร้างรายได้จากการรับถมที่และเป็นนายหน้าค้าที่

5.4.8 พื้นเพภูมิหลังและลักษณะของนักการเมืองท้องถิ่นที่เปลี่ยนไป

เมื่อเปรียบเทียบกับในอดีตในยุคที่เริ่มขุดคลองมหาสวัสดิ์ จะเห็นได้ว่าในในช่วงแรกเริ่มนั้น กลุ่มผู้ปกครองพื้นที่จะมีที่มาจากการแต่งตั้งโดยรัฐ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในพื้นที่ศาลายานี้ซึ่งที่ดินทั้งหมดตลอดแนวคลองมหาสวัสดิ์ถูกจับจองโดยรัชกาลที่ 4 ซึ่งรัชกาลที่ 4 ได้ทำการแบ่งที่ดินเป็นแปลง ๆ ให้กับเจ้าจอมและพระเจ้าลูกเธอหลายพระองค์ ดังนั้นผู้ที่ได้รับแต่งตั้งจากรัฐให้เป็นเจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครองอันได้แก่ กำนันผู้ใหญ่บ้านนั้นมักจะมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับรัฐในฐานะเป็นนายกองนาผู้เก็บผลประโยชน์หรือค่าเช่าที่ให้กับเจ้านาย ผู้เป็นเจ้าของกรรมสิทธิ์ในที่ดินแต่ละแปลง ดังตัวอย่างของตระกูลไทยนิยมซึ่งต้นตระกูลคือกำนันแดง ต่อถึงกำนันเขียว มาจนถึงกำนันขาว

ในขณะที่ในยุคปัจจุบันนับตั้งแต่กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการปกครองส่วนท้องถิ่นและการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่นได้กำหนดให้มีการจัดตั้งสภาตำบลและองค์การบริหารส่วนตำบลรวมถึงสุขาภิบาลและเทศบาลก็ได้ทำให้โอกาสสำหรับการเข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมืองเปิดมากขึ้นสำหรับชาวบ้านทั่วไป

แม้ในข้อเท็จจริงจะพบว่า เป็นการยากที่ชาวบ้านธรรมดาผู้ที่ไม่มีทรัพย์สินและเครือข่ายจะสามารถแทรกตัวเข้าไปอยู่ในแวดวงของการท้องทั้งในระดับท้องถิ่นและในระดับชาติ แต่หากพิจารณาในแง่ของโอกาสที่มากขึ้นโดยไม่ได้จำกัดอยู่เฉพาะในตระกูล ๆ เดียว ซึ่งสังเกตได้อย่างเป็นรูปธรรมถึงรายชื่อและ

ตระกูลของนักการเมืองท้องถิ่นในพื้นที่องค์การบริหารส่วนตำบลศาลายาจะพบว่านับตั้งแต่องค์การบริหารส่วนตำบลศาลายาก่อตั้งขึ้นในปี พ.ศ. 2538 นั้นได้มีการเปลี่ยนแปลงตัวประธานคณะกรรมการบริหารและนายกองค์การบริหารส่วนตำบลถึง 6 ครั้ง ซึ่งถึงแม้ว่าการกำหนดตัวประธานฯหรือนายกฯแต่ละครั้งโดยเฉพาะในครั้งแรก ๆ จะเป็นการเลือกกันเองของคณะกรรมการ มิใช่การเลือกตั้งโดยตรงจากประชาชน แต่ก็แสดงให้เห็นว่าผู้ที่จะมาดำรงตำแหน่งบริหารสูงสุดนั้น ไม่อาจกุมอำนาจเบ็ดเสร็จเด็ดขาดไว้ในมือแต่เพียงผู้เดียวได้ แต่จำเป็นต้องมีการสร้างเครือข่ายและการประนีประนอมกันเพื่อประคับประคองอำนาจที่ได้มา

เช่นเดียวกับในกรณีของเทศบาลตำบลศาลายา ที่แม้จะมีตระกูลหลัก ๆ อยู่ 3-4 ตระกูลเท่านั้นเข้ามาอยู่ในแวดวงของการเป็นผู้บริหารเทศบาล แต่ตระกูลเหล่านี้ถึง 2 ตระกูลที่มิได้เป็นตระกูลเก่าแก่ที่มีบรรพบุรุษเป็นกำนันและนายกอง หากแต่สามารถอาศัยบริบทต่างๆ ทั้งในแง่ของการเติบโตของเมืองทำการซื้อขายและเก็งกำไรที่ดินจนมีทุนทรัพย์ และกระแสของการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่น รวมถึงความสามารถและทักษะเฉพาะตัวเช่น เป็นคนในกว้าง ชอบพบปะสังสรรค์กับผู้คน จนทำให้สามารถทำการแทรกตัวเข้าไปอยู่ในวงการเมืองได้สำเร็จ

ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่า คุณลักษณะส่วนตัวของนักการเมืองท้องถิ่นมีส่วนสำคัญที่จะทำให้ได้รับเลือกตั้ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในระยะยาว เพราะถึงแม้ว่าชื่อเสียงของตระกูลและเครือข่ายความสัมพันธ์ในอดีตที่ยังตกค้างอยู่จนถึงปัจจุบันจะเป็นจุดเริ่มต้นที่ได้เปรียบกว่าคู่แข่ง แต่หากผู้ที่ได้รับเลือกตั้งเข้าไปไม่มีความสามารถในการสร้างเครือข่ายและไม่สามารถแสดงบุคลิกที่พึงประสงค์ให้ชาวบ้านได้เห็น นักการเมืองคนนั้นก็มีโอกาสที่จะไม่ได้รับเลือกตั้งในครั้งต่อไป เนื่องจากโอกาสทางการเมืองที่เปิดมากขึ้นส่งผลให้แทบทุกครั้งที่มีการเลือกตั้งจะมีคู่แข่งทั้งหน้าเก่าและหน้าใหม่ปรากฏขึ้นอยู่เสมอ ซึ่งพบว่านักการเมืองผู้ที่เคยได้รับเลือกตั้งในสมัยที่แล้วกลับต้องเป็นฝ่ายพ่ายแพ้ให้กับคู่แข่งหน้าเก่าหรือคู่แข่งหน้าใหม่อยู่บ่อยครั้ง

ตารางที่ 41: รายชื่อประธานคณะกรรมการบริหารและนายกองค์การบริหารส่วนตำบลศาลายา

รายชื่อ	พ.ศ.	อาชีพ	หมายเหตุ
ชัยรัตน์ เลาหสุวรรณพาณิช	2538 – 2542	กำนัน-ค้าขาย	โดยตำแหน่ง
ประสงค์ เอี่ยมวัฒนพงศ์	2542 – 2543	ช่างก่อสร้าง-ขายวัสดุก่อสร้าง	เลือกกันเองจากสภา
สุขเกษม เดชประสาท	2543 – 2545	ทำนา-ให้เช่ารถเกี่ยว	เลือกกันเองจากสภา
ลอง ตั้งต้นวงศ์	2545 – 2546	ขับเรือรับจ้าง-นักพนัน-ขายที่ได้	เลือกกันเองจากสภา
ศักดิ์ชัย เข็มปัญญา	2546 – 2550	รับเหมาก่อสร้าง-ทำสวน	เลือกกันเองจากสภา
อำนวย เหมือนวงศ์ธรรม	2550 – 2554	ทำสวน-ขายที่ได้ –ขายวัสดุก่อสร้าง	เลือกตั้งโดยตรง
อำนวย เหมือนวงศ์ธรรม	2554 – 2558	ทำสวน-ขายที่ได้ –ขายวัสดุก่อสร้าง	เลือกตั้งโดยตรง

ตารางที่ 42: รายชื่อสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลศาลายาสมัยปัจจุบัน(2554-2558)

ชื่อ	สมัยที่	การศึกษา	อายุ	อาชีพ	การเข้าสู่การเมือง
ประจวบ อ่วมสายศรี	1	ม.6		ดูแลธุรกิจให้สจ.-ทำนากระเฉด	สนิทสนมกับนายกฯและนายกผลักดันให้ลงสมัครเพื่อสกัดฝ่ายตรงข้าม
เอกรินทร์ บุญส่งเจริญ	1	ป.โท	31	ธุรกิจครอบครัวอยู่นอกพื้นที่	เป็นหลานรองนายกฯและนายกฯผลักดันให้ลงสมัครเพื่อสกัดฝ่ายตรงข้าม
บุญธรรม แก่นลออ	4	ป.4	70	ทำนา	เป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านมาก่อนและมีความสนใจการเมืองท้องถิ่น
อ๊อด ชื่นแสงจันทร์	2	ม.6	40	ธุรกิจครอบครัว	ได้รับแรงบันดาลใจจากครอบครัวมีพ่อเป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน
ประวิทย์ กลิ่นศรีทอง	3	ม.3	44	ทำนา	ได้รับแรงสนับสนุนจากชาวบ้านมีนักการเมืองสนับสนุน
บุญยิ่ง จันทร์เชื้อแถว	3	ป.6	53	ทำนาอยู่นอกพื้นที่	
ณวรุศ บุณพลสกุล	1	ม.3	44	ธุรกิจครอบครัว-ทำป้าย	สนิทสนมกับนายกฯและนายกผลักดันให้ลงสมัครเพื่อให้ตนเองมีเสียงในสภาฯ
วิเชียร ศรีนวลมาก	2	ม.ต้น	49	ทำนาบัว	เป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านมาก่อนและมีความสนใจการเมืองท้องถิ่น
ทิพวรรณ ขำอาจ	2	ป.ตรี	38	ธุรกิจครอบครัว-ร้านค้า	ได้รับแรงบันดาลใจจากครอบครัวโดยมีญาติเป็นนักการเมืองท้องถิ่น
อภิชัย แก้วสมนึก	1	ม.6	33	ธุรกิจครอบครัว	สนิทสนมกับนายกฯและนายกผลักดันให้ลงสมัคร

5.4.9. ข้อสังเกตด้านความสัมพันธ์ขององค์การปกครองส่วนท้องถิ่นกับผู้คนในพื้นที่

การที่ศาลายาเป็นพื้นที่ซึ่งมีลักษณะกึ่งเมืองกึ่งชนบทคือมีทั้งส่วนที่เป็นโรงงาน หน่วยงานราชการ ห้างร้านเล็กใหญ่ หมู่บ้านจัดสรร ทุ่งนาและสวนผลไม้ อีกทั้งในตำบลศาลายายังมีทั้งส่วนที่เป็นพื้นที่ของเทศบาลตำบลซึ่งมีลักษณะเป็นเมืองอย่างค่อนข้างเด่นชัดกับพื้นที่ขององค์การบริหารส่วนตำบลที่มีลักษณะ

กึ่งเมืองผสมกับชนบททำให้พื้นที่ศาลายามีพื้นฐานของความหลากหลายของผู้คนและวิถีชีวิตเป็นอย่างมาก ซึ่งความแตกต่างดังกล่าวนี้ย่อมจะส่งผลต่อการเมืองท้องถิ่นในศาลายาด้วย

การขยายตัวของกรุงเทพมหานครมาทางด้านตะวันตกในช่วงกว่าสามทศวรรษที่ผ่านมาทำให้ศาลายาซึ่งเคยเป็นชานเมืองที่ห่างไกลความเจริญของกรุงเทพเปลี่ยนไปเป็นชานเมืองที่ใกล้เมือง รวมถึงการเติบโตอย่างรวดเร็วของมหาวิทยาลัยมหิดลในช่วงเกือบสองทศวรรษที่ผ่านมาก็ได้เปลี่ยนศาลายาให้กลายสภาพเป็นศูนย์กลางความเจริญของพื้นที่ใกล้เคียง ปรากฏการณ์เช่นนี้ส่งผลให้ราคาที่ดินในบริเวณศาลายาซึ่งที่ผ่านมาถูกใช้ในทางการเกษตรได้แก่การทำนาและทำสวนเป็นหลักพุ่งสูงขึ้นอย่างมากมหาศาล การพุ่งสูงขึ้นของราคาที่ดินนี้ส่งผลให้ผู้คนจำนวนหนึ่งในศาลายาสามารถสร้างฐานะขึ้นได้จากการขายที่ดินมรดก การเก็งกำไรที่ดิน และการเป็นนายหน้าค้าที่ ซึ่งส่วนหนึ่งของบุคคลเหล่านี้นำเงินที่ได้มาดำเนินกิจกรรมทางการเมือง ประกอบกับกฎหมายกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่นที่เริ่มมีผลบังคับใช้มาตั้งแต่ปลายทศวรรษ 2530 ซึ่งปรากฏผลในทางรูปธรรมคือการถือกำเนิดขององค์การบริหารส่วนตำบลและสุขาภิบาล ทำให้โอกาสทางการเมืองสำหรับผู้คนเปิดกว้างมากขึ้นกว่าในอดีต นักการเมืองท้องถิ่นโดยเฉพาะกำนัน-ผู้ใหญ่บ้านผู้สืบสายมาจากตระกูลเก่าแก่ในพื้นที่จึงถูกผู้ประกอบการทางการเมืองหน้าใหม่ที่มีฐานะและมีเครือข่ายแทรกตัวเข้ามาในพื้นที่ทางการเมืองได้

จากการเก็บข้อมูลพบว่าในปัจจุบันทั้งนักการเมืองและชาวบ้านค่อนข้างจะมีความเห็นไปในแนวทางเดียวกันว่า การจะเข้าสู่แวดวงการเมืองและสามารถรักษาสถานภาพของการเป็นนักการเมืองที่รับเลือกตั้งจะต้อง “**มีเงินบวกความดีและมีเครือข่าย**” ซึ่งเงินในที่นี้หมายถึงเงินที่จะต้องใช้ในช่วงเลือกตั้ง ความดีซึ่งหมายถึงการรับฟังปัญหา ความสามารถที่จะแก้ไขปัญหา และ**ความใจกว้าง**ที่จะต้องมีอย่างสม่ำเสมอทั้งในช่วงเลือกตั้งและหลังได้รับเลือกตั้ง และสุดท้ายคือเครือข่ายพรรคพวกเพื่อนฝูงที่จะช่วยประคับประคองคะแนนเสียงโดยเฉพาะในพื้นที่ซึ่งนักการเมืองผู้นั้นอาจไม่เป็นที่รู้จักสำหรับชาวบ้านมากนัก อย่างไรก็ตามระดับความสำคัญของเงิน ความดี และเครือข่ายก็อาจแตกต่างกันไปตามระดับของการเมืองท้องถิ่น เช่นในระดับสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลความดีอาจมีความสำคัญที่สุดเพราะการเลือกตั้งสมาชิกสภาฯเป็นการเลือกตั้งแบบเขตเล็กกล่าวคือเลือกเป็นหมู่ ชาวบ้านจึงค่อนข้างมีความใกล้ชิดและรู้จักผู้สมัครเป็นอย่างดี ส่วนในระดับของการเลือกตั้งในพื้นที่ขนาดใหญ่ขึ้นเช่นนายกองค์การบริหารส่วนตำบลความสำคัญของเงินอาจมากขึ้น และสุดท้ายหากต้องการเป็นนักการเมืองระดับชาติ เครือข่ายนับเป็นสิ่งที่จะขาดเสียมิได้เลย เพราะคงเป็นไปไม่ได้ที่ผู้สมัครรับเลือกตั้งจะทำให้ชาวบ้านทั้งอำเภอ(และบางครั้งอาจเป็นหลายอำเภอ)รู้จักและใกล้ชิดกับตนเอง

ในส่วนของบทบาทขององค์การบริหารส่วนตำบลศาลายาที่ผ่านมายังคงมุ่งเน้นงานโครงสร้างพื้นฐานตามแนวทาง “น้ำไหล ไฟสว่าง ทางดี” มากว่าที่จะเน้นงานทางด้านการเสริมสร้างคุณภาพชีวิตและมีนโยบายที่เป็นประโยชน์ต่อการประกอบอาชีพของกลุ่มผู้ประกอบการรายย่อยต่าง ๆ ในขณะที่ชาวบ้านเองก็มิได้คาดหวังให้นักการเมืองในระดับท้องถิ่นมีนโยบายที่จะเป็นการสนับสนุนการประกอบอาชีพของตนเองมากนัก จากการสำรวจด้วยแบบสอบถามพบว่าที่ปัจเจกชนในหมู่บ้านจัดสรรที่แม้จะมีบ้านอยู่ใน

พื้นที่ศาลายา แต่วิถีชีวิตของพวกเขาอยู่ใน “เมือง” อีกทั้งพวกเขายังไม่ต้องพึ่งพานโยบายของท้องถิ่นมากนัก เพราะพวกเขา(และคนในครอบครัว)ทำงานในบริษัทเอกชน บางส่วนเป็นข้าราชการ ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าพวกเขาคือ “**แรงงานชั้นกลาง(ค่อนบน)ในระบบ**” ที่มีความมั่นคงและอยู่ภายใต้การคุ้มครองของกฎหมายต่าง ๆ ที่ชัดเจน ทำให้ผู้คนส่วนนี้กับองค์การบริหารส่วนตำบลแทบจะไม่มีจุดเชื่อมโยงกัน ในขณะที่ชาวบ้านดั้งเดิมในพื้นที่คาดหวังให้นักการเมืองท้องถิ่นลงพื้นที่เพื่อรับฟังปัญหาเฉพาะหน้าของชาวบ้านซึ่งส่วนมากมักจะเป็นปัญหาที่ไม่ได้เกี่ยวข้องโดยตรงกับการทำมาหากินมากกว่าที่จะต้องการนโยบายที่เป็นประโยชน์โดยตรงต่อการประกอบอาชีพของตน

ในฐานะกลุ่มอาชีพ ชาวบ้านมีทางเลือกอื่นนอกเหนือจากการหวังพึ่งนักการเมืองท้องถิ่น เพราะหน่วยงานภาครัฐและโดยเฉพาะอย่างยิ่งมหาวิทยาลัยมหิดลที่มีโครงการและกิจกรรมที่หลากหลายในการส่งเสริมการประกอบอาชีพให้กับชาวบ้านในพื้นที่โดยเฉพาะกับกลุ่มอาชีพทางด้านการผลิต(กลุ่มแม่บ้าน/โอท็อป) ยังไม่รวมถึงมหาวิทยาลัยอื่น ๆ ไม่ว่าจะเป็นเทคโนโลยีราชมงคลและมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ที่มีงบประมาณและกิจกรรมต่าง ๆ ลงมาในพื้นที่เป็นระยะ ๆ

แม้ว่าเกษตรกรและผู้ประกอบการค้ารายย่อยในพื้นที่ซึ่งน่าจะมีความต้องการนโยบายที่เป็นประโยชน์ในการประกอบอาชีพอยู่บ้าง แต่พวกเขาก็ยังมิได้มีการรวมกลุ่มทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการเพื่อแสดงพลังต่อรองในเชิงนโยบายและงบประมาณกับนักการเมืองท้องถิ่นที่เด่นชัดทั้งนี้อาจเป็นเพราะลักษณะของพื้นที่แบบศาลายาเอื้อให้สามารถ “**เคลื่อนไหวโยกย้าย**” ได้ง่าย

ความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่และความใกล้เมือง(ใกล้ตลาด)ทำให้เกษตรกรสามารถปรับเปลี่ยนอาชีพได้หลากหลาย จากการสัมภาษณ์พบว่าในกรณีที่มีแรงงานในครัวเรือนเพียงพอ เกษตรกรหลายรายเคยเปลี่ยนชนิดของพืชที่ปลูกจากข้าว เป็นบัว และกระเฉดสลับไปมาตามสถานการณ์ของราคาเนื่องจากผลผลิตเหล่านี้โดยเฉพาะบัวและกระเฉดจะมีพ่อค้ามารับซื้อถึงที่ เช่นเดียวกับผู้ประกอบการรายย่อยสามารถเปิดเพิงขายอาหารเล็ก ๆ ทั้งริมถนนสายหลักและสายรอง รวมถึงสามารถไปเป็นลูกจ้างในห้างร้านและหอพักต่างๆ ที่มีอยู่อย่างหนาแน่นในบริเวณใกล้มหาวิทยาลัยมหิดล

แม้ชาวบ้านรายเล็กรายน้อยเหล่านี้จะไม่ได้ประกอบอาชีพที่สามารถสร้างรายได้และความมั่นคงที่ดีนัก แต่ความสามารถในการเคลื่อนไหวโยกย้ายการประกอบอาชีพทั้งในภายในภาคเกษตรและภายในภาคบริการรวมถึงการข้ามไปมาระหว่างภาคเกษตรและภาคบริการก็น่าจะส่งผลในทางลดทอนต่อทัศนคติและความจำเป็นในการรวมกลุ่มเพื่อต่อรองในเชิงทรัพยากรกับนักการเมืองท้องถิ่น

นอกจากนี้ พื้นที่ศาลายาเป็นเหมือนพื้นที่ทางการเกษตรอื่น ๆ ที่อาชีพเกษตรกรแทบจะกลายเป็นอาชีพของคนวัยกลางคนและคนเฒ่าคนแก่ ผู้คนในช่วงอายุน้อยกว่านั้นต่างก็พากันเคลื่อนย้ายเข้าสู่เมือง หากแต่ศาลายามีความแตกต่างจากพื้นที่อื่นในแง่ที่ว่าลูกหลานของเกษตรกรดั้งเดิมในพื้นที่จำนวนหนึ่งสามารถเข้าถึงการศึกษาในระดับมัธยมและมหาวิทยาลัย ไม่ว่าจะเป็นด้วยความใกล้เมืองหรือความที่พอจะมีฐานะก็ตามแต่ ทำให้ลูกหลานของเกษตรกรเหล่านี้สามารถเข้าถึงตลาดแรงงานในระบบด้วยการเป็นลูกจ้างทั้งในภาครัฐและเอกชน ซึ่งผู้คนเหล่านี้จำนวนมากยังคงอาศัยอยู่กับพ่อแม่ซึ่งยังทำการเกษตรหรืออาจอาศัย

อยู่ในเมือง(กรุงเทพฯ)แต่กลับมาบ้านในวันสุดสัปดาห์ สถานการณ์เช่นนี้น่าจะมีส่วนไม่น้อยในการทำให้คนรุ่นพ่อแม่ปู่ย่าตายายในครัวเรือนเกษตรกรซึมซับลักษณะวิถีชีวิตแบบปัจเจกและมีแนวโน้มแยกตัวออกจากชุมชนมากกว่าในอดีต ซึ่งในที่สุดแล้วก็จะส่งผลต่อความสัมพันธ์ที่ห่างเหินกับการเมืองท้องถิ่น

ปรากฏการณ์ทั้งหมดที่กล่าวมา แม้จะยังมิใช่ภาพที่คมชัดและยังอยู่ในช่วงเปลี่ยนผ่าน แต่ก็น่าจะเป็นจุดสังเกตต่อการเมืองท้องถิ่นในพื้นที่ ซึ่งถึงแม้จะเพิ่งเริ่มต้นก่อร่างสร้างฐานมาไม่นานนัก แต่ก็กำลังเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงอันมหาศาล จึงจำเป็นที่จะต้องเตรียมปรับตัวเพื่อตอบโจทย์ใหม่ ๆ ที่เริ่มจะปรากฏให้เห็นมาระยะหนึ่งแล้ว

บทที่ 6
บทสรุปและข้อเสนอแนะ

การเปลี่ยนแปลงในชนบทกรณีศึกษาจะพบว่า ชาวบ้านในชนบทปัจจุบันมีความแตกต่างไปจากชาวนาช่วงทศวรรษ 1960-70 เป็นอย่างมาก ชุมชนได้ก้าวเข้าสู่ระบบทุนนิยมอย่างเข้มข้น ชาวบ้านได้ปรับตัวอย่างกว้างขวางในด้านเทคโนโลยีการผลิตสมัยใหม่ทำให้เข้าไปพึ่งต่อเศรษฐกิจระบบเงินตราอย่างลึกซึ้ง และเป็นระบบการผลิตแบบเกษตรเชิงพาณิชย์เข้าไปเกี่ยวข้องกับตลาดอย่างเข้มข้นและซับซ้อนหลายมิติทั้งด้านสินค้าและบริการทุกชนิด สินเชื่อ เทคโนโลยี ฯลฯ คนชนบทจึงกลายเป็นคนพันธุ์ใหม่ ที่มีการปรับตัวหลายมิติไม่ใช่แค่เพียงการมีชีวิตแบบกึ่งชาวนา-กึ่งกรรมกรเท่านั้น แต่มีวัฒนธรรมการบริโภค การรับรู้ข่าวสารการเมืองที่ไม่แตกต่างไปจากคนในเมืองมากนัก เหมือนดังที่ Keyes (2010) กล่าวว่าชุมชนในชนบทไทยปัจจุบันมีลักษณะเป็นชาวนาผู้มีโลกทัศน์ว้างไกล ชุมชนชนบทปัจจุบันจึงมีการก่อตัวขึ้นมาในจินตนาการแบบเมืองและความคาดหวังของการบริโภคแบบเมือง

ตารางที่ 43: เปรียบเทียบลักษณะของ 3 พื้นที่ศึกษา

ประเด็น	พื้นที่ศาลายา	พื้นที่ลานตากฟ้า	พื้นที่นิลเพชร
1.ความเปลี่ยนแปลงด้านกายภาพ (เมือง-ชนบท)	-ชนบท 30% –เมือง 70% -หลากหลาย สัดส่วนคนนอกพื้นที่มาก	ชนบท 50% – เมือง 50% -หลากหลาย สัดส่วนคนนอกพื้นที่มากในเขตบ้านจัดสรร	ชนบท 70% – เมือง 30% -หลากหลายน้อย คนนอกพื้นที่เข้ามาซื้อที่ดิน โรงงงานขนาดเล็ก
2. อาชีพและวิถีการผลิต	หลากหลายมาก เกษตรกรรมไม่สำคัญ	ฐานเกษตร + รายได้นอกภาคเกษตรจากชีวิตผู้ประกอบการ และขายแรงงาน	-ฐานหลักคือ เกษตร(ทำนาสัดส่วนสูง) ภาคเกษตรจากชีวิตผู้ประกอบการ และขายแรงงาน
3.ความเป็นผู้ประกอบการ	-อาชีพแบบคนเมือง -ผู้ประกอบการนอกภาคเกษตร(บางส่วนยังเชื่อมโยงกับภาคเกษตร วิสาหกิจชุมชน กลุ่ม	-ผู้ประกอบการบนฐานเกษตรเป็นหลัก และผู้ประกอบการด้านค้าขายขนาดเล็ก (นากุ้ง นาบัว สวน	-ผู้ประกอบการบนฐานชาวนา และเกษตรเป็นหลัก (แม้หลากหลาย)

ประเด็น	พื้นที่ศาลายา	พื้นที่ลานตากฟ้า	พื้นที่นิลเพชร
	แม่บ้าน ท่องเที่ยวเชิงเกษตร)	กล้วยไม้ ฯลฯค้าขายแผงลอยรถเข็น ฯลฯ)	
4.ความสัมพันธ์ในชุมชน	ความสัมพันธ์แบบบ้านจัดสรร	-กลุ่มพวก -เครือญาติยังมีความสำคัญ -ความสัมพันธ์แบบบ้านจัดสรร ม.4-5	-กลุ่มพวก -เครือญาติยังมีความสำคัญ
5.การแตกตัวในชุมชน	สำนึกเชิงปัจเจกมากกว่าจากการเข้าไปเชื่อมโยงกับเมืองมากกว่า (โดยเฉพาะผ่านการศึกษา) -เครือญาติ และ “พวก” แบบแคบๆ	-ความสัมพันธ์ใหม่ผ่านเครือข่ายการผลิตของสังคมชาวนาสมัยใหม่ -เกิดเครือข่ายหลายหลาก	ความสัมพันธ์ใหม่ผ่านเครือข่ายการผลิตของสังคมชาวนาสมัยใหม่
6.ความสัมพันธ์กับพื้นที่ทางการเมือง	-สังคมบ้านจัดสรรต่อรองด้านสาธารณูปโภคเป็นหลัก -นโยบายที่เกี่ยวข้องกับการทำมาหากิน ปากท้องสำคัญน้อยลงมาก	-เครือข่ายผู้ผลิตข้าวกับพื้นที่ทางการเมือง -เครือข่ายผู้ประกอบการ -เครือข่ายแรงงานนอกพื้นที่	-เครือข่ายผู้ผลิตข้าวกับพื้นที่ทางการเมือง

6.1 การเปลี่ยนแปลงของสังคมชนบทในมิติทางด้านเศรษฐกิจ

กรณีศึกษาพื้นที่ลานตากฟ้า นิลเพชร และศาลายาซึ่งเป็นชุมชนชาวนาที่เติบโตมาจากการพัฒนาพื้นที่เพื่อปลูกข้าวตั้งหลังสัญญาเบาริง แม้รูปแบบการทำมาหากินของชาวบ้านจะยังตั้งอยู่บนฐานของเกษตรกรรมเป็นหลัก แต่สิ่งที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างชัดเจนคือ รูปแบบของการทำนามีพัฒนาการมาสู่การเป็นผู้จัดการนา ที่ไม่ต้องทำนาเองอีกต่อไป หากแต่มีการจ้างแรงงานมาทำนาในแทบทุกขั้นตอนการผลิตขณะเดียวกัน อาชีพแรงงานรับจ้าง ก็ได้ขยายตัวในพื้นที่เป็นอย่างมาก ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงในด้านการใช้แรงงานแบบลงแขกที่อาศัยแรงงานจากเครือข่ายญาติ และเพื่อนฝูง ซึ่งในปัจจุบันเริ่มหมดไป และกลายเป็นการจ้างแรงงานมาทำนาแทน

ซึ่งได้สะท้อนให้เห็นว่า การดิ้นรน ความอยู่รอดหรือการยังชีพของคนชนบทในพื้นที่ชาวนาจากการผลิตพืชเศรษฐกิจชนิดเดียวคือ ข้าวเพื่อสนองตอบต่อระบบตลาดในอยู่ในสภาพที่มีรายได้ไม่เพียงพอ เนื่องจากที่ดินมีขนาดเล็กและจำนวนสมาชิกครัวเรือนที่เพิ่มขึ้น การขูดรีดตนเองโดยอาศัยแรงงานในครัวเรือนไม่ได้เป็นหนทางแห่งการอยู่รอด เนื่องจากต้นทุนการผลิตสูง และปัญหาราคาข้าวที่ไม่ได้อยู่ในสภาพทำให้รายได้พอกับรายจ่าย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เมื่อการอุดหนุนจากรัฐลดน้อยลง รวมทั้งการเขยิบฐานะทางสังคมผ่านการศึกษา (ที่เกิดขึ้นมายาวนานไม่ใช่ในช่วงที่โครงการจำนำข้าวถูกยกเลิกไป แต่การยกเลิกโครงการจำนำข้าวก็เห็นการปรับตัวได้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น เช่น การเปลี่ยนมาทำนากุ้ง การนาเป็นยกร่องสวนเพื่อปลูกผัก ดอกไม้ นาบัว หรือการทำนาแบบล้มตอซังเพื่อลดต้นทุน ฯลฯ)

อย่างไรก็ดี ความหลากหลายในอาชีพของคนในพื้นที่ชนบทกรณีศึกษายังเกิดจากการเปลี่ยนสภาพความเปลี่ยนแปลงเพราะการขยายตัวของเมือง การตัดถนนสายหลักที่ทำให้การคมนาคมสะดวก พื้นที่ดังกล่าวจึงกลายเป็นพื้นที่รองรับการขยายตัวของเมือง เกิดบ้านจัดสรร สวนเกษตร (บ้านจัดสรรทั้งราคาถูกและแพงและสวนเกษตรราคาถูก) สถานประกอบการพาณิชย์ริมถนนสายหลัก และ โรงงานอุตสาหกรรม ชนบทจึงกลายเป็นที่อยู่ใหม่ของคนในเมืองทั้งที่มีรายได้น้อยและคนเมืองที่อยู่ในระดับค่อนข้างรวย รวมถึงคนเมืองที่ต้องการมีบ้านเพื่อพักผ่อนหย่อนใจหรือทำเกษตรแบบพักผ่อนในพื้นที่ใกล้ๆ เมือง ข้อสังเกตคือ แม้ว่านิลเพชรจะถือเป็นพื้นที่ชนบทที่สุดพื้นที่หนึ่งในอำเภอบางเลน แต่การคมนาคมจากกรุงเทพฯ ในส่วนของเขตเพชรเกษมไปยังนิลเพชรกลับใช้เวลาแค่ 30 -40 นาทีเท่านั้น ซึ่งนั่นหมายความว่า การคมนาคม และความเจริญหรือโลกสังคมสมัยใหม่ได้เริ่มขยายเข้าไปเลียบเคียงกับเขตแดนของชุมชนที่มีความเป็นชนบทสูงแล้ว ในขณะที่ศาลายาซึ่งเป็นพื้นที่ชนบทกึ่งเมืองนั้นสามารถเดินทางด้วยรถยนต์เข้าถึงเขตอุตสาหกรรมและเขตพาณิชย์กรรมสำคัญของกรุงเทพฯด้วยเวลาเดินทางเพียง 10-15 นาที สภาพดังกล่าวนี้จึงยิ่งทำให้พื้นที่ชนบทมีความหลากหลายในกลุ่มคนมากยิ่งขึ้น นำมาสู่การแตกตัวของผู้คนในชุมชนผ่านความหลากหลายลักษณะของความสัมพันธ์ (คนบ้านจัดสรร กลุ่มพวกสวนเกษตรฯ กลุ่มอาชีพรับจ้างตัดข้าวดีด กลุ่มพ่นปุ๋ย-ยา กลุ่มผู้ค้าขายรายย่อย และกลุ่มลูกจ้างภาคบริการ ฯลฯ)

ชีวิตของชุมชนด้านค่าใช้จ่ายในครัวเรือนสูงมากขึ้นเนื่องจากวัฒนธรรมการบริโภคที่เปลี่ยนมาสู่วิถีชีวิตสมัยใหม่ โดยเฉพาะค่าใช้จ่ายในการศึกษาของสมาชิกในครอบครัว ชีวิตสมัยใหม่พึ่งอยู่กับรายได้ล้วนๆ ทุกหลังคาเรือนปลูกข้าวเป็นส่วนใหญ่แต่กลับไม่มีการเก็บข้าวไว้กินเลยแม้แต่ครัวเรือนเดียว (เพราะพันธุ์ข้าวที่ปลูกก็กินไม่ได้ด้วย) การพึ่งพิงสภาพการดำรงชีพจากระบบนิเวศก็ทำไม่ได้อีกต่อไปแล้ว ในขณะที่การขายแรงงานในฐานะแรงงานนอกระบบก็อยู่ในสภาพที่พอแค่เอาตัวรอดของสมาชิกครัวเรือนที่ออกไปขายแรงงานเท่านั้น แต่ไม่มีรายได้เหลือมากนักที่จะนำมาจุนเจือค่าใช้จ่ายในครัวเรือน

ดังนั้น การต่อสู้เพื่อสร้างความมั่นคงในการยังชีพท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นโดยปัจเจกบุคคลหรือครัวเรือนทำให้คนชนบทเช่นคนนิลเพชรและลานตากฟ้าที่แม้ดูเหมือนจะอยู่ใกล้ชิดกับเมืองมากขึ้นกลับยิ่งตกอยู่ในสภาพ “ปากกัดตีนถีบ” กล่าวคือ เมื่อพิจารณาจากการเปรียบเทียบรายได้-รายจ่าย ปัญหาหนี้สิน และสภาพการออม ก็จะพบว่าชีวิตไปไม่รอดและเป็นสถานการณ์ที่ไม่พอยังชีพ และไม่ได้เป็นไป

ตามภาพที่ Rigg (2003) เสนอการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตในชนบทที่นำมาสู่การมีแหล่งรายได้ใหม่ๆ และทางเลือกชีวิตที่หลากหลายสำหรับการอยู่รอดหรือการยังชีพของคนชนบท การดิ้นรนต่อสู้โดยปัจเจกบุคคลไม่ใช่หนทางที่สดใสแต่อย่างใด ซึ่งจะมีความแตกต่างจากคนศาลายาโดยเฉพาะคนศาลายาในพื้นที่ส่วนที่เป็นกึ่งเมืองที่แทบจะเรียกได้ว่ามีสภาพเป็นเมืองไปแล้ว ทำให้คนศาลายาหลายส่วนสามารถแทรกตัวเข้าไปอยู่ในตลาดแรงงานในระบบและเริ่มมีลักษณะแบบปัจเจกมากขึ้นกว่าในอดีต

อย่างไรก็ตาม แม้จะไม่ใช่หนทางที่สดใสนัก แต่ก็พบว่าคนชนบทเช่น คนนิลเพชรและลานตากฟ้าก็ยังคงจำเป็นต้องปรับตัวด้วยการออกไปเป็นแรงงานรับจ้างนอกภาคเกษตรกรรมแบบปัจเจก ซึ่งสถานการณ์นี้ก็สอดคล้องกับภาพรวมของประเทศที่พบว่า รายได้ในภาคเกษตรกรรมมีสัดส่วนลดน้อยลงในขณะที่รายได้นอกภาคเกษตรกรรมกลายเป็นแหล่งรายได้หลัก ดังในปัจจุบันสำนักงานสถิติแห่งชาติ ได้สำรวจสถานการณ์แรงงานนอกระบบปี 2553 พบว่า มีทั้งสิ้น 24.1 ล้านคน หรือ ร้อยละ 62.3 ของแรงงานทั้งหมดที่มีอยู่ 38.7 ล้านคน และพบว่าแรงงานนอกระบบทำงานอยู่ในภาคเกษตรกรรมถึง 14.5 ล้านคน หรือร้อยละ 60 ขณะที่อยู่ในภาคการค้าและการบริการ ร้อยละ 31.4 และภาคการผลิต ร้อยละ 8.6 แรงงานนอกระบบในประเทศไทย ต้องเผชิญกับการถูกละเมิดสิทธิขั้นพื้นฐานของแรงงานในหลายประการ อันได้แก่ งานที่ทำขาดความมั่นคง ไม่ได้รับค่าตอบแทนแรงงานที่เป็นธรรม งานที่ทำมีความเสี่ยงและมีอันตรายต่อสุขภาพ เข้าไม่ถึงกองทุนประกันสังคมและบริการอื่น ๆ ของรัฐ และไม่สามารถใช้สิทธิในการรวมตัวต่อรอง เนื่องจากพ.ร.บ.คุ้มครองแรงงาน พ.ศ. 2541 ไม่ได้ให้การคุ้มครองครอบคลุมไปถึงแรงงานนอกระบบ ในขณะที่กฎกระทรวงคุ้มครองแรงงานในงานรับไปทำที่บ้าน พ.ศ. 2547 และกฎกระทรวงคุ้มครองแรงงานเกษตรกรรม พ.ศ. 2548 ไม่ได้ให้การคุ้มครองที่เพียงพอ และไม่สามารถบังคับใช้ได้จริง

นอกจากนี้ เรายังเห็นการปรับตัวภายในภาคเกษตรหลายลักษณะ เช่น การผันตัวเองมาเป็นผู้ประกอบการรายย่อย เช่น การปรับตัวเองมาปลูกพืชผักที่ใช้ที่ดินแบบเข้มข้น นาบัว การเลี้ยงกุ้ง อาชีพค้าขาย ฯลฯ หรือการเกิดกลุ่มข้าวอินทรีย์(วิสาหกิจชุมชนคลองโยง-ลานตากฟ้า) กลุ่มปลูกผักอินทรีย์ แต่อย่างไรก็ดี การปรับตัวมาเป็นผู้ประกอบการรายย่อยก็ไม่ได้เป็นอาชีพที่มีความมั่นคงด้านรายได้มากนักหรือไม่สามารถรองรับผู้คนได้กว้างขวางมากนักเนื่องจากความจำกัดด้านตลาด ดังนั้น เมื่อพิจารณา “วิกฤตการณ์แห่งการยังชีพ” ของคนชนบทในยุคนี้ ก็จะพบว่า วิกฤติแบบเดิมที่ชาวนาในสังคมการเกษตรกรรมแบบดั้งเดิมเคยประสพก็ยังคงดำรงอยู่ นั่นคือ วิกฤติที่มาจากความแห้งแล้ง ความขาดแคลนอาหาร แมลงและโรคภัยที่เกิดกับปศุสัตว์ ความเสียหายของผลผลิต ฯลฯ หากแต่ว่ายังเพิ่มวิกฤติใหม่ๆ ที่มีลักษณะสลับซับซ้อนและมีองค์ประกอบหลายอย่างมากขึ้น ดังเช่น การเปิดการค้าเสรีและการเปิดเสรีทางเศรษฐกิจที่นำมาสู่การทะลักเข้ามาของสินค้าการเกษตรราคาถูกจากประเทศเพื่อนบ้าน การผันผวนของราคาน้ำมันหรือราคาปัจจัยการผลิตที่เพิ่มสูงขึ้น การรื้อปรับโครงสร้างการแปรรูปรัฐวิสาหกิจ การปิดกิจการโรงงาน ฯลฯ ที่มีผลต่อการเลิกจ้างและกระทบต่อรายได้นอกภาคเกษตรกรรมของคนชนบทที่ขายแรงงานนอกระบบและเป็นแหล่งรายได้สำคัญของคนในชนบทไปแล้ว ฯลฯ

ดังนั้น สภาพจึงเป็นไปตามข้อสังเกตคือ ลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างเมืองกับชนบทได้เปลี่ยนแปลงไปไปอย่างสิ้นเชิง คนในพื้นที่ชนบทได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของพื้นที่เมือง ความเป็นเมืองและชนบทละลายและพร่ามัวไม่ชัดเจนอย่างเดิม (อรรถจักร, 2553)

6.2 การเปลี่ยนแปลงของสังคมชนบทในมิติด้านองค์กร และความสัมพันธ์ในชุมชน

คำถามต่อมาคือ แล้วอะไรกันที่จะทำให้ชีวิตของคนชนบทในสภาวะปัจจุบันพออยู่ได้และสามารถสร้างความมั่นคงในการยังชีพได้ เศรษฐธรรมแบบเดิมอธิบายว่า ในสังคมเกษตรกรรมดั้งเดิมมีจริยธรรมแห่งการยังชีพคือ การไม่เอารัดเอาเปรียบซึ่งกันและกัน การช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ระบบการแลกเปลี่ยน ระบบเครือญาติ ระบบอุปถัมภ์ ฯลฯ ซึ่งก่อให้เกิด/กำหนดสิทธิและกฎเกณฑ์บางอย่างของสมาชิกในหมู่บ้านเพื่อที่จะช่วยทำให้เกิด “หลักประกันแห่งการยังชีพ” สำหรับชีวิตส่วนรวมในชุมชน การพิจารณาข้อมูลเชิงประจักษ์จากชุมชนกรณีศึกษาก็เห็นได้ชัดว่า สังคมชนบทได้เปลี่ยนไปแล้ว สังคมชนบทไทยไม่ใช่สังคมชาวนาแบบเดิม เครือข่ายความสัมพันธ์ในชุมชน และสถาบันหรือองค์กรทางสังคมแบบเดิมได้ล่มสลายและไม่สามารถเป็นตาข่ายหรือระบบนิรภัยให้แก่ผู้คนในชุมชนในยามที่ประสบวิกฤติในชีวิตได้อีกต่อไป

ภาพที่พบก็คือ ท่ามกลางความผุกร่อนของระบบอุปถัมภ์และสถาบันเดิม (traditional institution) ในชุมชน บ้าน วัด โรงเรียน ไม่ได้เป็นแกนกลางความสัมพันธ์สำหรับคนชนบทเหมือนดังงานวิจัยยุคคำตอบอยู่ที่หมู่บ้าน ระบบการค้าข้าวที่เปลี่ยนแปลงไปนำมาสู่การจัดความสัมพันธ์ใหม่ระหว่างผู้คนที่สามารถครอบครองปัจจัยการผลิตซึ่งเป็นเทคโนโลยีสมัยใหม่กับชาวนา (แทนที่พ่อค้าข้าวคนจีนซึ่งเป็นพ่อค้าคนกลางมายาวนาน)

ชาวนาศึกษาแบบเดิมให้ความสำคัญของเครือข่ายความสัมพันธ์และสถาบันภายในชุมชนที่จะรองรับหรือเป็นหลักประกันแห่งการยังชีพแก่ชาวนาในชุมชนเกษตรกรรมแบบดั้งเดิมที่จะคอยช่วยพยุงในยามชีวิตที่ประสพวิกฤติ เพราะเห็นว่า ความสัมพันธ์และสถาบันภายนอกชุมชนโดยเฉพาะ “รัฐ” (state) หรือ “สถาบันทางการเมือง” (political institution) ถึงแม้จะมีทรัพยากรมาก แต่ก็เป็นสิ่งที่อยู่ไกลตัวชาวนามากเกินไป แต่นั่นเป็นสังคมชาวนาในยุคอาณานิคม สิ่งที่ได้พิจารณาจากกรณีศึกษาได้ชี้ให้เห็นภาพวิถีชีวิตทางเศรษฐกิจของผู้คนซึ่งเป็นวิถีชีวิตที่ผูกพันกับระบบเศรษฐกิจแบบตลาดได้ส่งผลให้เกิดการแตกตัวภายในชุมชนที่มีกลุ่ม องค์กรต่างๆ เกิดขึ้น มีแกนนำ ผู้นำที่เข้ามาสู่กิจกรรมทางการเมืองทั้งในชุมชนและการเมืองระดับชาติ และความสัมพันธ์กับการเมืองภายนอก แสวงหาความมั่นคงหรือหลักประกันแห่งการยังชีพ หรือความอยู่รอดของผู้คนในชนบทจึงเข้าไปสัมพันธ์กับพื้นที่ทางการเมือง การเลือกตั้ง นโยบายของพรรคการเมืองและนักการเมืองฯลฯ ที่ก่อรูปเป็นความสัมพันธ์ทางสังคมแบบใหม่และทำให้ชีวิตผู้คนสามารถพออยู่รอดได้

ความผุกร่อนของระบบอุปถัมภ์และสถาบันเดิมได้เกิดความสัมพันธ์ในเชิงกลุ่มและองค์กรขึ้นมาใหม่ที่มีผูกเข้ากับความเปลี่ยนแปลงที่มาจากภายนอก ดังเช่น การเกิดกลุ่มองค์กรที่เชื่อมโยงกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น รวมทั้งการเชื่อมกับองค์กรพัฒนาเอกชน สถาบันองค์กรชุมชน สสส. รวมถึง

มหาวิทยาลัย ฯลฯ ดังนั้น สิ่งที่พบก็คือ คนเสื้อเหลืองก็คือคนกลุ่มนี้ซึ่งผู้ที่อยู่ในเครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคมการเมือง กับกลุ่ม องค์กร อีกชุดหนึ่งที่เชื่อมไปเชื่อมต่อกับผู้คนในชุมชนและกลายเป็นกลุ่มอำนาจในชุมชนอีกชุดหนึ่ง และคนกลุ่มนี้ก็ผูกพันกับพรรคการเมือง นักการเมืองเช่นเดียวกัน มีทรัพยากรที่เข้ามาเชื่อมร้อยอีกชุดหนึ่งและมีชุดอธิบายปัญหาสังคมการเมือง จุดยืน อุดมการณ์อีกแบบหนึ่ง

กลุ่มองค์กรที่เกิดขึ้นในระดับชุมชนจึงมีอยู่อย่างหลากหลาย การรวมกลุ่มและองค์กรภายในชุมชนที่มาจากการสนับสนุนและการเชื่อมต่อกับสังคมภายนอกเกิดขึ้นเพื่อให้ได้มาซึ่งทรัพยากร งบประมาณ และนโยบายสาธารณะ ทั้งนี้เพราะนโยบายสาธารณะ โครงการพัฒนาของรัฐ มาตรการสนับสนุนต่างๆ กลายเป็นทรัพยากรสำคัญเกี่ยวกับการผลิต ช่วยลดต้นทุนในการผลิต ช่วยทำให้ราคาพืชผลอยู่ในระดับที่พออยู่ได้และนโยบายด้านสวัสดิการสังคมรูปแบบต่างๆ ฯลฯ ที่จะทำให้ชีวิตของผู้คนในชุมชนอยู่ได้ นโยบายประชานิยมจึงกลายเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับชีวิตความเป็นอยู่หรือการทำมาหากินของผู้คนเหล่านี้อย่างมีนัยสำคัญต่อสภาพดำรงชีพ ผู้ขายแรงงานซึ่งอยู่นอกระบบประกันสังคมจึงมีชีวิตที่พออยู่ได้จากโครงการ 30 บาทรักษาทุกโรค ฯลฯ ดังนั้น เมื่อนโยบายประชานิยมของรัฐบาลทักษิณถูกออกแบบให้ตอบสนองความต้องการของ “วิถีชีวิตสมัยใหม่” ในแง่ความมั่นคงของชีวิตในทางการเมืองและการรณรงค์หาเสียงเลือกตั้ง จึงทำให้นโยบายประชานิยมเป็นการทำให้ฐานเสียงและฐานนโยบายกลายเป็นหนึ่งเดียวกันมากขึ้น และสร้างความนิยมมากให้กับพรรคการเมือง

พื้นที่การเมืองที่เกิดขึ้นไม่ใช่เพียงแค่การหาเสียงผ่านนโยบายของพรรคการเมือง นักการเมือง ทั้งในระดับชาติและระดับท้องถิ่น แต่ได้นำมาสู่การจัดความสัมพันธ์ทางสังคมในระดับชุมชนขึ้นมาใหม่ที่เชื่อมโยงกับสถาบันทางการเมืองที่ครั้งหนึ่งถูกมองว่าเป็นสิ่งที่อยู่ไกลตัวชาวบ้านมาก แต่สำหรับในสังคมไทยตั้งแต่การปฏิรูปการเมืองหลังปี 2540 เป็นต้นมา ได้ทำให้การเมืองเข้ามาใกล้ตัวชาวบ้านอย่างเห็นได้ชัดเจนเพราะทรัพยากรของสังคมได้ถูกถ่ายโอนลงมาสู่ชีวิตในชุมชนมากยิ่งขึ้นรวมทั้งกลไกการกระจายทรัพยากรก็เปลี่ยนจากระบบราชการมาสู่กลไกของการสร้างและจรรโลงประชาธิปไตย การกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่นมากยิ่งขึ้น

<u>ความสัมพันธ์ของชุมชนกับพื้นที่การเมืองนโยบายสาธารณะ และทรัพยากรภายนอกชุมชน</u>

ในภาพรวมการปฏิรูปการเมือง องค์กรปกครองท้องถิ่นและภูมิศาสตร์ทางการเมืองแบบใหม่ การปฏิรูปการเมืองหลังปี 2540 ได้ทำให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นซึ่งเคยมีลักษณะกึ่งราชการ กึ่งเลือกตั้งได้เปลี่ยนมาสู่การมีอำนาจการบริหารจัดการตนเองอย่างชัดเจนขึ้น ดังกรณี อบต.และเทศบาลในประเทศไทย ตัวอย่างเช่น อบต.ลานตากฟ้าที่ เกิดขึ้นมาไม่น้อยกว่า 4-5 ทศวรรษ โดยมีลักษณะกึ่งราชการ-กึ่งเลือกตั้งและอยู่ภายใต้การกำกับโดยกระทรวงมหาดไทยมาโดยตลอด กระแสการปฏิรูปการเมืองส่งผลให้องค์กรบริหารท้องถิ่นมีอำนาจในการบริหารจัดการของตนเอง อบต.มีฐานะเป็นนิติบุคคล กล่าวคือ สามารถทำสัญญาได้โดยไม่ต้องมีหน่วยงานราชการอนุมัติ ทำให้อบต.เป็นอิสระจากระบบราชการอย่างแท้จริง (Arghiros, 2002:228-230)

การเปลี่ยนแปลงในระดับโครงสร้างทางการเมืองหลายประการด้วยกันได้ทำให้เกิดภูมิศาสตร์ทางการเมืองใหม่ขึ้นในระดับท้องถิ่น กล่าวคือ กระบวนการกระจายอำนาจมีความชัดเจนยิ่งขึ้นหลังทศวรรษ 1990 ที่อำนาจการบริหารได้ถูกกระจายไปสู่ท้องถิ่นมากยิ่งขึ้นผ่านองค์กรการบริหารส่วนท้องถิ่นซึ่งมีที่มาจากการเลือกตั้งชาวบ้านในท้องถิ่นเอง รัฐธรรมนูญ 2540 และ 2550 ได้บัญญัติให้ผู้บริหารองค์กรเหล่านี้มาจากการเลือกตั้งทั้งหมด จึงกล่าวได้ว่ามีการยึดโยงกับอำนาจของประชาชน และเป็นอิสระมากขึ้น ประเด็นนี้หลังทศวรรษ 1990 องค์กรท้องถิ่นเข้ามามีบทบาททัดเทียมหรืออาจจะเหนือองค์กรราชการในบางปริมณฑลของชีวิตผู้คนในท้องถิ่น มีการกระจายงบประมาณมาสู่องค์กรปกครองท้องถิ่นชัดเจนขึ้น ดังรัฐธรรมนูญ 2540 และกฎหมายแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจ พ.ศ.2542 ได้กำหนดกรอบงบประมาณที่จะต้องกระจายสู่องค์กรท้องถิ่น ร้อยละ 35 ของงบประมาณแผ่นดินให้ได้ในปี 2549

องค์กรปกครองท้องถิ่นจึงเข้ามามีบทบาทในการจัดทำนโยบายสาธารณะระดับท้องถิ่นโดยมีงบประมาณหรือทรัพยากรค่อนข้างมาก โดยเฉพาะงบประมาณที่เกี่ยวกับสวัสดิการสังคมและการพัฒนาคุณภาพชีวิต และการบริการสาธารณะต่างๆ ซึ่งได้รับการถ่ายโอนมาจากส่วนกลางที่เคยบริหารผ่านระบบราชการ นอกจากนี้ องค์กรปกครองท้องถิ่นยังถูกกำหนดโดยรัฐธรรมนูญ 2550 มาตรา 287 ได้กำหนดกรอบการมีส่วนร่วมดังกล่าวไว้ว่า ต้องสร้างกลไกให้ประชาชนในท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดทำแผน การนำแผนไปปฏิบัติ และการร่วมติดตามประเมินผล และระเบียบกระทรวงมหาดไทย ว่าด้วยการจัดทำแผนพัฒนาขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ. 2548 บังคับให้กระบวนการจัดทำแผนงบประมาณประจำปี ต้องมีการจัดประชาคมหรือเวทีการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในท้องถิ่น ฯลฯ

การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองที่สำคัญประการหนึ่งในสองทศวรรษที่ผ่านมา ได้แก่การที่อำนาจทางการเมืองกระจายลงสู่ท้องถิ่นมากยิ่งขึ้น จะเห็นชัดว่าองค์กรการบริหารส่วนท้องถิ่นมีความสำคัญต่อชีวิตของชุมชนท้องถิ่นมากยิ่งขึ้น การกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่นค่อนข้างก่อผลได้จริงต่อการที่ชุมชนจะมีอิสระในการกำหนดทิศทางการพัฒนาของตนเอง การกระจายอำนาจจึงนำมาสู่พื้นที่ทางการเมืองในระดับท้องถิ่นและการจัดความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนชนบทกับนักการเมืองหรือพื้นที่ทางการเมืองผ่านการเลือกตั้งกระบวนการจัดทำแผนงบประมาณท้องถิ่น สิ่งต่างเหล่านี้จึงทำให้เกิดพื้นที่ความสัมพันธ์ของผู้คนในชุมชนเข้ากับการเมืองมากยิ่งขึ้น

ดังการพิจารณาบทบาทของหน่วยงานราชการและนโยบายสาธารณะในส่วนที่ผ่านมา หากพิจารณาจากฐานชีวิตของคนชนบทคนชนซึ่งมีวิถีการผลิตแบบสมัยใหม่-มุ่งตลาด และสภาพชีวิตที่พึ่งรายได้นอกภาคการเกษตรกรรมในฐานะแรงงานรับจ้างนอกระบบ ก็จะพบว่า นโยบายสาธารณะของรัฐบาล โดยเฉพาะโครงการ “ประชานิยม” ถูกประกาศใช้ขึ้นมาอย่างสอดรับกับปัญหาชีวิตและความต้องการของคนกลุ่มนี้โดยตรง(จะชอบหรือไม่ชอบก็ตาม หรืออาจจะมีคำถามในมิติเรื่องปัญหาการบริหารจัดการ ฯลฯ)) อาจกล่าวได้ว่า แกนแก่นของโครงการก็คือ แนวคิดว่าด้วยการสร้างหลักประกันทางสังคม-เศรษฐกิจให้แก่ชนชั้นใหม่นี้ นับตั้งแต่โครงการ 30 บาทรักษาโรค ซึ่งเป็นโครงการที่ตอบสนอง เข้าถึง และครอบคลุมคนในชั้นนี้ได้อย่างดี และเป็นโครงการหลักที่ “โดนใจ” คนเสื้อแดงอย่างยิ่ง ส่วนโครงการกองทุนหมู่บ้าน (กองทุนเงิน

ล้าน) ก็ช่วยให้ผู้มีความจำเป็นทางการเงินเข้าถึงแหล่งเงินกู้ราคาต่ำได้ง่ายขึ้นมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อเทียบกับแหล่งเงินกู้นอกระบบ ไม่ว่าวัตถุประสงค์ของการกู้นั้นจะเป็นไปเพื่อการบริโภคหรือการลงทุนเพื่อเพิ่มรายได้ก็ตาม ในอีกด้านหนึ่ง

โครงการประกันราคาพืชผล โดยเฉพาะอย่างยิ่งการจำนำข้าวในราคาสูง ในขณะที่ชาวบ้านกล่าวว่าได้ประโยชน์จากโครงการจำนำข้าว ซึ่งในช่วงที่ราคาข้าวสูงชาวบ้านอาจจำนำได้สูงถึงเกวียนละ 12,000 บาท ในขณะที่การประกันราคาข้าวช่วงรัฐบาลอภิสิทธิ์กลับตกลงเหลือราว 7,000-8,000 บาทต่อเกวียน เช่นเดียวกับในสภาพปัจจุบัน ส่วนโครงการสุขภาพถ้วนหน้า “สามสิบบาทรักษาทุกโรค” ซึ่งมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อชาวบ้านผู้มีรายได้ต่ำทำให้เขารู้สึกมีความมั่นคงในชีวิตสูงขึ้นมาก ชาวบ้านรายหนึ่งกล่าวว่า “โครงการสามสิบบาททำให้พวกเรานอนตายในโรงพยาบาลได้ ไม่ใช่มานอนตายข้างถนน” และโครงการ OTOP นั้นก็เป็นการสร้างหลักประกัน หรือเพิ่มรายได้ให้แก่คนชั้นกลางรุ่นใหม่นี้ ส่วนโครงการย่อยอื่นๆ ไม่ว่าจะเป็นบ้านเอื้ออาทร เบี้ยคนชรา ประกันภัยเอื้ออาทร ฯลฯ นั้นต่างก็เป็นการหนุนเสริมความมั่นคง-มั่นใจให้แก่คนกลุ่มนี้ทั้งสิ้น

โครงการประชานิยมนอกจากสอดคล้องกับความต้องการแล้ว การมอบอำนาจการบริหารจัดการของบางโครงการเช่น กองทุนหมู่บ้านและโครงการ SML ให้แก่ชุมชนนั้น ยังสร้างความพึงพอใจแก่คนกลุ่มนี้อีกด้วย เพราะเป็นการมอบอำนาจแก่ชุมชนให้สามารถจัดการได้ตรงตามความต้องการของตนเองอย่างแท้จริงด้วย ซึ่งเป็นการส่งสัญญาณแก่ชาวบ้านว่า รัฐบาลเชื่อมั่นในศักยภาพการจัดการตัวเองของชาวบ้าน ไม่ใช่เป็นผู้รอรับความช่วยเหลือเป็นครั้งคราวจากรัฐดังเช่นวิธีการดำเนินโครงการต่างๆ ในอดีต

โดยสรุปแล้ว ไม่ว่าโครงการประชานิยมทั้งหลายจะมีข้อเสีย-ข้ออ่อนด้านการบริหารจัดการ ความเสี่ยงด้านการคลัง และอื่นใดหรือไม่ก็ตาม แต่หัวใจหลักของหลากหลายโครงการประชานิยมข้างต้นก็คือการสร้างหลักประกันทางเศรษฐกิจ-สังคมให้แก่คนชั้นกลางรุ่นใหม่นั้นเอง ซึ่งสอดคล้องและตอบสนองความต้องการของคนกลุ่มนี้ได้อย่างตรงประเด็น

นอกจากนี้ เมื่อพิจารณาลงไปถึงความสัมพันธ์ในชุมชนจะพบว่า นโยบายประชานิยมได้สร้างพื้นที่ความสัมพันธ์ภายในชุมชนระหว่างกลุ่มคนต่างๆ ขึ้นอย่างชัดเจน และกลุ่มคนเหล่านี้ได้เข้ามาเชื่อมกับนักการเมืองและพรรคการเมืองซึ่งเป็นผู้ที่อยู่ภายนอกชุมชนผ่านนโยบายดังกล่าวนี้อย่างชัดเจน และเครือข่ายความสัมพันธ์ใหม่ดังกล่าวนี้ได้กลายเป็นฐานทรัพยากรที่เกี่ยวข้องกับการผลิต ปากท้องและการทำมาหากินของผู้คนในชุมชน ดังตัวอย่างในชุมชนว่ากองทุนหมู่บ้านละล้านได้ตั้งขึ้นเมื่อปี 2547 โดยพัฒนามาจากกลุ่มออมทรัพย์ที่ส่งเสริมโดยกรมพัฒนาชุมชน คณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านในช่วงต้นมาจากญาติพี่น้องของผู้ใหญ่บ้าน เพราะรัฐบาลมีระเบียบห้ามข้าราชการและผู้ใหญ่บ้านกำนันเป็นกรรมการ แต่หลังรัฐประหาร 19 กันยายน 2549 รัฐบาลคมช.กลับเปลี่ยนกฎเกณฑ์ให้ข้าราชการและผู้ใหญ่บ้านกำนันเข้ามาเป็นกรรมการกองทุนฯ ได้ ผู้ใหญ่บ้านจึงเข้ามาเป็นประธานกองทุน โดยมีผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านเป็นรองประธานและผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านอีกคนหนึ่งเป็นเหรัญญิก นอกจากนี้ ผู้ใหญ่บ้านยังนำน้องสาวและลูกสะใภ้เข้ามาเป็นกรรมการอีกด้วย เป็นที่ทราบกันดีว่าผู้ใหญ่บ้านเป็นหัวคะแนนให้กับส.ส.พรรคไทยรักไทย(หรือเพื่อไทย

ในปัจจุบัน)มาโดยตลอด เมื่อเป็นดังนี้การปล่อยเงินกู้ซึ่งกำหนดรายละไม่เกิน 20,000 บาท จึงปล่อยได้ราว 50 ราย และได้ปล่อยกู้กันในแวดวงญาติพี่น้องและเครือข่ายของผู้ใหญ่บ้านที่เชื่อมความสัมพันธ์ที่ดีกับนักการเมืองภายนอกชุมชน นอกจากนี้ ยังพบว่า การคืนเงินกู้ได้มีการดำเนินการในทางบัญชีเท่านั้น กล่าวคือ ผู้กู้เป็นรายเดิมเกือบทั้งหมดไม่ได้มีผู้กู้รายใหม่เข้ามากู้เงินมากนัก

สถานการณ์เช่นนี้เกิดขึ้นกับกรณีโครงการ SML ซึ่งกรรมการบริหารจัดการแทบจะเป็นชุดเดียวกัน จำนวนเงินที่ได้ผ่านโครงการ SML ปีละ 250,000 บาท คณะกรรมการได้นำมาซื้อปัจจัยด้านการผลิต (เช่น เครื่องพ่นยาฆ่าแมลง เครื่องตัดหญ้า รถแทรกเตอร์ขนาดเล็ก ฯลฯ) จึงวนเวียนยืมกันใช้ในหมู่ญาติพี่น้องและเครือข่ายของผู้ใหญ่บ้าน

อย่างไรก็ดี ก็ได้สะท้อนให้เห็นว่า ทรัพยากรที่เข้ามาสู่ชุมชนได้ช่วยเกื้อหนุนวิถีชีวิตและการผลิตของชาวบ้านในชุมชน แต่การกระจายอยู่ภายในเครือข่ายความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นมาใหม่ในชุมชน(ซึ่งอาจซ้อนทับความสัมพันธ์แบบเครือญาติด้วยเช่นกัน) กลายเป็นฐานทรัพยากรสำคัญในวิถีชีวิตแบบใหม่ของคนชนบท หรืออาจกล่าวได้ว่า นี่คือ หลักประกันแห่งการยังชีพ ที่มีการถักทอเครือข่ายความสัมพันธ์แบบใหม่ของชุมชนชนบทปัจจุบันขึ้นมา และเป็นระบบนิรภัยที่ทำให้ชีวิตของคนชนบทพันธุ์ใหม่พออยู่ได้

6.3 การเปลี่ยนแปลงของสังคมชนบทในมิติทางการเมือง

<u>การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ และสังคมที่มีปฏิสัมพันธ์กับพื้นที่ทางการเมือง</u>

ในประเด็นการเมืองชุมชนได้พิจารณาให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจสังคม การแตกตัวในชุมชนในปัจจุบันที่ไม่ได้ยึดเหนี่ยวกันด้วยระบบอุปถัมภ์หรือความผูกพันที่ยึดโยงกันแบบเก่า แต่เป็นความสัมพันธ์ที่ยึดโยงกันผ่านพื้นที่และทรัพยากรแบบใหม่ที่ไม่ใช่ลักษณะต่างตอบแทนระหว่างการคุ้มครองจากผู้อุปถัมภ์เพื่อให้ชีวิตปลอดภัยและการตอบแทนด้วยความจงรักภักดี และความสัมพันธ์ของผู้คนในชุมชนเช่นนี้ผูกเชื่อมเข้ากับการเมืองแบบเลือกตั้งทั้งในระดับชาติหรือเลือกตั้งส.ส.และระดับท้องถิ่น ผลที่ตามมาก็คือ เราเห็นได้ชัดว่า พฤติกรรมของผู้คนในการลงคะแนนเสียงเลือกตั้งไม่สามารถอธิบายได้ด้วยความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์-ลูกน้อง ที่ผู้คนผูกพันกันด้วยความจงรักภักดี บุญคุณ และการรับผลประโยชน์เฉพาะหน้าจากซื้อขายเสียง

อย่างไรก็ตามในอีกด้านหนึ่ง การอธิบายพฤติกรรมทางการเมืองแบบเลือกตั้งบนฐานของการตัดสินใจของปัจเจกบุคคล ด้วยการคำนวณผลได้ผลเสียก็ไม่เพียงพอที่จะอธิบายการตัดสินใจที่ผูกพันอยู่กับเครือข่ายความสัมพันธ์ภายในชุมชนที่มีลักษณะแตกต่างไปจากความสัมพันธ์แบบเดิม กล่าวคือ ความสัมพันธ์ที่ผูกพันกันบนผลประโยชน์ของเครือข่ายที่เกิดจากพื้นที่ทางการเมืองท้องถิ่นที่ขยายขึ้นและกลายเป็นความสัมพันธ์ที่ขับเคลื่อนชีวิตของชุมชนท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างกว่างขวางและลึกซึ้งในชุมชนชนบท

ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ และสังคมดังที่กล่าวไปข้างต้น รวมถึงความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองจากการกระจายอำนาจให้กับท้องถิ่นตั้งแต่ทศวรรษ 2540 เป็นต้นมา ซึ่งนำไปสู่การเลือกผู้แทน

ทางการเมืองที่สามารถบริหารจัดการทรัพยากรของชุมชน และดึงเอาทรัพยากรจากส่วนกลางมาสู่ท้องถิ่นเอง ได้ส่งผลให้เกิดความเปลี่ยนแปลงขึ้นในโลกชีวิตใหม่ของชาวบ้าน และความเสี่ยงที่จะเกิดต่อหลักประกันแห่งการยังชีพก็ย่อมต้องเปลี่ยนแปลงไปจากแต่ก่อนที่มักปรากฏอยู่ในรูปวิถีการผลิตทางการเกษตรเพื่อบริโภคในครัวเรือน ซึ่งปัจจุบันมีกลไกรองรับความเสี่ยงดังกล่าวเพิ่มมากขึ้น ทั้งจากนโยบายสาธารณะ และการจัดสรรทรัพยากรระหว่างนักการเมืองกับชาวบ้าน เหล่านี้จึงทำให้ชาวบ้านมีหนทางในการจัดการความเสี่ยงของชีวิตแบบใหม่ที่ต้องเผชิญกับสภาวะที่ไม่อาจควบคุมได้จากความเปลี่ยนแปลงของระบบเศรษฐกิจ และสังคมสมัยใหม่ เช่น ความผันผวนของตลาดสินค้าการเกษตร และภาวะรายรับไม่พอต่อรายจ่าย แรงงานนอกระบบที่ไม่มีการคุ้มครองสวัสดิการ สภาพการจ้าง เป็นต้น

รูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนในชุมชนชนบทจึงเกิดขึ้นมากกว่าการเกิดขึ้นในลักษณะเป็นปัจเจกที่แยกระหว่างชาวบ้านแต่ละคนหรือครัวเรือนอย่างชัดเจน อีกนัยหนึ่งก็คือ ชาวบ้านเริ่มมีความปรารถนาในชีวิตอันพึงมีพึงได้ร่วมกันผ่านพื้นที่ทางการเมืองแบบใหม่ๆ ในชุมชน มิได้เกิดขึ้นจากตัวเองเพียงคนเดียวเท่านั้น โดยพื้นที่ทางการเมืองดังกล่าวเองก็ได้เปลี่ยนรูปจากเครือข่ายทางการเมืองแบบอุปถัมภ์ดั้งเดิมไปสู่พื้นที่ทางการเมืองแบบการเลือกตั้ง ซึ่งมีการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์กันผ่านคะแนนเสียง โครงการของรัฐ และการร่วมกันจัดสรรทรัพยากรในหมู่ชาวบ้าน เพื่อนำไปสู่โอกาสในการพัฒนาตนเองและชุมชนให้สามารถมีการดำรงชีวิตแบบพึงมีพึงได้ที่สอดคล้องกับรูปแบบความเป็นเมืองมากกว่าวิถีชีวิตแบบเดิม

ชีวิตชุมชนชาวนาเปลี่ยนแปลงไปโดยก้าวเข้าสู่ความเป็นทุนนิยม วิถีการผลิตและภาพชีวิต พื้นที่การบริโภค ได้มาสู่ความเป็นผู้คนที่ไม่ได้มีความแตกต่างไปจากคนในเมืองมากนัก การทำนาแต่เพียงอย่างเดียวไม่ใช่ทางรอด ชาวนาปรับตัวหารายได้นอกภาคเกษตร เป็นแรงงานรับจ้างมีฝีมือในภาคเกษตร(ดังตัวอย่างกลุ่มรับจ้างทำนา) ปรับตัวมาสู่การเป็นผู้ประกอบการผลิตข้าวอินทรีย์ ทำสวนผัก นาบัว ฯลฯ หลุดออกสภาพชาวนาผันตัวเองเข้าสู่การเป็นผู้ประกอบการรายย่อย ฯลฯ การดิ้นรนเพื่อแสวงหาทางออกสำหรับชีวิตสมัยใหม่จึงไม่สามารถหรือไม่ใช่การอาศัยความสัมพันธ์เดิมในชุมชนในลักษณะความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์ แต่เป็นเครือข่ายความสัมพันธ์ใหม่ที่มีสภาพเชื่อมเข้ากับพื้นที่ทางการ

กล่าวโดยสรุป การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ และสังคมที่เกิดขึ้นมีปฏิสัมพันธ์กับพื้นที่ทางการเมืองในชีวิตประจำวันของประชาชนในชนบทอย่างมีนัยสำคัญอยู่ 2 ประการ คือ ประการแรก ปฏิสัมพันธ์กับ “เศรษฐธรรม” ในฐานะ “ความปรารถนาและเจตจำนง” ที่เป็นกรอบโครงกำกับความคิดอยู่เบื้องหลังปฏิบัติการทางการเมืองในชีวิตประจำวัน คือ “เศรษฐธรรมแบบพอมีพอกิน” ได้พัฒนาไปสู่ “เศรษฐธรรมแบบพึงมีพึงได้” และความเสี่ยงที่จะเกิดขึ้นกับ “หลักประกันแห่งการยังชีพ” ก็ได้เปลี่ยนแปลงจากเดิมที่มักปรากฏอยู่ในรูปวิถีการผลิตทางการเกษตรเพื่อบริโภคในครัวเรือนไปสู่ปัจจัยส่งเสริมการพัฒนาชนบทตามที่ชาวบ้านปรารถนาหรือคาดหวังเอาไว้แทน คือ โอกาสในการพัฒนาตนเองในทางเศรษฐกิจและสังคม โอกาสในการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่โดยไม่ถูกเบียดเบียนจากอิทธิพลที่ไม่ชอบธรรม และโอกาสในการได้มาซึ่งโครงการพัฒนาของรัฐต่อชุมชนและตนเอง ประการที่สอง ปฏิสัมพันธ์กับปฏิบัติการทางการเมืองใน

ชีวิตประจำวันของคนชนบทเกี่ยวกับการจัดสรรทรัพยากร และคุณค่าทางการเมือง โดยการแสดงออกทางการเมืองผ่านวิธีการที่หลากหลาย ทั้งด้านการเมืองแบบการเลือกตั้งที่มีความสัมพันธ์กับธรรมนูญแห่งชนบทอย่างแนบแน่น อันหมายรวมถึงความสัมพันธ์ของชาวบ้านกับพรรคการเมือง หัวคะแนน และนักการเมือง ในมิติของวิธีการตัดสินใจเลือกผู้แทนทางการเมืองของชาวบ้าน นโยบายของผู้สมัครรับเลือกตั้ง การหาเสียง และมุมมองที่มีต่อการซื้อเสียง ทั้งในระดับท้องถิ่น คือ การเลือกตั้งองค์การบริหารส่วนตำบล องค์การบริหารส่วนจังหวัด ในระดับท้องที่ คือ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และในระดับชาติ คือ การเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ด้านการจัดสรรทรัพยากร และคุณค่าทางการเมืองผ่านทางนโยบายสาธารณะหรือรูปแบบที่ไม่เป็นทางการ ด้านการประชุมประชาคม ซึ่งรวมถึงรูปแบบของการพูดคุย การโต้เถียง ความขัดแย้ง การตัดสินใจที่จะส่งผลต่อผลประโยชน์ และด้านความร่วมมือระหว่างปัจเจกบุคคล กลุ่มคน และองค์กรต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการจัดสรร และการใช้ทรัพยากร คือ การสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้าน ชุมชน นักการเมือง พ่อค้า ข้าราชการ ภาคประชาสังคม

ดังนั้น จึงนำมาสู่ข้อถกเถียงว่า ธรรมนูญแห่งชนบทในแง่ของการเป็นกรอบโครงกำกับการเลือกผู้แทนทางการเมืองของชาวบ้าน ซึ่งรูปแบบความสัมพันธ์ดังกล่าวได้สะท้อนออกมาในประเด็นวิธีการตัดสินใจเลือกผู้แทนทางการเมืองของชาวบ้าน ความสัมพันธ์ของชาวบ้านกับนักการเมือง และการหาเสียงและมุมมองที่มีต่อการซื้อเสียง ซึ่งข้อสรุปสำคัญที่ได้ก็คือ การใช้เงินในการซื้อเสียงยังคงมีอยู่ แต่มิใช่ปัจจัยสำคัญที่ชี้ขาดในการเลือกตั้ง เนื่องจากการซื้อเสียงมีความสลับซับซ้อนที่มากกว่าแค่การซื้อขายคะแนนเสียง หากแต่ยังมีรูปแบบของความสัมพันธ์ในเชิงคุณสมบัติที่จำเป็นต่อการเป็นผู้แทนทางการเมืองที่แสดงออกมาในลักษณะของนิสัยใจคอส่วนตัวที่เน้นด้านความเสียสละต่อชุมชน ซึ่งเป็นปัจจัยที่มีความสำคัญในการตัดสินใจของชาวบ้าน เช่นเดียวกับการมีเครือข่ายเชื่อมโยงกับทรัพยากรภายนอกชุมชนที่จะนำมาสู่การจัดสรรทรัพยากรให้กับเครือข่ายความสัมพันธ์ของกลุ่มตน

สิ่งที่น่าสนใจประเด็นหนึ่งคือ วิธีการตัดสินใจเลือกผู้แทนทางการเมืองของชาวบ้าน ซึ่งได้ข้อค้นพบว่า “เงิน” ในการเลือกตั้งเป็นเพียงปัจจัยหนึ่งของผู้สมัครมากกว่าจะเป็นปัจจัยชี้ขาด เนื่องจากมันเป็นเพียงองค์ประกอบแวดล้อมของปัจจัยอื่นๆ ที่มีความสำคัญกว่ามาก อาทิ ความสามารถในการจัดสรรทรัพยากร ความเป็นพวกพ้องเดียวกัน และนิสัยใจคอ ที่เน้นในความเสียสละให้กับชุมชน รวมไปถึงความเป็นนักเลง ใจถึงพึ่งได้ ซึ่งสามารถพบเห็นได้ในการศึกษาการเมืองในชนบทของภูมิภาคอื่นๆ เช่น งานวิจัยการเมืองในชนบทของภาคใต้ที่สำคัญที่สุดงานหนึ่งของ อนุสรณ์ อุณโณ (2556) ที่มองว่า ในกรณีจังหวัดนครศรีธรรมราชนั้น ลักษณะของนักเลงในเรื่องความใจกว้าง กล้าได้กล้าเสีย มีอิทธิพลสูงในการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีในระดับท้องถิ่น จนอาจทำให้ปัจเจกชนบางคนได้รับการยอมรับนับถือในชุมชน

นอกจากนี้ ชาวบ้านมีรูปแบบการจัดสรรทรัพยากรในชุมชนที่นอกเหนือไปจากปริมณฑลของการเลือกตั้งด้วยการพึ่งพาแผนพัฒนาสามปีของชุมชน เพื่อให้ชาวบ้านสามารถนำเสนอโครงการพัฒนาที่เป็นไปตามความต้องการของพวกตนอย่างแท้จริง แต่การจัดสรรทรัพยากรในรูปแบบดังกล่าวก็ยังคงมีอุปสรรคสำคัญคือ การมีกรอบงบประมาณที่ถูกกำหนดมาจากส่วนกลางและจำนวนงบประมาณที่มีจำกัดจึงทำให้

ชาวบ้านเริ่มมีแนวโน้มจะถอยห่างจากการเข้าร่วมจัดทำแผนพัฒนาสามปีในที่สุด และทำให้การจัดสรรทรัพยากรภายใต้การเลือกตั้งยังคงมีความสำคัญอย่างมากต่อชุมชน ส่วนในด้านการตรวจสอบ และลงโทษนักการเมืองในพื้นที่กลับแทบไม่เคยเกิดขึ้นอย่างเป็นรูปธรรม หากก็ยังพอมีชาวบ้านบางกลุ่มที่พยายามเข้าไปตรวจสอบการทำงานของผู้บริหารท้องถิ่นผ่านช่องทางที่เป็นทางการบ้าง เช่น เป็นคณะกรรมการจัดซื้อจัดจ้างโดยตำแหน่ง เป็นต้น

ข้อค้นพบข้างต้นจึงช่วยสะท้อนให้เห็นว่า การเมืองของชาวบ้านมิได้ติดอยู่กับกับดักของ “ความโง่ จน เจ็บ” อีกต่อไป ซึ่งเหมือนกับที่งาน ”มายาคติและการเมืองของนิทานสอนใจว่าด้วยความโง่ จน เจ็บ ของผู้เลือกตั้งชนบท” ของประจักษ์ ก้องกีรติ (2555) ได้สรุปงานของ Daniel Arghiros, Andrew Walker, Katherine Bowie และ Yoshinori Nishizaki ว่า ผู้เลือกตั้งชาวชนบทก็มีวิธีคิด และเหตุผลในการเลือกผู้แทนท้องถิ่นของพวกตน ซึ่งไม่ได้ตั้งอยู่บนฐานของการซื้อสิทธิขายเสียงในลักษณะของการซื้อขายสินค้าเหมือนกับที่ผู้คนในเมืองส่วนใหญ่เข้าใจเท่านั้น หากแต่มีเงื่อนไขความจำเป็นทั้งในทางเศรษฐกิจ สังคมวัฒนธรรม และการเมืองที่ใช้ประกอบการตัดสินใจอยู่ด้วย

<u>พื้นเพภูมิหลังและลักษณะของนักการเมืองท้องถิ่นที่เปลี่ยนไป</u>

เมื่อเปรียบเทียบกับในอดีตจะเห็นได้ว่าในในช่วงแรกเริ่มนั้น กลุ่มผู้ปกครองพื้นที่จะมีที่มาจากการแต่งตั้งโดยรัฐ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในพื้นที่ศาลายานี้ซึ่งที่ดินทั้งหมดตลอดแนวคลองมหาสวัสดิ์ถูกจับจองโดยรัชกาลที่ 4 ซึ่งรัชกาลที่ 4 ได้ทำการแบ่งที่ดินเป็นแปลง ๆ ให้กับเจ้าจอมและพระเจ้าลูกเธอหลายพระองค์ ดังนั้นผู้ที่ได้รับแต่งตั้งจากรัฐให้เป็นเจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครองอันได้แก่กำนันผู้ใหญ่บ้านนั้นมักจะมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับรัฐในฐานะเป็นนายกองนาผู้เก็บผลประโยชน์หรือค่าเช่าที่ให้กับเจ้านาย ผู้เป็นเจ้าของกรรมสิทธิ์ในที่ดินแต่ละแปลง ดังตัวอย่างของตระกูลไทยนิยมซึ่งต้นตระกูลคือกำนันแดง ต่อถึงกำนันเขียวซึ่งเป็นลูกของกำนันแดง มาจนถึงกำนันขาวซึ่งเป็นลูกของกำนันเขียว

ในขณะที่ในยุคปัจจุบันนับตั้งแต่กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการปกครองส่วนท้องถิ่นและการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่นได้กำหนดให้มีการจัดตั้งสภาตำบลและองค์การบริหารส่วนตำบลรวมถึงสุขาภิบาลและเทศบาลก็ได้ทำให้โอกาสสำหรับการเข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมืองเปิดมากขึ้นสำหรับชาวบ้านทั่วไป

แม้ในข้อเท็จจริงจะพบว่า เป็นการยากที่ชาวบ้านธรรมดาผู้ที่ไม่มีทรัพย์สินและเครือข่ายจะสามารถแทรกตัวเข้าไปอยู่ในแวดวงของการท้องทั้งในระดับท้องถิ่นและในระดับชาติ แต่หากพิจารณาในแง่ของโอกาสที่มากขึ้นโดยไม่ได้จำกัดอยู่เฉพาะในตระกูล ๆ เดียว ซึ่งสังเกตได้อย่างเป็นรูปธรรมถึงรายชื่อและตระกูลของนักการเมืองท้องถิ่น ซึ่งถึงแม้ว่าการกำหนดตัวประธานฯหรือนายกฯแต่ละครั้งโดยเฉพาะในครั้งแรก ๆ จะเป็นการเลือกกันเองของคณะกรรมการ มิใช่การเลือกตั้งโดยตรงจากประชาชน แต่ก็แสดงให้เห็นว่าผู้ที่จะมาดำรงตำแหน่งบริหารสูงสุดนั้น ไม่อาจกุมอำนาจเบ็ดเสร็จเด็ดขาดไว้ในมือแต่เพียงผู้เดียวได้ แต่จำเป็นต้องมีการสร้างเครือข่ายและการประนีประนอมกันเพื่อประคับประคองอำนาจที่ได้มา

ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่า คุณลักษณะส่วนตัวของนักการเมืองท้องถิ่นมีส่วนสำคัญที่จะทำให้ได้รับเลือกตั้ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในระยะยาว เพราะถึงแม้ว่าชื่อเสียงของตระกูลและเครือข่ายความสัมพันธ์ใน

อดีตที่ยังตกค้างอยู่จนถึงปัจจุบันจะเป็นจุดเริ่มต้นที่ได้เปรียบกว่าคู่แข่ง แต่หากผู้ที่ได้รับเลือกตั้งเข้าไปไม่มีความสามารถในการสร้างเครือข่ายและไม่สามารถแสดงบุคลิกที่พึงประสงค์ให้ชาวบ้านได้เห็น นักการเมืองคนนั้นก็มีโอกาสที่จะไม่ได้รับเลือกตั้งในครั้งต่อไป เนื่องจากโอกาสทางการเมืองที่เปิดมากขึ้น ส่งผลให้แทบทุกครั้งที่มีการเลือกตั้งจะมีคู่แข่งทั้งหน้าเก่าและหน้าใหม่ปรากฏขึ้นอยู่เสมอ ซึ่งพบว่านักการเมืองผู้ที่เคยได้รับเลือกตั้งในสมัยที่แล้วกลับต้องเป็นฝ่ายพ่ายแพ้ให้กับคู่แข่งหน้าเก่าหรือคู่แข่งหน้าใหม่อยู่บ่อยครั้ง

จากการเก็บข้อมูลพบว่าในปัจจุบันทั้งนักการเมืองและชาวบ้านค่อนข้างจะมีความเห็นไปในแนวทางเดียวกันว่า การจะเข้าสู่แวดวงการเมืองและสามารถรักษาสถานภาพของการเป็นนักการเมืองที่รับเลือกตั้งจะต้อง “**มีเงินบวกความดีและมีเครือข่าย**” ซึ่งเงินในที่นี้หมายถึงเงินที่จะต้องใช้ในช่วงเลือกตั้ง ความดีซึ่งหมายถึงการรับฟังปัญหา ความสามารถที่จะแก้ไขปัญหา และ**ความใจกว้าง**ที่จะต้องมีอย่างสม่ำเสมอทั้งในช่วงเลือกตั้งและหลังได้รับเลือกตั้ง และสุดท้ายคือเครือข่ายพรรคพวกเพื่อนฝูงที่จะช่วยประคับประคองคะแนนเสียงโดยเฉพาะในพื้นที่ซึ่งนักการเมืองผู้นั้นอาจไม่เป็นที่รู้จักสำหรับชาวบ้านมากนัก อย่างไรก็ตามระดับความสำคัญของเงิน ความดี และเครือข่ายก็อาจแตกต่างกันไปตามระดับของการเมืองท้องถิ่น เช่นในระดับสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลความดีอาจมีความสำคัญที่สุดเพราะการเลือกตั้งสมาชิกสภาฯเป็นการเลือกตั้งแบบเขตเล็กกล่าวคือเลือกเป็นหมู่ ชาวบ้านจึงค่อนข้างมีความใกล้ชิดและรู้จักผู้สมัครเป็นอย่างดี ส่วนในระดับของการเลือกตั้งในพื้นที่ขนาดใหญ่ขึ้นเช่นนายกองค์การบริหารส่วนตำบลความสำคัญของเงินอาจมากขึ้น และสุดท้ายหากต้องการเป็นนักการเมืองระดับชาติไม่เพียงแต่ต้องมีเงินและมีความดี(อยู่บ้าง)แล้ว เครือข่ายซึ่งในกรณีนี้อาจนับรวมถึงนโยบายระดับชาติของพรรคที่สังกัดเป็นสิ่งที่จะขาดเสียมิได้เลย เพราะคงเป็นไปไม่ได้ที่ผู้สมัครรับเลือกตั้งจะทำให้ชาวบ้านทั้งอำเภอ(และบางครั้งอาจเป็นหลายอำเภอ)รู้จักและใกล้ชิดกับตนเอง ดังนั้นจึงต้องทำให้ชาวบ้านเลือกตนเองจากเครือข่ายและนโยบายของพรรคที่ตนสังกัด

6.4 ข้อเสนอแนะ

หลังจากการค้นพบบริบทที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างมากมายหลายอย่างในชนบท คำถามสำคัญที่ต้องการคำตอบก็คือคำถามว่า ในอนาคตสิ่งใดที่จะทำให้ชีวิตของคนชนบทพออยู่ได้และสามารถสร้าง “ความมั่นคงในการยังชีพ (subsistence security)”ขึ้นมาได้ เนื่องจากเศรษฐธรรม (moral economy) แบบเดิมอธิบายว่า ในสังคมเกษตรกรรมดั้งเดิมมีจริยธรรมแห่งการยังชีพคือ การไม่เอารัดเอาเปรียบซึ่งกันและกัน การช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ระบบการแลกเปลี่ยน (reciprocal exchange) ระบบเครือญาติ ระบบอุปถัมภ์ ฯลฯ ซึ่งก่อให้เกิด/กำหนดสิทธิและกฎเกณฑ์บางอย่างของสมาชิกในหมู่บ้านเพื่อที่จะช่วยทำให้เกิด “หลักประกันแห่งการยังชีพ” (“subsistence insurance”) สำหรับชีวิตส่วนรวมในชุมชน การพิจารณาข้อมูลเชิงประจักษ์จากชุมชนกรณีศึกษาก็เห็นได้ชัดว่า สังคมชนบทได้เปลี่ยนไปแล้ว สังคมชนบทไทยไม่ใช่สังคมชาวนาแบบเดิม เครือข่ายความสัมพันธ์ในชุมชน และสถาบันหรือองค์กรทางสังคมแบบเดิมได้ล่ม

สลายและไม่สามารถเป็นตาข่ายหรือระบบนิรภัยให้แก่ผู้คนในชุมชนในยามที่ประสบวิกฤติในชีวิตได้อีกต่อไป

สิ่งที่ได้พิจารณาจากกรณีศึกษาได้ชี้ให้เห็นภาพวิถีชีวิตทางเศรษฐกิจของผู้คนซึ่งเป็นวิถีชีวิตที่ผูกพันกับระบบเศรษฐกิจแบบตลาดได้ส่งผลให้เกิดการแตกตัวภายในชุมชนที่มีกลุ่ม องค์กรต่างๆ เกิดขึ้น มีแกนนำ ผู้นำที่เข้ามาสู่กิจกรรมทางการเมืองทั้งในชุมชนและการเมืองระดับชาติ และความสัมพันธ์กับการเมืองภายนอก แสวงหาความมั่นคงหรือหลักประกันแห่งการยังชีพ หรือความอยู่รอดของผู้คนในชนบทจึงเข้าไปสัมพันธ์กับพื้นที่ทางการเมือง การเลือกตั้ง นโยบายของพรรคการเมืองและนักการเมืองฯลฯ ที่ก่อรูปเป็นความสัมพันธ์ทางสังคมแบบใหม่และทำให้ชีวิตผู้คนสามารถพออยู่รอดได้

ตารางที่ 44: เปรียบเทียบเศรษฐธรรมแบบดั้งเดิมกับแบบใหม่

ประเด็น	เศรษฐธรรมแบบดั้งเดิม	เศรษฐธรรมแบบใหม่
1. ฐานคติเบื้องต้น	-การวิเคราะห์ระบบเศรษฐกิจสองลักษณะโดยมองว่าเศรษฐกิจแบบตลาดเป็นที่มาของความขัดแย้ง	-ชาวนาในชีวิตแบบทุนนิยม -ชีวิตชาวนาหลากหลายมิติของชีวิต -ชาวนาผู้มีโลกทัศน์กว้างไกล
2. ความเสี่ยงวิกฤติ ของชาวนาผู้คอปริ่มน้ำ	-ความแห้งแล้ง ความขาดแคลนอาหาร	-ปัญหารายได้จากการผลิต และชีวิตทำมาหากินที่หลากหลาย -โอกาสที่จะเข้าถึงสวัสดิการทางสังคม และทรัพยากรจากภายนอก
3. หลักประกันเพื่อความอยู่รอดของชีวิต	-ความสัมพันธ์ในชุมชนในขนบประเพณีเดิมของสังคมก่อนทุนนิยม	-ความสัมพันธ์แบบใหม่ที่เกิดขึ้นบนภูมิทัศน์การเมืองแบบใหม่ การมีและการใช้สิทธิทางการเมืองเพื่อเข้าถึงทรัพยากร
4. วิกฤติที่นำมาซึ่งการลุขึ้นสู้หรือแสดงออกทางการเมือง	-ต่อต้านการรุกเข้ามาของรัฐและระบบทุนนิยม/ตลาด	-ความสัมพันธ์แบบเครือข่ายและการผลประโยชน์ที่ได้จากเครือข่าย (พฤติกรรมการเลือกตั้ง) -การรุกรานของรัฐและพลังนอกระบบประชาธิปไตยต่อพื้นที่การเมือง สิทธิทางการเมืองซึ่งพอที่จะทำให้ชีวิตพออยู่ได้

การปรับตัวมาสู่การเป็นผู้ประกอบการผลิตข้าวอินทรีย์ ทำสวนผัก นาบัว ฯลฯ หลุดออกสภาพชาวนาผันตัวเองเข้าสู่การเป็นผู้ประกอบการรายย่อย ฯลฯ การดิ้นรนเพื่อแสวงหาทางออกสำหรับชีวิตสมัยใหม่จึงไม่สามารถหรือไม่ใช่การอาศัยความสัมพันธ์เดิมในชุมชนในลักษณะความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์ แต่เป็นเครือข่ายความสัมพันธ์ใหม่ที่มีสภาพเชื่อมเข้ากับพื้นที่ทางการเมืองหรือพื้นที่นโยบายสาธารณะทั้งในระดับชาติและท้องถิ่น นักการเมือง การเลือกตั้งจึงกลายเป็นช่องทางการต่อรองสำคัญของคนชนบท ดังจะเห็นได้ว่าความสัมพันธ์ของคนชนบทกับนักการเมืองก็เปลี่ยนไปแม้จะไม่มีสภาพในประชาธิปไตยเชิงอุดมคติที่ว่า ผู้คนเหล่านี้ไม่ใช่พลเมืองแบบที่นักประชาธิปไตยคาดหวัง แต่ผู้คนเหล่านี้สัมพันธ์อยู่กับนักการเมืองและเครือข่ายผู้รับเหมา นักเลือกตั้งท้องถิ่นที่คนในเมืองประณาม เป็นความสัมพันธ์แบบสุกๆ ดิบๆ ที่มีพัฒนาการความคาดหวังซึ่งนักเลือกตั้งก็ต้องปรับตัว ถูกคาดหวังว่าต้องมีความสามารถในการดึงเอาทรัพยากรเข้ามาสู่ชุมชนและเครือข่ายตน

นอกจากนี้ เราก็จะเห็นได้ว่า พื้นที่การเมือง “ท้องที่” ก็มีความสำคัญกับชีวิตความอยู่รอดของผู้คนในฐานะที่เป็นช่องทางและกลไกที่จะนำมาซึ่งทรัพยากรด้วยเช่นกัน การเข้าไปสังกัดกลุ่มหรือองค์กรในภาครัฐของผู้คนจะถูกมองง่ายๆ แต่เพียงว่าเป็นองค์กรจัดตั้งและกำกับของรัฐอีกต่อไปไม่ได้ เพราะรัฐเข้ามาหน้าที่ในการจัดสรรทรัพยากรเพื่อประคับประคองชีวิตผู้คนในชนบทที่ไม่ควรจะเข้าใจว่าได้แสดงบทบาทในลักษณะเป็นเครื่องมือของทุนเพื่อเข้ามาขูดรีดคนชนบทแต่เพียงมิติเดียว ดังนั้น เมื่อพูดถึง “สังคมการเมือง” ซึ่งเป็นพื้นที่ซึ่งคนชนบทอาศัยต่อรองให้ได้มาซึ่งทรัพยากรเราคงจะต้องหมายรวมทั้ง การเมืองและการเลือกตั้งระดับชาติ การเมืองท้องถิ่น และการเมืองท้องที่ซึ่งปัจจุบันยังมีลักษณะถูกควบคุมกำกับการกระจายทรัพยากรโดยระบบราชการ (ดังเช่น ผู้ใหญ่บ้านกำนันมีสถานะเป็นแค่ปลายปราสาทของระบบราชการที่ผู้คนไม่มีการต่อรองโดยอาศัยการเลือกตั้งเป็นวาระ ฯลฯ)

กล่าวโดยสรุป การแสวงหาทางออกด้านการสร้างรายได้ อาชีพ ชุมชนชาวนาได้ปรับตัวอย่างหลากหลายมิติแต่ก็ไม่ได้อยู่ในสภาพที่พ้นลักษณะ “คอปริ่มน้ำ” เมื่อเทียบระหว่างรายจ่ายและรายได้ คำถามคือ หากเราจะทำให้ชีวิตของผู้คนที่กำลังดิ้นรนแสวงหาทางออกในช่วงการเปลี่ยนแปลงของชนบทขนานใหญ่ที่เกิดขึ้นจึงเกี่ยวข้องกับการสร้างและจรรโลงประชาธิปไตย ความเป็นประชาธิปไตย สิทธิในการลงคะแนนเสียงเลือกตั้ง สิทธิในการเดินขบวนชุมนุมประท้วงและอำนาจในการต่อรองเชิงนโยบาย การกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่น ฯลฯ เหล่านี้ล้วนสัมพันธ์กับความอยู่รอดและการดิ้นรนแสวงหาทางออกของชีวิตชาวนาที่เปลี่ยนไปอย่างแยกกันไม่ได้อีกต่อไป

ถึงแม้ประชาสังคมมักจะมีวงขอบของผู้คนที่จำกัด แต่พื้นที่สังคมการเมืองก็มีลักษณะที่ไม่ได้แตกต่างกันมากนัก ดังนั้นผู้วิจัยจึงมีความเห็นว่าในกระบวนการนโยบายสาธารณะควรให้ความสำคัญของพื้นที่ประชาสังคมรวมเข้าไปอยู่ในพื้นที่การต่อรองของผู้คน

1. เมื่อนโยบายสาธารณะ ทรัพยากร งบประมาณจากรัฐบาล องค์กรปกครองถิ่นมีผลสำคัญต่อการชีวิตของชาวนาที่เปลี่ยนไป กลไกในการกระจายทรัยพากร จึงควรถูกใช้เพื่อสร้างความเป็นธรรมให้แก่ผู้คน ซึ่งหมายถึงว่าต้องมีจุดเริ่มต้นมาจากการมีส่วนร่วมของชาวบ้าน

2. นโยบายสาธารณะที่เกี่ยวข้องกับการลงทุนในภาคชนบทจะต้องสอดคล้องกับสภาพวิถีชิตที่เปลี่ยนไปอย่างมากอย่างของผู้คนในด้านการแสวหารายได้ และแหล่งรายได้หรือการทำมาหากินที่หลากหลาย

3. ความเป็นประชาธิปไตย อำนาจต่อรองของเกษตรกรถือเป็นปัจจัยสำคัญที่จะทำให้ชีวิตผู้คนอยู่รอดได้ เพราะอำนาจการลงคะแนนเสียงเลือกตั้งเป็นกลไกสำคัญที่ผู้คนสามารถต่อรองเพื่อให้ตนได้รับทรัพยากรสาธารณะ รัฐจึงต้องสนับสนุนความเป็นประชาธิปไตยเพื่อสร้างอำนาจต่อรองดังกล่าวให้กับเกษตรกร

4. การสร้างและจรรโลงประชาธิปไตยสำหรับสังคมชนบทจึงไม่ใช่การนำอำนาจการเลือกตั้งออกไปจากจากพื้นที่หรือทำให้เสียงของคนชนบทค่อยลง แต่ควรจะถ่ายโอนอำนาจไปให้พวกเขามากยิ่งขึ้น

ในส่วนของการศึกษาในอนาคต ควรมีการศึกษาความเปลี่ยนแปลงสังคมชาวนาในพื้นที่อื่น ๆ ที่มีความแตกต่างหลากหลายขึ้นเพื่อเปรียบ ตลอดจนการศึกษาให้เห็นภาพรวมของการเปลี่ยนแปลงของสังคมชาวนาโดยอาศัยวิธีวิทยาที่สามารถตอบคำถามได้ลักษณะข้อสรุปทั่วไปได้ และควรศึกษาความเปลี่ยนแปลงและการปรับตัวของสังคมชาวนาในระดับครัวเรือน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ตั้งแต่ยุคที่มีการเปลี่ยนแปลงนโยบายการอุดหนุนชาวนาตั้งแต่การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในปี 2557 เป็นต้นมา

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

กองส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน. (2558). รายชื่อวิสาหกิจชุมชน. [ออนไลน์]. สืบค้นเมื่อ 28 เมษายน 2558. จาก http://smce.doae.go.th/ProductCategory/SmceCategory.php

ไชยันต์ ไชยพร. (2553). “สาเหตุการปฏิวัติในเชิงจิตวิทยา”.กรุงเทพธุรกิจ, วันที่ 28 มิถุนายน.

ประจักษ์ ก้องกีรติ(2555). การเมืองว่าด้วยการเลือกตั้ง : วาทกรรม อำนาจ และพลวัตชนบทไทย. กรุงเทพฯ: ฟ้าเดียวกัน.

ประภาส ปิ่นตบแต่ง. (2542). การเมืองบนท้องถนนฯ. กรุงเทพมหานคร : ศูนย์วิจัยและผลิตตำรา มหาวิทยาลัยเกริก.

ประภาส ปิ่นตบแต่ง. (2553). กรอบารวิเคราะห์การเมืองแบบทฤษฎีขบวนการทางสังคม.กรุงเทพมหานคร : คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ประภาส ปิ่นตบแต่ง. (2554). “การลุกขึ้นสู้ของคน ‘ยอดหญ้า’ :บทวิเคราะห์ในเชิงมิติการเมือง.” Red Why: สังคมไทย ปัญหา และการมาของคนเสื้อแดง. กรุงเทพฯ: openbooks,

ผาสุก พงษ์ไพจิตร และคณะ.(2543). วิถีชีวิต วิธีสู้ ขบวนการประชาชนร่วมสมัย. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ตัวหนอน.

มณีมัย ทองอยู่. (2546). รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ การเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจชาวนาไทย กรณีชาวนาลุ่มน้ำ. กรุงเทพ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

เบญจวรรณ ฤกษ์เกษม. อนาคตเกษตรกรรมไทย. สถาบันศึกษานโยบายสาธารณะ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. 2557

วารุณี ผลประเสริฐ.(2543). การเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินของชุมชนศาลายา อำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม. วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล.

ยศ สันตสมบัติ. (2546). พลวัตและความยืดหยุ่นของสังคมชาวนา : เศรษฐกิจชุมชนภาคเหนือ การปรับกระบวนทัศน์ว่าด้วยชุมชนในโลกที่สาม. เชียงใหม่ : บริษัทวิทอินดีไซดน์ จำกัด.

สำนักงบประมาณ. (2543). โครงการท่องเที่ยวไทยและท่องเที่ยวเชิงเกษตร. [ออนไลน์]. สืบค้นเมื่อ30 กันยายน 2557. จาก http://www.bb.go.th/bb/information/info/mpr/SMD_P3.pdf

อนุสรณ์ อุณโณ. (2555).ชีวิตทางการเมืองของชาวใต้.รายงานการวิจัยในชุดโครงการทบทวนภูมิทัศน์การเมืองไทย. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ.

อภิชาต สถิตนิรามัยและคณะ. (2556). ทบทวนภูมิทัศน์การเมืองไทย. แผนงานสร้างเสริมนโยบายสาธารณะที่ดี สถาบันศึกษานโยบายสาธารณะ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

อภิลักษณ์ เกษมผลกูล. (2553). มหาสวัสดี 150 ปีมหานทีพระราชทาน. โครงการศิลปะศาสตร์อาสา คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล.

เอี่ยม ทองดีและคณะ. (2542).พลังประวัติศาสตร์ท้องถิ่นต่อการพัฒนาชุมชน. โครงการสร้างองค์ความรู้ท้องถิ่นพุทธมณฑล.

เอนก เหล่าธรรมทัศน์. (2538). สองนคราประชาธิปไตย : แนวทางการปฏิรูปการเมือง เศรษฐกิจ เพื่อประชาธิปไตย. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มติชน.

เอนก เหล่าธรรมทัศน์. (2543). การเมืองของพลเมืองสู่ศตวรรษใหม่. กรุงเทพฯ: คบไฟ.

เอนก เหล่าธรรมทัศน์. (2549). ทักษิณา-ประชานิยม. กรุงเทพฯ : มติชน.

อรรถจักร สัตยานุรักษ์. (2553). เราจะรักกันอย่างไร ในเมื่อเรายังไม่เข้าใจกัน. นนทบุรี: Oh My God

ภาษาอังกฤษ

Anek Laothamatas. 1992. Business Associations and the New Political Economy of Thailand: from Bureaucratic Polity to Liberal Corporatism.Singapore : Institute of Southeast Asian Studies.

Arnold, Clay Thomas. 2001. “Rethinking Moral Economy.” American Political Science Review, Vol. 95, No. 1 (March): 85-95.

Anderson, Leslie and Seligson, Mitchell A..1994. “Reformism and Radicalism among Peasants: An Empirical Test of Paige's Agrarian.” American Journal of Political Science, Vol. 38, No. 4 (Nov.): 944-972.

Bates, Robert H. 1978.“People in Villages: Micro-level Studies in Political Economy.” World Politics, Vol. 31, No. 1 (Oct.): 129-149.

Bernstein, Henry. 2009. “V.I. Lenin and A.V. Chayanov: looking back, looking forward.” Journal of Peasant Studies, 36, 1: 55-81.

Booth, William James. 1994. “On the Idea of the Moral Economy.” The American Political Science Review, Vol. 88, No. 3 (Sep.): 653-667.

Booth, William James.1993. “A Note on the Idea of the Moral Economy.” The American Political Science Review, Vol. 87, No. 4 (Dec.): 949-954.

Borras Jr., Saturnino M. 2009. Agrarian change and peasant studies: changes, continuities and challenges – an introduction. The Journal of Peasant Studies Vol. 36, No. 1 (January): 5–31.

Brockett, Charles D..1992. “Measuring Political Violence and Land Inequality in Central America.” The American Political Science Review, Vol. 86, No. 1 (Mar.): 169-176.

Bryceson, Deborah, Kay, Cristóbal and Mooij, Jos. 2000. Disappearing peasantries? : rural labour in Africa, Asia and Latin America. London : ITDG Pub. ,

Bryceson, Deborah Fahy and amal,Vali J. 1997. Farewell to farms : de-agrarianisation and employment in Africa. Aldershot : Ashgate.

Chairat Charoensin-o-larn.2010. “Redrawing the Thai Political Space: The Red Shirted Movement.Rural-Urban Networks and Transitions in Asia: Re-spatializing Cultural and Political Imaginaries.” Jointly organised by the Asian Urbanisms Cluster of the Asia Research Institute and the Cities Cluster of the Faculty of Arts and Social Sciences, National University of Singapore 25 – 26 February 2010.

Edelman, Marc. 2005. “Bringing the Moral Economy Back into the Study of 21st-Century Transnational Peasant Movements.” American Anthropologist (New Series), Vol. 107, No. 3 (Sep.) :331-345.

Edelman, Marc. 1998. “Transnational Peasant Politics in Central America.” Latin American Research Review, Vol. 33, No. 3 :49-86

Edelman, Marc. 2009. “Synergies and tensions between rural social movements and Professional researchers.” Journal of Peasant Studies, 36, 1: 245-265.

Hanchard, Michael. 2004. “Weapons of the Weak and Quotidian Politics.” A paper presented to the “Africa and the African Diaspora Workshop” University of Madison, Wisconsin, April 28, 2004.

Hale, Charles R..1997. “Cultural Politics of Identity in Latin.” America Annual Review of Anthropology, Vol. 26 :567-590.

Hawes, Gary. 1990. “Theories of Peasant Revolution: A Critique and Contribution from the Philippines.” World Politics, Vol. 42, No. 2 (Jan.,): 261-298.

Huber, Evelyne and Michelle.2002. “Revolution or Contribution? Rational Choice Approaches in the Study of Latin American Politics.” Latin American Politics and Society, Vol. 44, No. 3 (Autumn): 1-28.

Kearney, Michael. 1980. “Agribusiness and the Demise or the Rise of the Peasantry.” Latin American Perspectives, Vol. 7 , No. 4 , Peasants: Capital Penetration and Class Structure in Rural Latin America/Part III (Autumn): 115-124.

Kearney, Michael. 1996. “Ethnicity and Class in Latin America.”Latin American Perspectives, Vol.23, No. 2, (Spring): 5-16.

Kearney, Michael. 1996. Reconceptualizing the peasantry : anthropology in global perspective. Boulder, Colo. : Westview Press.

Kerkvliet, Tria Benedict J. 2009.“Everyday politics in peasant societies (and ours).” Journal of Peasant Studies, 36,1: 227-243.

Keyes, Charles. 2010. “From Peasant to Cosmopolitan Villagers: Refiguring the ‘Rural’ in Northeastern Thailand.” paper prepared for a conference on “Revisiting Agrarian Transformations in Southeast Asia” Chiang Mai, Thailand, May 2010.

Kusno, Abidin. 2010. “The end of peasantry and politics of peri-urbanization in Indonesian Metropolis.” Asean Research Institute, Working Paper Series No.39

Larson, Brooke. 1988. “Exploitation and moral economy in the southern Andes : a critical reconsideration.” Consortium of Columbia University and New York University (Columbia-NYU Latin American, Caribbean, and Iberian occasional papers ; no. 8).

Lichbach, Mark I. 1989. "An Evaluation of "Does Economic Inequality Breed Political Conflict Studies.” World Politics, Vol. 41, No. 4 (Jul.): 431-470.

Lichbach, Mark I..1990. “Will Rational People Rebel against Inequality? Samson's Choice.”American Journal of Political Science, Vol. 34, No. 4 (Nov.): 1049-1076.

Mason, David T. 2004. Caught in the Crossfire: Revolution, Repression, and the Rational Peasant.Lanham, Md. : Rowman & Littlefield Publishers.

Migdal, Joel S. 1988. “Vision and Practice: The Leader, the State, and the Transformation of Society.” International Political Science Review Vol.9, No. 1: 23-41.

Migdal, Joel S. 1974. Peasants, politics, and revolution : Pressures toward political and social change in the Third World. Princeton : Princeton University Press.

Moore, Barrington. 1977. Social origins of dictatorship and democracy : lord and peasant in the making of the modern world. Middlesex : Penguin Books.

Moore, Will H. 1995. "Rational Rebels: Overcoming the Free-Rider Problem." Political Research Quarterly, Vol. 48, No. 2 (Jun.): 417-454.

Paige, Jeffrey M..1994. "Peasant Collective Action." World Politics, Vol. 46, No. 3 (Apr.): 383-418.

Paige, Jeffrey M..1975. Agrarian revolution : social movements and export agriculture in the underdeveloped world. New York : The Free Press.

Peletz, Michael G..1983. "Moral and Political Economies in Rural Southeast Asia.A Review." Comparative Studies in Society and History, Vol. 25, No. 4 (Oct.): 731-739.

Petras, James. 2005. "The Centrality of Peasant Movements in Latin America: Achievements and Limitations." Synthesis/Regeneration, 38 (Fall) (http://www.greens.org/s-r/38/38-10.html)

Petras, James and Veltmeyer, Henry.2002. "The peasantry and the state in Latin America: A troubled past, an uncertain future." Journal of Peasant Studies, 29, 3: 41-82.

Rigg, Jonathan. 2010. "An early critical foray into participation in Thailand." In Hirsch, Philip and Tapp, Nicholas (eds.) Tracks and Traces: Thailand and the Work of Andrew Turton. Amsterdam, Netherlands: Amsterdam University Press.

Rigg, Jonathan., Veeravongs, S., Veeravongs, L. & Rohitarachoon, P. 2010. "Migrant labour in the factory zone: contested spaces in the extended Bangkok Region." In Wong, Tai-Chee & Rigg, Jonathan (eds.). Asian cities, migrant labor and contested spaces. London: Routledge.

Rigg, Jonathan., Veeravongs, S., Rohitarachoon, P. & Veeravongs, L. 2009. "From farm to factory: village change in a rice-growing region." In Agergaard, J., Fold, N. & Gough, K. (eds.). Rural-urban dynamics:livelihoods, mobility and markets in African and Asian frontiers. London: Routledge.134-150.

Rigg, Jonathan. (ed). 2008. Southeast Asian development.London : Routledge (Volume I-III)

Rigg, Jonathan., Veeravongs, S., Veeravongs, L. & Rohitarachoon, P. 2008. "Reconfiguring rural spaces and remaking rural lives in Central Thailand." Journal of Southeast Asian Studies, 39, 3 : 355-381.

Rigg, Jonathan. 2003. Southeast Asia: the human landscape of modernization anddevelopment, 2nd ed. London: Routledge.

Rigg, Jonathan. & Nattapoolwat, S. 2001. "Embracing the global in Thailand: Activism and pragmatism in an era of deagrarianization." World Development 29,6: 945-960.

Samuel, L. Popkin .1979.*" The Rational Peasant: The Political Economy of Rural Society in Vietnam" University of California Press.Californai.USA.*

Scott, J. C. 1976. "The Moral Economy of the Peasant Rebellion and Subsistence in Southeast Asia", Yale University Press. New Haven. USA

Shanin, Teodor. 2009. "Chayanov's treble death and tenuous resurrection: an essay about understanding, about roots of plausibility and about rural Russia." Journal of Peasant Studies, 36,1: 83-101.

Skocpol, Theda. 1982. "What Makes Peasants Revolutionary?." Comparative Politics, Vol. 14, No. 3 (Apr.): 351-375

Skocpol, Theda. 1979. "State and Revolution: Old Regimes and Revolutionary Crises in France, Russia, and China." Theory and Society, Vol. 7, No. 1/2, Special Double Issue on State and Revolution (Jan.- Mar.): 7-95.

Sewell, William H. Jr. 1985. "Ideologies and Social Revolutions: Reflections on the French." The Journal of Modern History, Vol. 57, No. 1 (Mar.): 57-85.

Somchai Phatharathananunth. 2001. Civil Society in Northeast Thailand: The Struggle of the Small Scale Farmers' Assembly of Isan. Civil Society in Northeast Thailand : The Struggle of the Small Scale Farmers' Assembly of Isan ." Ph.D. thesis, University of Leeds.

Tuong Vu. 2006. "Contentious Mass Politics in Southeast Asia: Knowledge Accumulation and Cycles of Growthand Exhaustion". Theory and Society, Vol. 35, No. 4 (Aug.): 393-419.

Ulin, Robert C..1986. "Peasant Politics and Secret Societies: The Discourse of Secrecy." Anthropological Quarterly, Vol. 59, No. 1 (Jan.): 28-39.

Ute Schüren.2003. "Reconceptualizing the Post-peasantry:Household Strategies in Mexican." European Review of Latin American and Caribbean Studies, 75 (October): 47-63.

Vaughan, Mary Kay. 1999. "Cultural Approaches to Peasant Politics in the Mexican Revolution." The Hispanic American Historical Review, Vol. 79, No. 2, Special Issue: Mexico's New Cultural History (May): 269-305

Walker, Andrew. 2008. "The Rural Constitution and the Everyday Politics of Elections in Northern Thailand." Journal of Contemporary Asia, Vol. 38, No. 1 (February): 84 – 105.